Günter Wallraff

En Alttakiler.

Milliyet
YAYINLARI

SEKİZİNCİ BASKI

En Alttakiler.

Günter Wallraff
En Alttakiler.

Türkçesi: Osman Okkan

MİLLİYET YAYINLARI: 58

En Alttakiler
Yazan: Günter Wallraff
Almanca aslının adı: Ganz unten

Türkçesi:
Osman Okkan
Fotoğraflar: PAN-Foto, Günter Zint
Günter Wallraff Özel Arşivi

© 1986 Verlag Kipenheuser and Witsch, Köln - Milliyet Yayın A.Ş.

Kapak: Hannes Jahn, Köln
Bu kitap 1986 yılında, Milliyet Yayın A.Ş. Ofset Tesisleri'nde düzenlenip basılmıştır.

Birinci Baskı: Nisan 1986, **İkinci Baskı:** Mayıs 1986, **Üçüncü Baskı:** Mayıs 1986, **Dördüncü Baskı:** Mayıs 1986, **Beşinci Baskı:** Haziran 1986, **Altıncı Baskı:** Haziran 1986, **Yedinci Baskı:** Temmuz 1986, **Sekizinci Baskı:** Temmuz 1986
Baskıya Hazırlayan: Taciser Belge
Dizgi: Nedim Hazar, Mehmet Çoban (Infomedia Duisburg)
Düzelti: Sabri Çakır
Sayfa Düzeni: Kenan Bozkurt

Kitabın Türkçeye çevirisinde yardımcı olan İşyeri Sendika Temsilcileri Hasan Özen (Mannesmann, Duisburg) ve Tosun Ürüm (Krupp, Rheinhausen) ile Thyssen-Duisburg İşletmesindeki -işyeri güvencesi açısından adlarının açıklanmasını istemeyen- arkadaşlara da teşekkür ederiz.

Cemal Kemal Altun
Semra Ertan
Selçuk Sevinç
ve ötekiler için

Bu kitabın Almanca baskısının olduğu gibi, Türkçe baskısının da gelirinden ayrılan önemli bir bölüm, yeni oluşturulan »Yabancılarla Dayanışma Fonu«nun hizmetine sunulmaktadır. Bu fonda biriken paralar, yabancılar için danışma büroları, hukuksal destek, kamuoyuna yönelik bilgilendirme kampanyaları ve Almanlarla yabancılar için ortak bir Yerleşim Projesi için kullanılacaktır.
Kitapta eldeki tüm materyali ve edinilen deneyimleri değerlendirme olanağı bulamadık. Arkadaşlarımızın bazıları, aynı alanda ve benzer konulardaki araştırmalarını sürdürüyorlar. Başından geçenleri bizlere aktarmak isteyen okurlarımızın şu adrese başvurmalarını rica ediyoruz:

Günter Wallraff
Postfach 30 14 43
5000 Köln 30
»Hilfsfonds Ausländersolidarität« (Yabancılarla Dayanışma Fonu)
Hesap Numarası:
BFG Köln, Konto-Nr. 11499229200
BLZ 370 101 11

Kitaptaki açıklamalarla ilgili olarak çok sayıda dava açılması söz konusu olduğu için, mahkeme kararıyla değiştirmek zorunda kalabileceğimiz bölümler yerine yayımlanabilecek yeterli materyal bizde saklı bulunmaktadır.
Köln, 7 Ekim 1985

Bu kitabın hazırlanışında yardımcı olan tüm arkadaşlara teşekkür etmek istiyorum:
Levent (Ali) Sınırlıoğlu (bana adını verdi), Taner Alday, Mathias Altenburg, Frank Berger, Anna Bödeker, Levent Direkoğlu, Emine Erdem, Hüseyin Erdem, Şükrü Eren, Paul Esser, Jörg Gfrörer, Uwe Herzog, Bekir Karadeniz, Röza Krug, Gesine Lassen, Klaus Liebe-Harkort, Claudia Marquardt, Hans-Peter Martin, Werner Merz, Heinrich Pachl, Franz Pelster, Frank Reglin, Ilse Rilke, Harry Rosina, Ayetel Sayın, Klaus Schmidt, Hinrich Schulze, Günter Zint

Tıp sanatının tüm hünerlerine başvurarak, bir disk kayması geçirmeme karşın en zor koşullara bile dayanabilmemi sağlayan Freiburg-tan Sayın Profesör Dr. Armin Klümper'e özel olarak teşekkürlerimi sunarım.
(G.W.)

İçindekiler

Önsöz Yerine 9

Kimlik Değişimi 15
Genel Prova 18
İlk Adımlar 20
Manevî Değerler 28
»Zevkli Yemek« 34
İnşaatta 43
Vaftiz Töreni 55
  Cennetin Bu Yanı 77
  Cenaze Töreni 84
Bataklığın Dibinde 91
  Dardayız 106
  »İyisi mi: Ben Yok Anlamak« 111
  Paydos Sohbeti 114
  Mehmet'in Uzun Seferi 119
  Nerede Olursa Olsun 123
  Kuşku 126
  Parmaklıklar 132
  Kovboylar Diyarındaki Gibi 136
  Yüksel'in Öfkesi 139
  İmdat Duşu 145
  »Kurşun Gibi Ağır...« 151
  Bu Hastalıktan Kurtuluş Yok 153
Büyük Deneme 155
Terfi Ediyorum 170
İşyeri Toplantısı 186
Işınlama 210
Atom Santrallerinde Kanser Tehlikesi 220
»Görev Başına« 221
  Oyunun Sonrası 251

Bu Kitap 257

Önsöz Yerine

- »En Alttakiler« Türkçeye çevrilen ilk kitabın. Almanların yabancılara bakış açısı seni öteden beri tedirgin etmekteydi. Öncelikle de kendi ülkelerindeki yoksulluk ve işsizlikten yararlanılıp buraya getirilen yabancı işçilere karşı takınılan düşmanca tavır, en çok eğilmek istediğin konulardan biriydi. Neden bu kitap ve neden bu konu; oradan başlayalım istersen.

WALLRAFF- Bu rolü ilk kez 1974 yılında denedim. Görünüm açısından o zaman da başarılıydım; Beni annem bile tanıyamamıştı. Yine de bu role henüz hazır olmadığımı fark ettim. Hem vücutça, hem de kafaca daha iyi hazırlanmam gerektiğini kavradım. Yabancı işçiler ve aileleri, gelişmiş bir sanayi toplumunun ortasında akıl almaz bir dram yaşıyorlardı; bu olguyu kamuoyunun geniş kesimlerine duyurmak için, daha uzun soluklu bir hazırlık gerekiyordu.
Bu ilk aşamada projenin adı »Ali'ye Yaklaşma Denemeleri« idi. Nedeni şu: Bir Alman olarak bir Türk işçisinin duyduklarını, yaşadıklarını hiçbir zaman tam anlamıyla kavrayamayacağımı biliyordum. Başıma peruka geçirmem, onların arasına karışmam, buna benzer dış etkenler bunu pek değiştirmeyecekti. Yurtlarından koparılmış olmalarının yanısıra işgüçlerini sattıkları, sağlıklarını yitirdikleri bir ülke toplumunun onları dışlamasının ezikliğini, kimse onlar gibi duyamaz! Benim yapabileceğim, olsa olsa, onların içinde bulunduğu konuma bir yaklaşma denemesi olabilirdi. Köln'de, geleneksel bir işçi mahallesinde oturuyorum. Pek çok Türk arkadaşım var. Onların, sendikalardaki arkadaşlarımın desteğiyle, yabancı işçi olayının özünü kavramaya çalıştım. Çalışma ve yaşama koşullarını yakından tanıdım. Kaçak işçileri dişlileri arasına alan sömürü çarkını görmezlikten gelen çok 'etkili ve bilgili' kişiler olduğunu bildiğim için, yaşadıklarımı aynı zamanda belgelememem gerekiyordu. Yiyecek çantama yerleştirdiğim gizli video

kamerasıyla, fotoğraf ve ses kayıtlarıyla elden geldiğince çok ayrıntıyı saptamak zorundaydım.
Bir de bu ağır çalışma koşulları, beni yıkıp geçmemeliydi. Yoksa gördüklerimi, yaşadıklarımı kamuoyuna aktarmama fırsat kalmazdı! Bu yüzden, düzenli spor yapmaya başladım. İyi bir maraton koşucusu oldum! Projenin gerçekleşme aşamasına geldiğimde ciğerlerime yedi litre hava çekebiliyordum. »Ali« olarak iki yıl çalıştıktan sonra kapasitem beş buçuk litreye düştü. Thyssen'in zehirli tozlarından kaptığım bronşit, müzminleşti bile. Kısacası, yoğun bir hazırlık döneminden geçtim; ama bir beş yıl daha hazırlansam da, bu toplumun »en altında« yaşamak zorunda bırakılanların durumunu, onlar gibi »yaşamam« söz konusu olmayacaktı.

- Türkçe bilmeyişin başlangıçta sana çok büyük bir sorun gibi geliyordu. Türk arkadaşlarınla »iletişimin« nasıl gerçekleşti ve projenin gelişmesinde nasıl bir roloynadı?

WALLRAFF- Türk arkadaşlarım, beni başından beri kendilerinden biri olarak gördüler. Durumun tüm garipliğine karşın! Bir Türk babanın, Yunanistan'da doğup büyümüş oğlu olarak Türkçe konuşamayışım onları pek yadırgatmıyordu. Onlarla birlikte çalışıyor, birlikte kalıyordum, öyleyse içlerinden biriydim artık! Bu gelişme, projenin gerçekleşmesinde belirleyici bir rol oynadı. Türk arkadaşlarımın bu tutumu, beni »Ali« olarak daha kararlı, daha atılgan davranmaya götürdü. Zamanla bizi ezmeye kalkışanlara karşı diklenir oldum. Karşımdakiler bu beklemedikleri tepki karşısında şaşırıyorlardı. Türk arkadaşlarımın ise biraz olsun ferahladıklarını fark ediyordum. Bu güven duygusu olmasaydı, kimlik değişimini bu kadar ileriye götüremez, Adler'in korumacılığı, atom santrali gibi serüvenlere girişemezdim.

-Kitabın ve filmin yankıları beklenilenden çok daha geniş oldu. Proje amacına ulaşmış sayılabilir mi sence?

WALLRAFF- Kitabın gördüğü ilgi, beklediğimizin kat kat üstünde oldu; bu doğru. Ama hayalciliğe kapılmış değilim. Yabancıların içinde bulundukları durumun köklü politik değişiklikler olmadan düzelemeyeceğini çok iyi biliyorum. Bunun için de yabancılara toplumsal yaşayışın tüm alanlarında eşit haklar sağlamak gerekir. Ama yabancılara karşı düşmanca bir tavrın neredeyse hükümet politikası olarak benimsendiği bir ortamda azımsanmayacak bir çıkış noktası elde ettik. Yabancılara ayrımcı gözle bakmayan Almanların sayısının hiç de o kadar az olmadığını gördük.
Bana öyle geliyor ki yabancıların, Türk işçilerinin kendilerine güvenlerine arttı. Ön yargılarından kurtulamayan Almanlara ayrımcılığın, yabancı düşmanlığının toplumsal bir tepkiye yol açabileceğini sezdirebiliyorlar artık. Son aylarda katıldığım toplantılarda, bana gelen mektuplarda verilen bu tür örnekler çoğalıyor.

- Başvurduğun yöntemler birçok tartışmaya yol açıyor. Yazılarından birinde saldırıları yanıtlarken, kendini bir »kelime işçisi« olarak tanımlıyorsun. Toplumsal konuları işleyen röportajlar alanında Upton Sinclair'in Şikago mezbahalarındaki yabancı kökenli işçileri ele aldığı »The Jungle« adlı kitabıyla, Alman gazeteci-yazar E. E. Kisch ile benzerlikler kuruyorsun. Seçtiğin konulara yaklaşımın olağan bir yazar tavrının çok ötesinde. Bir konuya yalnız »angaje« olmakla kalmıyor, konu aldığın insanlarla özdeşleşmeyi deniyorsun. Bu yönteme başvururken senin kişisel tutumun nereden kaynaklanıyor?

WALLRAFF- Ben kendimi yalnız »toplumdaki zayıflardan yana bir yazar« olarak değil, »zayıflardan biri« olarak görüyorum. Kendi yaşamımda dikkatleri üstüne çeken, »cerbezesi« olan birisi değilim; oldukça sessiz bile sayılırım. Seçtiğim yöntemle insanların iyi yanlarını harekete geçirmeye çalışıyorum. »Zayıflardan biri«nin bile böyle yankılar uyandırabilmesi, toplumun ezilenlerini bir ölçüde yüreklendirebiliyor.

O dokunulmaz sanılan devlerin maskeleri indirilince, ezilenlerin elele vermeleri biraz daha kolaylaşıyor.
Benim çalışmalarım bir anlamda toplumda hakları yenenlere, ezilenlere sürekli bir çağrı olarak görülebilir: Boyun eğmemeleri, baş kaldırmaları için sürekli bir çağrı. Gelişmiş sanayi toplumlarında bile insanların nasıl bir sömürü, ne amansız bir baskı altında ezildiğini gördükçe mutlaka birşeyler yapmak gereğini duyuyorum. Diyebilirim ki, ancak öyle bir role girdiğim zaman kendimi biraz rahatlamış hissediyorum. Ama ayrıcalıklı konumumun her zaman bilincindeyim. O insanlarla karşılaştırdığım zaman katlandığım acıların, sıkıntının hiçbir önemi kalmıyor. Benim için bir yükümlülük, böyle davranmak. Toplumda bu koşullar sürüp gittikçe, buna karşı koymak için elimden geleni yapmak benim en doğal görevim.
Bu açıdan, kitaplar benim için bir çalışmanın bitiş değil, çıkış noktası: Bir kampanyanın başlangıcı. »En Alttakiler« de böyle. Yabancı işçiler üzerinde demokrasiye, insan haklarına ters düşen uygulamaların sergilenmesi doğrultusunda bir adım. Çalışmanın asıl önemli bölüm şimdi başlıyor. Hiç merak etmesinler, kitabın yayımlanmasının üzerinden bunca zaman geçtikten sonra dava üzerine dava açan dev işletmeler de bunun böyle olduğunu görecekler.

- Kitabın yayımlanışından dört ay sonra şöyle bir geriye baktığında sende hangi izlenimler, hangi duygular ağır basıyor?

WALLRAFF- Kitabın geniş yankıları yabancı işçileri, öncelikle de Türk işçilerinin sorunlarını yeniden gündeme getirdi. Bu temel üzerine yeni, gerçeklere dayalı bir dostluk neden oluşmasın? Belki ilk kez bu gerçekleri gören yüz binlerce Alman neden daha hoşgörülü, daha anlayışlı davranmasın?
Bence Almanlar yakın tarihlerinde insanlığa karşı işledikleri suçlardan ötürü, azınlıklar konusunda başka uluslardan, başka halklardan bile daha saygılı, daha anlayışlı, daha hoşgörülü olmak zorundalar. Son aylar bana bu doğrultuda çahşmalarımı

sürdürmek için yeniden güç kazandırdı. Beni son projemde destekleyen, kendilerinden biri olarak aralarına alan Türk işçilerine yürekten teşekkür ediyorum. Sanayi toplumlarında artık pek izi kalmayan dostça bir dayanışmanın ne demek olduğunu bana onlar öğrettiler.

- Türk işçilerinin de yoğun olarak katıldığı toplantılarda sık sık bir eksiğinden söz ediyorsun..

WALLRAFF- ..evet, o da Türkiye'deki çalışma ve yaşama koşullarını, Türkiye yazınını yeterince bilmemem. Bu eksiğimi en kısa zamanda gidermeye kararlıyım!

Köln, Mart 1986

Kimlik Değişimi

Aslında bu işe on yıl önce girişmek istiyordum. Kafamdaki projeyi erteleyip durdum. Başıma gelecekleri seziyor gibiydim. Korkuyordum açıkçası.
Arkadaşlarının anlattıklarından, sağda solda okuduklarımdan Almanya'daki yabancıların durumu hakkında birşeyler öğrenmiştim. Örneğin, Almanya'daki yabancı gençlerin hemen yarısının ruhsal bozukluklar içinde olduklarını biliyordum. Kendilerine reva görülen uygulamaları artık kaldıramıyorlardı. İş bulabilmeleri olanaksızdı. Burada yetişmişlerdi; ülkelerine geri dönmeleri de bir çözüm oluşturmuyordu. Yurtsuz kalmışlardı.
Yabancılar yasasında, siyasal sığınma konusunda tutum sertleşiyordu, yabancı düşmanlığı alabildiğine kendini belli ediyor, yabancılar daha çok 'getto'lara itiliyorlardı. Bunları dışarıdan ben de görebiliyordum. Ama bu durumda olanlar, *kendileri* neler duyuyorlar, bunlara nasıl katlanabiliyorlardı?
1983 yılının Mart ayında gazetelere şöyle bir ilân verdim:

> **Sağlam yapılı yabancı işçi iş arıyor. Ağır ve pis işlerde de çalışabilirim. Ücret önemli değil. Başvuru için: 358458**

Toplumun dışladığı bir azınlıktan, »en alttakiler«den biri olmak için fazla çaba göstermeme bile gerek yoktu. Bir gözlükçüde koyu renkli, çok ince, gece-gündüz kullanabileceğim lensler yaptırdım. »Akdeniz ülkelerinden gelenler gibi keskin bakışlı birisi oldunuz« diye hayretini belirtti gözlükçüm. Müşterileri genellikle gözlerinin rengini maviye çevirtirlermiş de...
Seyrelmiş saçlarımı siyah bir perukayla örttüm. Dış görünü-

müm gençleşivermişti böylece. 25-30 yaşlarında bir yabancı olarak ağır işlere alınma şansım artmıştı. Gerçek yaşım (şimdi 43) işsizliğin kol gezdiği bir ortamda iş bulmak için hiç de elverişli değildi çünkü. Şimdi biraz daha genç, henüz »posası çıkmamış« bir görünüm kazanmıştım, ama aynı zamanda hor görülen, insan yerine konulmayanlardan biri olmuştum. Toplumumuzda dilsiz bırakılan yabancıların konuşmak zorunda kaldıkları, »Tarzanca« adı verilen yarım yamalak Almanca da pek sorun olmadı. Konuşurken, bazı son heceleri yutuyor, arada bir cümle kurgusunu tersyüz ediyor, bazen de değişik bir Köln ağzıyla konuşuyordum. Almanya'da yaşayan Türk ya da Yunanlı işçilerin Almancasını dikkatle dinlemiş olan biri benim kötü bir taklit yaptığımı hemen farkedebilirdi. Ama anlaşılan, bu yabancı işçileri kimsenin öyle dikkatlice dinlediği yoktu! Bu birkaç ufak tefek ayrıntı yetmişti. Şaşılacak şey ama »Ali Levent« olarak karşılaştığım Almanlardan hiçbiri benden kuşkulanmadı. Yeni kimliğimle karşılaştığım Alman yurttaşların artık bir yabancı işçiye nasıl davranıyorlarsa bana da öyle davranıyorlardı: Herkes her şeyi apaçık yüzüme söylüyordu. Oynadığım rol; çevresinde olan biten her şeyi kavrayamayan yabancı rolü, benim toplumdaki birçok olguyu daha iyi anlamamı sağladı. Kendisini becerikli, üstün, kalıcı ve »âdil« sayan bir toplumun asıl yüzünü, onun dar görüşlülüğünü ve buz gibi soğuk yanlarını yaşadım. Bu toplumun gözünde bir budalaydım sanki: Gerçeklerin çarpıtılmadan suratına vurulabileceği bir budala.

Evet, bir Türk değildim. Ama toplumun maskesini indirmek için maske takmak zorunlu oluyor. İnsanların ve kurumların gerçek yüzlerini görebilmek için insanın kendi gerçek yüzünü saklaması gerekebiliyor.

Almanya'da yaşayan yabancılar, günlük yaşamdaki ırkçı tutuma, ayrımcılığa, horlanmaya *nasıl* katlanıyorlar; bunun sırrına hâlâ ermiş değilim. Ama hiç değilse artık *nelere* katlanmak zorunda olduklarını biliyorum. Çünkü insanlara karşı saygısızlığın ülkemde ne kadar yaygın olduğunu yakından

görebildim. Bizim demokrasi olarak adlandırdığımız bu sistemde bir ırk ayrımcılığı yaşanıyor. Gördüklerim, yaşadıklarım, düşünebildiklerimi kat kat aştı: Olumsuz açıdan. Federal Almanya'nın göbeğinde, 19. yüzyılı anlatan tarih kitaplarında dile getirilen koşullarda yaşıyordum.

Evet, son derece kirli işlerde; insanı yıpratıcı, tükenici koşullarda çalıştım: Sevgisizliğin, horlanmanın en tüyler ürpertici türlerini yaşadım. Ama bu çalışma beni yalnız vücutça yıpratabildi. Ruhsal açıdan ise sağlamlaştırdı bile diyebilirim.

Fabrikalarda, inşaatlarda çalışırken bir önceki kitabım için *Bild* gazetesinde redaktör olarak çalıştığım dönemde hiç karşılaşmadığım bir duyguyu, dayanışma duygusunu tanıdım. Arkadaşlar, gerçek dostlar edindim. Projeyi tehlikeye atmamak için onlara gerçek kimliğimi açıklayamadım. Kitabımın yayımlanmasına birkaç gün kala, bazılarına olan biteni anlatabildim. Biri bile kmamadı beni kılık değiştirdiğim için. Tam tersine: Amacımı çok iyi anlamışlardı. Rolüm gereği Almanlara yaptığım ufak tefek çıkışlar da onları biraz olsun ferahlatmıştı. Yine de bir zarara uğramamaları için çoğunun adlarını kitapta değiştirmek gereğini duydum.

Günter Wallraff
Köln, 7 Ekim 1985

Genel Prova

Maske ve makyajın daha keskin gözler tarafından farkına varılıp varılmadığını denemek, dış görünümüm hakkında tam bir fikir sahibi olmak için, gerçek kimliğimle de gittiğim bazı meyhaneleri dolaştım. Kimse tanımadı.
Yine de asıl işe koyulmak için kesin bir güven kazanınam zorunluydu. Olayın doruk noktasında »maskemin düşürülmesinden« çekiniyordum hâlâ.
6 Mart 1983 günü yapılan seçimlerde tutucu Hıristiyan Demokratlarla *(CDU)* liberal Hür Demokratlar *(FDP)* iktidara geldiler. Aynı akşam, *CDU*'nun ileri gelenleri Bonn'daki *Konrad Adenauer* binasında seçim sonuçlarından yararlanan dostlarıyla zaferlerini kutluyorlardı. Genel bir prova için bu fırsattan yararlanmalıydım. Kapıda kimseyi kuşkulandırmamak için elime demirden bir el feneri geçirip bir televizyon ekibinin peşine takıldım ve binaya girdim. Tıklım tıklım dolu salonun her köşesi projektörlerle gündüz gibi aydınlatılmıştı. Bu göz kamaştırıcı aydınlığın ortasında, sırtımda onbeş yılını doldurmuş tek koyu renkli elbisemle, dikilip durdum. Elimdeki cılız ışığı bir şu kodamanın, bir öteki ileri gelenin üzerine doğrultuyordum. Durum bazı memurların dikkatini çekti. Milliyetimi sordular. Anlaşılan İranlıların girişecekleri söylenen bir suikastle ilişkim bulunup bulunmadığından emin olmak istiyorlardı. Zarif tuvaletli bir kadın, tepeden bakarak sordu: »Bunun ne işi var yani burada?« Memur kılıklı yaşlıca bir bey de yorumunu eksik etmedi: »Bu akşam yetmiş iki milletin hepsi de burada. Baksanıza, Kafkaslardan gelen bile var eğlenceye.«
Ünlülerle aram çok iyiydi. *CDU*'nun ileri gelenlerinden Kurt Biedenkopf'a kendimi Türkeş'in yolladığı bir gözlemci olarak tanıttım. Partisinin seçim zaferi üzerine koyu bir söyleşiye

daldık. Çalışma Bakanı Norbert Blüm, halklar arasında karşılıklı anlayışı vurgularcasına koluma giriverdi. Hep birlikte sağa, sola sallanıyor, avazımız çıktığı kadar haykırıp bir karnaval şarkısı söylüyorduk: »Böyle, harika bir gün, bugün.«
Başbakan Kohl zafer nutkunu atarken, kürsünün hemen önündeydim. Kendisini ve yandaşlarını yeterince övdükten sonra, aşağıya inmeye davrandı. Neredeyse yanımdakilerle birlikte koşup omuzlayacaktım. Başbakanımızın iri cüssesi altında ezilirim korkusuyla planımdan vazgeçtim.
Görevleri, kuşkulu kişileri bulup çıkarmak olan çok sayıdaki güvenlik görevlisinden hiçbiri, kimlik değişimimin farkına varmamıştı. Bu denemeyi de atlattıktan sonra artık önümdeki güçlükler gözümü pek korkutmuyordu. Kendime güvenim artmıştı. Bundan böyle karşılaşacağım sayısız insanın kim olduğumu fark edeceğinden o kadar ürkmeyecektim.

İlk Adımlar

Verdiğim ilâna gerçekten de yanıt veren birkaç kişi oldu: Tekliflerin hemen hepsinde berbat işyerleri öneriliyordu; saat ücretleri son derece düşüktü. Hepsi de kısa süreli işlerdi. Birkaçını denedim; bu arada rolümü deneme fırsatını da buluyordum.

İlk işlerimden biri, Köln'ün seçkin villalarla bezenmiş bir semtinde, villa sahibine ait özel atların ahırını onarmaktı. Derme-çatma bir iskelenin üzerinde dengemi sağlayıp ahırın tavanını badana etmeye uğraşıyordum. Öteki işçiler Polonyalıydı. Hepsinin de kaçak olduğu belliydi. Konuşup anlaşmamız bir türlü mümkün olmadı; belki de benimle konuşmak istemiyorlardı. Beni görmezlikten geliyor, varlığımla ilgilenmiyorlardı bile. Villanın ayrıca antika eşya dükkanı işleten sahibesi de benimle fazla ilişkisi olmamasına özen gösteriyor, kısa buyruklarla yetiniyordu. »Şunu yap, bunu bitir! Haydi bakalım!« Yemek molaları sırasında da ötekilerden ayrı bir köşede, yalnız başıma kalıyordum. Bu iş sırasında orada karşılaştığım yaratıklar arasında en çok yakınlık kurduğum, ahırda dolaşan bir keçiydi, diyebilirim. Arada bir gelip benim plastik torbalarımı kemiriyor, ekmek dilimlerinden nasibini alıyordu. Bir gün çalıştığımız yerin alarm sistemi işlemez oldu. Doğal olarak bütün kuşkular önce oradaki Türk'ün üzerinde toplandı. Uzun soruşturmalardan sonra olayın polise yansıtılmasına karar verildi. Polisin de kuşkulandığı ilk insan ben oldum. Umursamama, görmezlikten gelme duyguları açık düşmanlığa dönüşmekteydi. Birkaç hafta sonra çıkışımı verdim.

Bundan sonraki işyerim, Aşağı Saksonya'da *Grohnde Atom Santrali*nin yakınındaki bir çiftlik oldu. Uzun yıllar önce Doğu

Ali, çiftlikteki barınağında. Kova, helâ yerine geçiyor.

Almanya'dan kaçıp gelmiş bir anayla kız, çiftliği kendi başlarına çekip çeviriyor, arada bir de erkek bir işçi kiralıyorlardı. Daha önce de bir Türk »uşak« çalıştırmışlardı, böylelerine nasıl davranılacağını iyi biliyorlardı: »Bundan önce ne yaptığın, ne ettiğin bizim için fark etmez. Adam öldürmüş bile olsan, ilgilendirmez bu bizi. Yeter ki işini gör. Yemen, yatman bizden. Sana biraz harçlık bile veririz.«
Harçlığın, paranın bir daha sözünü etmediler tabii. Buna karşılık her gün en az on saat ısırgan ayıklıyor, dizboyu çamur dolu sulama arklarını temizliyordum. Başımı sokacak yer konusunda seçme yapma olanağını bile vardı. Çiftlik sahibi kadın, bana evin önünde duran, pas tutmuş bir arabayı gösterdi. Beğenmezsem, arka taraftaki ıslak, kokuşmuş ağılı oradaki kediyle paylaşabilirmişim. Ben üçüncü seçeneği tercih ettim; burası yarım kalmış bir inşaatta küçük bir odaydı. Kapısı kapanmıyordu, yerde de döşeme olarak hâlâ moloz

seriliydi. Çiftlik binasındaki birkaç sıcak ve temiz oda ise boş durmaktaydı.

Yaşlı anne-kız, beni komşulardan saklıyorlardı. Köyde kimse çiftliklerinde bir Türk olduğunu öğrenmemeliydi: »Türk çiftliğine dönmüş orası!« diye söverlerdi yoksa. Köye inmem kesinlikle yasaktı; ne bakkala gidebiliyor, ne birahaneye bir kaçamak yapabiliyordum. İş gördürülen hayvanlardan farkım yoktu. Çiftlik sahipleri ise hıristiyan dininin gerektirdiği yakınlığı gösterdiklerini belli eden bir hava içindeydiler. Yaşlı kadının her söylediği sanki bir şefkatin simgesiydi. Üstelik »müslüman azınlığa« gösterdiği anlayış bir keresinde o kadar ileri gitti ki, yaşlı kadın, domuz eti yemediğimden yola çıkarak bana birkaç civciv vermeyi bile vaad etti. Hiç değilse civcivler büyüyünce ben de tavuk eti yeme olanağına kavuşabilecektim! Buna benzer »şefkat ve merhamet« gösterileri çoğalınca, civcivlerin daha fazla büyümesini bekleyemeden çiftlikten ayrıldım.

Hemen her işi üstlenerek nzkını çıkarmaya çalıştığım süre neredeyse bir yılı doldurmaktaydı. Bu dönemi yalnız »Ali« olarak geçirmiş olsaydım, çoktan sıfırı tüketmiştim. Oysa gerçekten her türlü işte çalışmaya hazırdım. Bir restoran ve sinema zincirinin Wuppertal'li patronu için sinema salonlarındaki sandalyelerin değiştirilmesi ve barlara yeniden çekidüzen verilmesinden tutun, *Husum'daki* bir balık işleme fabrikasında ortalığa yayılan balık unu tozlarını süpürmeye kadar her işe koşuyordum. Bir ara Bavyera kentlerinden *Straubing*'de laterna çalarak para toplamayı da denedim. Saatlerce dikilip durdum; bana mısın diyen olmadı.

Buna pek fazla şaştığımı da söyleyemem. Her gün karşılaşılan yabancı düşmanlığı yenilik değerini yitirdi. Olsa olsa düşmanca olmayan bir davranış ilginç geliyordu insana. Önünde »11 yıldır Almanya'dayım. Türk'üm ve işsizim. Burada kalmak istiyorum. Sağol« yazılı bir tabela bulunan bu garip laternacıya yalnızca çocuklar çok cana yakın davranıyorlardı. O da, anne ya da babaları onları zorla ellerinden çekip götürünceye kadar. Bir de alanın karşı yanında mevzilenmiş bir sihirbaz çift bana yakınlık gösterdi. Onların da bir laterna kutusu vardı ama rakipleri Ali'yi sirk arabalarına davet etmekten çekinmediler. Çok güzel bir akşam geçirdik.

Çoğu zaman olmadık tatsızlıklarla karşılaşmaktaydım. Birahanelerin kapılarına »Yabancılar Giremez« diye bir yazı asılması gerekli değil. Yabancı, özellikle de Türk olduğun belliyse nasıl olsa kimse seninle ilgilenmiyor. Birşey ısmarlamak bile olanaksız. *Regensburg*'ta karnaval sırasında bir birahaneye girdiğimde, önce şaşırdım: Karnavalı kutlayan hıristiyan »maskaralar« beni aşırı bir gürültüyle selamladılar. Birisi avazı çıktığınca bağırdı: »Haydi bakalım, bu biralar senden!« Tersliğim tuttu, yapmacık dostluklarına kızmıştım. »Ben değil, siz ısmarlamalısınız« dedim, bozuk Almancamla. »Ben işsizim. Burada epey çalıştım. Sosyal sigortaya çok primler ödedim sizin için.« Bana takılan iri yapılı »maskara«nın suratı bir anda kızardı, şöyle bir şişindi olduğu yerde (bunu Strauss da iyi

becerir) ve korkunç bir öfkeyle üstüme çullanıverdi. Öyle çabuk hareket etmişti ki, engelleyemedim. Birahane sahibi, masalarını, sandalyelerini kurtarmak için hemen koştu, ayırdı bizi. Ötekiler de densiz Bavyeralı'yı bir itiş-kakış içinde dışarı çıkardılar. Tam ortalık yatışmıştı ki, ilerideki bir masada olayla ilgilenmiyormuş gibi oturan bir adam yavaşça kalktı, bira tezgâhına yaklaştı ve cebinden çıkardığı bir bıçağı tezgâha saplayıverdi: »Çekil git buradan, Türk domuzu!« Bu beyin, çevrenin önemli yerel politikacılarından biri olduğu sonradan ortaya çıktı.

Yine de böylesi saldırı biçimine dönüşen olaylar, başımdan çok sık geçmedi. Ama her gün, hemen her yerde karşılaştığım soğuk aşağılama, en az bu tür saldırılar kadar acı vermekteydi bana. Tıklım tıklım dolu bir otobüste, yanındaki yerin boş kalması insanın içini sızlatıyor.

Demek o sözü çok edilen yabancıların entegrasyonu, topluma kaynaşması, kamu taşıma araçlarında bile gerçekleşmemişti. Bir Türk arkadaşımla şöyle bir denemeye de giriştik. Birahanelere girip, sormaya başladık: Alman akşamcıların haftanın belli günleri yaptığı gibi bir masada Türk arkadaşlarımızla bir araya gelip kafayı çekecektik. Bu Türk masasında, Alman akşamcılarınınki gibi, kendi ürünümüz bir flama da bulunacak, üzerinde iki dilde »Şerefe! *Prost!*« yazacaktı. Neşemizi bulmak için epey bira da içecektik. Acaba bize de böyle bir masa ayırabilirler miydi? Akşamını, saatini onlar saptayabilirlerdi. Orhan'la düzinelerce birahane dolaştık. Bir tanesinde bile boş masa bulamadık!

Arkadaşım Orhan Öztürk 27 yaşında. On beş yıldır başından bu tür olaylar geçiyor. Almanya'ya on iki yaşında gelmiş. Almancayı neredeyse aksansız konuşuyor. Yakışıklı sayılır: Kökenini belli etmemek için saçlarını da sarıya boyatmış. Ama yine de bunca yıldır bir Alman kızıyla arkadaşlık kurmayı becerememiş. Adını söyledi mi her şey bitiveriyormuş.

Yabancılara her yerde uluorta sövüldüğü söylenemez. En azından yüzlerine karşı pek sövülmüyor. Ama kendileri yok-

ken, örneğin kötü kötü sarımsak koktuklarından söz edilir. Oysa bugün ağzının tadını bilen Almanlar, olsa olsa hafta sonları bu sağlıklı bitkiden bir diş yemeye cesaret eden Türklerden çok daha fazla sarımsak tüketiyorlar. Türkler, kendilerini kabul ettirebilmek için bazı konularda alışkanlıklarını terk ediyorlar. Yine de görünmez duvarlar kalıyor.

Evet, Alman birahanelerinde arada bir yabancılara da itibar edildiği görülmüyor değil. Hele hizmet eden garsonlar da yabancı ise. Köln'ün *Gürzenich* adlı ünlü karnaval salonundaki görkemli bir gösteri sırasında böyle bir olay yaşadım. Türk olmama karşın beni içeri almalarına bayağı şaşınmıştım. Üstelik Yugoslav garsonlar da bana nazik bir ilgi gösterince, neredeyse keyfim yerine geldi. Derken kolkola girilip hep bir ağızdan haykırılan karnaval şarkılarına başlandı. Bir o yana, bir bu yana dalgalanan karnaval maskaralarının ortasında bir kaya parçası gibi çakılıp kalmıştım. Kimsenin benim koluma girmeye niyeti yoktu.

Yabancılara karşı nefretin iyice dışarı vurduğu olayların başında uluslararası futbol maçları geliyor. 1983 yazında Berlin'de oynanan Almanya-Türkiye maçından önceki haftalarda en kötü olasılıkların gerçekleşmesinden korkuluyordu. Şimdi Cumhurbaşkanı olan, o zamanki Batı Berlin Belediye Başkanı Weizsaecker, maç öncesinde televizyonlara çıkıp neredeyse yalvar yakar olmuştu. »Bu maçın kentimizdeki Almanlarla Türkler arasındaki barış ve iyi komşuluk ilişkilerinin bir göstergesi olmasını diliyoruz. İstiyoruz ki, bu maç halklar arasındaki dostluğu bir kez daha kanıtlasın.« İşte bu amaçla maç akşamı stadyum, o güne kadar görülmemiş kalabalıkta bir polis gücüyle sarılmıştı.

Kuyruğa girip bir bilet aldım ve Almanların tribünlerine yollandım. Önce, Türk oluşumu saklamamak niyetindeydim. Yanıma kırmızı beyaz bir kâğıt şapkayla bir Türk bayrağı bile almıştım. Ancak itile kakıla bir neo-nazi grubunun tam ortasına düşünce, ikisini de alelacele bir yerlere sokuşturdum. Kim bu neo-naziler? Tek tek ele alırsanız, hepsi de olağan

Ali, Berlin'deki Olimpiyat Stadyumunda

davranışlı gençlerden sayılabilirler. Çoğu için, »temiz bir yüzü var, hattâ sempatik« bile denebilir. Ama bir araya geldiler mi suratları değişiveriyor; sanki gözlerini kan bürüyor. »Ali Levent« kimliğimi ilk ve son kez bu maç sırasında reddetmek zorunda kaldım. Neredeyse kendinden geçen bu ateşli Almanya taraftarlarını olağan, düzgün Almancamla yatıştırmaya çalıştım. Yine de aslında Alman olduğuma inanmadılar. Beni bir yabancı yerine koydular. Saçlarıma sigaralarını sokanlar, başımdan aşağı bira boşaltanlar eksik olmadı. Yaşamımda ilk kez, uzaktan yaklaşmaya çalışan polisi görünce sakinleştiğimi farkettim. Polise bir kurtarıcı gözüyle de bakabileceğimi rüyamda görsem inanmazdım. Hitler zamanından kalma »Zafer kutsaldır!« - »Kahrolsun kızıl cephe!« gibi bağırtılar gırla gidiyordu. Sürekli tempo tutularak bağırılan »Türkler Dışarı!«, »Almanya Almanlarındır!« gibi sloganların ardı arkası kesilmiyordu. Neyse ki o gece kan dökülmedi. Milli maçlardaki alışılmış yaralı sayısının üstünde değildi o gece

hastaneye kaldırılanlar. Ama, Alman takımı yenilseydi neler olurdu? Bunu düşünmek bile korkunç. Benim futbola düşkün olduğumu kimse söyleyemez. Ama o akşam Alman takımını coşkuyla destekledim. Ödüm kopmuştu çünkü.

Manevî Değerler

Bavyera'daki Hıristiyan Sosyal Birlik Partisi *CSU*'nun *Passau*'da Strauss'la düzenlediği yedi bin kişilik geleneksel karnaval sonu toplantısına Ali olarak ben de katılıyorum. Vaktiyle Nazilerin Münih birahanelerinde düzenledikleri toplantıların birinde onların aralarına düşen bir Yahudi de aynı duygulara kapılırdı sanırım. En azından bana öyle geldi. Toplantı boyunca yanına yaklaşılmaması gereken biri olarak ortalıkta kaldım.

Passau'da saat sabahın dokuzu. Toplantının yapılacağı *Nibelungen* Salonunun nerede olduğunu sormama gerek yok. Sokaklar, oraya doğru akan ve çoğu Bavyeralı olmayan Strauss hayranlarıyla dolu. Saat on birde Strauss'un bir konuşmayla toplantıyı açması bekleniyor. Devasa salona dizilmiş uzun masaların yanındaki sıralar çoktan dolmuş. Toplantı daha başlamadan ortalık sigara dumanına boğulmuş. Salondakilerin hemen hepsi kocaman bardaklardan ortalama iki-üç litre birayı gövdeye indirmiş olsa gerek. Sürekli kızarmış balık tavası ve peynir ısmarlanıyor. Öyle ya, bugün perhiz dönemi başlayacak.

Boş duran birkaç yerden birine yöneliyorum. Tam sıranın ucuna ilişecekken, yandaki Bavyeralı komşum büsbütün yayılıveriyor. Selamlaması da şöyle: »Neredeyiz yahu! Burada da mı rahat yok bu katır sürücülerinden? Yeriniz yurdunuz yok mu sizin?«

Çevreden suratıma bakıyorlar. Solumdaki siyaset tutkunu yurttaşımın artık yudumlamakta güçlük çektiği biralar, ağzının kenarından aşağıya süzülüyor. Havayı yumuşatmayı deniyorum: »Ben sizin Başkan'ı çok tutuyorum. Güçlü bir yönetici, öyle değil mi?« Yanıt yerine kahkahaya boğuluyorlar: »Bak şuna, Strauss'u pek severmiş. Buna ne buyurulur!« Neyse, etine dolgun bir kadın servis yapmaya geliyor da beni

rahat bırakıyorlar. Kadının dekoltesi ve özellikle de hemen tazelediği biralar ilgilerini daha çok çekiyor.
Bir yudum bira bana da iyi gelirdi şimdi. Önümden geçip giden servis görevlileri sanki beni görmüyorlar. Kalkıp bira tezgâhına yanaşıyorum. Orada da bana kulak asan olmuyor. Üçüncü ısmarlama girişimimden sonra tezgâhın arkasında bira dolduran adam gözlerini öfkeyle üzerime dikiyor: »Çek arabanı buradan! Hem de çabuk, anlaşıldı mı!«
Bu arada korkunç bir uğultu içinde bando, çınlaya tıslaya Bavyera Eyaletinin geçit marşını çalıyor. Strauss giriyor içeri. Görevliler canlarını dişlerine takmış, coşkuyla haykıran kalabalığı yarıp karısı Marianne'nin kendisini beklediği kürsüye doğru bir yol açmaya çalışıyorlar. Getirdikleri dövizleri açarken en çok bağıran ve kendini belli etmeye çalışanlar, Bavyera dışından gelen hayranlar. İlk sözleri gürültüde kaynayıp giden Strauss, üç saatlik bir nutka girişiyor. Birkaç litre biradan

sonra terlemeye başlayan bu kalabalığın ortasında söylediklerini izleyebilmek gerçi oldukça zor. Sözlerindeki mantık dizisi de ancak üç litre birayı devirdikten sonra kavranabilecek cinsten: »Biz, zekî insanların oluşturduğu, zekî seçmenlerin oy verdiği bir partiyiz. Bu yüzden de ülkede çoğunluğu sağlamış bulunuyoruz. Seçmenlerimiz zekî olmasaydı, iktidara gelmemize de imkân olmazdı.« Hayranları, ayaklarıyla tempo tutarak alkışlıyorlar. Salon yıkılıyor neredeyse.

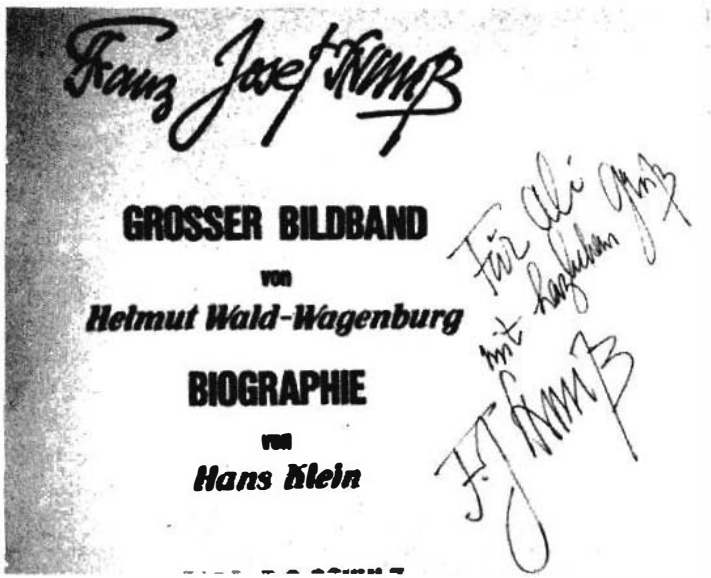
Helâlar »izdihamla« dayanamıyor. Birçok dinleyicinin sabrı taşmış olsa gerek. Koridorlarda idrar derecikleri oluşuyor. Paçasını ıslatmayı göze alıp salonda rahatlayanlar da yok değil.

Ön tarafta ise Strauss işi maneviyata dökmüş bile: »Bazı aklıevvellerin eşit dağılım diye saçmalamalarına kapılmadan, Tanrıya şükür hâlâ ayakta duran manevî değerlerimize daha yoğun bir biçimde sahip çıkmalıyız.«

Bu sırada ilkyardım ekipleri, başkanları aşkına birayı fazla kaçırıp yerlere serilenleri eşit bir biçimde paylaşıp dışarı taşımakla meşgul. İşleri çok bugün. Masalara dağıtılmış broşürlerden birinin adı »Bizler ve Partimiz«. *CSU* yanlıları, kim olduklarını anlatıyorlar. Örneğin şişmanca bir bakkal şöyle diyor: »Sağcıyım diye komplekse kapılmadım hiç. *CSU*'dan daha işe yarar bir parti göremiyorum. Parti de, Strauss da tam kafama göre. Cüssesi de bana benziyor zaten. Futbol dışında bir tek şey sinirlerimi ayaklandırabilir; o da vergi konusu.«

Bakarsınız, bu beyi sinirlendirebilecek şeylerden biri de Bavyeralıların ulusal renkleri olan mavi ve beyazla bezenmiş bu salona sızmış, üstelik de susamış bir Türk olabilir. Bir bira içebilmek için hırsızlık yapacağım neredeyse. Barmenin başka tarafa baktığı bir anı kollayıp litrelik bardaklardan birinin kulpuna yapışıyor ve tezgâha usulca beş mark bırakıyorum. Strauss haykırıyor: »Toplumun dışında kalan bazı kimseleri artık bir yana bırakıp yeniden sıradan yurttaşlarımızı dikkate almanın zamanı geldi!« Biraz sonra »isimsiz insan yığınlarının birbirine karışması« ve »millî benliğin korunması« gibi konu-

lara girişiyor. Sonlara doğru »Almanya'daki tüm insanlara özgürlük ve onur!« gibi lâflar etmeye başladığı zaman, Ali benzeri yabancı işçilerden söz etmediğini pekalâ anlıyorum.
Yine bir yer bulup otursam, derken, yanyana iki boş yer ilişiyor gözüme. Kalabalık, dayanılmaz bir hal aldığında bile yanım boş kalıyor. »Amma da sarımsak kokuyor.« - »Sen var Türk?«
Kendini »mutlu bir Bavyerah« olarak tanımlayan Strauss, perhiz dönemini müjdeleyen konuşmasının sonuna yaklaşıyor. Hayranları, onun için beş-altı saat bu koşullara dayandılar demek. Salondan ayrılırken de sıkı bir kordon altına alınıyor. Bugün imza da vermiyormuş. Kendisinden imzalı fotoğrafını isteyenler, salonda dolaştırılan sepetlere adlarını ve adreslerini yazdıkları pusulaları atıyorlar. Ben, yine de Strauss'un yanına yanaşmanın yolunu buluyorum. Hem de çok kolay bir yöntemle.
Strauss'un korumacılarına »ülkücü bozkurtların şefi Türkeş tarafından toplantıya temsilci ve gözlemci olarak« gönderilmiş olduğumu söylüyorum. Hitler'in koyu hayranlarından olan bu »milliyetçi Türk« birkaç yıl önce Münih'e gelmiş ve Strauss ile önceleri gizli tutulan bir görüşme yapmıştı. Türkeş'in sonradan yaptığı açıklamaya göre bu toplantıda Strauss »MHP ve bozkurtları için gelecekte Federal Almanya'da gerekli propaganda ile elverişli bir politik ortam sağlamayı« vaadetmişti. Türkeş'in savaş çığlıkları, »pis Yahudilerin, komünist piçlerin ve Rum köpeklerin« öldürülmesini de içeriyordu.
Türkeş'in temsilcisi bir ülkücü olduğumu söyleyince, saflar açılıveriyor; kendimi Strauss'un yanında buluyorum. Beni candan selamlıyor; omzumu okşuyor. Sanki varlıklı bir »baba«, taşradan gelmiş meteliksiz bir hısmını karşılıyor. »*Resimli Büyük Franz-Josef Strauss Albümü*« adlı jübile kitabına özel bir ithaf konduruyor:
»Ali'ye, candan selamlarla - F. J. Strauss.«
Bizi çevreleyen fotoğrafçılar da bu anı kaçırmıyorlar.
Bu gösterişli cildin önsözünde Strauss'un »önsezisi ile erken-

F. J. Strauss'tan Ali'ye »Kalpten Sevgilerle«

den farkına vardığı yükümlülüğü (ermiş mi yoksa?) yerine getirmek üzere politikacı olduğu« belirtiliyor. Benim için bu olay, İkinci Dünya Savaşı sonrasının en hırslı, en demokrasi düşmanı politikacılarından biriyle yakından karşılaşma anlamına geliyor. Bay Strauss açtığı davalarla birkaç kez mahkeme önüne çıkmama neden olmuştu. On yıl kadar önce ilk defa karşı karşıya gelmiştik. Münih'te katolik kilisesine bağlı akademide »Gazeteci mi, yoksa ajitatör mü?« konulu bir açık oturumda Sosyal Demokrat Partili politikacılardan Wischnewski ile Strauss'un arasına düşmüştüm. Strauss tatil gününün rehavetiyle, akademinin liberal olarak nitelenebilecek dinleyicilerinin önünde puan toplama, bana da hoşnut görünme çabasında: »İyi ki fırsat çıktı da karşılaştık, ne zamandır sormak istiyordum: Şu ünlü cizvit papazlarından Peder Josef Wallraff'la bir akrabalığınız var mı sizin?« Bu tür

yapmacık bir yakınlıkla dinleyicilerden benim gibi insanlara olan nefretini saklamasını istemiyordum. »Öyle,« dedim, »Muhterem Pederin evlilik dışı oğluyum. Aman etrafa yaymayın.« Toplantının geri kalan bölümünde Strauss, yine her zaman bildiğimiz Strauss oluvermişti.

»Zevkli Yemek«

Ya da Züklamın Kökü

Bizi eleştirenlerin çoğu körebe oynamakta usta. Doğru dürüst araştırma yapma gibi bir kaygıları yok. McDonald's Restoranlarının ardındaki yapıya bakma zahmetine bile katlanmıyorlar. Bakmayan, elbette gerçekleri de göremez.
McDonald's işletmelerinin 10.5.1985 günlü Zeit gazetesinde yayımlanan tam sayfalık ilanından.

McDonald's İşletmeleri bir süredir Tüketicileri Koruma Derneklerindeki ve sendikalardaki eleştiricilerine karşı yoğun bir saldırıya geçti: »Saldırılar, bizi gelecekte de büyümekten, şu sırada işsiz olan birçok kimseye yükselme olanağı sağlayabilecek sağlam işyerleri açmaktan alakoyamayacaktır.«
Yanılmıyorsam bu şans öncelikle yabancılara ve siyasal sığınmacılara tanınıyor. Ali'nin bu fırsatı kaçırmaması gerekir. Batı Almanya'daki *McDonald's* lokantalarının sayısı, şimdiden iki yüzü aşıyor. Yakında bu sayının iki katına çıkacağı belirtiliyor. Ali, talihini Almanya'nın en büyük *McDonald's* şubelerinden birinde, Hamburg'un *Gänsemarkt* meydanındaki restoranda deniyor. Hemen işe alınıyorum. Bu uğraşımda öncelikle keyfimin kaçmamasına özen göstermem gerekiyor. Çünkü reklâm sloganımız: »Keyifle yemek.« Elime tutuşturulan işe alınma belgesinde böyle yazılı. Bir açıklama da yapılmış:
»*McDonald's*, uygun fiyatlarla, iyi yemek yenebilecek bir aile restoranıdır. Pırıl pırıl tertemiz bir ortamda, yemeğin zevkine varmak - işte *McDonald's* olgusu... Aramıza katılmanızdan kıvanç duyuyor, ekibimizde kendinizi mutlu hissetmenizi diliyoruz. Başarılar!«
Böylesi şenlikli bir ekibin içine katılabilmek için, işe girerken 26 yaşında olduğumu söylemeyi yeğ tutuyorum. Asıl yaşını

ele versem, 43 yaşındaki bir insan için *McDonald's*larda herhangi bir »zevke varma« olanağının bulunmadığı belirtilecekti mutlaka.

İşe başlamadan, hamburgerler gibi ben de bir *McDonald's* ambalajına sokuluyorum. Bir kâğıt külah, incecik bir gömlek, pantolon. Hepsinin üzerinde »*McDonald's*« yazılı. Hani bir bizleri de ızgaraya dizmedikleri kalıyor. Pantolonum cepsiz. Kazara bir bahşiş aldığımda, parayı tutan elimi, olmayan cebime atıyorum. Elim dikişlerden kayıp, sonunda parayı işletmenin görüşünce ulaşması gereken yere, kasaya teslim ediyor. Terzinin bu azizliğinin bir sonucu da, mendil koyacak bir yerinin olmaması. Burnun aktı mı, ya hamburgerlerin üzerine damlıyor, ya da ızgarada cızırdayıp gidiyor. Şube meneceri şimdilik benden hoşnut görünüyor. Hamburgerleri ızgaranın üzerinde iyi tersyüz edebiliyormuşum. »Bayağı beceriyorsunuz bu işi. Temponuz da oldukça iyi. Acemiler büyük hatalar yapıyor.«

»Belki spora yatkınlığımdan ileri geliyordur,« diyorum.

»Ne sporu?«

»Pinpon oynarım da.«

Hamburger denen, bu terlemiş gibi duran kahverengi yuvarlağın çapı en az 98 milimetre; ağırlığı da ya 145, ya 125 gram. Izgaraya attınız mı, plastik jeton gibi sıçrıyor. Donmuş durumdaysa cama vurulan madenî para gibi ses çıkartıyor.

Izgaradan alındıktan sonra bir hamburger en çok on dakika »yenebilir« durumda kalıyor. Çoğunlukla on dakika geçmeden satılıyor zaten. Buzları çözüldükten sonra açıkta biraz bekletilirse pis pis kokmaya başlıyor. Bu yüzden, buzluktan çıkarılır çıkarılmaz ızgaraya atılıyor. Kızardıktan sonra da bilinen sosları ve öteki katıkları ile plastik sünger kıvamındaki bir beyaz sandviçin içine yerleştiriliyor ve *stiropor* denilen sıkıştırılmış köpükten tabutuna kapatılıyor.

Firmanın kurucusu *Ray Croc* ise tüm ciddiyeti ile şu görüşleri öne sürmekte: »Bir hamburgerin tatlı eğilimli çizgilerden oluşan görüntüsü, seçkin bir zerafet örneğidir. Bunu görebil-

BigMac Denen Nesne

»Aşkı, *BicMac*'in oluşumuna benzetebiliriz: Her iki taraf da etten yapılmışlar ve birbirileriyle uyum içinde hareket etmekteler. Nefis sandviç ekmeği bu vücudu büyük bir sevgiyle sarıp sarmalamış. Tatar sosu, sanki o nemli öpücüklerin ta kendisi. Kızartılmış soğanlar birbirine tutkun kalpler gibi fıkır fıkır. O henüz yeşeren umutlar, *BigMac*'teki salata yaprağı örneği taptaze. Peynir ve bir parça hıyar turşusu, insanın isteğini biraz daha artırıyor.«

McDonald's Rio de Janiero şubesinde çalışanlar için yayımlanan *Quarterao* dergisinden (Nisan 1983).

mek için, insan ruhunun belli bir olgunluğa ulaşmış olması gerekir.«

Satış tezgâhının arkası dar; yerler yağlı ve kaygan. Izgara saçının kızgınlığı 180 derece; kor gibi olmuş. En küçük bir güvenlik önlemi yok. Örneğin yönetmeliklere bakılırsa, bu işler görülürken eldiven giyilmesi gerekiyor. Ama verilmiyor; işi yavaşlatabilir çünkü. Hamburgercilerde uzun süre çalışanların çoğunda yanık izleri var. Benden önce çalışanlardan birisi, doğrudan ızgarayı tutmuş; hemen hastaneye kaldırmışlar. Daha çalıştığım ilk gece, sıçrayan yağ damlaları yüzünden derim yer yer su topluyor.

Saflığından olacak; daha önce anlaştığınız gibi gecenin iki buçuğunda paydos saati geldi, sanıyorum. Ötekiler, »acemi« çaylağın bu davranışına bakıp söylenmeye başlıyorlar. Menecer geliyor, iş bitmeden nereye savuşmak istediğimi soruyor. »Öyle söylenmişti, ben de ona uyuyorum,« diyorum. İşi bırakırken kendisine haber vermem gerektiği konusunda beni uyarıyor. Sesinde hafiften bir tehdit var; dışarısını gerçekten temizleyip temizlemediğimi bilmek istiyor. Az önce incecik gömleğimle soğuk Aralık gecesinin ayazına gönderildiğim için, ortalığın tertemiz olduğunu belirtiyorum. Aşırı gayretkeş

kadın işçilerden biri, dışarıda hâlâ kâğıt parçaları uçuştuğunu yetiştiriyor hemen.
Sabahın üçü oluyor yavaş yavaş. Menecere bakılırsa, işe gerektiği gibi sarılmıyormuşum, kendimi vermiyormuşum. Yüz ifadem de pek öyle neşe saçmıyormuş. Sürekli denetim altında olduğumu sakın gözden uzak tutmamalıymışım. Bugün bir ara beş dakika aynı yerde dikilip kaldığımı görmüş. »Ama nasıl olur,« diyorum. »Oradan oraya seyirtip duruyorum; bu işe biraz da spor gözüyle bakıyorum ne de olsa!«
Gizli bir direktif uyarınca gece mesailerimiz ile fazla mesaimizin özel bir yöntemle hesaplandığını öğreniyorum. Çalışma süresi yarım saati geçmemişse, o saat çalışmamışsın gibi gösteriliyor; yarım saatten fazla olan süre ise tam saat sayılıyor. Genellikle fazla mesai saatleri böylelikle »yok« oluveriyor. Kartlar işe gelişte değil, iş giysilerini giyip tezgâha geldiğin an basılıyor. İşten ayrılırken de öyle: Önce kart basılacak, sonra gidip üstünü değiştireceksin. Çalışma saatleri böylece iki yanlı budanmış oluyor.
Noel öncesi. Kalabalık korkunç; ciro rekor düzeye yükseliyor. Akarbantlardaki işlerden hiç farkı olmayan bu iş için elime gülünç bir saat ücreti geçiyor. Çalıştığım her saat için bir mark da yemek parası hesap ediliyor. Sekiz saati doldurunca menecer, *McDonald's* listesinden istediğimi seçebileceğimi müjdeliyor. Çatal bıçak soruyorum. Ortalık neşeleniyor. *McDonald's*da çatal bıçağın sözü mü olur! Gülmekten kırılıyorlar.
Çalıştığım yerin önü, müşterilere doğru açık. Benim onları gördüğüm gibi, onlar da beni görüyorlar. Bu sıcakta şöyle kenara çekilip bir yudum birşey içmem bile mümkün değil. Oysa bir yandan ızgara, bir yandan kullandığımız soslar ve çok miktarda hardal insanı adamakıllı susatıyor.
Normal hamburgere bir dilim hıyar turşusu; *BigMac*'a iki parça hıyar, üzerine de peynir dilimi. Sonra da çeşidine göre; püskürteçlerden balık sosu, tavuk sosu vb.
Sürekli bir koşuşma içinde oluyor insan. Bir bu zil çalıyor, bir öteki. Ya elmalı tatlı tükeniyor, ya balıklı sandviç. Balıklı

parmaklarını temizleyemeden yeniden hamburgerlere koşuyorsun.

Paydosta bir denemeye girişiyorum. Kızarmış piliç parçacıklarını ağzıma atıyorum. İçime bir kuşku düşüyor: Sahiden tavuk mu bu? Pekalâ balık da olabilir yani! Ağızda kalan tad ikisine de uyuyor. Kızartılmış elmalı tatlıyı dişlerken de aynı duyguya kapılıyorum. İçine biraz da balık karışmış olmasın bunun?

Ancak bir süre sonra işin aslını öğreniyorum. Kullandığımız kızgın yağ, kocaman kazanlarda. Akşamları büyük tavalar temizlenirken her yağ aynı süzgeçten geçirilip, tekrar kullanılıyor. Elma tatlısının yağı da aynı süzgeçte »temizleniyor«, balık ve piliç kızartmasınınki de. On kazan yağı süzmek için aynı kâğıt filitre kullanılıyor.

İş yoğunlaşıp tezgâhın önünde kuyruklar oluştu mu, ortalık büsbütün birbirine giriyor. Ön taraftakiler, »acele edin« diye söylenip duruyorlar. »Hamburgerleri ızgaradan biraz çabuk indirmek gerekir herhalde,« diyorum. Aramızda külah takmayan tek kişi, menecerimiz yanıbaşında bitiyor: »Size düşmez burada birşeyler düşünmek, anlaşıldı mı? Bu işi makineler görür bu işyerinde. Sinyal vermeden hamburgerleri indirmeye kalkmayın ızgaradan.« Beş dakika geçmeden yine geliyor. »Niye daha çabuk olmuyor bu?« »Şimdi söylediniz, makineler düşünür, siz karışmayın diye. Ben de bekliyorum.« »Ne yani, müşterileri de mi bekleteceğiz! Hay Allah kahretsin!« »Yani ben şimdi kimi dinleyeyim; sizi mi, makinelerin sinyalini mi? Söyleyin de doğrusu neyse onu yapayım!« »Makine 'piip' diye ses verene dek bekleyeceksiniz, anlaşıldı mı!« »Tamam, şimdi oldu.«

*McDonald's*daki sihirli parola »Serviste sürat«. Hedef olarak, hiçbir müşterinin hiçbir zaman kuyrukta bekletilmemesi gerektiği vurgulanıyor. Şube menecerlerine işin püf noktaları belletiliyor. Altın öğütlerden biri şöyle: »Tezgâhta bir müşteri bir dakika bekliyorsa, bu uzun bir süre demektir. Hele kuyrukta bekleyen bir kimse için bir dakikalık süre hiçbir zaman aşılmamalı. Kendine koyacağın hedef 30 saniyelik bir süreye

ulaşmaktır. Restoranında daha hızlı bir servise ulaşılması, bir yaklaşun sorunudur. Önümüzdeki otuz gün, çalışmanı servisteki sürat konusunda yoğunlaştır. 'Yavaş' sözcüğünü sil kafandan. Cironun yüzde ikisi, senin şimdi göstereceğin tepkiye bağlıdır. Yaşasın süratli servis.«

Çalıştığım şube, rekor düzeyindeki cirolarıyla ün yapmış. *McDonald's* Bölge Yöneticisinin bizim menecere bir kupa verişine tanık olma onuruna erişiyorum. Kupanın içinde şunlar yazılı: »Kazancı artırmak için elde ettiğiniz olağanüstü başarıları kutluyoruz.«

*McDonald's*ın kancayı taktığı grupların başında çocuklar geliyor. Münih'teki Pazarlama Bürosu, yalnız işletme içi dağıtılan bir broşürde şunları belirtiyor: »Hızlı yenebilir yemekler oldukça yeni bir yemek türü. Almanya'da gençlere ve küçüklere yönelen önemli bir pazar durumuna geliyor (...) Kimse, bu kesimlerde para olmadığını öne sürmesin!« *McDonald's* restoranlarının içi, bu bakış açısından yola çıkılarak döşenmiş. Kapı tokmaklarından, masa ve sandalyelere kadar her şey çocuklara uygun boyda tutulmuş. *McDonald's* adına restoran açanlara verilen özel direktiflerden biri de şu:

»Çocukların cironuzu birkaç katına çıkaracağını unutmayın!«

Bu restoranları işletenlere, çocukları, daha doğrusu çocuklarla birlikte tüm aileleri oltaya çekebilmeleri için hazır programlar sunuluyor. Bunların en önemlisi »*McDonald's Amca* ile doğum günü partisi.« Bu şenliğin ayrıntılı dökümü şöyle:

»Bir doğum günü partisinin yedi aşaması:

1. Basamak: Hazırlıklar	(Yaklaşık süreler:)	15 dakika
2. Basamak: Selamlama		10 dakika
3. Basamak: Sipariş alma		5 dakika
4. Basamak: Siparişleri getirme		10 dakika
5. Basamak: Hamburgerlerin keyifle yenmesi		15 dakika
6. Basamak: Oyunlar ya da dükkânın gezdirilişi		10 dakika

7. Basamak: Vedalaşma...

Sonra da oturup ulaştığınız sayıları kaydetmelisiniz...

(*McDonald's Intern*).

Kızartma, ızgara ve tezgâhtaki işlerden sonra, üçüncü gün iyi bir temizlik görevlisi olarak eğitiliyorum. Görevim, masalarda bırakılan yemek ve paket artıklarını toplamak, masaları silmek. Elime iki bez tutuşturuluyor. Biri masaları silmek için, öteki de kül tablalarım. Benden beklenen hızlı tempoyla iki bezi birbirinden ayırt etmem her zaman mümkün olmuyor. Ama buna kimsenin aldırdığı yok; zaten sık sık aynı bezlerle tuvaletleri temizleme gereği de doğuyor. Eh, sindirim sistemi de böylece dolaşımını tamamlamış oluyor. İçim bulanıyor. Bir bez daha istiyorum. Hırçın bir sesle elimdeki bezlerin yetmesi gerektiği söyleniyor. Menecerimiz bir keresinde büyük ızgarada çalışan bir arkadaşı doğruca tıkanmış bir tuvalete gönderiyor. Verilen işi en çabuk ve en doğru biçimde halletmek için, arkadaşımız elindeki büyücek ızgara çatalıyla tuvalete dalıveriyor. Sonra menecer yardımcısından epey azar işitiyor ama, olsun. Kapı önlerinin temizliğine büyük özen gösteriliyor. Giriş kapısının iki yanındaki elli metrelik çevrenin sürekli temiz tutulması zorunlu. Hamburger ambalajları genellikle buralara atılıyor. İnce gömleğimle sıcak restorandan yeniden ayaza yollanıyorum.

Dinlenme odasında bir türlü önünü alamadığımız hamamböcekleri konusunda şakalar yapıyoruz. Eskiden yalnız bodrumda görülürlermiş. Artık mutfağa da dadanmışlar. Geçenlerde bir tanesi ızgaranın tam üstüne düşmüştü. Bir keresinde de müşterinin biri, *BicMac*'inin üzerinde bu böcek türünün oldukça besili bir örneğini keşfetmişti.

Bazı genç müşteriler, öncelikle de hafifçe kafayı bulmuş şık ve züppe giyimli »Popper«ler, kızarmış patates artığı dolu külahları ayağımın dibine atıyorlar. Yağlı patates çubukları, üzerlerine basıldı mı vıcık vıcık döşemeye yapışıyor. Koşup hemen bir ıslak bez almam, kazıyıp çıkarınam gerekiyor yerdeki artıkları.

Bir Türk kadın işçinin durumu çok kötü. Bazıları kadın olduğu için asılıyor; kimi yabancı oluşu nedeniyle dalga geçiyor. İzmarit dolu kül tablasını önüne boşaltanlar da çıkıyor. Bir

Afiyet Olsun!

*McDonald's*da yenilip içilenlerin ağızda bıraktığı tad hep birbirine benziyor. Bunun birkaç nedeni var. Hamburg'taki *Tüketicileri Koruma Birliğ*inin yargısı şöyle: »*McDonald's* ürünlerinde kullanılan kimyasal tad vericiler, belirleyici bir rol oynuyorlar. Örneğin içeceklere çok miktarda bozulmayı önleyici kimyasal madde katılıyor.« Temel maddesi süt olan içeceklerin bir bardağının içindeki şeker oranı yüzde 22; bu oran onaltı kesmeşekere eşit! Yiyecek ve içeceklerin istenen »kıvama« varması için, içlerine bir çok yabancı madde katılıyor. Amerika'daki et pazarını yakından tanıyan Edmund Brandt adlı bir uzman, hamburger yapılışında az yağlı et kullanılamayacağını öne sürüyor. Aksi takdirde »köfte« hemen dağılırmış. O yüzden, hamburger yapılacak et, önce »tuz ve sıvı proteinlerle« özel bir işlemden geçirilirmiş. Brandt: »Et çok tazeyse, 'köfte' yapılmaz, çünkü henüz çok suludur.« Bayatlayınca da rengi atarmış: »O zaman, kıyma makinesinin içine buz parçaları da eklenir ve böylece etin pempe bir renk alması sağlanmış olur.« Gerçekten de dıştan »az yağlı« imiş gibi gözüken ızgaradan çıkma hamburgerlerin içindeki yağ oranı, yüzde 25 dolayında. *Çabuk yemek* yenmesini sağlamak için baş vurulan çeşit çeşit hilelerden hiçbirini *McDonald's* müşterilerinin işletmenin parlak reklamlarından anlamasına olanak yok, tabii. Ardında büyük bir endüstri yatan bu yiyecekler, son derece »alımlı« bir kılıf içinde piyasaya sürülüyor. Bir çeşit renkli »*Bild*« gazetesi gibi. Nasıl bu tür gazetelerin okurları, perde arkasını bilmeseler de gazetede yazılanların doğru olmadığını sezerlerse, *McDonald's* restoranlarına giren kimi müşteriler de yemekten mideleri bulanarak çıkıyorlar. Bir keresinde üzerine bir şeyler çiziktirilmiş bir kâğıt peçete bulmuştum: »*McDonald's*: Kus kusabildiğin kadar!« yazılıydı: »Bu da ilk kez geliyor başıma: Yukarıdaki delikten giren, aşağı delikten çıkandan daha berbat!« Bu *çabuk yemek* dedikleri, aslında besin değeri açısından da sağlığa kalıcı zararlar verecek nitelikler taşıyor. Birleşik Amerika'daki besin uzmanları sık, sık bu tür restoranlara giden çocuklarda, artan bir saldırganlık, uykusuzluk ve korkulu düşler gözlemlendiğini saptamışlar. Nedeni şu: Bu tatlımsı *çabuk yemek*, vücuttaki *Thiamin* adlı maddenin azalmasına yol açıyor, bu da *Vitamin B1* değerinin düşmesine ve sinir sisteminin zayıflamasına neden oluyormuş.

defasında da benim önüme birisi dolu bir sigara tablasını atıyor. Tam onun parçalarını toplarken, arkamda bir sigara tablasının daha kırıldığını duyuyorum. Yere atılan tablalar birbirini izliyor. Kimin yaptığı kalabalıkta belli olmuyor. Etraftakiler gülüşüyor. Demek bu da işin şakası.

Paydoslarda da bütün varlığımla işletmenin buyruğundayım. Dışarıda bir yerde bir kahve ya da bira içmeye izin yok. Kötü deneyimleri olmuş. Bir keresinde biri geneleve gitmişmiş.

Genç bir kadın arkadaş, sekiz saat çalıştırıldığını, ama paydos yapmasına bir türlü izin verilmediğini anlatıyor. Sorunca yanıt belliymiş: »İşine devam et, haydi!«

Doktora gitmek isteyen oldu mu, menecerin yanıtı hazır: »Kimin, ne zaman doktora gideceğini ben bilirim!«

Bir keresinde, biraz mola verebilir miyim, diyecek oluyorum. Yanıtı da önceden kestirebiliyorum: »Ne zaman ara vereceğinize ben karar veririm.«

*McDonald's*da işyeri temsilciliği yok.

Batı Almanya'daki *McDonald's* işletmelerinin personel şefi, bundan altı yıl önce yayınladığı bir genelgede şu öğütlere yer vermişti: »İşe girmek isteyen birisiyle konuşurken sendikada kayıtlı olduğunu anlarsanız, bir iki soru daha sorup konuşmayı kesin. Birkaç güne kadar kendisine bir yanıt yollayacağınızı söyleyin. Böyle sendikalı birini de sakın işe almaya kalkmayın.«

McDonald's kurucusu *Ray Kroc*, ne istediğini bilen bir adam: »Düğmeyi çevirince nasıl ışığın yanmasını bekliyorsam, paranın akmasını da öyle beklerim.« Amerikalı generallerden *Abrams* ise, *McDonald's* restoranlarının kendi ulusu için bir okul işlevi görmesi gerektiğini savunuyor:

»*McDonald's* restoranlarında çalışmak, genç bir insanı sağlıklı kılar. *McDonald's*, onun başarı peşinde koşan bir insan olmasını sağlar. Çıkarttığı hamburgerlerin görünüşü beklenene uymuyorsa, bu kişi işten atılır çünkü. Bu kendi kendine, sessiz sedasız işleyen mekanizma, aslında ordumuz için de örnek olacak niteliktedir.«

İnşaatta

Sabahın altısında Düsseldorf'ta adresi verilen büronun önündeyim. Aracı firma *GBI*'nin kapısı önünde iş arayan altı kişi daha bekleşiyor. Onlar da bir gazete ilanında verilen telefondan bu adresi almışlar. Kapı açılıyor, giriyoruz. Büro hemen alt katta. Yanyana itilmiş iki masa, bir telefon. Ortalıkta ne bir dosya var, ne de bir evrak dolabı. Masalar bile boşaltılmış gibi. İlan tahtasında bir levha asılı: »Bu firma işçilerine resmî kayıt işlemleri uygular!« Oysa kimse kâğıtlarımı sormuyor. Adımı bile söylememe gerek duyulmuyor.
Bölüm bölüm çalıştırılacağımız yerlere götürülmeden, bitişikteki iki odalı bir yerde beklememiz gerekiyor. Duvar kâğıtları dökülmüş, pencereleri ışık geçirmez olmuş, helâsı bile bulunmayan bir yer burası. Bize, ne yerine konduğumuzu belli ediyor. Siggi, ellerinde ve boynunda altınlar ışıldayan, kıvırcık saçlı, iri yarı bir Alman. »Köln'de güzel, yüksek bir apartman inşaatında« çalıştırmak için dört yardımcı arıyor. Ben de bu postaya katılıyorum.
Yolda işimiz ve ücretimiz açıklanıyor. »Kalfa her gün on saat çalışmanızı istiyor,« diyor Siggi. »Saat ücreti olarak benden dokuz mark alacaksınız; eder günde doksan mark.«
Yarım saat sonra Köln'ün merkezindeki inşaat yerine varıyoruz. Öndeki levhada: »Burada sakin parka bakan şık apartmanlar ve lüks çatı katları inşa edilmektedir« yazılı. Uzun bir zamandır *GBI* firması hesabına bu inşaatta çalışan bir ustabaşı, bize soyunma yerlerini gösteriyor. Tam iş elbisemizi giymişken, Siggi, tekrar içeri dalıyor. »Adlarınızı söyleyin bakalım. Kalfaya lazımmış.« Ben, »Ali« diyorum. Yetiyor.
Bir başka firmanın, Almanya'nın en büyük müteahhit firmalarından *WTB*'nin kalfalarından birine götürülüyoruz. Daha sonra bu işletmenin Almanya'daki inşaat firmaları arasında altıncı sırada olduğunu öğreniyorum. Ondan sonraki günlerde

de hep bu kalfa dikiliyor tepemizde. Ne yapacağımızı o söylüyor. Yapı malzemesi, küreğinden, süpürgesinden tut, malasına kadar; hepsi *WTB* firmasına ait. Bizi buraya getiren *GBI* adlı aracı firma, sırf »çıplak« işçi kiralama görevini üstlenmiş. Ne kendine ait malzemesi var, ne de inşaat yeri.

GBI hiçbirimizden herhangi bir belge istememiş; hepimiz kaçak çalışmaktayız. Hastalık sigortamız bile yok. »Ya bir kaza olursa?« diyecek oluyorum arkadaşlarımdan birine. »O zaman seni sanki üç günlük yeni işçiymiş gibi gösterir, sigortaya gecikmeli bildirim numarası yaparlar. Birkaç yüzün üzerinde adam çalıştırıyorlar. En az yarısı kaçaktır bunların.«

Molalarda on beş kişi on iki metrekare ya var, ya yok bir inşaat arabasına tıkış tıkış doluşuyoruz. *GBI*'nın Köln'deki bürosundan buraya gönderilen bir doğramacı söyleniyor: »Otuz yıldır inşaatlarda çalışırım, ilk kez burada büyük apdeste giderken kalfadan izin almam buyruldu!« Bazılarımız, gidip gelmeyi de sayarsak, günde on beş saat ayakta. »Paraya geldi mi, yalnız çalıştırdıkları on saati ödüyorlar; yol için bir kuruş bile verdikleri yok.«

WTB'nin adamı olan kalfa, elli yaşlarındaki bir Türk arkadaşa özellikle eziyet ediyor. Yaşlıca Türk, işini Alman işçilerine göre en az iki kat daha çabuk görüyor. Ama kalfa sürekli ensesinde: »Kokuşmuş Türk! Böyle ağırdan alacaksan, gelecek sefere molozları alıp götüren kamyona yükletirim seni de!«

Cumaları paydostan sonra çoğu zaman birkaç saat de ücretimizin dağıtılmasını bekliyoruz. Para dışarıdan bir yerden getiriliyor. Eskilerden bazıları durumun farkında. İnşaat arabasına doluşmuş bekleşirken *GBI*'de kaçak çalışan bir Alman anlatıyor:

»Bu Klose denen adam şimdi önce Langenfeld'e kadar gidecek. Banka hesapları orada. Bizim parayı çekip buraya getirecek.« Hesabın neden Köln ya da Düsseldorf gibi daha yakın bir yerde olmadığını da öğreniyoruz: »*Langenfeld*'deki hesap maşa bir adamlarının üzerine. Bu adam, *WTB* ile öteki firma-

ların çeklerini alıp önce kendi hesabına geçiriyor. Düsseldorf'ta böyle bir hesap açtıracak olsalar, maliye tepelerine biner.«

O gün vardiyadan sonra tam iki saat paramızı bekliyoruz. Boşa geçen zaman için de kimse beş kuruş ödemiyor tabii.

Esrarengiz işler, yalnız kara paraların toplandığı hesaplarla bitmiyor. İnşaatta çalıştığımızı gizlemek için birçok önlem alınıyor. Paramızı alırken bir makbuz imzalatıyorlar. Bize ne kopyasını veriyorlar, ne de bir ücret bordrosu. Kalfa, çalıştığı saatlerin hesabını tuttuğu pusulayı ödeme bittikten sonra hemen cebine atıyor. Nedeni, yapı sektöründe saat hesabına dayalı »kiralık« işçi çalıştırmanın yasak olması. Yasak kapsamına girmemek için *GBI* gibi işletmeler, sahte sipariş faturaları uyduruyorlar. Müteahhit firmaya çıkarılan naylon fatura, örneğin »40 metrekare beton« için hazırlanmış oluyor. Oysa aldıkları para, kırk saatliğine çalışan kiralık işçilerin ücret tutarına denk düşüyor. Kalfaların çoğunda kiralık işçilerin saat ücretlerini böyle beton ya da toprak işleriymiş gibi hesaplamalarına yarayan gizli cetveller var. Bir ara, çalıştığımız inşaatta gizlice saat çizelgesi tutulduğunu daha sonra kanıtlayabilmek için, kalfanın dikkatini başka yana çekip hesabı tuttuğu pusulayı cebe indiriyorum. Kalfa, üste »*WTB İnşaat Anonim Şirketi*« yazmış. Altta otuz iş saati ile günler yazılı. En altta imzası var.

Ali'ye buyrulan ilk iş, onun öteki işçilerden farkını da ortaya koyuyor. Öyle ya, yerinin neresi olduğunu başından bilsin: Helâlar temizlenecekmiş! İşçilere ayrılan bölümdekilerin bazıları belli ki en az bir haftadır tıkalı. Diz boyu dışkının içindeyim. »Kovayı, küreği al, temizle şurayı. Fazla sallanma!« Malzeme dağıtımına gidip kovayla küreği alıyorum. Bir kâğıt imzalamam gerekiyor. Malzeme arabasında sakin sakin oturan Alman görevli »Sen üç tane çarpı koysan da olur,« diyor.

Helâda dayanılmaz bir koku var. Pisuar da tıkanmış. İşin sırf eziyet olsun diye verildiği ortada. Tıkanan lağım borusu temiz-

İçimizdeki Mafya

Yalnız inşaat sektöründe çalıştırılan kaçak işçi sayısının iki yüz bin dolayında olduğu sanılıyor. Çoğunluğu Türkler oluşturuyor; aralarında Pakistanlılar, Yugoslavlar ve Yunanlılar da var. Bu sayı, her yıl on milyar mark dolayında vergi ve sosyal prim kaçırılması anlamına geliyor.

Bu insanların sırtından milyarlar vuran köle tacirleri çoğunlukla cezadan kurtulmalarını sağlayan politik bir mekanizma tarafından korunuyorlar. Yasalar son derece yetersiz kalıyor. Federal Hükümet, bu dolandırıcılığa son vermekte hiç de aceleci davranmıyor. Aslında inşaatta kiralık işçi çalıştırmak 1982 yılından bu yana yasaklanmış bulunuyor. Ancak hıristiyan demokrat *CDU* partisinin iktidarda olduğu eyaletler, kaçak işçi ticaretini, »ceza kovuşturması gerektirecek bir cürüm« olarak görmemekte direniyorlar. Ortaya çıkan »işçi kiralanması« olayları, »yönetmeliğe aykırı davranış« gibi basit bir uyarı ile kapatılabiliyor.

Polis ile İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun müfettişleri ve savcılar, inşaat mafyasının »küçük balıklarını« bile ele geçirmekte büyük güçlükler çekiyorlar. Köln Başsavcısı Dr. Franzheim şöyle diyor: »Bu sorunu bundan böyle de denetim altına alabileceğimiz görüşünde değilim.« Yalnız Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde bu alanda yürütülen kovuşturma dosyalarının sayısı dört bin dolayında. Köle tacirlerinin yanlarında çalıştırdıkları kaçak işçilerin yalnız ücretlerini sömürmekle kalmadıkları, »isteksiz« işçilerini dayak ve tehditlerle çalışmaya zorladıkları da biliniyor. Düsseldorf'daki Eyalet Polisi'nin *Ağır Suçlar Masası*'nda yürütülen kovuşturmalar arasında »cinayet kuşkusu« ve »haraç için şantaj« nedenlerinden açılmış olanlar da var.

Kasıtlı olarak araya sokuşturulan »aracılar« vasıtasıyla kaçak işçi tacirlerinin hizmetlerinden yararlananlar, yalnız özel sektör firmaları değil. Resmi projelerde de bu »aracılar«dan yararlanıldığı oluyor.

1984 yılında Düsseldorf'ta yapılmakta olan Eyalet Binası inşaatı sırasında polisin dizi baskınları, köle taciri olarak kaçak işçi çalıştıran birçok firmayı ortaya çıkarmıştı.

Münih'teki yeni İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun inşaatındaki dene-

timler sırasında çalıştırılan 50 kaçak işçi saptandı. Bugüne kadar polis bile Alman ordusunun Hilden'deki kışlasının ek inşaatında kaçak işçi çalıştırıldığını bilmiyordu. Aynı şey, Federal Posta Bakanlığının Bonn - Bad Godesberg' deki yeni binası için de geçerli.
Federal Posta Bakanı ihale sırasında gerekli özeni göstermediği için, bu inşaat sırasında köle ticareti yapan firmalardan en az bir tanesinin de büyük ölçüde kâr sağladığını saptamış bulunuyoruz. Resmî makamlar isteselerdi, bu olayı da rahatça ortaya çıkarabilirlerdi: Düsseldorf'ta kayıtlı olan *DIMA* işletmesi aracılığı ile, kaçak işçiler Almanya'nın altıncı büyük müteahhitlik firması olan *WIB*'ye devredilmişlerdi. *WIB*, bakanlık binasının inşaatını üstlenen işletmeler arasında başta gelenlerdendi. *DIMA* adlı firma ise, benim de Köln'de kaçak işçi olarak çalıştırıldığım *GBI* şirketinin bir devamından başka bir şey değildi.

lenmedikçe birkaç saat sonra burası yine pisliğe gömülecek. İnşaatta yeteri kadar tesisatçı çalışıyor. Ama saat ücretleri oldukça yüksek. Onların görevleri, binanın gelecekteki sahipleri için lüks tuvaletleri yapıp bitirmek.
Kalfalarla ustabaşıların tuvaletleri ayrı bir arabada. Kapıları kilitlenebiliyor. İşçilerin girmesi yasak. Temizlikçi kadınlar bu tuvaletleri her gün silip temizliyorlar. Ustabaşına gidip borunun tıkanık olduğunu, tesisatçıların önce boruyu temizlemeleri gerektiğini söylüyorum. »Sen soru sormayı boşver de verilen işi yap! Düşünmeyi de eşeklere bıraksan iyi edersin, ne de olsa onların kafaları daha büyüktür.« Pekalâ! Ben de böyle bir yerde bile olsa iş bulabildikleri için çenelerini tutmaları istenen sayısız yabancı arkadaşım gibi işe koyuluyorum. Bu düşünce, daha sonra da bana biraz güç veriyor: Duyduğum tiksintiyi yeniyor, çaresizliğimi ve utancımı dayanışmadan doğan bir öfkeye dönüştürebiliyorum.
Elimde kova, kürek ve bezlerle tuvaletleri temizlerken, helâlara giren çıkanlar da oluyor. Genç bir Alman takılıyor: »Sonunda kendimize bir temizleyici kadın bulduk işte.« İki orta yaşlı adam, bir helâdan ötekine lâflıyorlar: »Dışkıyla

çişten daha kötü kokan nedir, biliyor musun?«
»Çalışmak herhalde!« diyor arkadaşı.
Öteki, tuvaletin kapısından gürlüyor: »Yo, Türkler!«
Helâda işini görürken nereden geldiğimi soran bir Alman da çıkıyor. »Türk'üm,« deyince benim duygularımı paylaşmaya çalışıyor. »Hep aynı şey, bizim bokumuzu sizlere temizletiyorlar. Aynı işi görecek bir Alman inşaat işçisi bulamazlar çünkü.«
Arada kalfalardan Hugo Leine gelip, ne yaptığıma bakıyor. Neyse ki cebinde hep bir telsiz vericisi var. Çıkardığı cızırtıdan yaklaştığı belli oluyor. İşe biraz daha asılırmış gibi yapabiliyor insan. Bir keresinde beni, »Tempo, tempissimo, amigo!« diye İtalyanca gayrete getirmeye yelteniyor. »İtalyano« değil de Türk olduğumu söylüyorum. Daha bir kabalaşıyor: »O zaman çoktan bitirmen gerekirdi bu işi. Sizin helâlar hep tıkalıdır benim bildiğim.«
Hugo Leine, önemli bir nedenden ötürü iş saatleri sırasında inşaatın hemen önündeki bir kulübeye koşup telefon etmek zorunda kalan yabancıları anında işten atmakla tanınıyor.
Sonraki günlerde 30 derece sıcakta beton levhaları altıncı kata taşımakla görevlendiriliyoruz. Bu işi bize gördürmek, başka bir inşaata gönderilen vinci geri getirmekten daha ucuza geliyor. Leine, arada ek bir mola vermeyelim diye, gözlerini dört açıyor. Ertesi hafta beton taşıma işine yollanıyorum. »*Japon*« adı verilen devasa el arabalarıyla, taze karılmış betonu, öte tarafta açılan bir temel çukuruna taşıyorum. İnsanın kolları kopacakmış gibi oluyor. Betonun öne doğru devrilmemesi için de tüm gücümle arabaya abanıyorum. »Çavuş« Heinz, *GBI*'nin adamlarından. Her defasında arabayı tepeleme dolduruyor. Canımı dişime takıp devrilmesini önlemeye çalışmamı hınzırca seyrediyor. Araba gittikçe ağırlaşıyor. Sıcakta yorulmuş olmalıyım iyice. Yere atılmış bir keresteye çarpıyorum; araba hafif sallanıyor. Tutamıyorum. Taze beton yerlere saçılıyor. Sertleşmeden betonu yeniden arabaya doldurmak için başka işçilerin de yardımı zorunlu. Kalfa başında

bitiveriyor:
»Yeter be, Allahın belası kokuşmuş hayvan! Üçe kadar saymasını bilmezsiniz, bari önünüze bakmasını öğrenin! Bir daha olursa karışmam; çeker Anadolu'ya döner, orada kumla oynarsın!«
»Çavuş«, arabayı yeniden doldururken yüzüme bakıyor, zevkle sırıtıyor. Uyarıma karşın ağzına kadar dolduruyor betonu. Arabanın kollarına yapışıyorum. Beton, daha kaldırırken dışarı taşıyor. Lânet olsun, ne kadar uğraşsam boşuna; dengeleyemiyorum arabayı. Daha ilk dönemeçte neredeyse yana savruluyorum; beton yine yerlerde. Almanlardan bazıları gülüşüyorlar. Yardıma koşan yok. Deliler gibi küreğe sarılıp betonu arabaya doldurmaya çalışıyor, bir yandan da etrafı gözlüyorum, Hugo Leine geliyor mu diye. Neyse ki görünürlerde yok. Alman arkadaşlardan biri, arabanın tekerleğini gösteriyor. Lastik patlamış. İçinde bir çivi var. Araba bu yüzden devrildi anlaşılan. »Çavuş« uzaktan sırıtıyor. Yanından geçerken, yüzünde bir zafer edası beliriyor. »Çekip gitmenizin zamanı geldi, ama anlayan kim,« diyor. Bir keresinde aynı adamı helânın duvarına birşeyler çiziktirirken yakalıyorum: »Türklerin hepsine öl...« Niye yaptığını sormama kalmıyor; önüme bir balgam atıyor ve yazıyı bitirmeden çıkıp gidiyor.
Birkaç gün sonra, beşinci katta moloz temizlerken, stiroporla üstünkörü kapatılmış bir elektrik dehlizine düşmeme ramak kalıyor. Şansım varmış, deliğe bir bacağım kayıyor. Diz kapağım açılıyor, ayağımda hafif bir burkulma var. Boynum da kırılabilirdi, dehlizin derinliği sekiz metre! Yandan bir yerden çavuş Hans boy gösteriyor: »Ucuz kurtardın paçayı. Bir de hepten gittiğini düşün; yeni birine işyeri açılmış olurdu.«
Alman bir arkadaşın elbise dolabından içinde yüz mark olan cüzdanı çalınıyor: İlk akla gelen benim. »On beş dakika bir yerlere sıvıştın çalışırken, nereye gittin bakalım?« Bir başka Alman: »En iyisi cüzdanını açıp içini göstersin.« Alfi dediğimiz, Alfons adlı Alman imdadıma yetişiyor: »Cüzdanından

yüz mark çıkarsa suçlu mu demek yani? On beş kişiyiz, hepimiz çalmış olabiliriz bu parayı. Hattâ dışarıdan birisi bile gelip hırsızlık yapmış olabilir. Niye yalnız Ali'ye yükleniyorsunuz?«

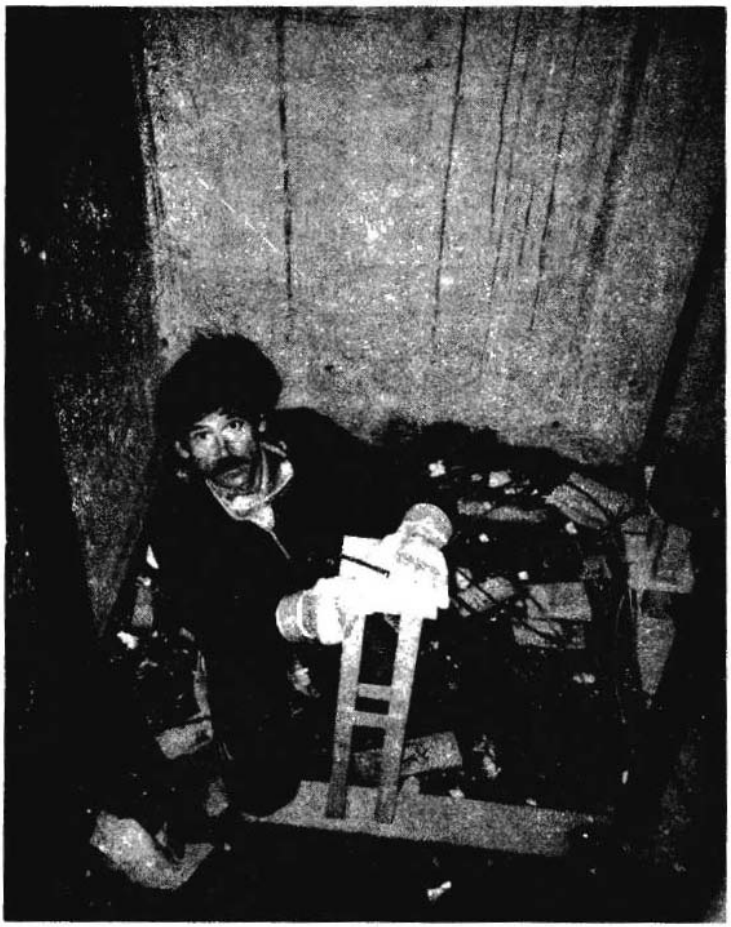
Alfi beni daha iyi Almanca öğrenmeye de teşvik ediyor. Arada yüreklendirmek için omzuma vuruyor: »Sandığından da iyi Almancan senin. Ama peşini bırakmaman lâzım. Sözcüklerin dizilişine dikkat et, yeter. Çok basit, göreceksin!«

Alfi, bundan önce yıllarca işsiz dolaşmış. Düsseldorf'taki İş ve İşçi Bulma Kurumu, onu *Bastuba* adlı bir firmaya yollamış. Eyalet hükümetinin bir ihalesini kazanan bu firma hesabına bir süre gün boyu soğuk suların içinde, kanal temizliğinde çalışmış. *Bastuba* 'nın Yugoslav iş arkadaşları gibi kendisini de kaçak çalıştırdığını çok sonradan fark etmiş. Patrona nedenini soracak olmuş; adam oracıkta kovmuş işten. Bir zaman sonra da bir arkadaşı *GBI*'nin adresini vermiş.

GBI firmasının Köln şubesini Klose yönetiyor. Bir keresinde öteki arkadaşların yanında bu kısaltmanın anlamını soruyorum. »Bir takım hayvan isimlerinin baş harfleri bunlar,« diyor ciddi ciddi. Arkadaşların bazısı da inanıyor. Çalıştığımız firma öylesine garip bir yer, ve isimleri öylesine sık değişiyor ki, yanıtı kimse yadırgamıyor.

Aramıza Fritz adında yeni bir Alman arkadaş katılıyor. Yirmi yaşlarında, sarışın bir genç. Askerde avcı taburuna girmek için gönüllü olarak başvurmuş; günleri iple çekiyor. O zamana kadar boşluğu da inşaatta kaçak işçi olarak çalışarak dolduracak. Bize para atarak oynanan bir oyun gösteriyor. Molalarda zemin katta toplanıp oynuyoruz. Meteliği duvar dibine en yakına düşürebilen, ötekilerin paralarını alıyor. Şansım yâver gidiyor; birkaç kez üst üste kazanıyorum. Fritz bozuluyor: »Siz Türklerin gözü de hep bizim paramızda. Sınıf çıkarınızı kolluyorsunuz. Arkamızı dönmeye görelim, hemen dolandırıyorsunuz!«

Bir başka seferinde yine sataşıyor: »Biz Almanlar akıllıyızdır. Sizlerse bizim paramızı iç edip tavşanlar gibi üreyip duruyor-

sunuz.« Ötekilere dönüyor: »Arada dağ başından geldiğini belli ediyor zaten!«

Çatı desteklerinden biri tutuşuyor. Çatıyı yapanlar yeterince dikkatli çalışmamışlar. İtfaiye arabaları, polis geliyor. Birkaç arkadaşla beni de duman tüten çatıyı temizlemeye gönderiyor-

lar. Lastik ayakkabımın tabanları erimeye yüz tutuyor. Ayaklarımın altında yanık kirişlerin çatırdadığını duyuyorum.
Polislerle itfaiyecilerden bir grup yakınımızda duruyor; dumanları tüten yanmış keresteleri avluya atmamızı izliyorlar. Burunlarının dibinde, hiçbir güvenlik önlemi olmadan, gündelik giysilerimizle çahşıyoruz. Hepimiz kaçağız. Durumu pekalâ bildiklerini, en azından sezdiklerini düşünüyorum. Ağızlarından tek sözcük çıkmıyor. Yaptığımız iş, onların da yararına. Onların yerine bu tehlikeli, pis işi biz üstlenmişiz.
Hinrich adında yirmi yaşlarında bir Alman iş arkadaşım, birkaç gündür şişmiş bir suratla ortalarda dolanıyor. Hinrich evli, bir çocuğu var. Epeyce kira borcu birikmiş. Birkaç dişi birden iltihaplanmış. Ateşi oldukça yüksek. Dişçiye gitmemesi için günlerdir baskı yapıyorlar kendisine. Hinrich, *GBI*'nin adamı Klose'den bir sigorta belgesi istiyor. Kayıt işlemlerinin yapılmadığının farkına bile varmamış. Kaçak çalıştırıldığını yeni öğreniyor. Tepesi atıyor! »Yasak bu sizin yaptığınız; polise gideceğim!« Klose: »Çek arabanı! Bir daha gözüme görünme. Burada kaçak işçi çalıştırıldığını öne süren, hakkında iftiradan tazminat davası açılmış bilsin! Belgelerini bize geç verip işlemleri yapmamıza engel olan sensin. Bu yüzden cezayı yiyecek olan da sensin.« Hinrich bu sözler üzerine polise gitmeyi göze alamıyor. Ertesi günü iş başındayken ambulans çağırmak zorunda kalıyoruz. Hastaneye kaldırılıyor. Kan zehirlenmesi. Hayatı tehlikedeymiş!
Bir cuma günü, vardiyadan sonra, biz üstümüzü değişirken *WTB*'nin kalfalarından Hugo Leine çıkageliyor. »Buradaki işin en önemli bölümü bitti; sizin gelmenize gerek yok artık.« Bu inşaattaki altı haftam, böylece son buluyor. *GBI* firmasının çekirdeğini oluşturan takımdan birkaç kaçak işçi, aynı işletme tarafından bu kez *DIMA* adı altında Bonn'daki bir başka büyük inşaata gönderiliyorlar. Federal Posta Bakanlığı yeni bir bakanlık binası yaptırıyor. Ne yazık ki Ali yok aralarında.

Modern bir İşadamı

Düsseldorf'ta oturan elli yaşlarındaki Alfred Keitel, son yıllarda aklın alamayacağı bir servete ulaşan işadamlarımızdan. Keitel, 1971 yılında bir arkadaşıyla birlikte ilk »Kiralık İşçi Şirketi«ni kuruyor ve inşaat şirketlerine işçi kiralamaya başlıyor. 1982 yılında, inşaatlarda kiralık işçi çalıştırılması yasaklanmadan az önce de *GBI* adlı büyük bir firmanın başına geçiyor.

1984 yazında ben *GBI* şirketi hesabına Köln'de çalışırken, maliye müfettişleri çoktan Keitel'in peşine düşmüşlerdi. Yine de yasa dışı ticaret, bu başarılı işadamının kasalarına oluk gibi para akıtmaya devam ediyordu. İncelemeler, Keitel'in kaçırdığı işletme ve ücret vergisinin on bir milyon markı bulduğunu, ayrıca birkaç milyonluk sigorta primlerinin de ödenmemiş olduğunu gösterdi. Keitel, 1984 sonlarında gözaltına alındı ve dört buçuk yıllık bir hapis cezasına çarptırıldı. Paçayı bu kadar ucuz kurtarmasının nedeni, kendisinde »hastalık derecesine varan bir kumar tutkusu« bulunduğunu belirten bir bilirkişi raporuydu. Vergi uzmanlarınagöre, o sırada Keitel'in yanında çalıştırdığı kaçak işçilerin sayısı beş yüzü geçiyordu. Sözü edilen »tutku«, Keitel'in bu beş yüz insanın yaşamıyla oynamakta olduğu kumar değildi. »Bilirkişi«, bu başarılı işletmecinin kumar salonlarına düşkünlüğünden söz ediyordu.

Keitel, bugün bile kendi dalında iddialı gözüküyor:

»Bu branşta herkesi tanırım, elbette. Bütün inşaat şirketlerini, müteahhitleri, neler çevirdiklerini pekalâ bilirim. Ama bence insan, birlikte iş yaptığı kimseleri ele vermemeli.«

Sonra dayanamıyor:

»Aracı firma olmadan başlanıp bitirilen büyük inşaat projesi yoktur. Büyücek inşaatlar için oluşturulan, *ARGE* adı verilen şirket grupları, mutlaka taşeron firmalardan yararlanırlar. Aracı firmaların çalışmadığı tek bir büyük bina gösteremezsiniz.«

Kendisi için de şunları söylüyor:

»Beni ihbar etmemiş olsalardı, hâlâ piyasanın krallarından biri olurdum. Bütün bu dalavereleri ne maliyenin anlayabilmesi'ne olanak var, ne sosyal sigortaların, ne de herhangi bir insanın. Bunları ancak işin içindekiler bilir. Zaten dava açıldı mı, işin zevkli yanı başlar: Teker teker bütün bu şirketlerin birbiriyle nasıl

bir ilişki içinde olduklarına kimse akıl erdiremez. Büyük şirketlerle yapılan anlaşmaları istediğin gibi biçimlendirebilirsin. Önce ödemen gereken saat ücretlerini temel alıp bir hesap çıkarttırsın. Ama inşaatta kiralık işçiler çalıştırılamayacağı, o yüzden saat ücreti de ödenemeyeceği için şirkete ikinci bir naylon fatura çıkarttır, aynı tutarı yapılmış, bitirilmiş parça bir iş içinmiş gibi gösterirsin. Bunu kim denetleyebilir, söyler misin? Diyelim, İş ve İşçi Bulma Kurumu. Nasıl çıkacak adamlar işin içinden? Mahkemeye çıkardılar mı da, 'Haydi bakalım!' dersin, 'aksini kanıtlayın da görelim!'

Dışarıdan bakınca bunların hiçbirini kavrayamazsınız. Ortağım, keçileri kaçırıp bülbül gibi ötmeye başlamasaydı, bana da takacak kulp bulamazlardı. Vergi müfettişleri, polis; hepsi de daha önce gelip her yanı didik didik etmişlerdi. Hiçbir şey bulamamışlardı.«

Keitel, kâr oranları hakkında da bizi aydınlatmaya hazırdı:

»İşçilerin eline para geçer, geçmesine. Ücret her zaman tatmin edici olmasa da önemli olan o zaten.

İnşaat şirketleri saat ücreti olarak 22 markla 33 mark arasında para verirler. Aracıya kalan pay, kendi bileceği iştir. Çalıştırdığı işçilerine ne ödediğine bakar. Kaç işçisini kaydettirmiş; hepsini mi, yoksa sadece birkaçını mı kaydettirmiş, bunlar önemlidir. Ustalaşmış işçiye verilen brüt saat ücreti onaltı mark dolayındadır. Ama yabancı oldu mu, kaç para verirsen ver; posasını çıkarabilirsin. Ne de olsa, Almanlar sahip oldukları hakları biraz bilirler. Yabancılara ödenen ücrete çalışacak tek bir Alman işçi bulamazsınız.«

Küçük bir hesap şu sonucu gösteriyor:

Keitel'e saat başı 14 ile 25 mark arası bir »pay« kalıyor. İnşaatlarda genellikle her gün on saat çalışılır. Yanında beş yüz adam çalıştığından yola çıkarsak, Keitel'in günlük gelirinin 70 bin markla 125 bin mark arasında oynadığını çıkartabilirsiniz. Bu gelirden getirip götürme ve muhasebe işlemleri için küçük bir tutarı çıkarmak gerekir. Bir de ödenen vergiyi ve sigorta primlerini. Ödeniyorlarsa tabii!

Vaftiz

Ya da »Takdis Edilmeden Kesilen Kafalar«

> »Yabancıydım; barınağım yoktu, beni içeri aldınız. Doğrusu, size söylüyorum: Madem kardeşlerimden, şu en küçüklerinden birine bunları yaptınız; bunu bana yapmış oldunuz.“
> (İncil'deki Sen Matiyas bölümünün 25. bab ve 31. ayetine göre İsa'nın sözleri)

Ali şansını bir de katolik kilisesinde denemeye karar veriyor. Nereden duymuşsa duymuş, İsa'nın da yetiştiği topraklardan kovulduğunu, o zamanın istenmeyen, horlanan yandaşlarıyla birlikte yaşadığını, bu yüzden ağır baskılara, saldırılara göğüs germek zorunda kaldığını öğrenmiş. Ama Ali, öyle hemen akla geldiği gibi »merhamet dilenen« birisi olarak gitmek istemiyor kiliseye. Barınacak bir yer, ya da maddî yardım peşinde değil. Tanrının hizmetkârlarını yerine getiremeyecekleri isteklerle karşı karşıya bırakmak, boylarını aşan işler isteyerek onları güç duruma düşürmek de değil amacı. Tek bir isteği var: Hıristiyan olmak için gereken vaftizi yaptırmak!

a) Fırsatçı bir yaklaşımla değil, İsa'nın yaşamını ve yaptıklarını öteden beri bildiği ve takdir ettiği için vaftiz olmak istiyor.

b) Vaftizin çabuk olmasında yarar var. Ali, katolik kilisesine bağlı Alman kız arkadaşıyla ancak o zaman evlenebilecek. Kızın anne ve babası, düğüne izin vermek için Ali'nin katolikliğe geçmesinde ısrarlı.

c) Bir de, katolikliğe geçmesinin yakında sınırdışı edilmesini önleyebileceği görüşünde.

(Ali'nin kapılarını çaldığı papazların ve öteki ruhanî büyüklerin adlarını açıklamıyoruz. Yaptığımız görüşmeleri olduğu gibi aktarıyoruz.)

Ali'nin işçi olduğu giyiminden belli. Üstü başı dökülüyor. Sırtına geçirdiği çantasından termos şişesinin ucu gözüküyor.

İlk Görüşme. Seçkince bir semtte, parka benzer bir bahçenin içinde papazın evinin kapısını çalıyoruz.

60 yaşlarında, halinden yüksek rütbeli olduğu anlaşılan bir rahip, demir parmaklıkla örtülü kalın meşe kapıyı bir parmak aralıyor ve oldukça soğuk bir bakışla Ali'yi süzüyor: »Verecek bir şeyimiz yok; git belediyenin sosyal işler dairesinden yardım iste!« Bunu beklemiyordum işte. Rahip şaşaladığımı farkediyor. Ben daha ağzımı açamadan, hiçbir yanlış anlamaya meydan vermemek için yineliyor: »Önüne gelen bizden bir şeyler tırtıklanmak istiyor, onun için kimseye bir şey vermiyoruz. Yardımlaşma derneği değil burası, ruhanî bir...«

Araya girmeye çalışıyorum: »Para değil istediğim, yalnız acaba vaftiz için...«

Kapı biraz daha aralanıyor; rahip merak ve dikkat dolu gözlerle beni tepeden tırnağa süzüyor: »Öyle çok insan geliyor ki çalışmayıp da başkalarının sırtından geçinmeye can atan... Nerede oturuyorsunuz? Kaç yaşında çocuk? Vaftizi ne zamana istiyorsunuz?«

Rahibin görev bölgesine giren çevreden bir adres veriyorum. Öyle kalburüstü bir yerin bir haftalık kirasını bile ödeyemeyeceğim kılığımdan belli olduğu için kırık-dökük Almancamla ekliyorum: »Bodrumda kalıyorum. Hem sonra vaftiz çocuk için değil. Ben Türk'üm. Eskiden müslümandım. Vaftiz olacak benim. İsa'yı daha çok beğeniyorum da ondan. Yalnız biraz acele olması gerekiyor...«

Rahip şaşkınlıktan dona kalıyor. Kulaklarına inanamaz bir ifadeyle suratıma bakıyor. Sanki kendisinden kutsal vaftiz ayini değil de beni oracıkta sünnet edivermesini istemişim.

Kapıyı yine deminki gibi örtüyor: »Dur bakalım, bu ne sürat... Bu işler o kadar kolay değil. Daha önce yerine getirilmesi gereken bir sürü iş var...« Sırtımdaki eski püskü giysileri küçümseyici bir bakışla süzüyor: »Sonra her önüne geleni almıyoruz biz cemaatimize.« Kendisine acelemin nedenini açıklamaya çalışıyorum. Bu vaftiz işi bir an önce olmazsa sınırdışı edilmem sözkonusu. Aldırmıyor: »Öyle Yahudiler gibi koşturmaya gerek yok. Önce bizim cemaatin ruhanî yönetimiyle bu konuyu görüşmem gerekiyor. Hem önce siz bana

polisten kayıtlı olduğunuzu gösterir bir belge getirin bakalım.« Usulcacık, »Ama biliyorsunuz,« diyorum, »İsa'nın da öyle barınacak yeri falan yoktu!«

Saygıdeğer rahip, sanki huzurunda Tanrıya sövmüşüm gibi tek söz etmeden büyük bir hışımla kapıyı suratıma çarpıyor. İnadım tutuyor. İlle de dini bütün bir hıristiyan olmak istediğimi kanıtlayacağım. Zile aralıksız basıyorum. Hiddetle tekrar açıyor kapıyı: »Burası evsiz barksızların sığınma yeri değil! Derhal çekip gitmezseniz, çağırırım polisi!« Son bir kez onun hıristiyan vicdanına seslenmeyi, onurlu görevinin gereklerini hatırlatmayı deniyorum. Diz çöküp ellerimi kavuşturuyor ve neredeyse yalvarıyorum: »İsa aşkına, hıristiyan olmak istiyorum!« Yanıt yerine kapıyı öyle bir öfkeyle çarpıyor ki neredeyse menteşelerinden sökülecek.

Olmadı! Ali böyle bir davranışa hazırlamamıştı kendisini. Yanlış kapı çalmıştı besbelli. Eh, her meslekte vardır görevinin gereklerini yerine getirmeyenler. Hem sonra, böyle büyük zenginlerin aralarına başkalarını sokmak istemeyecekleri; köşklerden, villalardan geçilmeyen bir semtin de onun için uygun bir yer olmadığı belliydi canım! Ali, vazgeçmeye hiç de niyetli değil. Şansını bir de komşu mahallede deneyecek. Oradaki evler yüksek duvarların arkasına gizlenmiş villalara benzemiyor. Evleri çepeçevre saran bahçeler de yok bu semtte. Buradaki evlerin bahçeleri, hemen kapının önündeki küçük bir dörtgenden ibaret. Orta kesimden insanların yaşadığı bir mahalle burası. İşçi ailelerinin oturduğu bloklar da var.

İlk seferdeki düşmanca kovalamacadan gerekli dersi çıkaran Ali biraz daha dikkatli davranma gereğini duyuyor. İş arkadaşı Abdullah'tan kendisiyle birlikte gelmesini rica ediyor. Yalnız tanık olsun diye değil. Biraz da korunmak için.

Bir öğleden sonra, saat beş suları.

Kilise bomboş. Çanlar, dini bütün hıristiyanları ayine davet ediyor ama kulak veren olmuyor. İçerisi soğuk olduğu için belki de. Kilise ısınmıyor. Kesici soğuk, takdis kurnasının

dibinde kalan suyu da dondurmuş. Ölçülü adımlarla, biraz da çekinerek mihraba doğru yürüyoruz. Tek başına bırakılmış olan papaz, yaklaştığımızı fark ediyor.
İstirahate çekilmeyi tasarlıyordu anlaşılan, çünkü bize yakalanmadan arkadaki takdis bölümüne doğru savuşmayı deniyor. Ben ondan çabuk davranıyorum.
Hafifçe önüne geçiyorum: »Özür dilerim. Bir sorum vardı da. Türk'üm ben; vaftiz edilip hıristiyan olmak istiyorum.« Şeytan çarpmış gibi bakakalıyor: »Olmaz öyle şey! İmkânı yok, öyle bir şey yapamam!«
Fısıldar gibi çıkıyor sesi. Tam yüzümüze de bakımıyor konuşurken. Bakışları bize teğet geçip tepelerde bir yerlere takılıyor. Bu hıristiyanlığa sığmaz davranışını büyük patronunun da onaylamasını ister gibi.
»Niye olmasın?» diye üsteliyorum.
Homurdanıyor: »Olmaz dedim ya! Hem önce birkaç yıl ders görülmesini gerektirir bu.«
»Ama ben İsa'nın kitabını iyi bilirim, kaç kere okudum...«
»Yo, katiyen! Hele kardinalin izni olmadan bu işi hiç yapamam.«
»Ben de sanıyordum ki, her rahip vaftiz göreviniyerinegetirebilir...«
»Hayır, olmaz diyorum size.«
»Yetkiniz mi yok yani?«
»Olmaz! Ol-maz! Hayır, diyorum, anlamıyor musunuz? Çünkü... Yani vaftiz demek katolik dinine geçmek demek olduğuna göre...«
Üstüne üstüne gidiyorum: »Siz rahip falan değil misiniz yoksa?«
Biraz bozulduğu belli oluyor. Meslek gururuna dokundum.
»Elbetteeee!« diyor biraz hava basarak.
Israr ediyorum: »Bu kilisenin şefi sizsiniz yani, değil mi?«
»Tabii, öyle.« diyor kararlı, kendine güvenen bir sesle.
»Ama o zaman sizin de vaftiz yetkiniz var pekalâ.«
»Eh, çocuklar için öyle. Ama yetişkinlere geldi mi, iş değişir.

Bunun için Köln Başpiskoposundan izin almam gerekir. Bundan önce de İncil'den en az...« Biraz duraksıyor. Derme çatma da olsa benim bazı ön bilgilere sahip olduğumun farkına vardı çünkü. »...diyelim, en az bir yıl ders görmek zorunluğu var.«

»Ne diyorsunuz, bir yıl öyle mi?«

Kaygılı bir tavırla sorduğum soru, ona yeniden şişinme fırsatı veriyor. Beni ille de başından savacak: »Daha fazla da sürebilir tabii. Dinin akidelerine yavaş yavaş, kademe kademe intikal edilmesi gerekir...«

Elimle vaftiz kurnasını gösteriyorum. Bu konuda çok da bilgisiz olmadığımı kanıtlayacağım:

»Evet, sonra da vaftiz, değil mi? Bu iş nasıl oluyor; tüm vücudun mu girmesi şart, yoksa yalnız yüzün vaftiz banyosu görmesi yeterli mi?«

Onun gözünde dağdan inme bir karacahil olduğum apaçık. Patavatsız sorumu, »Yok canım!« diye geçiştiriyor.

»Ama hani sizin o müdür, yani başşeyiniz kabul eder de...«

Bir takım düşlere kapılmamı önlemeye kararlı: »Hiç sanmam! Hiç, ama hiç sanmam!«

Hâlâ kafama girmiyor. Beni atlatmasındaki nedeni bilmek istiyorum: »Yoksa çok mu gelen var vaftiz olmaya?«

Yine tutturamadım: »Yoo, ondan değil de...«

Son sözleri sanki bir süre kilisenin buz gibi havasında asılıp kalıyor. Gerisi gelmiyor.

Ruhanî cephede verilecek pek başka yanıtı kalmadı belli ki. Daha pratik bir yandan yaklaşmayı deniyorum. Vaftiz kurnasında buz tutmuş suyu gösteriyorum: »Biraz antifriz atsanız içine. Suya el değdirip haç çıkarmak kolaylaşır.«

Bu yapıcı önerim de yumuşatamıyor sayın rahibi. Ve arkasını dönüp kiliseden çıkıyor. İnadına yanından ayrılmıyoruz. Kilisenin yanındaki evine kendisinden önce varıp zile basıyorum. Nöbetçi eczanelerdekine benzer küçücük bir kapak iniyor ve yaşlıca bir kadın yardımcı, gözlerini üzerimize dikiyor. Arkamızdaki papaz, kolay kolay vazgeçmeyeceğimizi, kutsal vaftiz

uğruna her şeyi göze aldığımı anladı. Bizi bürosuna alıyor. »Size başvurabileceğiniz bir adres vereyim çabucak da beni rahat bırakın. Ama söylediğim gibi: Hayale kapılmayın. Zaman ister bu iş.«

Sanki çok güç bir iş beceriyormuş gibi sallana sallana görkemli masasının ardına geçiyor. Canı sıkkın bir tavırla yavaş yavaş adres defterinin sayfalarını karıştırıyor.

55 yaşlarında, sağlıklı, rahatının yerinde olduğu belli bir insan. Daha önceki zenginler semtinin papazı gibi aşağılayıcı, insanın üstüne üstüne gelen bir tutumu yok. Yumuşak huylu bir izlenim uyandırdığı bile söylenebilir. Ama belli ki rahatına düşkün. Satacak pulları yıllar öncesinden bittiği halde, postanedeki gişesinin ardından ayrılmayıp süresini doldurmaya çalışan, üstelik önüne astığı »Geçici olarak kapalıdır« tabelasıyla postanenin son şaşkın müşterilerini bile kaçırtan biri gibi. Üzerinde yaşamının geri kalan bölümünü garantiye almış bir memurun hantallığı var. Böyle çabucak yakayı kurtarmasına razı değilim. Üstelik ricamı sanki çok ayıp birşey istiyormuşum gibi karşılamasına da bozuluyorum.

»Çocuk olsaydım daha çabuk olurdu bu işlem, değil mi?« diye yeniden üsteliyorum.

»Ee, annenizin kucağında bir bebek olsaydınız, o zaman başka olurdu tabii. Ama yine de çok çabuk olup biteceğini sanmayın! Çünkü öyle bir durumda da çocuğun bir katolik olarak yetiştirileceği güvence altına alınmış olmalı.«

Ben (Ali): »Bugünlerde anası-babası doğru dürüst katolik olmasa da vaftiz yapılan bir dolu insan var ama!«

Rahip (Alnı kırışıyor, ciddi bir sesle): »Bizde olmaz öyle şeyler. Bu konuda dikkatliyizdir.«

Ben (Ali): »Birlikte çalıştığım bazı arkadaşlar var. Vaftiz olmuşlar gerçi ama, pek katoliğe benzemiyorlar. İsa'ya inanıyorum, İncil'den söz ediyorum diye benimle dalga geçiyorlar. Oysa ne de olsa hepimizin Tanrısı aynı.«

Rahip (Başka konulara girmeye niyetli değil): »Söyledim ya, yetişkin birisini vaftiz edebilmem için başpiskoposumuz

Kardinal Höfner'den özel bir izin lâzım.«

Ben (Ali): »İyi bir insan mıdır?«

Rahip: »Hayır. Yani demek istediğim, onun yapacağı size gerekli izni vermek, hepsi bu. Daha önce de en az... şöyle bir yıl kadar bir ders görmek zorundasınız.«

Ben (Ali) (Seviniyorum): »O da vaftiz işlemi yapıyor öyleyse?«

Rahip (Kesip atıyor): »Hayır, yok öyle şey.«

Ben (Ali): »Ama bana söylenene bakılırsa her papazın...«

Rahip (Bir yandan hâlâ bulamadığı adresi arıyor, bir yandan da söyleniyor.): »Aslında öyle de...«

Ben (Ali): »Biliyor musunuz, bir sorunum daha var. Yakında evleneceğim, ama annesi babası kızlarını müslümana vermek istemiyorlar. Sonra bu kızla evlenirsem, burada kalmam da mümkün oluyor, yoksa Türkiye'ye yollayacaklar beni.«

Abdullah da sorunun ağırlığını vurgulamak için lâfa karışıyor: »Türkiye'ye gönderirlerse, hapse atarlar bunu.« İşine gelmeyen sözleri duymamakta ısrarlı muhterem peder. Hiç umursamadan sakin sakin defterini karıştırmayı sürdürüyor. »Nerede bu *Felicitas* kuruluşunun adresi?«

Abdullah: »Bu yüzden bir an önce vaftiz edilmesi zorunlu.«

Ben (Ali): »En iyisi hemen şimdi, ama isterseniz yarın akşam üzeri paydostan sonra da gelebilirim.«

Rahip: »Hayır, diyorum size! Kesinlikle hayır!«

Ben (Ali): »Ücretini ödeyeceğiz tabii.«

Rahip: »Ücreti falan yok bu işin. Vaftiz, kutsama vesaire gibi işler parasızdır.«

Ben (Ali): »Hani henüz hıristiyanlığın yüceliğine ermemiş çocuklar için biraz bağışta bulunsak? Daha çabuk olmaz mı dersiniz?«

Rahip: »Bu işin hiç mi hiç imkânı yok!«

Abdullah: »Bu arkadaş, askere alınmaktan da çekiniyor.«

Ben (Ali): »Ben elime silah alıp ateş etmek, adam öldürmek istemiyorum. Türkiye'de şu sırada bayağı sert bir askeri

rejim var.«

Rahip: »Bütün bu söylediklerinizin vaftizle hiçbir ilintisi yok. Bu dış etkenlerin sizin vicdanî inancınızla bağı olamaz zaten.«

Ben (Ali): »Vaftiz töreni cemaatle birlikte kutlanan bir şenlik gibi mi sizde de?«

Rahip (ters): »I-ıhh.«

Ben (Ali): »Biraraya gelip kutlama, dans etme falan olmaz demek?«

Rahip: »Yok öyle bir adetimiz.«

Ben (Ali): »Ben İncil'i iyice belledim. Başından da sonundan da okurum isterseniz.«

Rahip: »Zaten her önüne gelen de İncil'i bildiğini iddia eder!«

Ben (Ali): »Sorun birşey öyleyse! Ne olursa!«

Rahip: »Ne olacak yani sorarsam?«

Ben (Ali): »Hani bilgimi ölçesiniz diye.«

Rahip: »Ben, yetişkinler kiliseye alınırken uyulması gereken talimattan sözediyorum. Ne sorayım şimdi ben size?«

Ben (Ali): »İsa'yla ilgili birşeyler olabilir...«

Rahip (Sanki çok aykırı bir söz etmişim gibi irkiliyor): »İsa ile ilgili mi?!«

Ben (Ali): »Yaşamından sorun örneğin...«

Rahip (Yüzündeki ifadeye bakılırsa, İsa sanki bu dünyaya hiç uğramamış): »Yaşamıyla ilgili şeyler, öyle mi? Durun biraz...« (Ve birden kurulu makine gibi sorusunu patlatıyor) »Nasıl kurmuştu Hıristiyanlık dinini?«

Ben (Ali) (Kestirme bir yanıt veriyorum): »İsa aziz Sen Piyer'e sen benimle birlikte kiliseyi kurmuş olacaksın, dedi, hepsi bu.«

Rahip: »Eh böyle de ifade edilebilir bu olay.«

Ben (Ali): »Daha zor bir soru da sorabilirsiniz.«

Rahip: »Bakın, bunların hiç gereği yok. Boşuboşuna umuda kapılacaksınız.«

Ben (Ali): »N'olur, bir soru daha!«

Rahip (Kendini zorluyor): »Peki... söyleyin bakalım, bugün

neden İsa'dan kaynaklandığını öne süren birçok kilise var?«

Ben (Ali): »Bu Luther denen adam bir devrim yapmaya kalkıştı; Papaya itikadı olmadığını söyledi. O zaman birden çok kilise ortaya çıktı. Hepsi İsa'yı yaşatmak istiyor ama, çoğunun bilgisi eksik. Başlarında ruhanî önderleri olmayınca da kendi kiliselerini oluşturmuşlar işte...«

Rahip (Biraz şaşkın): »Bu söylediklerinizi doğruya yakın sayılır.«

Ben (Ali): »Hepsini okudum. Yardımcı kitapları bile. İlme... ne diyorsunuz onlara?«

Rahip: »İlmihal, demek istiyorsunuz galiba. Doğru söylediğinize de inanıyorum sizin. Ama bunun pek bir yararı yok. Yetişkinleri vaftiz konusunda Başpiskopostan özel izin olmadan hiçbir şey yapamam.«

Ben (Ali): »Ama hani şuracıkta kalbim duruverir de aman beni bir vaftiz edin diyecek olursam?...«

Rahip: »Ölüm sözkonusu olunca başka. Yani öyle bir ölüm tehlikesi başgösterirse...«

Ben (Ali): »Demek bana birden ağrılar saplanacak olsa mümkün... Kalbim artık pek sağlam sayılmaz da...«

Rahip: »Bir şikâyetiniz mi var kalbinizden?«

Ben (Ali): »Tekliyor arada bir. Ağır bir iş görürsem gözlerim kararıyor hemen. Hastanede yattım bir süre. Ne diyorsunuz ona, yoğ...«

Rahip: »Yoğun bakım servisinde yani. Yine de bunun din dersleri süresini kısaltıcı bir rolü olacağını sanmıyorum. Hıristiyan dinine ne kadar yaklaşmış olduğunuz ancak bu dersler sırasında tam olarak ortaya çıkabilir. Sizin de gerçekten imanla bu cemaate katılmış olup olmadığınız anlaşılır.«

Ben (Ali): »Hani bir de, bu arada sınırdışı edilirsem, her şey yarım kalacak. Bu kızla evlenemezsem gönderecekler beni Türkiye'ye. O zaman da vaftiz edilmeden ölmem mümkün. Cennete, İsa'nın yanına ulaşamayacağım demektir bu.«

Rahip (Burnundan solumaya başlıyor): »Bunları da nereden

çıkarıyorsunuz! Bazı durumlarda ayrıcalık tanınabilir elbette.«

Ben (Ali) (Seviniyorum): »Yakında vaftiz olmam mümkün, yani?«

Rahip (Anlayışsızlığımın üstesinden nasıl geleceğini kestiremiyor.): »Tanrım, olmaz diyorum size! Vaftiz edilmeden ölecek olsanız bile ebediyen lânetli kalmanız anlamına gelmez bu! Böyle durumlar için geçerli, resmî olmayan bir vaftiz yolu vardır. Yüce Peygamberimiz Hazreti İsa tüm varlıkları kucaklayan ölçülmez bağışlayıcılığı ile kendisine inanan kâfirlere ve tanrıbilmezlere de bir kurtuluş yolu göstermiştir...«

Ben (Ali): »Öyledir de, bu yol bana pek güvenceli gözükmüyor. Bu işi hemencecik bitirmek en iyisi. Bakın, kalbim de hiç iyi değil.«

Rahip (Vurdumduymazlığa sığınıyor yeniden): »Bunun zor olduğunu söyledim size.«

Ben (Ali): »Önemli olan katolik olmam ama, öyle değil mi?«

Rahip (Artık ne söyleyeceğini kestiremiyor): »Gerçi önemli olan o tabii, ama bu bir damga değil ki önümüze gelene vuralım. Hayır dedim size! Kalbinize sancı girdiyse, bunun da nedeni sizsiniz!«

Ben (Ali): »Ama gerçekten öyle, bir doktor çağırın isterseniz!«

Rahip: »Yok öyle şey; sizi vaftiz etmeye kalkarsam, cezalandırılmam bile sözkonusu olabilir.«

Ben (Ali): »Bu işleri islamiyette Hazreti Muhammed iyi halletmiş. 'Müslüman olmak isteyen herkes, dilediği zaman islamiyete geçebilir,' demiş.«

Rahip (Küçümseyici bir tavırla): »Muhammed de bu işi çocuk oyuncağına çevirmiş anlaşılan.«

Ben (Ali): »Daha bir hoşgörülüymüş herhalde.«

Rahip serzenişimi duymazlıktan gelip susuyor.

Ben (Ali): »Ama o zamanlar misyonerler hiç bilmedikleri ülkelere gidip insanların karşılarına geçiyor, sonra da 'Sen!

Sen! Bir de sen! Haydi bakalım, katolik oldunuz!' diyorlardı, bitiyordu. İstese de, istemese de! Şimdi niye bu kadar uzuyor bu işler?«

Rahip: »Öyleymiş eskiden de, sonra gördük nemenem katolik olduklarını! Bu işleri o zamanlar biraz... nasıl diyeyim, biraz mekanik olarak ele alnuşlar. Büyük Karl bile Saksonyalılar için 'Ya vaftize giderler, ya da boyunları vurulur!' dememiş miydi!« (Gülüyor keyifli keyifli.)

Ben (Ali): »Kaşla göz arasında oluveriyordu bu işler yani, öyle mi?«

Rahip: »Milâttan sonra sekiz yüzlerde öyleydi.«

Ben (Ali): »Amerika'daki yerliler de öyle: Göz açıp kapayıncaya kadar hıristiyan olup çıkıyorlardı. Ne olup bittiğinin farkına bile varmadan.«

Rahip: »Doğru da, işin sonrasına bakın siz! Sonra hepsinde de hıristiyanlara karşı öfkeli bir nefret oluştu.«

Ben (Ali): »Bu sefer de onlar hıristiyanların kafalarını kesmeye başladılar galiba?!«

Rahip: »Öyle oldu!«

Ben (Ali): »Bunları da takdis etmiş miydi Papa peki?«

Rahip: »Takdis mi? Niye takdis etsin? İnsanların kellelerini uçurmak için her seferinde takdise gerek yok ki!« Yüzünün yumuşak çizgileri değişiyor; dudaklarında eziyetten zevk alan hınzır bir gülümseme beliriyor.

Ben (Ali): »Papa da bu olan biteni onaylıyordu yani.«

Rahip: »O zamanlar bu işlere papalar ne diyorlardı, bilemem. Ne de olsa Amerika'daki misyonerlerin yaptıkları her şeyi bilmeleri imkânsızdı.«

Rahip bu arada konuyu değiştirip asıl isteğime dönüyor: »Sizi Almanya'dan atmak isteyen kim?«

Ben (Ali): »Buranın Yabancılar Polisi.«

Rahip (Çok önemsemiş gibi): »Ooo, Yabancılar Polisi.«

Ben (Ali): »Öyle de meraklılar, bilseniz. Alman kadınla evlenince, yatak odasına bile girip, birlikte yatıp yatmadığımıza bakıyorlar.«

Rahip: »Bizim semtteki okulda da bir dolu Türk var. Benim din derslerime de giriyorlar çoğu. Ama pek istekli oldukları söylenemez... Hem katolikliğin ne olduğunu bile bilmiyorlar.«

Ben (Ali): »Şimdi öğrenmişlerdir herhalde. Hepsi de vaftiz için başvurmuş olsa gerek?«

Rahip (İrkiliyor): »Yo, tersine, bir kişi bile gelmedi...«

Ben (Ali): »Ee, ne de olsa kolay iş değil. İncil'i okuyacaklar, dualar, ilahiler ezberleyecekler...«

Rahip: »Önemli olan her şeyi ezbere okumaları değil, içlerinin aydınlanması! Bu iş bir iman sorunu!«

»Yüce Rabbimiz,« diye İncil'den bir duaya girişiyorum. »Tanrım, bizi bütün kötülüklerden koru!« diye son sözleri söylerken, rahip araya giriyor. Ali'yi yine küçük düşürecek: »İslamiyetten olsa gerek bu alışkanlığınız: Çocuklar gibi, anlamını bile bilmeden upuzun duaları ezbere okuyup duruyorsunuz.« Bizden kurtulma sırası geldiği düşüncesiyle ayağa kalkıyor: »Bugünkü ayinimiz bu kadar,« diyor ve elime bir kâğıt parçası tutuşturuyor: »Bunda *Felicitas* adlı dinî danışma kuruluşunun adresi var. Onlar karar verirler artık ne yapılacağına.«

Felicitas, katolik kilisesine bağlı bir kuruluş. Yöneticisi, yaşlıca, zayıf, uzun boylu bir papaz. Soylulara özgü, karşısındakine biraz tepeden bakan bir hali var. El Greco'nun fırçasından çıkan »Baş Enkizitör«ü andırıyor. Kilisenin »ıslah-ı nefs« edip vaftiz olmak için başvuran »yeni müminlere« bilgi vermek için oluşturduğu bu kurumun kalabalıktan dolup taştığı söylenemez. Bekleme salonunda bir tek ben varım. Büyük salonları andıran, tarihsel eşyalarla dolu, in-cin top oynayan bürolara bakılırsa, buradaki görevlilerin işten başlarını kaşıyamadıkları da öne sürülemez herhalde.

Yıpranmış iş elbisesiyle gelen Ali, burada kendini biraz yoksul hissediyor. Onun gibilere göre bir yer değil burası! Durumunun özelliklerini biraz telâş, biraz da çaresizlik içinde bir bir

açıklıyor. Bu zor durumdan ötürü de karşısındaki »şef rahip«ten bürokrasiye kaçmadan ivedi bir yardımda bulunmasını rica ediyor.

Ben (Ali): »Bu yüzden bir an önce vaftiz olmak zorundayım!«

Rahip (Ali'nin durumunu pek ciddiye alır gibi görünmüyor; alaycı bir ifadeyle): »Demek öyle! Yani bir saatte falan olsun mu bu iş diyorsunuz?«

Ben (Ali) (Sevinmiş gözüküyorum): »Aa, bakın en iyisi bu. Sağolun. Yoksa birkaç haftaya kalmaz, Türkiye'ye gönderilebilir, hapse bile atılabilirim. Yani ne zaman olacak bu vaftiz?«

Rahip (Resmileşiyor): »Kesin birşey söyleyemem. Bu benim işim değil.«

Ben (Ali): »İsterseniz bana hıristiyanlık ile ilgili sorular da sorabilirsiniz. İsa'nın hemen her söylediğini okudum. Çok da hoşuma gitti.«

Rahip (Aldırmıyor bile): »Kim yolladı sizi buraya bakalım?« Beni başından savmak için bu adresi veren rahibin adını, adresini söylüyorum: »Kendisi yapamazmış. Onun için size uğrayıp bir damga almam gerekiyormuş.«

Rahip: »Kaç yıldır Almanya'dasınız?«

Ben (Ali): »On yıldır. Burada kalmak istiyorum. Türkiye'ye dönersem hapse atılmam olası.«

Rahip: »Almanya'da kalacaksanız, gitmezsiniz Türkiye'ye olur biter!«

Ben (Ali): »İşsizim, pasaportumdaki damga da üç aylık. İsterlerse atarlar. Bence İsa'nın Muhammed'e üstün birçok yanı var. Öyle fazla yasak koymamış. Kovulanlara, ezilenlere de çok yardım etmiş.«

Rahip (Hazreti İsa hakkında benimle ayni görüşte değil anlaşılan): »Öyle mi dersiniz? Evleneceğiniz kadın dışında hıristiyan tanıdıklarınız var mı?«

Ben (Ali): »İşte birlikte çalıştığım arkadaşlar vardı; onlar da vaftiz olmuşlardı. Yalnız onlara İsa'dan söz ettim mi, nedense gülüp geçiyorlardı. Paydoslarda onlar hep *Bild* adlı

resimli gazeteyi okurlardı, bense İncil'den birşeyler okurdum.«

Rahip (Bu gerçeklerle ilgilenmek niyetinde değil): »Alman hıristiyanlarla kuracağınız ilişkiler büyük önem taşır. Sorun birşeyler öğrenmek değil, birşeyler yapmak! Kuru kuru öğrenmek birşeye yaramaz, bunları hayata geçirmek marifet!«

Ben (Ali): »Ben de birşeyler yapmak, dini bütün bir hıristiyan olarak yaşamak istiyorum. İlk önce yapmam gereken neler var, hıristiyanların aralarına katılabilmem için?«

Rahip: »Kilisenin koyduğu akideler içinde, onunla birlikte yaşamak.«

Ben (Ali): »Yani ne yapmam lâzım?«

Rahip: »Kiliseye gitmek.«

Ben (Ali) (Böbürleniyorum): »Zaten gidiyorum. Her pazar mutlaka giderim kiliseye« (İnanması için hangi semtte, hangi kiliseye gittiğimi de söylüyorum.)

Rahip: »Demek böyle.«

Ben (Ali): »Dua etmesini de öğrendim. İlahileri de iyi okurum.«

Rahip: »Haftada kaç defa gidersiniz kiliseye?«

Ben (Ali): »Bir pazar günleri.«

Rahip: »Son iki yılda kaç defa gittiniz bu hesapça?«

Ben (Ali): »Son dört aydır her pazar kilisedeyim.«

Rahip (Küçümseyici bir bakışla): »Dört kere dört, on altı defa yani topu topu.«

Ben (Ali): »Ama önceleri de giderdim! Yalnız, eskiden tatil günlerinde de çalışıyordum. Kilisedeki ayinler çok hoşuma gidiyor. Hazreti İsa'nın da büyük bir dost olduğuna kanaat getirdim.«

Rahip (Hizmetinde olduğu ilahî efendisi ile arasındaki ilişki benim sözünü ettiğim kadar sıcakkanlı olmasa gerek): »İsa'ya inanmak biraz zor gelir insana, öyle değil mi?«

Ben (Ali) (İnanç ve iman dolu bir sesle karşılıyorum sözlerini): »Ben hiç de öyle bulınuyorum!«

Rahip (İnanamıyor): »Sahi mi?«

Ben (Ali): »Bence İsa Peygamber yalnız kitabında doğrunun ne olduğunu göstermekle kalmadı. Kendi yaşamında da uyguladı hepsini. Yaşamını bizlere adadı. İyisi mi, birşeyler sorun da bakın iyi öğrenmiş miyim.«

Rahip: »Böyle okuldaymışız gibi olmaz bu iş. Bir arada bulunarak, konuşarak tanırız biz adayımızı.« (Beni hafiften suçluyor): »Bakın, on yıl önce gelmiş olsaydınız, şimdiye kadar her şey çoktan yoluna girmişti.«

Ben (Ali): »Şimdi bilgimi ölçmeyecek misiniz yani?«

Rahip: »Asıl sorun bütün bunları öğrenmekte de değil, uygulayabilmekte. Suni gübreyle bir bitkinin daha çabuk yetişmesi nasıl sağlanamazsa, bu işte de zorlama bir aceleciliğe gerek yok. Zaman ister böyle şeyler.«

Ben (Ali): »Eski hıristiyanlar yeni bir ülkeye girdikleri zaman, oradaki halkı hemencecik vaftiz ediyorlardı, olup bitiyordu. Çoğu istemese bile hıristiyanlığa geçmiş oluyordu bu yoldan.«

Rahip: »Ee, o zamanlar kilisenin dünya üzerindeki gücü ve çekiciliği çok farklıydı. Bugün için asıl önemli olan, öteki hıristiyanlarla olan ilişkilerinizdir.«

Ben (Ali): »Çok yoğun ilişkilerimiz olduğu söylenemez. Almanlar Türklerle yanyana gelmekten pek hoşlanmıyorlar.«

Rahip: »Ama piskoposun koyduğu kural böyle. Bu düzene hepimizin uyması zorunlu.«

Ali, muhterem pederi son bir kez işi fazla yokuşa sürmeden ikna etmeye çalışıyor:

»Ama şu damgayı bir alsam önce. Yoksa Yabancılar Polisi beni sınırdışı edecek. Türkiye'ye yollarlarsa hapse atılabilirim.«

Rahip: »Böyle siyasi bir zorunluluk var diye sizi vaftiz edeceğimi mi sanıyorsunuz?! Sorumsuzluk olur bu! Hiçbir piskopos onaylamaz böyle bir işlemi!«

Ben (Ali): »Peki, piskoposa ben kendim bir sorsam?«
Rahip: »Bulamazsınız.«

Ben (Ali): »Buralarda biryerde oturuyor sanırım.«
Rahip: »Bulamazsınız dedim ya.«

Ben (Ali): »Telefon edip bir danışsam?«
Rahip (İyice küçümseyici bir ifade beliriyor yüzünde): »Sizin gibi birisini yanına bile sokmazlar piskoposun! Hem siz piskopos makamında oturup ellerini kavuşturmuş, birisi gelsin diye bekliyor mu sanıyorsunuz? Piskopos, bu bölgede yaşayan bir milyonu aşkın katoliğin en büyük ruhanî lideridir. Sayın piskoposun makamındaki takvimin yaprakları, bir başbakanınki gibi doludur. Eh, zaten aynı düzeyde sayılırlar.«

Ben (Ali): »Ama isterse vaftiz de yapabilir, öyle değil mi?«
Rahip (Gücenmiş gibi): »Vaftiz görevini her zaman yerine getirebilir bir piskopos!«

Ben (Ali): »Sokakta dolaşırken yakalar, sorarım ben de.«
Rahip: »Çıkarın böyle şeyleri kafanızdan. Zaten dışarıya çıktı mı, çevresi polisle dolu olur.«

Ben (Ali): »Ama siz bir deneseniz! Doğru mu anlamışım İsa'yı...?«
Rahip (İç geçiriyor. Epey düşünüyor): »Söyleyin bakalım: İsa, Tanrı mıdır?«

Ben (Ali): »Hem Tanrı, hem insan hem de kutsal ruhtu o!«
Rahip (Hayrete düşüyor): »Fena değil! Bakın, bu yanıt hiç de fena değil!«

Ben (Ali) (Hemen arkasını getiriyorum): »Hazreti İsa, kiliseye girmemiş insanları da sevdiğini söylüyor. Hattâ hıristiyanlara düşmanlarını da sevmelerini buyuruyor ama,

Türkleri pek sevmiyorlar nedense. İsa da hep horlananlardan, kovulanlardan yana. Bizde de benzer uygulamalarla karşılaşanlar var. İsa da onların yanında olsa gerek.«

Rahip (İyice bozuluyor. Ayağa fırlayıp resmî bir ifadeyle): »Tamam artık, bu konuşmayı kesmek zorundayız. Lütfedip yine ilk beklediğiniz odaya geçin. Sekreterim size yolu gösterir.«

Bu muhterem peder, hiç olmazsa ilk denememdeki gibi kaba değil. Beni soylulara özgü, kibar bir biçimde kapı dışarı ediyor! Ali buradan da kovuluyor; oysa yaptığı başlıbaşına bir ayrıcalık sayılır! Bir müslümanın dinini bırakıp hıristiyanlığa geçmesi çok seyrek rastlanır bir olay. Hazreti İsa'nın ruhanî hizmetkârlarının takındıkları bu yarı açık, yarı kapalı düşmanca tutuma bakılırsa, hiç de şaşırtıcı değil bu durum. Kurumlaşmış »resmî« kilisedeki kendini beğenmiş, kireçleşmiş, doygun »müminlerin« arasında yabancılara yer yok. Zaten efendim, okullarımızı, sokaklarımızı, garlarımızı işgal ettikleri yetmiyor mu? Bomboş da kalsalar, kiliselerimizi olsun Türklerden arınmış tutalım!

Ali'nin başvurduğu bir başka rahip, birkaç katlı ruhanî evini, kamyonlarda rastladığımız türden dikiz aynalarıyla donatmış. Bir düzineye yakın pencerenin hemen hepsinin yanında bu türden bir ayna var; sayın peder böylece kapısını kimin çaldığını önceden anlayabiliyor.

Ali, ilk keresinde zili çaldığında kapı açılmıyor. Yarım saat sonra şansını bir kez daha deniyor. Yalnız bu sefer zili çalar çalmaz kapıya yapışıyor ve böylece aynalardan görünmemeyi beceriyor.

Otomata basılıyor yukarıdan. Birinci katta saklanıp bekleyen ortayaşlı bir rahip karşılıyor Ali'yi. Söylediklerimi yüzündeki ifade hiç değişmeden dinliyor. İçeri buyur etmeyi düşünmüyor bile.

»Sizde bir saplantı olmuş bu düşünce,« diye azarlıyor beni. »Kim soktu bunları aklınıza?«

Ermişlerin öykülerini anlatan çocuk kitaplarındaki ifadeye benzeterek, »İsa verdi bu düşünceyi bana« diyorum; »O'nun söylediklerine uymaya çalışıyorum.«

»Tek istediğiniz, bu kılığa girip kolayca Almanya'da oturma izni almak,« diyor; »İtiraf edin, sırf siyasal nedenlerden başvuruyorsunuz kiliseye. Kişisel çıkarlarınızın peşindesiniz yalnızca!«

»Ama İsa da siyasal nedenlerden eziyet görenlere yardım etmişti!« diyecek oluyorum.

»Devletin yasalarına karşı geldiniz mi, her yerde kovuşturmaya uğrarsınız. Almanya için de geçerli bu,« diye hemen dersimi veriyor.

»Ama Türkiye'de şu sırada demokrasi değil de askeri rejim var,« diyorum.

»Bunlar boş lâf hep! Her millet, hak ettiği rejimle yönetilir. Parlamenter bir demokrasi için henüz olgunlaşmamış milletler de vardır elbette.« Derken aklına geliyor: »Ne istiyorsunuz, anlamıyorum; Türkiye'de de seçimle işbaşına gelmiş bir parlamentonuz var ya.«

»Askerlerin onayladığı bir parlamento bu. Demokratik partiler Siyasal incilerini dökmeye devam ediyor: »Bütün bunların bir nedeni vardı; teröre ve genel kargaşaya başka türlü set çekemediler.«

»Kötü davranılıyormuş politik tutuklulara,« diye yanıtlıyorum.

»Niye itiraf etmiyorsunuz? Bal gibi komünistsiniz işte! Saklanmak için de kilisenin kucağına sığınmak istiyorsunuz! Biz cezaevlerinde de ruhanî görevimizi yaparız, en alçak düzeydeki suçlulara bile yardımcı oluruz. Pişmanlık duyup tövbe ederlerse tabii. Ama vicdansız kişilere yer yok bizim kilisemizde!.. Çekin arabanızı ve nereden geldiyseniz oraya gidin!« Şaşkınlık sırası bu kez bende. Bakıp kalmışım.

Biraz yumuşatmaya çalışıyor: »Bakarsınız yanılmışımdır, o zaman Paskalya tatilinden sonra yeniden bir görüşme ayarlamak için başvurabilirsiniz. Belki size biraz daha zaman ayırır,

şöyle bir sınarım. Bakalım İsa'ya ne derece yakınlık duymaktasınız.«
Ali öneriyi dinliyor ama, duydukları ona yetti bile. İkinci bir görüşmeden birşey çıkmayacağı kanısında. Bu muhterem pederin de hıristiyanlık ve İsa konusundaki görüşlerinin ne olduğunu yeterince anladı artık. Ayrılırken yine dayanamıyor Ali: »Karşılaşacak olursanız, Sayın İsa'yı benim adıma da selamlayın,« diyor. Sonra biraz da kendi kendine: »Ama olmaz« diyor, »ne zamandır ölmüş gitmiş, bu dünyayı terkedeli çok olmuş adamcağız, belli.« Ve Ali, şaşkınlık içinde duralayan papazı ayakta bırakıp, ıslıkla o çok sevdiği »Sana Tapıyoruz, Yüce Tanrım!« ilahisini çalarak merdivenlerden aşağıya iniyor.

Yine de henüz yılmış değil Ali. Rahatına düşkünlüğü, önyargıları ya da açık yabancı düşmanlığı nedeniyle kiliseye başvuran bir yabancıdan vaftiz gibi basit ve kutsal bir işlemi esirgemeyecek, hıristiyanlık öğretisine gerçekten sahip çıkan bir papaz bulacağından hâlâ umutlu.
Bundan sonra başvurduğu iki rahip daha içinde bulunduğu güç durumu anlamazlıktan geliyorlar. Gençten olanı Ali'yi başından savıyor: »Biz öyle işlerine geldiği için, başkaları istiyor diye katolik olmaya kalkışanları aramızda görmek istemiyoruz. Sigorta şirketi falan değiliz biz, bilesiniz.«
Ali'nin başvurduğu öteki rahip, daha yaşlıca. Kilisenin yanıbaşında, görkemli, saray yavrusu bir binada oturuyor. Katoliklerin kaymak tabakasının ruhanî hizmetkârlığını yaptığı belli. Bana önce »Allah Bizim Yaradanımız« ile »Sana Sığınıyorum, Hazreti Meryem« adlı duaları okutuyor. İsteği üzerine bir de ilahi söylüyorum. Christof von Schmid'in yazdığı ilahiyi seçiyorum: »... ve İsa, bizlere halâs getirmek için kendini ölüme attı...« Muhterem pedere yine de yaranamıyorum.
Bir de ayinlerdeki papaz çömezlerine Türkçede ne dendiğini bilmek istiyor. Şaşırıyorum. Aklıma geleni söylüyorum: »Gürül gürül!«

Yaşlı papaz çok etkilenmiş bir biçimde tekrar ediyor: »Gürül gürül!«

Rahip: »Adresiniz nasıldı?«

Ben (Ali) (Bir adres söylüyor ve ekliyorum): »O evdeki Sonne ailesinin mahzeninde kalıyorum. Aman kimse duymasın. Karanlık, rutubetli bir yer. Penceresi de yok. Aslında kimseye kiralanmaması gerekir ama...«

Rahip: »Yoksa poliste kaydınız da mı yok?«

Ben (Ali) (Durakstyorum): »Yoo. Bu zaten Sonne'lerin de işine gelmez. Türklere de herkes ev kiralamak istemiyor, biliyorsunuz.«

Rahip (Sertleşiyor): »O halde sizi ruhanî derslerimize almamız söz konusu olamaz! Önce resmî kaydınızı yaptıracak, belgelerinizi getireceksiniz! Ondan sonra da hazırlık derslerinden geçeceksiniz. Bu da aşağı yukarı bir yıl sürer. Siz de göreceksiniz, bu derslerin size büyük yararı olacak. Böylece hıristiyan âleminin bir parçası olmaya başladığınızı kavrayacaksınız!«

»Ama ya beni bu arada sınırdışı ederlerse ve Türkiye'de hapse atılırsam neye yarar bütün bunlar?« diye itiraz edecek oluyorum.

Pedere vız geliyor: »Bunlar bizim açımızdan ikinci planda kalan, belirleyici rolü olmayan sorunlar. Bu yüzden kararımızı çabuklaştıramayız.«

Ali umutsuzluğa kapılıyor. Vazgeçecek neredeyse. Derken aklına İncil'den bir söz geliyor: »Bir deveyi iğne deliğinden geçirmek, varlıklı bir kimsenin cennete girebilmesinden daha kolaydır.« Ali, bu yargının katolik papazlar için de geçerli olabileceğini düşünüyor kendi kendine.

Şimdiye kadar başvurduğu papazlar, bulunduğu kentte, bildiği semtlerdeki rastgele gittiği kiliselerin papazlarıydı. Bir kere de kent dışında bir kiliseye gitmeyi deneyecek. Yüz kilometre kadar uzaklıkta, oldukça yoksul bir kasabada, bugüne kadar gördüğü en gösterişsiz kilisenin önünde duruyor. Papazın evine yöneliyor. Gençten bir adam açıyor kapıyı.

Ben (Ali): »Muhterem pederle görüşmek istiyordum.«
Karşısındaki gömleği açık, genç adam, »Buyrun, benim buramın papazı,« diyor. Ali ilk kez, ruhanî giysileri içinde dolaşmayan bir papazla karşı karşıya. Genç adam, Ali'yi bürosuna alıyor.
Ali derdini anlatmaya başlıyor. Daha sonuna gelmeden, rahip sözünü kesiyor: »Sizi çok iyi anlıyorum. Hıristiyanlığa geçmek istiyorsunuz ve bunun için de tabii vaftiz gerekli.«
Ben (Ali): »Evet.«
Rahip: »Tabii, niye olmasın? Önümüzdeki günlerde bir uğrayın. Vaftizden sonra elinize bir belge de veririm. Katolik olduğunuz onaylanmış olur. Hepsi bu!«
Duralıyorum. Böyle, »ama...«, »yani...« diye kıvırtmadan; piskoposu, polisi filan işe karıştırmadan mı? Yapmacık bir merakla enkizisyon mahkemesi gibi sorgulamaya çekmeden mi? Genç papaz, karşısında sıkıntılar içinde çaresiz kalmış bir insan olduğunu kavrıyor ve her din adamının yapması gerektiği gibi kendiliğinden yardım elini uzatıyor.
»Daha önce de bir konuşuruz. Cemaatimize katıldıktan sonra birbirimizi daha yakından tanıma olanağınız doğacak nasıl olsa. Yine de Yabancılar Polisi ile başınız derde girecek olursa size arka çıkacağımdan emin olabilirsiniz.« Yüreklendiriyor beni: »Kaygılanmayın, görürsünüz, her şey yoluna girer.«
Teşekkür ediyorum. Resmî bir görevliye hiç benzemeyen genç papazın Almancasında hafif bir doğu şivesi seziyorum. Sonraları, papazın dört yıl önce Polonya'dan göç etmiş olduğunu öğreniyorum. Belki kendi özgeçmişinde başından geçenler, onun çaresiz kalan bir yabancının durumunu anlamasında yardımcı olmuştur; belki de kendi ülkesinde de kovalanmanın, baskı altında olmanın ne anlama geldiğini görmüştür. Ama herhalde orada çalıştığı kilise, bizim bu yağ bağlamış, üstü kabuk tutmuş resmî kilisemiz gibi kendini beğenmiş bir kuruluş değildi. Kim bilir, belki de bizim »Almanya'nın Özgür Yanı«nda istenmeyen yabancılara nasıl davranıldığını görüp yaşadıktan sonra onların durumunu daha iyi anlar olmuştur.

İyisi mi, bu papazın da kimliğini şimdilik saklı tutalım. Bakarsınız, bu insancıl ve inançlı bir din adamına yaraşır davranışı, kilise yöneticilerinin gözünde »görevini kötüye kullanmak« suçu olur ve genç papazın başına olmadık bir iş gelir!

Ek: Sonraları, bir rastlantı sonucu, bazı kişilere bürokratik güçlükler çıkarılmadan, cömertçe vaftiz adlı kutsal işlemin lâyık görüldüğünü öğreniyorum. Örneğin kiliseye ait bir lisenin yöneticisi belirlenecek. Ancak »belli çevrelerin« üzerinde birleştikleri aday, henüz »tanrıtanımaz« bir »kâfir«. Kilise yöneticileri böyle durumlarda, bu »makbul« adayın birkaç gün içinde vaftiz edilip göreve başlamasında hiçbir sakınca görmüyorlar.
Aynı durum, öyle uzun boylu İncil'den okunacak derslere ve hıristiyanlık bilgisinin filan sınanmasına gerek kalmadan, katolik kilisesine bağlı bir hastane yöneticisi için de geçerli olabiliyor. Eğer kilise kodamanlarının da gözlerine kestirdikleri başhekim adayı katolik değilse, cemaat kasasına küçük ve elbette »gönülden kopan« bir bağış karşılığı, vaftiz işleminin üç gün içinde yıldırım süratiyle çözümleniverdiği de oluyormuş pekalâ.
Konuyla ilgili olarak beni protestan rahiplerini dikkate almamakla, onları görmezlikten gelmekle suçlayanlar olabilir. Katolik kilisesine »özel« ilgimin nedenleri, belki de kendi özgeçmişimde yatıyor: Daha beş yaşında bir çocukken, gereksiz yere ve de üstelik zorla, insana utanç duygusu veren bir »vaftiz ayinine« katlanmak zorunda kalmıştım.
Olay şöyle oldu: Savaştan hemen sonra babam, kan zehirlenmesinden bir katolik hastanesine yatırılmıştı. Kendisinden umut kesildiği için üç haftadır alındığı küçücük bir odada ölümü bekliyordu. Hastane görevlileri, öncelikle de hemşire görevi üstlenmiş rahibeler, babamın vaftizli bir katolik olması nedeniyle iyice tepesine biniyorlar, ulu Tanrıya karşı ağır günahlar işlediğini yüzüne vurup duruyorlardı. Babam, katolik olmayan bir kadınla evlenmek gibi ağır bir günah (!)

işlemiş, üstelik tek oğlu olan beni de protestan mezhebine uygun biçimde vaftiz ettirmişti! Ölümün eşiğinde olduğuna inanan babam, bu sonu gelmez serzenişlere daha fazla karşı koyamadı. Alelacele, kısacık bir süre içinde her şey kitaba uydurulduu: O küçücük odada yeniden, bu kez katolik törelerine uygun bir evlenme ve nikâh töreni düzenlendi. Ben de ikinci kez, bu sefer katolik yöntemlerince vaftiz edilmiş oldum. Olayın sahteliğini, iğretiliğini bugün bile olanca burukluğu ile yaşar gibiyim. Sırtıma bir vaftiz elbisesi geçirilmiş, elime bir mum tutuşturulmuştu. *Trapist* tarikatından bir rahip, adımın artık »Johannes« olduğunu söylemekteydi. Hemen itiraz ettim; adımın Günter olduğunu belirttim, ama nafile! Tören, hiç ara verilmeden, sonuna kadar sürdürüldü.
Sonradan öğrendim ki, bu işlem katolik mezhebi öğretisine göre de tümden gereksizmiş. Çünkü insan bir kere vaftiz oldu mu, ikinci kez vaftizine gerek yokmuş.
Babam ise bu »gösteriden« birkaç hafta sonra yeniden sağlığına kavuştu ve taburcu edildi. Hastanedeki rahibeler, babamın son anda »nedamet getirmiş« olmasının olağanüstü etkisini anlata anlata bitiremiyorlar, bir »mucize« lâfıdır gidiyordu. Babamın Köln'de Amerikan işgal kuvvetlerinden başhekimin girişimiyle elde edilen penisilin sayesinde iyileşen ilk hastalardan biri olduğunu açıklamak istemiyorlardı nedense.
»Katolik« yapılışımın öyküsü bu işte.

Cennetin Bu Yanı

Ali, şansını bir de Bagvan müritleri arasında denemeye karar veriyor. Öyle ya, bu tarikatın üyeleri çevrelerine neşe ve huzur saçan bir görünüm içindeler. Kırınızımsı giysileriyle, göğüslerinde sallanan tahtadan oval madalyonla çocukları andıran bir havaları var.
Bagvan olayı, oldukça yeni bir hareket. Dünya çapında bir din olmayı amaçlıyor. Birlikte yaşamanın, birlikte çalışmanın yeni

olanaklarını araştırıyor. Söylendiğine göre, bu tarikat, öteki dinler gibi cinselliği gizlenecek, saklanacak, tabulaştıracak bir konu olarak görmüyor. Bagvan hayranlarına göre, cinsellik kısıtlayıcı kurallara bağlı olmadan, zevkine varılarak ve üremeye yönelik iki kişiyle sınırlı olmaktan kurtarılarak »yaşanması gereken« bir olay. Ali bu insanların, kendisini yabancılara karşı genelde etkin olan düşmanlığa kapılmadan karşılayacakları umudunda. Yanına arkadaşı Abdullah'ı alıp yola koyuluyor.

Resmî katolik kilisesinin tutumu konusunda başlangıçtan beri Ali'den daha gerçekçi davranan Abdullah bile Bagvan tarikatından epey umutlu. O da tarikata alınmak için başvuruda bulunacak. İlk gittiğimiz yer, Köln'ün merkezinde, seçkince semtlerden birinde. Bu sokaktaki birçok bina, tarikatın özel »*Rajnesh İnşaat Şirketi*«ne ait. Büronun girişi, açık renkte, pahalı olduğu belli, zevkli mobilyalarla döşenmiş. Öyle öteki tarikatlarda rastlandığı gibi kokuşmuş, tozlu bir hava yok ortalıkta. Müritlerden iki »sanyasin« (kendilerine verdikleri ad bu) biz girdiğimizde iki ayrı telefonda konuşuyor. Öylesine dalmışlar ki, bizi farketmiyorlar bile. Konuşma parçalarından anlayabildiğimiz kadarıyla, konuları dinle, tarikatla falan ilgili değil. Bir »sanyasin«, ciro tutarlarını bildiriyor ve sürekli özür dileme gereği duyuyor. Cirolar, beklenenin oldukça altında olsa gerek. Öteki »sanyasin« ise, telefonda konuştuğu kimseye »servet edinme« konulu bir konferans vermekle meşgul. »Erken tarihe alınan bağış yoluyla vergi indirimi«nden, »tümüyle yasal yollardan miras vergisinden kurtulma«dan dem vuruyor. Bir de »Amerika'dan yeni aldığı bir tiyö« verebilirmiş: »Önümüzdeki altı ayda dolarları çıkarın elinizden; hepsini altına yatırın!«

İki sanyasin genç menejer tipini, daha doğrusu son yıllarda ortaya çıkan, gençten borsa simsarlarını andırıyor. Öyle aşırı ciddi değil görünümleri, ama iş sözkonusu oldu mu, aman tanımayan cinsten. On dakikayı aşkın bir süre ayakta dikiliyoruz. Ciro tutarlarını veren sanyasin konuşmasını bitiriyor. Bizi

yeni görmüş gibi, »Hayrola?« diye selamlıyor.
»Üye olmak istiyorum,« diyorum.
Biraz küçümseyerek süzüyor bizi: »Üye mi olacaksın? Pek kolay değil bu iş.« Asıl niyetimizi anlamış havasında ekliyor: »Hem ev, hem iş peşindesiniz, galiba?«
»Olursa, ona da peki,« diyorum. »Ama tek derdimiz para değil. Yalnızlık canımıza tak dedi. Başka insanlarla birlikte olmak istiyoruz.«
Sanyasin: »Bu iş uzun sürebilir ama. Sizin durumunuzdakiler için hem de oldukça uzun sürebilir.«
Ben (Ali): »Yani ne kadar?«
Kesin birşey söylemek istemiyor: »Duruma göre değişir. Öyle belli bir kural yok. Önemli olan Bagvan yaşayışı içindeki deneyimler ve aramıza katılma isteğinin derecesi.«
Ben (Ali): »Bu istek bizde çok güçlü.«
Sanyasin (Kuşkulanıyor): »Acelen ne peki?«
Ben (Ali): »Canıma yetti artık. Sınırdışı edilmem mümkün. Hapse de düşebilirim.« Hakkımdaki politik kovuşturma olayını ona da hikâye ediyorum.
Genç ve önyargısız gibi duruyor ama, »Hakkın yolunda« olduğu kanısını taşıyan bu bey de bayatlamış görüşler sürüyor önümüze: »Anlaşılan, senin niyetin bizimle alışverişe girmek. Bize katılıp işinle, siyasi konumunla ilgili bir takım yararlar sağlamak istiyorsun, öyle değil mi?«
Ben (Ali): »Yoo,« diyorum, »bütün istediğim burada kalmak; aranıza katılıp sizinle birlikte yaşamak.«
Sanyasin: »Yani burada kalmak için aramıza katılmak istiyorsun?«
Ben (Ali): »O da var.«
Sanyasin: »Bu yeterli bir neden değil. Seni bu nedenle aramıza almamız kesinlikle imkânsız.«
Ben (Ali): »Başka insanlarla birlikte yaşamak iyi fikir, bence. Kimse kendi hesabına çalışmayacak, her şey ortak olacak. Komün tarzı bir yaşam, yani. Hem bu kadınlar için de geçerli oluyor.«

Bagvan'dan İnciler

Egoizm doğal bir şeydir. İyiyle, kötüyle ilgisi yoktur. Becerikli olanın hakkıdır yaşamak. İktidar da becerikli olanın elinde olmalıdır. İktidarı elinde tutan, her zaman haklıdır. Bir Alman olarak bunları anlamanız gerekir. Ben bu adamı (Hitler'i) seviyorum. Bir çılgındı, evet. Ama ben ondan da çılgınım. Hitler generallerin söylediklerine değil, falcıların söylediklerine kulak vermiş. Yine de beş yıl art arda zaferden zafere koşmuş. Ahlâk açısından Mahatma Gandhi ile ölçülebilir. Hitler, yaradılışı bakımından Gandhi'den de fazla bir hint fakirine benzer. Bir »aziz«di Hitler... Bana kimse bir şey yapamaz. Ben istediğime istediğimi yaparım, kimse de gelip bana dokunamaz. Gerçek bu.
(*Der Spiegel*, Sayı 32/1985)

Sanyasin: »Bence sen en iyisi olduğun yerde kal. Bize ulaşman için alman gereken yol oldukça uzun çünkü.«

Yine çam devirdim işte. Oysa açık komün yaşamı, Bagvan hareketinin başlangıcında yeryüzünün birçok ülkesindeki orta ve üst tabaka aydınları için oltadaki yem işlevini görmekteydi. Son sıralarda bu tarikatın »Büyük Reis«i de, hem kendinde beliren bazı ufak-tefek aksaklıklardan ötürü, hem de Aids korkusundan olacak, daha özenli, fazla eş değiştirmeden, gerekirse cinsellikten vazgeçerek yaşamanın erdemlerinden dem vuruyor. Artık »ortaklaşa seks« sloganını değiştirdi, şimdi onun yerine sapık bir tüketim tutkusu öneriyor: En lüksü olsun da ne olursa olsun. Örneğin Rolls Royce. Ulaşmak istediği hedef: Her gün ayrı bir Rolls Royce, yani yılboyu 365 ayrı araba. Bir tanesinin fiyatı: Yüz bin dolar dolayında. Üstelik müritleri için de değil, yalnız kendi zevki için.

Büyük Reisin küçük temsilcisine kalırsa, üye olmak istemekle küstahça, terbiyesizce davranmış oluyordum. Sol geçinen bazı müritleri aralarına kabul etmekte bir sakınca görmediklerini biliyordum. Ama öyle sıradan bir Türk işçisinin başvurusu,

Uzun süre Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Hintli tarikat lideri Shree Rajneesh, kamuoyuna karşı suskunluğu elden bırakıp, 1985 Temmuz'unda *ABC* televizyon şirketiyle bir söyleşi yaptı. Bagvan, bu konuşmasında, kendisinin »varlıklı insanların guru'su« olduğunu, hareketin başta gelen amacının da »zenginleşmek« olduğunu söyledi. Hatırı sayılır servetini niye toplumdaki yoksulluğu gidermek için değil de, Rolls Royce marka lüks arabalardan oluşan filosunu genişletmeye yatırdığı sorusuna da şu yanıtı verdi: »Beni rahat bırakın da varlıklı insanların sorunlarıyla haşır neşir olayım.«
Yalnız Almanya'da Bagvan hesabına işletilen diskoteklerin sayısı bir düzineyi aşıyor; bu gruba bir »vejetaryen« lokantalar zinciri, satış reyonları ve inşaat şirketleri de giriyor.

yeniden bir »üstün ırk« oluşturmaya soyunan bu heveslilerin önyargı sistemini ele vermeye yetiyordu.
Yine Köln'ün merkezinde, bir başka bürolarına başvurmaya karar veriyoruz. Danışmada iki kadın, bir erkek »sanyasin« oturuyor.
İki Türk işçisinin içeri girdiğini gören kadınlar aralarında şakalaşıp gülüşüyorlar. Önlerine dikildiğimizde ise, bizi görmezlikten gelip ellerindeki dosyalara dalmış görünüyorlar. Biz de bir başka odaya geçiyoruz. Büyükçe bir salonda otuz kadar Bagvan müridi yere oturmuş, bir televizyon ekranına dalıp gitmişler. Ekranda gösterilen ne bir futbol karşılaşması, ne de Boris Becker'in tenis maçlarından biri. Büyük Reisin bir videosu gösteriliyor. Kendisini büyük bir hayranlıkla, coşkuyla ayakta alkışlayan bir kalabalığın arasında. Neredeyse adım adım hareket eden Rolls Royce'una kurulmuş. Camı indirmiş, suratında aptalca bir üstünlük ifadesi, üşenerek salladığı eliyle, hayranlarını lütfen selamlıyor.

Bu arada sonu gelmeyen, hep aynı tempoda, baygın bir müzik duyuluyor. Oregon'dan gelen videoda görülen müritler gibi,

odadaki sanyasinler de aynı tempo ile sağa-sola sallanıyorlar. Bazıları da el çırparak eşlik ediyor müziğe. Kimseden başka bir ses çıkmıyor.

Ayinlerini bozmamak için yeniden danışma masasına dönüyoruz. Üye olmak istediğimi söylüyorum. Uzunca bir süre yine kimse ilgilenmez gözüküyor. Ama göz ucuyla bizi dikkatle süzdüklerinin farkındayız. Derken otuz yaşlarındaki adam bize dönüyor. Abdullah, sabırsızlıktan parmaklarıyla tezgâhın üzerinde trampet çalmaya başlamış bile.

Derdimi anlatıyorum. Karşımdaki, pek ciddiye almayan bir tavırla söyleniyor: »Böyle olmaz bu işler. Burası öyle her gelenin üye olabildiği bir dernek falan değil ki. Önce meditasyona başlaman gerekir. Bu iş zaman ister. Her dinamik ders saati için de beş mark alırız. Ancak bu aşamayı becerebilirsen gelir, merkezimizin yöneticisi ile konuşursun. O da sana bir »Sanyas« adı verilebilmesi için.«

Ben (Ali): »O da ne öyle?«

Sanyasin (Bir sırdan söz edermiş gibi yanıtlıyor): »Bizim burada yaptıklarımıza böyle denir.«

Ben (Ali): »Biliyor musunuz, biz Türkler Almanya'da genellikle kendi başımıza kalıyoruz. Bizle ilişki kuran pek olmuyor. Onun için bir de bu topluluk içinde Almanlarla birlikte yaşamayı deneyelim, diyoruz.«

Sanyasin (Karşımızdaki pek oralı değil): »Senin için en iyisi ne olur, bu konuda kararı tek başına veremezsin; bunu bilesin. Zamanı geldiğinde oturulur, durumun hakkında karar verilir. Senin önce becerinen gereken, duygusal olgunluğa erişmek...«

Ben (Ali): »Duygu açısından hiç merak etmeyin...«

Sanyasin: »Dedim ya, senin bu konuda karar verme yetkin yok bir kere.«

Ben (Ali): »Ama sizin o şefiniz, hani o Bag, o da bir yabancı, öyle değil mi?«

Sanyasin (Ciddileşiyor): »Bagvan bizim ustamız, önderimiz. Hintli'dir.«

Ben (Ali): »O zaman Hintli çoktur sizde.«

Sanyasin (Biraz düşünüyor): »Pek yok aslında. Daha çok Almanlar, Amerikalılar var.« (Gerçekten de Hindistan'da Bagvan tarikatına girmiş kimse yok. Kendi kültür ortamında bu adamın nasıl bir şarlatan olduğu anlaşılmış. Onun için de Hindistan'ı »hem maddî hem manevî açıdan ölü bir ülke« olarak tanımlamakta bu »üstad«.)

Ben (Ali): »Nerede yaşıyor bu sizin şef?«

Sanyasin: »Amerika'da. Gidip orada ziyaret edebilirsin.«

(Üstadın müritleri için toplu seferler düzenleniyor. Bagvan'ın kesesine üç bin mark ödeyen herkes, on günlüğüne üstadın çevresinde bulunma ve tarlalarda ağır işlerde çalıştırılma onuruna eriyor. Bunun adına da »ayin« deniliyor.)

Ben (Ali): »Siz Almanlar hep bir arada yaşayıp gidiyorsunuz, neden Türkleri almak istemiyorsunuz aranıza?«

Sanyasin: »Olayın özü birlikte yaşamak değil. Bagvan bizim manevî üstadımız, önderimiz. Bunun dışında hiçbir şey önemli değil. İstersen istediğin yerde, istediğin gibi yaşar, çalışır, yılda bir de Oregon'a gidip üstadla görüşebilirsin. Böyle komün halinde birlikte yaşayanların birbirlerine uymaları, güvenilir nitelikleri olduğunu önceden kanıtlamış olmaları gerekir.«

Ben (Ali): »Bizim işimiz de yok, evimiz de. Bütün istediğimiz, bir grubun, bir topluluğun içine girmek, onlarla birlikte olmak. Çok paraya da ihtiyacımız yok.«

Sanyasin: »Bizde olmaz öyle şey. Evin yokmuş, paran yokmuş, bizi ilgilendirmez. Önemli olan, Bagvan'a ulaşmak isteyişin. Yalnız bu yeterli bir nedendir bizce. Anlıyorsun ya, senin dediğinden çok ayrı bir şey bu. Diyeceğim, seninle pek uyuşamayız biz.«

Cenaze Töreni

Ya da Yaşarken Tükenmek

Bir ayrıcalık dışında Tanrı'nın hizmetkârlarının kapı dışarı ettiği, Bagvan müritlerinin yarı alayla tepeden baktığı Ali, şunun şurasında yalnızca »adam yerine konmak« istiyor. Almanya'da »yaşayanlar«dan hayır yok pek. Bir de şimdiden »ölümün eşiğinde bir Türk« olarak şansını denesin bakalım! Zaten morali de iyice bozuk! Ünlü Alman özdeyişinde öyle denmiyor mu: »Yaşamakta olanları bile sömürdükten sonra...« Öteki dünyaya yolculuk için dolaptan bayramlık koyu renk takım elbisesini çıkarıp sırtına geçiriyor. Bir ayağının çukurda olduğunu inandırıcı bir biçimde vurgulamak için tekerlekli bir sandalye kiralıyor ve bir »bakıcı« eşliğinde kentin en büyük ve en tanınmış cenaze levazımatçısına gidiyor.

Ali önceden haber vermeden geliyor. Bakıcı, tekerlekli sandalyesini içeri itiyor. İşletme sahibi kadın, onu nezaketle selamlıyor. Kırkına yakın, enerjik bakışlı, ilk bakışta sempatik sayılabilecek bir kadın. Ali, durumunu anlatıyor. Asbest işleyen fabrikalarda çalışa çalışa, bronşlarında ve ciğerlerinde kanser başgöstermiş. Doktorlar en çok iki ay yaşayabileceğini açıklamışlar. Memleketine bağlı bir Türk olarak, bu »son yolculuk« için gerekli önlemleri almak, tabutumun Türkiye'ye yollanması için gerekli hazırlıkları tamamlamak için buradayız.

Aşağıda çok az kısaltmalarla kelime kelime aktardığım konuşma, zamanımızın ürkütücü, duygusuz, insancıllıktan uzak, »ölü ticareti« alanında kök salan âdetlerini belgeliyor. İnsanlar daha hayattayken bir ceset, yeryüzünden kovulması gereken bir artık durumuna düşürülüyorlar. İşletme sahibi kadın, bir kez bile »Sağlığınız nasıl?« diye sormak gereğini duymuyor; oysa hiç de ölümün eşiğinde bir hasta görünümünde değilim. Tıp biliminin bana yardımcı olup olamayacağı konusunda da hiçbir şey öğrenmek istemiyor. Yüzünde

benimle ilgili en küçük bir duygu ifadesinin belirmemesine özen gösteriyor. Hemen »asıl konuya« giriyor:

Kadın: »Cenaze uçakla gönderilecekse, hesap ağırlığınıza göre yapılır. Tabut önce bir sandığa yerleştirilir ve hepsi birlikte, tabii siz de içinde olmak üzere tartılır. Hem ağırlık önemli, hem de tabutun nereye kadar gönderileceği...«

Ben (Ali): »Çok uzağa. Taa Rusya sınırında, Kaşgar'a.«

Kadın: »O zaman da uçakla mı, yoksa arabayla mı oraya kadar götürülmek istersiniz, onu bilmemiz gerekir. Sizi önce buradaki havaalanına götüreceğiz; oradan uçağa bineceksiniz. İndiğiniz havaalanında da karşılamamız gerekir sizi. Yoksa orada tek başınıza kalıverirsiniz. Arabayla gitmeye karar verirseniz, cenazenizi buradan alır, asıl gömülmek istediğiniz yere kadar ara vermeden götürürüz. Hastalık sigortanız hangi sınıftandı acaba?«

Ben (Ali): »Eh, normal sınıftan.«

Kadın: »İşçi olarak mı görünüyorsunuz hâlâ, yoksa emekliye ayrıldınız mı?«

Ben (Ali): »Bir yıldır hastayım.«

Kadın: »Yani çalışmaktayken hastalandınız, öyle mi?«

Ben (Ali): »Dediğim gibi, asbest fabrikasında çalışırken maske verilmedikleri için...«

Kadın (Aceleci bir tavırla sözümü kesiyor): »İşin o yanı bizi ilgilendirmez. Uçakla mı götürülmek istersiniz, arabayla mı; o önemli. Uçak derseniz, fiyat için belirleyici olan toplam ağırlıktır.«

Ben (Ali): »Çok ağır değilim. Doktor beyin söylediğine bakılırsa iki aya kalmaz, bir çocuk gibi küçülürmüşüm ölmeden önce. Zaten boyuna kilo veriyorum.«

Kadın: »Ama ne kadar kilo verseniz, boyunuzda pek bir değişiklik olmaz, sanırım. Çocuk tabutları daha küçük olur. Ama sizin için yine büyük bir tabut gerekli olacak. Sonra, söylediğim gibi, tabutun bir de sandığa yerleştirilmesi lâzım. Uçağa binen yolcularla havaalanındakiler bir cenazeyle aynı uçakta olmaktan pek hoşlanmazlar da...«

Ben (Ali): »Tabuta konmasam da cesedim yakılsa nasıl olur?«

Kadın: »O zaman durum değişir; yakılma işlemini burada halleder, küllerinizi de özel bir kap içinde posta yoluyla Türkiye'ye yollarız.«

Ben (Ali): »O zaman fazla tutmaz mı parası?«

Kadın: »Fiyat o durumda çok düşer tabii; yol masrafından çok tasarruf etmiş olursunuz. Yakılma işlemini burada halledersek, bütün giderleri sayarsak iki bin beş yüz marka çıkar hepsi. Üstüne bir de posta ücreti eklenir, o kadar!«

Ben (Ali): »Belki de kardeşim küllerimi plastik bir torbaya koyar götürür, ne dersiniz?« *

Kadın: »Buna imkân yok, külleri burada kimseye elden teslim edemeyiz. Küllerin gömülecekleri yere kadar gönderilmesi gerekir. Hem oradaki mezarlıktan burada yakılma işleminin yapıldığı daireye bir de belge gelmesi lâzım, o bölgede toprağa verilmenizde bir sakınca olmadığına dair. Ancak bu belge geldikten sonra küllerinizi oraya nakledebiliriz.«

Ben (Ali): »Açıktan biraz para versek de kendimiz alsak olmaz mı yani?«

Kadın: »Kesinlikle hayır. Burada özel kişilere küller elden verilmez.«

Kadın belli ki mesleğinin erbabı. Duruma hemen doğrudan el koyuyor ve sandalyemin kollarına yapışıp beni tabutlara doğru itiyor.

Ben (Ali): »Ne dersiniz, sizce kül kutusu mu daha güzel, yoksa büyükçe bir tabut mu?«

Dil açısından beceriksizliğim işine geliyor... Sözü hemen pahalı, büyük tabutlara getirecek: »Kül olarak gömülmek mi, yoksa tabutun içinde mi, onu sormak istiyorsunuz herhalde.

* Bu sorunun ardında gerçek bir olay yatıyor; Türklerle ilintisi olmayan bir olay. Amerika'da şirketinin şubeleri olan Kölnlü milyoner bir fabrikatör, yurtdışında bir dinlenme kürü yaparken birden ölüveren erkek kardeşinin küllerini gümrükten plastik bir torba içinde geçirip Almanya'ya sokmuştu. Küller, ucuz bir kutunun içinde, duty-free dükkânlardan alınan basit bir plastik torbayla Almanya'ya girmiş oldu.

Bana kalırsa, tabut elbette daha uygun bir çözüm; karşılaştırılması bile zor bence. Müsaade eder miydiniz?«
Yardımcımın önüne geçip üstüme eğiliyor ve ölçülerimi almaya çalışıyor. Tabutların dizili olduğu deponun kapısı gıcırdıyor. Yandan marangozun bıçkısından çıkan ses geliyor. »İyisi mi, kendiniz bir bakın; malûm, zevk meselesi.« Neredeyse 'Tabutun içine bir uzanın da, bakalım hangisi hoşunuza gidiyor', diyecek.
Önce meşeden yapılmış sade bir tabutun kapağını tıklatıyor. »Bu bizim standart modelimiz. Daha ağırbaşlı, sağlam bir şey isterseniz... şuna ne dersiniz?« Kadının ses tonu değişiyor; yumuşak, neredeyse okşayıcı bir ses. Sanki zifaf gecesi için yaşamımın sonuna dek kullanacağım bir yatak beğendiriyor. »Hakiki Alman meşesinden. Son derece dayanıklı. Çeşitlerimiz içinde şu anda en sağlamı, en dayanıklısı bu.«
Tekrar vurgulama gereğini duyuyor: »Hepsi sağlam meşeden. İçi de boydan boya ipek kaplı.«
»Bir görelim,« diyorum. Biraz durakhyor. Hani mobilyacıda size önerilen yatağa bir uzanıp denemek istersiniz de, burun kıvırırlar ya, öyle. Yana doğru sesleniyor; kocası mı, ortağı mı, yoksa ikisi birden mi, bir adamı çağırıyor: »Willi, yardıma gelir miydin biraz!« Yan bölümden Willi peydah oluyor. Olgun ve ciddi görünmeye çalışıyor ama biraz afalladığı belli. »Türkiye'ye nakli söz konusu. İki ay kadar daha yaşayabilecekmiş. Şu tabutun içini görmek istiyor.« Beni böylece Willi'ye tanıttıktan sonra ikisi birden tabutun üstündeki ağır kapağı aralıyorlar. Tabutun içi bomboş. »Aa, içi cascavlak,« diyorum; »hani yumuşak kumaşlar serili, demiştiniz?«
Suçüstü yakalanan dolandırıcılar gibi bakışıyorlar. Willi, inandırıcı olmaya çalışan bir sesle »Hiç merak etmeyin siz,« diyor, »tabutun içi tümden ipekle kaplanacaktır; bu konuda size kesin garanti verebiliriz.«
»Fiyatı ne kadar?«
Willi, fiyat listesini gözden geçiriyor: »4795 mark.«
Elimi kapağın üzerinde bir dolaştırıyor, sıkıca bir tıkla-

tıyorum: »Uzun süre dayanır mı, dersiniz?«
»Hiç kuşkunuz olmasın,« diye avutuyor beni. »En usta bir marangoz elinden çıkmadır. En az beş-altı yıl dayanır, çürümeden.«
Ama Ali, henüz aradığını bulamadı. Yeryüzünde kimse onun ne istediğine aldırmıyordu; o da hiç olmazsa mahşer için gönlünce birşey seçmek istiyor. »Bunlar insanın içini sıkıyor, başka çeşitleriniz yok mu? Hani şöyle biraz renkli, iç açıcı bir tabut? Hep kasvetli, rutubetli evlerde oturdum. Hiç olmazsa tabutum biraz güzel olsun, anlatabildim mi?«
İki satıcı kısaca bakışıyorlar, sonra da işgüzar bir tavırla istediğimi garipsediklerini fark ettirmemeye çalışıyorlar. Willi, »Öyle doğrudan renkli sayılabilecek bir çeşidimiz yok,« diyor. »Zaten fazla göze batar öyle bir şey. Ama bu modele ne dersiniz?« Kadın, tekerlekli sandalyemi pırıl pırıl cilalanmış, alabildiğine gösterişli maun tabutlara doğru iteliyor. Ali, bunların hepsi de birbirinden zevksiz, birbirinden gösterişli şeyler, diye düşünüyor: »Plastikten mi bunlar?«
Willi atılıyor: »Hakiki maun efendim, garanti de verebiliriz. En seçkin, en değerli modellerimiz bunlar...«
»Biraz daha süslü olabilirdi,« diyorum.
»Oyma kaplama demek istiyorsunuz berhalde! Şu Fransız modelimize ne diyorsunuz? Bu model için özel indirimimiz var. 3600 marka bırakabiliriz size. Asıl fiyatı dört binin üzerinde.«
Ben (Ali): »Fransa'dan mı geliyor yani?«
Levazımatçı Willi: »Evet, Fransa'dan.«
Ben (Ali): »Siz hangisini tercih ederdiniz?«
Levazımatçı Willi: »Zevk meselesi tabii. Bu model, çok değişik, gördüğünüz gibi.«
Ben (Ali): »Peki, paralı Almanlar hangi tabutları tercih ediyorlar?«
Levazımatçı Willi: »Genellikle Almanya'da yapılan tabutları beğeniyorlar.«
Ben (Ali): »Bu ötekileri kim alıyor, peki?«

Levazımatçı Willi: »Dış ülkelere gidecek olanlar alıyor bunları genellikle. Fransızlardan, İtalyanlardan da alan oluyor.«

Ben (Ali): »Bunlar da dayanıklı mı?«

Levazımatçı Willi: »Tabii. Şey, yalnız... Türkiye'ye gidecekse bir de içine ayrıca çinkodan bir sandık yerleştirmemiz gerekir.«

Ben (Ali): »Teneke de koyacaksınız içine, öyle mi?«

Levazımatçı Willi: »Şöyle yani... Şey... yani sizi iyice lehimlememiz lâzım. Sınırdan içeri sokmazlar başka türlü! Lehim işini burada tamamlarız, ondan sonra da üstüne tahta tabutu geçiririz.«

Ben (Ali): »O zaman ne oluyor fiyat?«

Levazımatçı Willi: »Çinko kaplama, lehim falan... Şöyle böyle 6000 mark.«

Ben (Ali): »İndirimi yok mu bunun?!«

Levazımatçı Willi: »Siparişi önceden verip peşin öderseniz, fiyat konusunda birşeyler yaparız. Size yüzde beş bir ikramda bulunalım; fiyat 5.700'e düşmüş oluyor böylece. Ama dediğim gibi, peşin olursa.«

Ben (Ali) (Biraz ürküyorum): »Sonra bir de zamanında ölmezsem? O zaman geri alabilir miyim parayı?«

Levazımatçı Willi: »Malı geri alamayız tabii bu fiyata. Size zaten özel bir ikramda bulunmuş oluyoruz. Ama, yanlış anlamadıysam siz zaten iki aya kadar nasıl olsa... yani...« Kekeliyor. Yüzüme karşı »nasıl olsa ölecekmişsiniz!« de diyemiyor: »... bir de cenazenin tam nereye gideceğini bilmemiz gerekir; hesaba yol giderlerini de katmak zorundayız çünkü.«

Ben (Ali): »Rusya sınırındaki dağlık bölge benim memleketim. Ailemin yanında kalıp dinlenebilirsin birkaç gün. Para falan istemez.«

Oralı değil: »Ben zaten gelemem. Bir şoför tutarız, o halleder bu işi... (duruyor ve içinden hesaplıyor)... gidiş geliş için kilometre başına bir mark otuz fenik hesap almamız gerekecek.« Kaşgar'ın tam nerede olduğunu öğrenmek istiyor.

Sonunda yalnız arabayla nakil masrafı olarak on bin markhk bir hesap çıkarıyor önüme. »Peki, ben şimdiden gitsemoraya, daha yaşarken yani? Daha ucuz olmaz mı? Artık yakılacak mıyım, tabutla mı gömüleceğim, sonra gelip siz onu ayarlarsınız?« Sorduğum soru onu biraz afallatıyor: »Biz orasına karışmayız,« diyor. »Doktor ölüm raporu vermeden zaten üstlenemeyiz sizi. Bir de yakılmayı tercih edecek olursanız, önceden hükümet doktorunun gelip muayene etmesi gerekir.«
»Ölümden öte köy yok ya,« diyorum: »Hepsi bir!«
Özenle biçimlendirildiği belli, ötekiler gibi çirkin ve gösterişli bir havası olmayan, işe yarar görünümlü bir kül vazosunu gösteriyorum: »Yakılmaya karar verirsem, buna koyar mısınız küllerimi?«
»Hayır, ne diyorsunuz; bu iş için değil o. Seramikten bir kap. Sırf gösterimlik yani. Satılık değil. Eskiden kalma bir parça.«
Anlaşıldı. »Yardımcım« sandalyemi dışarı doğru yönlendiriyor. Vedalaşırken, iki satıcı, işletmelerinin hastalık sigortamla ilişkilerinin iyi olduğunu, sigortamın ödemesi gereken »ölüm halinde yapılacak yardım«ın tutarını el altından öğrenebileceklerini belirtiyorlar: »Sonrası kolay zaten.«

Bataklığın Dibi

Ya da: »Kuşlar Gibi Özgür; Ben de Aralarındayım«

İnsan, kendisi de en ağır, en pis işlere katlanmadan, sanmam ki herhangi bir değişiklik yapılmasını sağlayabilsin. Dışarıdan, olayın içyüzünü bilmeden girişilen »düzeltme« eylemlerine karşı büyük bir kuşku duyuyorum. Bana sanki safsatadan öteye geçemiyor bu girişimler, gibi geliyor.
»Bir Kadın Fabrika İşçisinin Günlüğü«nden, Odile Simon

Hamburg yakınlarındaki *Glinde* kasabasında, *Jurid* adlı asbest işleyen, fren balatası üreten fabrikada iş bulmaya çalışıyorum. Türk arkadaşlarım, sağlığa en zararlı bölümlerde Türklerin çalıştırıldığını söylüyorlar. Asbest işleyen yerler için geçerli olması gereken sıkı güvenlik önlemlerinin hiçbiri uygulanmıyormuş burada. Kanser ve ölüme yol açan ince toz, solunan havaya karışıyor, takılması gerekli maskeler ise zaman zaman kullanılmıyormuş. Bu bölümlerde altı aydan iki yıla kadar çalışmış, solunum borularından, akciğerlerinden ağır hastalıklara yakalanmış işçilerle tanışıyorum. Hastalıklarının sigorta tarafından hiç olmazsa »iş sonucu doğan rahatsızlıklar« olarak tanınması için şimdiye kadar boşu boşuna çırpınmışlar.
Bir sorun çıkıyor: İşletme bir süre işçi almayacak. Yine de bir yolunu bulup işe alınanlar var. Ustabaşılarına açıktan rüşvet yedirenler, Türkiye'den halı ya da bir altın lira getirenler fazla beklemeden fabrikaya girebiliyorlar. Ben de eski para ve sikke ticareti yapan bir kuyumcudan Osmanlı dönemine ait bir altın bulup alıyorum. Ancak o sırada, fazla uzaklara gitmeden benzer bir durumla karşılaşabileceğimi öğreniyorum.
Duisburg'daki *August Thyssen Çelik İşletmeleri* bir süredir sürekli işçi çıkarıyor. Onların yerine taşeron firmalar aracılığı ile, daha ucuza gelen, iş bulduğu için sevinip tüm varlığı ile işe sarılan, firmanın işine geldiği zaman alınıp, gelmediği zaman

hemencecik yol verilebilen kiralık işçiler alınıyor. *Thyssen*, 1974 yılından bu yana işçi sayısını 17 bin dolayında düşürmeyi becermiş. Daha önce *Thyssen* işçilerinin yaptığı işleri, şimdi aracı firmaların getirdikleri kiralık işçiler görüyor. *Thyssen* işletmeleri yalnız Duisburg sınırları içinde bu türden 400 aracı firmayla anlaşmış durumda.

İş ve İşçi Bulma Kurumunun taşeron firmalardan Adler'e yolladığı 27 yaşında bir Türk işçisiyle tanışıyorum. Adler, işçilerini Remmert adlı bir firmaya devrediyormuş; Remmert firması da *Thyssen* işletmelerine. Sözünü ettiği çalışma koşulları ve sömürü yöntemleri, anlatılınca inanılacak gibi değil. Sanki kapitalizmin o ilk, en karanlık döneminden öyküler anlatılıyor. Yakınlarda böyle bir olay varsa, ta Hamburg'lara kadar gitmeye gerek yok, diyorum.

Saat beşte Remmert firmasının Oberhausen yakınındaki toplanma yerinde olabilmek için, gecenin üçünde kalkıyoruz. Remmert, süratle gelişen bir işletme. Modern, yeşil renkli firma tabelasında »Hizmet İşleri« yazılı. Remmert, kirin, pisliğin her türlüsünü yok etme vaadinde bulunuyor: *Thyssen*, *Mannesmann*, *MAN* veya başka hangi işletme olursa olsun.

İnceli kalınlı tozlar, zehirli çamur ve artıklar, kokuşmuş sanayi yağlarının yok edilmesi, filtrelerin temizlenmesi söz konusu oldu mu, Remmert devreye giriyor. Yalnız işletmeye ait araba ve kamyonların değeri bile yedi milyon markı buluyor. Adler'in firması, Remmert'e bağlı küçük işletmelerden. Birbirinin içinden çıkan tahtadan bebekler vardır ya, onlar gibi. Adler bizi Remmert'e satıyor, o da *Thyssen*'e! *Thyssen*'in işe ve kirlilik oranına göre işçi başına 35 ile 80 mark arasında değişen çok yüksek bir saat ücreti ödediğini öğreniyoruz. Bunun aslan payı bu ortakların cebine kalıyor. Adler ise sadaka niyetine beş mark ile on mark arasında değişen bir saat ücreti ödüyor yanındaki işçilere.

Thyssen işletmeleri Remmert'in ve Adler'in işçilerini temizlik işlerinin yanısıra, sürekli üretim bölümlerinde de çalıştırıyorlar. Örneğin, kok kömürü işlenen bölümde Remmert ile Ad-

ler'in adamları, asıl *Thyssen* işçileriyle birlikte, yan yana çalışıyorlar. Remmert firmasının Federal Almanya'nın çeşitli kentlerindeki büyük sanayi işletmelerine kiraladığı altı yüz temizlikçi kadın da var elinin altında.

Her tarafı dökülen, harekete hazır bir minibüsün önünde bir ustabaşı dikiliyor. Elindeki listede bulunan isimlerin yanına bir işaret koyuyor. »Yeni misin?« diyor kısaca.

»Evet.«

»Daha önce çalıştın mı bizde?«

Hangi yanıtın alınmama yaran dokunur, kestiremiyorum. Omzumu silkelemekle yetiniyorum. »Sende yok Almanca?« diye üsteliyor.

»Yeniyim,« diyorum.

Hurdaya dönmüş Mercedes marka minibüsü gösterip, »Sen var arabaya binmek! Arkadaşlarının yanına!« diyor. Hepsi bu. Avrupa'nın en modern demir-çelik işletmelerinden birinde işe başlamam, bu kadar kolay oluyor. Tek bir belge istenmiyor benden. Adımı soran bile olmuyor. Şimdilik bu dünya çapındaki dev işletmede hangi memleketten geldiğim de ilgilendirmiyor kimseyi. Benim canıma minnet.

Minibüsün içinde dokuz yabancıyla iki Alman, neredeyse üst üste dizilmişler. Zaten iki kişilik tek bir koltuk sağlam duruyor, ona da iki Alman yerleşmiş. Yabancı işçiler, arabanın yağlanmış madenî kaportasının üstüne kıvrılmışlar. Yanlarına çöküyorum; biraz daha birbirlerine yaklaşıyorlar. 20 yaşlarında bir Türk, benim de Türk olup olmadığımı soruyor. Almanca »Milliyetim Türk,« diyorum. Ama Yunanistan'da, Pire'deki annemin yanında büyümüşüm: »Babam Türk'müş; annemden ayrıldığında bir yaşındaymışım. Annemle yalnız kalmışız.«

İşte o yüzden de pek Türkçe konuşamıyorum. Bu öykü pek yadırganmıyor. *Thyssen*'de çalıştığım altı ay boyunca da hiç açık vermiyor. Çocukluğum hakkında bir şeyler bilmek isteyenlere Pire hakkında bir şeyler söyleyebiliyorum. Ne de olsa Yunanistan'daki faşist cunta döneminde iki buçuk ay bu ken-

tin hapishanelerinde kalmıştım. Bir keresinde Türk arkadaşların Yunancanın nasıl bir dil olduğunu bilmek istiyorlar. Yunanca bir şeyler söylememi bekliyorlar.
Neyse ki okul döneminde şaşkınlığım tutmuş, Fransızca yerine Eski Yunanca derslerine girmiştim. Odysee'nin bazı bölümleri bugün bile ezberimde: »ándra moi énepe mousa...«* Eski Yunancanın çağdaş Yunanca ile pek ilgisi yok ama, sınavı yine de vermiş oluyorum.

Minibüs tıklım tıklım; sallana sallana hareket ediyor. Şoför hızla bir viraja girdi mi, vidası tutmayan öteki koltuk yerdeki yabancı işçilerin üzerine savruluyor. Birbirimizin üzerine devriliyoruz. Kalorifer çalışmıyor. Arka kapı da kapanmıyor, bir telle iğreti tutturulmuş. Birden bir fren yapsa, içimizden biri kapı dışarı uçabilir. Sarsılmaktan serseme dönmüş, soğuktan donmuş bir halde *Thyssen* işletmelerinin 20 numaralı giriş kapısını geçince arabadan indiriliyoruz. Sabah karanlığında bu kâbuslu araba yolculuğumuz bir çeyrek saat sürdü. Postabaşılardan biri sabahları işbaşı yaparken damgalatmam için elime bir kart tutuşturuyor. *Thyssen*'nin bir bekçisi de günlük bir giriş kartı verecek. Adımı beğenmiyor: »Bu insan ismi değil, bir hastalık adı!« diyor. Bana bir kaç kere heceletiyor: Sı-nırlı-oğ-lu. Yine de hakaret olsun diye, »helâ« vb. anlamına da gelebilecek bir şey yazıyor: »*Sinnlokus*«. Hem de soyadım olarak değil, ön adım olarak! Göbek adım Levent de bekçinin isteği üzerine soyadım oluveriyor. Bu işlemleri bitirinceye kadar da söylenip duruyor: »Böyle de insan ismi olur mu yahu!«

Kendi adının »Symanowski« olduğu, başka uluslardan insanlar için de bu tür isimlerin zor sayılacağı umurunda bile değil. Soyu besbelli Polonya'dan gelen göçmenlere dayanıyor. Aslında geçen yüzyıl sonları Ruhr Bölgesine getirilen Polonyalı

* »Söyle bana, ilham perisi, o çoğu yerden kovulan kurnaz kişinin ismini...«

göçmen işçiler de yıllarca bugün Türklere uygulanan horlanma ve ezilmeyi yaşamışlar, 'getto'lara itilmişlerdi. Bu bölgede nüfusunun yarısından çoğu Polonya göçmeni olan kentler, kasabalar vardı. Uzun bir süre de dillerini ve kültürlerini korumayı becerdiler.

Kartı damga makinesine sokarken biraz güçlük çekiyorum ilk seferinde. Arkamda birkaç saniye beklemek zorunda kalan Alman işçi bağırıyor: »Sizin Afrika'da damgayı tepenize mi vuruyorlardı?«

Türk arkadaşlardan Mehmet, koşup kartın nasıl saatli damga makinesine sokulacağını gösteriyor. Almanın söyledikleri öteki yabancı arkadaşların da ağzına gidiyor, belli. Bakışlarında biraz utanma, biraz da yılgınlık seziyorum. Ama kimse yanıt vermeye cesaret edemiyor. Her keresinde en ağır küfürleri bile nasıl duymazlıktan geldiklerine, içlerine attıklarına tanık oluyorum. Haklı olarak bir hır çıkmasından çekiniyorlar. Deneyimler, böyle durumlarda genellikle yabancıların suçlu yerine konduklarını, bu bahaneyle işten atıldıklarını yeterince kanıtlıyor. Onun için her gün karşılaştıkları haksızlıkları sineye çekiyor, karşılarındakilere fırsat vermemeye çalışıyorlar.

Arabaya doluşup sarsıla sarsıla bir kasabayı andıran işletmenin bir başka ucuna götürülüyoruz. Konteynerlerin yerleştirildiği bir alana gelince yeniden indiriliyoruz arabadan. Her sabah keskin ayazın ortasında burada dikiliyor, »Şerif« denen ustabaşı, Mercedes'iyle çıkagelinceye dek bekleşiyoruz. Bu iri kıyım ustabaşı, küçük parmağını bile kıpırdatmadan »adamlarını« işe yerleştirmekle yükümlü. Zentel, otuz-otuz beş yaşlarında. Remmert'in yanında çalışan sözleşmeli personelden. Arada Adler'in kutladığı partilere de çağrılıyor. Zaten onun gammazlığını yapan, güvendiği adamlardan biri olarak tanınıyor. Saat altıyı biraz geçmiş. Remmert'e ait arabalar boyuna yeni işçiler getiriyorlar. Karanlıkta titreşe titreşe bekliyoruz. Konteynerin içi aletler, el arabaları, kürekler, kazmalar, hava basınçlı aletler, emme boruları yla dolu; bize yer yok!

Çevredeki fabrika binalarından sürekli bir uğultu geliyor. Gökyüzünü doğru dürüst görebilmek mümkün değil; yalnız kırmızımtrak bulutları algılayabiliyor insan. Uzun bacalardan arada mavimsi bir ışık fışkırıyor. Duman ve isten oluşan, çevredeki mahalleleri de kapsamına alan kocaman bir kasaba bu fabrika. İşletmenin uzunluğu toplam 20 kilometreyi buluyor. Genişliği ise bazı yerlerde sekiz kilometreye kadar çıkıyor.

Bizim grupta bir kıpırdanma oluyor. Asker üniformasına benzeyen haki elbisesiyle Mercedes'ine kurulmuş olan »Şerif«, penceresini biraz aralayıp isimlerimizi sayıyor. İşe koşulacak postalar, her gün yeniden böyle belirleniyor. Grupların bileşimi her gün değişiyor. İşçilerin belli bir süre bir araya gelip, aralarında karşılıklı güvene dayalı bir dayanışma ortamı geliştirmeleri önlenmiş oluyor. İnsan her seferinde postasındakilere yeniden alışmaya çalışıyor; rekabet, göze girme duyguları da eksik olmuyor. Sırf düşüncesizlik de olabilir bu iş, ama çok ince bir hesap da. İnsanların birbirlerini doğru dürüst tanıyamadığı bir toplulukta dayanışma yerine karşılıklı güvensizliğin, çekingenliğin yeşereceği açık.

Adım okunuyor. Arkamdan birisi kulağıma asılıp çekiştiriyor. Postabaşı, hangi gruba katılacağımı bu yoldan göstermiş oluyor. Bunu yaparken de yüzüme bakıp sırıtıyor. Belki de benim böyle bir şeyden hoşlanmayacağım aklından bile geçmiyor. Hayvanız biz sanki.

Kömür bantlarını yönlendiren nakil kulelerinden birinde çalışacağız. Yarı karanlıkta kazma, kürek, el arabaları ve hava basınçlı matkapları yükleniyor, kuleye tırmanıyoruz. Çalışacağımız yer, beş-altı katlı bir apartman yüksekliğinde. Kömür taşıyan bantların çıkarıp getirdiği, üst üste yığılmış, donmuş toprağı sökeceğiz. Soğuk, eksi on derece, kesici bir ayaz. Öldürücü soğukta biraz ısınabilmek için korkunç bir tempo tutturuyoruz kendiliğimizden. Postabaşı bir saat kadar sonra toz oluyor. Sırf göstermelik niyetine çalışır gibi göründüğü için bizim kadar dayanamıyor soğuğa. Isınmak için bir ateş yakma

girişiminde bulunuyoruz. Çevremizdeki haddehaneden alevler yükseliyor. Kor halindeki demir, kocaman bombalar taşıdığı izlenimi veren dev vagonlara aktarılıyor, ya da ateşten bir çizgi gibi, akacağı havuzlara boşalıyor.

Birkaç katlı bir ev yüksekliğindeki dev kazanlarda ateş olmuş bir demir cevheri fokurduyor. Ama bizim kulede ufacık bir ateş yakmak, son derece zor ve karmaşık bir iş! Nakil bantları arasında birkaç kömür parçası buluyoruz. Bizden önceki işçilerin mola verdiklerinde oturdukları tahta parçalarını, hava basınçlı matkaplarla ufalıyoruz. Bu sefer de kâğıt yok. Derken gözümüze birkaç boş sigara paketiyle kirli birkaç mendil çarpıyor. Neden sonra, presin yardımıyla, el arabalarından birinin içinde küçücük bir ateş yakabiliyoruz. Ama daha azıcık ısınmamıza vakit kalmadan aşağı çağrılıyoruz. Ustabaşı beliriyor dibimizde. Yukarı doğru buyuruyor: »Pılınızı pırtınızı toplayıp inin aşağıya! Sallanmayın, haydi!« Yaktığımız ateşi kurtaralım, diyoruz, olmuyor. El arabası da iyice kızmış, kor gibi olmuş. Taş devrindeki insanların ateş karşısında hissettiklerini biraz anlıyor gibiyim. Küçücük bir alevin bir insan için nasıl en kutsal, en değerli bir nesne yerini alabileceğini biliyorum artık. Yine eski minibüsün içine doluşuyor, birbirimize yapışmış, sarsıla sarsıla karanlığı delip işletmenin başka bir bölümüne yollanıyoruz. Arada üretim yapılan fabrika bölümlerinden şimşek gibi ışıklar yanıp sönüyor. Gerçi hâlâ işletme sınırları içindeyiz, ama başka bir semte, *Schwelgern*'e geldik! Kok kömürünün öğütüldüğü bölümdeyiz. Basamaklardan derinlere indikçe ışık azalıyor. Ortalık büsbütün kararıyor, toz yoğunlaşıyor. Göz gözü görmüyor. Dayanılmaz bu toza, diye düşünüyorsun. Ama bu daha bir şey değil. Eline basınçlı bir hava püskürtücüsü tutuşturuyorlar. Makinaların aralarına sıkışmış, üstlerine yapışmış parmak kalınlığındaki tozları sökeceğiz. Daha ilk saniyelerde ortalık öyle bir toz duman oluyor ki, burnunun ucunu göremiyorsun. Havaya kalkan yoğun toz bulutunu içine çekmekle kalmıyorsun, çiğniyor, üstelik de yutuyorsun. Boğulacaksın. Her soluk

arma, başlı başına bir işkence. Arada ister istemez soluğunu tutmaya çalışıyorsun. Ama kurtuluş yok, işi bitirmen lâzım. Ustabaşı merdivenlerin dibinde, biraz hava sızan üst bölüme dikilmiş, kürek mahkûmlarının başını bekleyen gardiyanlar gibi haykırıyor: »Kıpırdamn biraz! O zaman iki-üç saatte biter bu iş! Çıkarsınız temiz havaya!«

Üç saat! Bu en az üç bin kez soluk almak, ciğerlerini kömür tozuyla doldurmak demek! Üstelik bayıltıcı bir havagazı kokusu yayılıyor ortalığa. Korunma maskesi soruyorum; Mehmet yanıtlıyor: »Bize vermiyorlar. O zaman o kadar çabuk çalışmazmışız; patronun da maskeye verilecek parası yokmuş!« Uzun süredir burada çalışan işçilerde bile belirgin bir korku var. Helmut, bir Alman işçisi; otuzuna yeni basmış. Ellisinde gibi gösteriyor şimdiden. O anlattı: »Birkaç yıl önce yüksek fırının yakınında fışkıran gazlar, altı işçinin ölümüne yol açtı. Paniğe kapılmışlar, patlamadan sonra aşağı koşacaklarına, yukarı doğru tırmanmışlar. Gaz da onlarla birlikte yükseliyor tabii. Aynı postada çalışan bir arkadaşım vardı; bir gece önce kafayı çekmiş, sabahleyin de kalkamamış. Ancak öyle kurtardı paçayı.«

Toz duman bulutlarının içinde, yerden kaldırabildiğimiz tozları plastik torbalara doldurmaya uğraşıyoruz. Birkaç metre daha aşağıda çalışan Thyssen'in montörleri, ellerindeki işi bırakıp merdivenlerden yukarı, açığa fırlıyorlar. Yanımızdan koşarak geçerken birisi haykırıyor: »Delisiniz siz be, bu kepazeliğin içinde çalışılır mı!« Bir yarım saat sonra da *Thyssen*'in güvenlik görevlilerinden biri yanımıza gelmeye tenezzül ediyor. Burnunu kapatarak, hızla geçiyor bizim oradan. Bir yandan da söyleniyor: »Öteki işçiler şikayet ediyorlar: Ortalığı toza, dumana bulanıışsınız, çalışamıyorlarmış. Çabuk tutun elinizi de bitirin şu işi!« Ve çekip gidiyor. Vardiya sonuna kadar orada çalışıyoruz. Son bir saatte de torbaları sırtlanıp demir merdivenden yukarı taşımamız ve bir konteynere atmamız buyruluyor. Son derece ağır bir iş, yine de yukarıda temiz

bir soluk alabildiğim için bir felaketten kurtulmuşum gibi geliyor.

Yirmi dakikalık bir molamız var. Demir merdivenin üzerine, tozun daha az olduğu bir yere çöküyoruz. Yanıma yiyecek almadığımı görünce Türk arkadaşlar kendi ekmeklerini paylaşmam için ısrar ediyorlar. İçlerinde en yaşlıları Nedim. Termosundan bana sıcak çay dolduruyor. Ellerinde olanı bölüşüyorlar. Aralarındaki ilişki Almanlarda pek rastlamadığım cinsten; birbirlerine anlayışla ve dostça davranıyorlar. Molalarda da genellikle Almanlardan ayrı oturuyorlar. Aralarında Türkçe konuşmaya da çekiniyorlar. Ya oldukça kötü bir Almanca ile konuşuyor, ya da yanlarında verip veriştiren Almanları susarak dinliyorlar. Sonraları Nedim bana işin aslını açıklıyor: »Türkçe konuştuk mu, Almanlar haklarında kötü bir şeyler söylüyoruz sanıyorlar. Kimisi de aramızda Türkçe konuşursak birlik olur, güçleniriz diye korkuyor. Söylediğimiz her şeyi anlamak istiyorlar ki bize istedikleri gibi kumanda edebilsinler.«

Bir keresinde Alman işçilerin elebaşlarından birinin, Alfred'in Türk arkadaşlar aralarında Türkçe birşeyler konuştular diye öfkelenip bağırmasına tanık oluyorum: »Almanca konuşsanıza be! Burası Almanya, bu ülkede Almanca konuşulur, anlaşıldı mı! O Allahın belası dilinizi de inşallah yakında gider, o Allahın belası ülkenizde konuşursunuz!«

Bir ara Nedim'le bu konuyu konuşuyoruz. *Lünen*'deki bir Türk arkadaşından aldığı bir kâğıdı getirip gösteriyor. Belediyeye bağlı bir gençlik merkezinin yönetmeliği bu. »Yabancı konukların uyması gereken kurallar« bölümünde şunlar yazılı:

- »Alman konuklar varsa, en azından Almanlar hakkında bir şeyler söylüyorsanız, Almanca konuşmanız gerekir.«
- »Biz Almanlar sarımsak yiyecek olursak, iki gün insan içine çıkmayız. Yabancı konuklardan da böyle davranmalarını bekliyoruz.«
- »Yabancı gençler, babaları veya amcaları Almanya'da çalışıp vergi ödüyor diye, kendilerinde bu gençlik merkezinden

yararlanma hakkı görüyorlarsa, bunun ancak topluma uyum gösterme koşuluyla geçerli olduğunu da bilsinler!«

Buna benzer yazılı kurallar yok *Thyssen*'de; ancak Almanların çoğu, Türk işçilerden benzer bir davranış içinde olmalarını bekliyorlar. Türk arkadaşlar da çoğunlukla onların dalına basmamak için, bu görünmez kurallara uyar gözüküyorlar.

Ertesi gün açıkta, on metre yükseklikte eksi on yedi derece soğukta çalışıyoruz. Her yanda üzerinde kurukafa resmi olan levhalar sallanıyor: »YETKİLİ OLMAYAN GİREMEZ!«, »DİKKAT GAZ TEHLİKESİ!« Bazı levhalarda da »KORUNMA MASKESİ TAKINIZ!« yazılı.

Kimse bize işin tehlikesi hakkında bir şey söylemiyor; maske falan da hak getire. Acaba biz yetkililerden mi sayılıyoruz, yetkisizlerden mi? Onu da bilmiyoruz.

Bizim postanın görevi, kocaman borulardan madenî sahanlıkların üstüne sızıp donmuş çamur tepeciklerini sökmek ve küreklerle el arabalarına doldurmak.

Buz gibi bir rüzgâr esiyor. İnsanın kulakları kopacak neredeyse. İş eldivenlerinin içindeki parmaklar bile dondu, donacak. *Thyssen*'in asıl işçilerinden hiçbiri bu koşullarda çalışmaya yanaşmaz. İnşaat sektöründe, bu hava koşullarında çalışılınca ekten bir de »kötü hava parası« verirler. Bize »Dayanın!« diyorlar. Büyük kazmalarla önce donan dış kabuğu parçalamaya çalışıyoruz. Kopan küçük parçalar insanın gözüne girecek neredeyse. Koruyucu bir gözlük ister ama, kimsenin sormaya bile cesareti yok. Pislikten insanın gözlerini yaşartan duman bulutları yükseliyor, göz gözü görmüyor. Söktüğümüz buzlu çamuru el arabalarıyla moloz kanalı işlevi gören borulara taşıyoruz. Kürekler ağırlığın altında eğriliyor; bazan el arabaları bile bel veriyor, çekiçle yeniden doğrultuyoruz. Bitişikteki makine bölümlerinden korkunç bir gürültü yükseliyor. Yanındakinin söylediğini duyamıyorsun. Tepemizde dikilmesi gereken postabaşı, çoktan kantine savuşmuş, ama ona gerek yok zaten; ara verirsek soğuktan donarız diye hepimiz olanca gayretimizle asılıyoruz işe. Yine de arada bir

punduna getirip altımızdaki küçücük makine odasına sığınanımız oluyor. Sanki Niyagara şelalesinin dibindeymişsin gibi korkunç bir uğultunun içine düşüyorsun ama, hiç olmazsa makineler sıcak. Makinelere vücudumuzu dayıyoruz, neredeyse kucaklıyoruz, biraz ısmalım diye. Tehlikesiz de sayılmaz, çünkü bir hareket mili var sürekli dönen. Dikkat etmezsen parmağın gidebilir. Bir ara yanlış bir teneke parçasını tutacak oluyorum. Ortalığı dayanılmaz bir gıcırtı kaplıyor. Kıvılcımlar çakıyor, sanki bir an sonra her şey infilâk edecek. Sonra yine yukarıda, buz gibi soğukta angarya. Titriyoruz, mosmor olmuşuz. Altı buçuk saat didiştikten sonra, Tunuslu bir arkadaş, Yusuf, olayın adını koyuyor: »Soğuk bir cehennem burası.« Sonra da ekliyor: »Eskiden çalıştırdıkları kölelere daha çok değer verirlerdi. Ne kadar yaşarlarsa, onlardan o kadar yararlanırız diye. Bize kimsenin aldırdığı yok. İstersen mahvol, geberl Nasıl olsa bu işleri yapmaya dünden razı olan yeteri kadar işsiz var.«

Arada *Thyssen*'in işletme mühendislerinden biri çıkıp geliyor. Elinde bir kutu, borulara yaklaşıyor. »Olmaz böyle şey!« diye homurdanıp, korku dolu gözlerle bize bakıyor.

Üzerine gidiyorum: »Ne o elinizdeki acayip kutu? Ne var içinde?«

»Gazı ölçüyorum bununla. Sizin burada gaz sayacınız yok mu? O zaman çalışmamanız gerekir sizin burada!» Sayacın ibresi işaretli noktayı geçti mi, buradan derhal çıkmamız gerekirmiş; yoksa düşüp bayılma tehlikesi varmış. Ama sayaç, hep bu işaretin ötesinde! Gösteriyorum. Beni sakinleştiriyor. »Diyorum ya, olacak iş değil. Mutlaka alet bozuk; gidip yenisini getireyim.« Başka sayaç getirmeye gidiyor. Yarım saat sürüyor gelmesi. Yeni sayaçtaki ibre de işaretin hemen üstüne gelip dayanıyor. Dayanamayıp sayaca birkaç darbe indiriyor. Bir yandan da benim tedirginliğimi giderme çabasında. »Amma da çattık. Bu boktan alet de işlemiyor yahu!« Benim kendisini kuşkulu bakışlarla süzdüğümü görünce, ekliyor: »İbre doğru göstérse bile, paniğe gerek yok daha.

Hem buradaki gazı rüzgâr alıp götürüyordur.« Sihirli kutusunu alıp sıvışıyor. Biz de gaz varsa bile buz gibi rüzgâr alıp götürüyordur, diye avutuyoruz kendimizi.

Aynı işyerinde, Türklerden Helveli Raci dediğimiz arkadaşın başından birkaç hafta sonra benzer bir olay geçiyor:
»Önümüzdeki alet birden sinyal vermeye başladı. Nedir bu, diye sordum. Bir yerde gaz kaçağı var demektir, dediler. Öyleyse burada gaz var, alet bayağı sinyal veriyor işte, dedim. Ustabaşına sordum, işi bırakalım mı, diye. Öyle şey olmaz, devam edin, dedi. Çalıştık mecburî; kendisi de aleti aldı, götürdü. Biraz sonra tıpkısı bir aletle yine geldi geriye. O aletten de sinyal sesleri çıkmaya başladı. Bunda bir iş var, dedim. Yok canım, bozuktur, dedi. Tekrar aldı gitti kutuyu. Sonra bir daha geldi, sinyal vermesin diye çok uğraştı ama, kutudan yine sinyal sesleri çıktı! Bütün günümüz böyle geçti. Aramızda fenalaşanlar da oldu, ama mecburduk çalışmaya. Gaz maskesi vermezler bize. Taşaron firmadan geliyorsan çare yok, öyle maskesiz falan çalışacaksın; istersen geber git. Onları ırgalamıyor. Tek dertleri iş görülsün, bitsin. Gerisi vız geliyor onlara.«

Thyssen'de çalışanlar için, önleri çelik siperli güvenlik çizmeleri kullanma zorunluğu vardır. Korunma kaskı takmak da zorunludur. Yasal kurallara göre, Adler'in bize de bu korunma araçlarını vermesi gerekirdi. İş eldivenleri vermesi gerektiği gibi. Ama Adler, bu konuda da cimrilik ediyor. İşin büyüğüne, küçüğüne bakmadan, nerede dolandırıcılık yapabilirse ondan geri kalmıyor. En sevdiği lâflardan biri, »Sıçanın sidiği denize fayda.« zaten. İşler çok, kendi adamları da az oldu mu, *Thyssen*'li ustabaşılarla mühendisler birçok şeye göz yumuyorlar. Böylece Adler'in yeni devşirdiği işçilerin de lastik keslerle işe gelip çalıştıkları oluyor. Oysa, sürekli tehlike içindeyiz. Yukarıdan aşağıya parçalar uçuyor, yanımızda aşırı yükten el arabaları, kaldıraçlar devriliyor, staplerler vızırdıyor. İlk girdiğim günden son güne kadar bana korunma

ayakkabısı veren olmadı; birçok arkadaşa da öyle! Birşey olmadıysa, talih yardım etti de ondan.

İş eldivenlerini çöp tenekelerinden, molozların atıldığı vagonlardan arayıp çıkarıyorduk. Bulduklarımız da *Thyssen* işçilerinin, işletme yenilerini verince çöpe attıkları, yırtık, yağlı eldivenler oluyordu.

Kasklar da öyle: ya para verip kendin satın alacaksın, ya da şansın varsa atılmış eğri büğrü bir kask bulup kafana geçireceksin. Alman işçilerin kafaları anlaşılan yabancılarınkinden daha »korunmaya değer« olarak görülüyor. Ustabaşı Zentel, iki defa kafamdan kaskımı çekip aldı, kaskını getirmeyi unutmuş Almanlara verdi.

İlk seferinde itiraz edecek oldum: »Baksana, ben ona para verdim, benim o!« Zentel aklınca ağzımın payını verdi: »Burada hiçbir şey senin değil, anlaşıldı mı, avcunu yala sen! Vardiya bitti mi gider, alırsın geriye.« Kaşla göz arasında malını elinden alıyorlar, bir şey diyemiyorsun. İkinci seferinde yeni işe giren bir Almanla aynı yerde çalışıyordum. Remmert kendisine parasız bir kask verecekmiş, şimdilik kasksız çalışıyormuş. Bu sefer de ona verecekmişim kendi kaskımı. Direndim: »Benim bu, parasını verip aldım, diyorum size. Sonra kasksız yakalanırsam atarlar beni işten!« Ustabaşında bir öfke: »Ver şu kaskını, yoksa şuracıkta ben kovarım seni!« Zorbalığa boyun eğip, vardiya sonuna dek kasksız çalıştım bunun üzerine. Üstelik, çelik bloklar çıkaran bölümde; kor halindeki demir parçalarının birkaç metre ötemizde gürültüyle üstümüze savrulduğu bir yerde. Bir tanesi kafama rastlasa en azından yakar geçerdi.

Alman işçisi Werner, kendi güvenliğinin benim sırtımdan sağlanmasını pek olağan karşıladı! Soracak oluyorum. »Ben ne yapayım yani?« diyor. »Ben de bana söyleneni yapıyorum, hepsi bu. Git, sorumlu kimse ona anlat derdini, bana değil.« Bir ara bizi nasıl küçümsediğini de belli etmekten geri kalmıyor: »Adler'in adamlarısınız ya, beş paralık itibarınız yok sizin. Kimse sizi adam yerine koymuyor. O birkaç mark saat

Thyssen informiert

Die Thyssen-Gruppe hatte einen guten Start in das neue Geschäftsjahr 1984/85. Die Wachstums- und Ergebnisträger des Vorjahres haben sich im wesentlichen behauptet. Nachzügler konnten aufholen. Der Außenumsatz Thyssen-Welt stieg im ersten Halbjahr um 6%. Alle Unternehmensbereiche schreiben schwarze Zahlen. Das Konzernergebnis des ersten Halbjahres ist wesentlich besser als in der vergleichbaren Vorjahreszeit. Thyssen hat in der kürzlichen Hauptversammlung angekündigt, für das laufende Geschäftsjahr die Zahlung einer Dividende wieder aufzunehmen.

Im Stahlbereich hat sich die Produktion auf dem im Vorjahr erreichten Niveau gehalten. Die Preise konnten in den letzten Monaten allmählich heraufgesetzt werden, wegen des starken Dollars nehmen allerdings auch die Rohstoffkosten beträchtlich zu. Der Umsatz stieg im ersten Halbjahr um 11%. Thyssen Stahl erwartet für 1984/85 wieder ein positives Ergebnis.

Bei Thyssen Edelstahl sind zur Zeit alle Betriebe normal oder besser beschäftigt. Der Umsatz nahm im bisherigen Verlauf um 6% zu. Bei den Legierungsmetallen, die in Dollar notiert werden, müssen erhebliche Kostensteigerungen verkraftet werden. Insgesamt rechnet Thyssen Edelstahl für 1984/85 wieder mit einem positiven Ergebnis.

Der Unternehmensbereich Investitionsgüter und Verarbeitung erreichte im ersten Halbjahr insgesamt ein Umsatzplus von 7%. Bei der Thyssen Industrie ist der Auftragseingang stark expansiv. Dies und die Programmbereinigungen der letzten Jahre festigen die Ertragslage. Thyssen Industrie rechnet für 1984/85 mit einem positiven Ergebnis. Bei Budd sind die meisten Werke weiterhin vollbeschäftigt. Das Ergebnis von Budd wird deutlich positiv sein. Die Führung des amerikanischen Eisenbahnbereichs liegt jetzt bei Transit America Inc. Belastungen aus der Bewältigung der alten Verlustaufträge wurden bereits im letzten Jahresabschluß bilanziell berücksichtigt. Bei den Rheinischen Kalksteinwerken hält die positive Ergebnisentwicklung an.

Der Unternehmensbereich Handel und Dienstleistungen baut seit einigen Jahren sein internationales Geschäft stark aus. Im ersten Halbjahr nahm der Umsatz um 6% zu.

Thyssen İşletmeleri'nin 1983/1984 Bilançosu: Toplam Ciro: 41,2

ücreti için ben elime kürek bile almam.« Şu anlama geliyor bu sözler: Hiçbir hak iddia edemezsin sen. Zaten resmen yok sayılıyorsun! Ne bir belgen var elinde, ne iş mukavelen, ne de başka bir şey. Onun için de bize tepeden bakıyor. Remunert'te çalışan bir Alman işçisi olarak bize göre çok avantajlı. Fazla mesai için zam alıyor, tatil günlerinde çalıştı mı ayrıca ek ücret alıyor. (Ancak Remmert, bu işçilerine de, en pis yerlerde, kokuşmuş yağ artıklarının içinde, maden tozları arasında çalıştıkları halde »ağır iş zammı« ödemiyor.)
Biz »Adler'in adamları« ise aynı işleri çok daha düşük bir ücret karşılığı görmek zorundayız. Ücretin gerçekten ne kadar düşük olduğunu daha sonraki günlerde öğreneceğiz.

THYSSEN

Die Ertragslage ist stabil, auch im laufenden Jahr wird dieser Bereich wieder mit Gewinn abschließen.

Auch von den nicht-konsolidierten Beteiligungen erwartet Thyssen wieder einen guten Ergebnisbeitrag.

Thyssen-Welt 1983/84 (1. Oktober 1983 - 30. September 1984)

Gesamtumsätze der Unternehmensbereiche	
Stahl	10,3 Mrd. DM
Edelstahl	3,5 Mrd. DM
Investitionsgüter und Verarbeitung	9,8 Mrd. DM
Handel und Dienstleistungen	17,6 Mrd. DM
Gesamtumsatz Thyssen-Gruppe	41,2 Mrd. DM
Innenumsatz	8,8 Mrd. DM
Außenumsatz Thyssen-Welt	32,4 Mrd. DM

Belegschaft im Jahresdurchschnitt 132.950

Aus der Bilanz	
Bilanzsumme	19,2 Mrd. DM
Eigenkapital	2,6 Mrd. DM
Investitionen	986 Mill. DM
Abschreibungen	1.120 Mill. DM
Jahresüberschuß	181 Mill. DM

THYSSEN AKTIENGESELLSCHAFT

milyar mark; Bilançodaki yıllık kazanç: 181 milyon mark

Duisburg'da, *Thyssen* işletmelerinin hemen dibindeki *Bruckhausen* semtinde, *Dieselstrasse*'de küçük, bir buçuk odalı bir ev tutuyorum. Ali'nin durumunu daha iyi kavrayabilmek, ona iyice yaklaşmak istiyorum. Yalnız »işyerlerinde çalışan bir Türk« değil, günümüzün Almanya'sında yaşayan herhangi bir Türk işçisi olmak istiyorum. Zamanla »Ali« ile iyiden iyiye özdeşleşmeye başlıyorum. Geceleri uyurken bile kırık-dökük bir Almanca ile konuşuyorum artık. Yabancı arkadaşlarımın bütün bir yaşam boyu katlanmak zorunda oldukları güçlüklere, bir süre için bile göğüs germenin nasıl yıpratıcı olduğunu artık biliyorum. Ev bulmak o kadar zor olmuyor. *Bruckhausen*, Duisburg'un yok olmaya yüz tutmuş semtlerinden biri.

Yıllardır burada yaşayan Türklerin çoğu ülkelerine dönmüşler. Birçok ev boş duruyor; bazıları viraneye dönmüş, artık oturulamayacak gibi. Benim evde ne duş var, ne lavabo; merdiven sahanlığındaki tuvaleti bütün kiracılar hep birlikte kullanıyoruz. Kirası ayda 180 mark. Eve girmeden orasını burasını düzeltirken, büyük bir lüks edinmeye karar veriyorum. Arkadaşlardan biri, odanın ortasına bir banyo küveti konduruyor.

Yeni evimi biraz adam etmeye çalışıyorum. Evin önündeki bahçemsi boşluktan iki çöp bidonu dolusu moloz temizliyorum. Komşular boşaltmış olmalı bu pisliği buraya; nasıl olsa bu semtteki »yaşama düzeyi«ni hiçbir şeyin daha beter etmesine imkân yok! Uzun süre bu semtte yaşamak niyetinde olan insanın çok dayanıklı bir bünyeye sahip olması gerekir. Mahallenin bazı yerlerinde duyuru levhaları asılı. Ortalığa çok kötü kokular yayıldığında belli bir telefon numarası aranmalıymış. Ama burası hep »çok kötü« kokuyor!

Yine de *Bruckhausen*'da bir süre kalacağım. Kendimi bu semtte henüz öyle yapayalnız hissetmiyorum. Kim bilir, temizleyip arındırdığımız o küçücük bahçede yazın komşularla bir araya gelir, keyifli bir akşam geçiririz...

»Şimdi Dardayız«

Bir gün bile ara vermeden, aylarca çalışan arkadaşlar var. Onlara iş gören birer hayvan gibi davranılıyor. Özel yaşamları falan kalmamış. Evde yatıp kalkmalarına da, sırf bu çözüm, firmaya daha ucuz geldiği için izin veriliyor; yoksa kaldıkları yerin masrafı da firmaya binecek. Aslına bakılırsa, bu işçilerin doğrudan dökümhanede, ya da Remmert'in yanında yatıp kalkmaları daha pratik bir çözüm olurdu. Çoğu gençten sayılır. *Thyssen*'in kiri, pası içinde birkaç yıl çalıştıktan sonra zaten tükeniveriyorlar. Çeşitli hastalıklar beliriyor, yaşamları boyu kurtulamadıkları türden. Patronların gözünde bu işçiler, her zaman kapı dışarı edilip yerlerine yenileri alınabilecek

insanlar; nasıl olsa sokaklar hangi iş olursa olsun çalışmaya dünden gönüllü işsizlerle dolup taşıyor. Zaten işin yıpratıcılığı yüzünden, bir-iki yıldan fazla bu yüke dayanabilen çıkmıyor. Birkaç ay çalışanlar bile bir daha giderilemeyecek zararlara uğruyor. Bu tehlike, iki, üç vardiya ardı ardına çalışmak zorunda bırakılanlarda daha da artıyor. Yirmi yaşına yeni girmiş bir işçi arkadaş, her ay üç yüz saatle beş yüz saat arası çalışıyor. *Thyssen* görevlileri durumun pekalâ farkındalar. Ama önemli olan işletmenin kâr etmesi. *Thyssen*'in giriş-çıkışlarda damgaladığı kartlar, bu olayı yeterince kanıtlamakta.

Thyssen işletmeleri, bazan Remmert'ten çok acele işçi yollamasını istiyor. Yorucu bir vardiyadan sonra Duisburg'dan firma merkezinin bulunduğu Oberhausen'e geri götürülen işçiler, gerekirse yıkanmak için girdikleri duşların altından toplanıp yeniden *Thyssen*'e yollanabiliyorlar. Bazan yorgunluktan bitip tükenmiş işçiler tam uykuya daldıkları sırada evlerden toplanıp yeniden işe koşuluyorlar. Konuştuklarının arasında, genç, güçlü-kuvvetli olanlar bile, haftada on beş-on altı vardiyadan fazlasına dayanılmaz diyorlar. Bir cumartesi pazar boş kaldılar mı, iki gün iki gece deliksiz bir uyku çekiyorlarınış. F., hemen her hafta sonu iki vardiya üst üste çalışan genç işçilerden biri. Her şeyi sineye çekiyor; ağzını açıp bir tek kere bile yakınmıyor, itiraz etmiyor. En kirli deliklere o sürülüyor; kokuşmuş, sıcak yağ tabakalarını, makinelerin leş gibi kirlerini o temizliyor; işini bitirdi mi, kendisi de kaygan bir yağ tabakasına bulanmış bir külçeye dönüşüyor. Hep bir yerlere dalıp gidiyor sanki; yıpranmış, yaşlanmış bir yüzü var. Konuşurken bir konu üstünde fazla durmuyor, daldan dala atlıyor. On iki kardeşin en büyükleriymiş. Dördü dışında hep birlikte oturuyorlarmış. Sekiz kardeş, bir de anne ve babaları, yüz metre karelik bir evde kalıyorlarmış. Sürekli aç. Yanında getirdiği ekmek dilimlerini yiyip bitiremeyen oldu mu, F. kalanı silip süpürüyor. Her ay kendine yüz mark aymp gerisini eve veriyormuş, geçinebilsinler diye.

İçimizden biri işten yakındı mı, F. atılıyor: »Çalışacak bir iş bulduğumuza şükredelim.« - »Ben zaten ne iş olsa yaparım,« diyor. Bir keresinde *Thyssen*'in denetçilerinden biri, bizi izinsiz mola yaparken yakalıyor. İçimizde çalışmasını sürdüren bir tek F. var. Denetçi de o yüzden F.'in sırtını sıvazlıyor.

F.'in bir çırpıda sürekli çalışma rekoru, art arda kırk saatmiş, öyle diyor. Sonra arada beş-altı saatlik bir paydos yapar, yine devam edermiş çalışmaya. Birkaç hafta önce üst üste 24 saat çalışmış. Gözü hep çöp sepetlerinde, bidonlarda. *Thyssen* işçilerinin attıkları iş eldivenleri var mı, diye bakıyor. Tek bir eldiven de bulsa alıyor. Başka zaman, başka bir tek eldiven bulur, uydururum diyor. Böyle yirmiye yakın eldiven toplamış. »Ne yapıyorsun bunları?« diyorum; »Hepsini birden kendin kullanamazsın ya?« »Belli olmaz!« diyor; »Bize hiç eldiven vermiyorlar. Neyse ki sağda solda atılmışları buluyorum. Sen benim daha neler topladığımı bilsen! Kasklardan da topluyorum. Kafana bir şey düştü mü, ötekini alır kullanırsın.« F.'in durumu beni üzüyor. Kendisi ise hep umarsız, neşeli.

Birkaç hafta sonra F.'i bir hafta sonunda yine çift vardiyaya ayırmalarına tanık oluyorum. F. bitik; »şerif«e yalvarıyor neredeyse: »Bittim,« diyor, »imkân yok daha fazla çalışmama!« »Anlamadım, hani dayanıklı adamdın sen!« »Öyle ama, bugün gücüm tükendi, n'olur!« Şerif: »Anlaşıldı,« diyor, »ama aklımın bir köşesine yazacağım bunu. Biz de seni güvenilir birisi sanmıştık.« Bir ara yanına gidiyorum: »İyi ettin!« diyorum, »Baksana, yorgunluktan gideceksin. İyi ki hayır dedin!«

F. gerçekten bitmiş. Ayaklarının üstünde zor duruyor. Suratı kül gibi; elleri titriyor.

Bir başka arkadaş, geçen paskalya tatilinde otuz altı saat ara vermeden art arda çalıştıklarını anlatıyor: »Remmert, Bochum'daki Opel'den bir iş almıştı. Boya püskürtülen akar bantlardan biri temizlenecekmiş. Paskalya tatilinden sonraki salı günü fabrikada işbaşı yapılacağı için, işi o zamana kadar bitirmek gerekiyormuş. Yoksa çalışamazmış ilk vardiya. Ama

Opel'deki bu maraton vardiya bile arkadaşın asıl rekorunun çok altında kalmış: »Bundan iki yıl önce Frankfurt yakınında bir spor otelinin inşaatına gönderildik. Ekiptekilerin hepsi yorgunluktan pes edinceye kadar çalıştık; aşağı yukarı elli saat!«

Remmert'te fazla mesai açısından »en çalışkan« olan işçilerden biri de 35 yaşlarındaki Alman Hermann T. Yüzünden de belli. Hep solgun, kül gibi. Sıska, bir deri bir kemik kalmış. Daha önce uzun süre işsizmiş. Yıkılıp gidinceye kadar çalışabilirse, kendini mutlu sayan birkaç arkadaştan biri. 1985'in şubatında işbaşı yapmış. O zamandan beri çılgınlar gibi çalışıp duruyor. Nisanda ilk kez ayda üç yüz elliye çıkmış çalıştığı saatler. Haziranda da mümkün olan her saat çalışmış; ayın yirmi beşi olmadan üç yüz saati bulmuştu. »Ay sonu gelmedi daha!« diye seviniyordu. »Geçen hafta cumayla cumartesi art arda dört vardiya çalıştım. Cuma sabahı altıda *Thyssen*'de işbaşı yaptım, cumartesi öğleyin ikiyi çeyrek geçe kapıda çıkış damgası vurdum.« Hermann, bu tür »uzun koşulara« alışık. İşyeri yönetmeliğini ayaklar altına alan bu uygulama ortaya çıkmasın diye, her vardiya *Thyssen*'in bir başka bölümünde çalıştırılıyor: »Cuma sabahı işim *Ruhrort* tarafındaki küçük bir inşaattaydı; yerlerdeki pisliği emdik. Öğleyin oksijen bölümünde çalıştım; akşama *Voerde*'deki santrala yolladılar. Cumartesi sabahı yine *Ruhrort*'taki inşaattaydım.« Bitik, dizleri tutmaz bir halde eve dönmüş: »Bir-iki lokma bir şey yiyebildim; açlık bile duymaz olmuşum. Yatmadan karıma dedim ki, beni akşama sekizi çeyrek geçe uyandır; televizyondaki filmi seyredecektim. Ne gezer, pazar günü öğleye kadar deliksiz uyumuşum.«

Thyssen'de nasıl çalıştıklarını anlatıyor: »Her gün ya on altı saat, ya da on iki- on üç saat. Cumartesi, pazar, tatil günü; hiç değişmiyor. Paskalya yortularında iş daha da kızışmıştı. Yüksek fırını kapatmışlar, onu temizleyecektik. Rüzgâr, yağmur, kar, tipi dinlemeden giriştik işe. Remmert'ten on-on beş kişi vardı, Adler'den de adam gelmişti. Üstümüz, başımız hep

ıslaktı çalışırken. Toplam beş aya yakın çalıştık orada.«

Türk arkadaşlardan Sezer O., 44 yaşında. Uzun çalışma rekorunun kendisinde olduğunu öne sürüyor. Münih'teki metro inşaatı sırasında yerin altında 72 saat üst üste çalıştıkları olmuş. Arada yarım saat daldıkları oluyormuş, hepsi o. Kazaya uğrayan çok olmuş o sırada; hepsi de yabancı işçilermiş.

Şeriflerden biri, bir vardiya sonu arkadaşları öteki vardiyaya zorlarken ben de oradayım. Hukuk dilinde buna »zor kullanmak« derler; cezalandırılması gereken bir şantaj bu. Vardiya sonrası, minibüsle toplanma yerimize götürülüyoruz. Bitmişiz hepimiz de. Arabanın içinde dalıp gidenler var yorgunluktan. Ustabaşılardan biri minibüsü durduruyor. Havadan sudan söz edermişçesine: »Çalışmaya devam!« diyor; »Çift vardiya bugün!«

Kimimiz itiraz ediyor. Eve gitmek isteyenler, gitmesi gerekenler var. Canları çıkmış, besbelli.

Ustabaşı oralı değil. *Thyssen*'den emir var. Bir vardiya daha çalışılacak.

Mutlaka eve gitmesi gereken Cezayirli işçi T., oracıkta işten atılıyor. Minibüsten zorla indirilip yolun ortasında bırakıyorlar. Ne hali varsa görsünmüş.

Öncesinde aralarında kelime kelime şu konuşma geçiyor:

Şerif: »Tekrar işbaşı, gece ona kadar çalışacaksınız bugün!«

Cezayirli: »Kıçımı yalarsınız. Çalışamam artık. Robot değilim ya ben!«

Şerif: »Hepiniz çalışacaksınız, dedik.«

Cezayirli: »Eve gitmem şart benim.«

Şerif: »Gidersen bir daha gelme buraya. Bizim şimdi adama ihtiyacımız var, dardayız.«

Cezayirli: »Eve gitmem lâzım, diyorum!«

Şerif: »Çık öyleyse dışarı! Yarın da gelme, anlaşıldı mı? Defol, git! Sana iş yok artık burada! Bitti, in aşağıya!«

Şerif (Arabada susup sinen öteki işçilere dönüyor): »Bana hemen kırk adam lâzım, anlaşıldı mı?! Yarın da öyle!

Thyssen istiyor bunu bizden! Ben paydos yapmak istemez miyim! Bana da kimsenin sorduğu yok! Öğleden sonra dişçiye gidip dişlerime kaplama yaptıracaktım, randevum vardı. Olmadı, ne yapalım? Derdiniz ne sizin be! Harp olsaydı, asıl o zaman işiniz dumandı sizin!«

»İyisi mi: Ben Yok Anlamak«

Thyssen'in *Sinter III* közleme tesislerinde, kilometrelerce uzayıp giden koridorlardan birinde mola veriyoruz. *Thyssen*'in ustalarından biri, yanında bir postabaşı, bize doğru geliyor. Ne kadar çamur ve cüruf temizlediğimizi denetleyecekler. Tesisin yeniden işleyebilmesi her şeyden önce bizim çahşmamıza bağlı. Gençten olanı bizim Yusuf'un esmer yüzünden esinlenip, tatil anılarına dalıyor: »Tunuslu musun?« Yusuf onayhyor. »Güzel bir yer Tunus. Karımla bu yıl yine gideceğiz tatilde. Dinlenmek için harika bir yer. Buraya göre çok da ucuz.«

Yusuf'un hoşuna gidiyor. Teşekkür eder gibi, hafifçe gülümsüyor. Öyle ya, »üst«lerden birinin iş dışında bir yabancı işçiyle konuşması sık rastlanan birşey değil; hele yabancı işçinin ülkesini övmesi hemen hiç görülmeyen bir olay! Yusuf, ailesinin denize yakın bir yerde oturduğunu anlatıyor. Annesiyle babasının bir evleri varmış; adresini de veriyor. Postabaşı delikanlı isterse »bir dahaki sefere gidip orada kalabilir«miş. Postabaşı, hemen atılıyor: »Sen hiç merak etme, gelirim! Sen bana birkaç adres bul, yeter. Anlarsın ya. Fıstık gibi karılar var sizde, düzülmeye dünden hazır. Korkunç bir şey. Şimdi kaç para ceremesi o işin?« Yusuf: »Bilmiyorum,« diyor. Postabaşı oralı değil: »Yirmi markı bastırdın mı, her istediğini elde eder insan sizin orada!«

Adamın söyledikleri Yusuf'un gücüne gidiyor; belli: »Ben anlamam bu işlerden,« diyor. Postabaşı hâlâ peşini bırakmıyor: (Başparmağını öteki parmaklarının arasından geçirip) »Bana bak,« diyor, »sizin oradaki karılar yanıp tutuşuyor

böyle şeyler için! Vahşi kediler gibi! Yüzlerinden feraceyi çekip aldın mı, istekten geberiyorlar neredeyse. Kızkardeşin yok mu senin? Çok mu küçük yoksa? Siz de çabucak evlendirirsiniz bunları!« Yusuf, tuzağa düştüğünü, kırıldığını öteki arkadaşlardan gizlemeye çalışıyor: »Ama siz karınızla gidiyormuşsunuz oraya!« - »Ne olmuş yani? Onun derdi, günboyu plajda yatıp yanmak. Otel de çok iyi. Buradaki İnterconti'ler gibi. İki haftalığı iki bin markın biraz üzerinde. Her şey içinde. O yanınızdaki ülkeye de geçtik; neydi onun adı, söylesene!« Yusuf, nazikçe »Fas«, diyor. »Hah, işte oraya; adı gelmedi birden aklıma. Oradaki karılara da diyecek yok. Hangi dilden konuşuyorsunuz siz? İspanyolca mı?« Yusuf'un canına tak diyor. Sırtını çevirip, »Hayır,« diyor; »Arapça«. Uzaklaşırken yine de bir bahane buluyor: »Helâya gitmem lâzım benim.«

Postabaşı bu sefer de bize yanaşıp tatil anılarını tazeleyecek. Şişinerek: »Şimdi güneyde bir yerde güneşin altında olacaksın. İşi falan boş vereceksin. Bol bol güneş! Bol bol kadın olacak!« Bana dönüyor: »Öyle değil mi? Bu iş sizin oralarda da ucuz olsa gerek! Bir keçi fiyatına bir kadın kapatabiliyormuşsun!« Duymamış gibi başka tarafa bakıyorum. Üsteliyor: »Doğru değil mi yani?! Sen karını kaça aldın?« Susmak olmayacak. Bozuk Almancamla karşılık veriyorum: »Tuhaf insanlar şu Almanlar! Paraları var, diye her şeyi satın alırız, sanıyorlar. Dünyada her güzel şey parayla alınmaz ki. Almanların cüzdanları şişkin ama, ne yazar! Gönülleri çorak olduktan sonra!« Adam köpürüyor, ille Ali'nin damarına basacak: »Haydi oradan! Sizin o Anadolu'dan gelme kadınları üste para versen de almam zaten! Pis kokularına kim dayanır onların? İşe girişmeden kirlerini keselemek lâzım! Zaten şalvarlarını indirinceye kadar seninki de düşer aşağı!«

Bu konuşmadan sonra Yusuf bir ara beni kenara çekiyor: »Almanca anlayıp konuşmak her zaman yararlı olmuyor. İnsanın başı belaya giriyor. İyisi mi, 'ben yok anlamak' deyip geçmeli.« Tunuslu genç işçilerden söz ediyor. Benzer olay-

lardan ötürü, inadına, ellerinden geldiğince az Almanca öğrenmeye çalışıyorlarmış. »Bu ustabaşı gibilerinden biri bir şey söyledi mi, 'tamam, eyvallah' deyip geçip gideceksin; kafanı serin tutacaksın.«

Thyssen işletmelerindeki helâların çoğu yabancı düşmanı karalamalarla dolu. Bazan fabrika hangarlarının dış duvarlarında da püskürtme boyayla yazılmış bu türden lâflara rastlamıyor. Kimsenin aldırdığı, temizlemeye çalıştığı yok. Birinci oksijen tesisinde, helâdaki yüzlerce yazıdan birkaç örnek:

»İÇİNE ÇÖP SOKULMUŞ DIŞKI = TAHTABACAKLI BİR TÜRK.«

Yakındaki kantinin duvarından bir yazı:

»TÜRKLER DIŞARI! ALMANYA ALMANLARINDIR!«

Bu yazının yanına hayvansever birisi, bir panda resmi yapıştırmış. Üzerinde »Yok olmaya yüz tutmuş hayvan türlerini koruyalım!« yazılı. Yirmi metre ötede yine kocaman bir yazı: »BÜTÜN TÜRKLERE ÖLÜM«. Çinko galvanize tesislerindeki soğuk haddehane bölümünün helâlarından birkaç örneği not ediyorum. Neredeyse okunmaz olmuşlar, demek ki epey olmuş yazılalı:

MAHZENİNDE BİR TÜRK KALACAĞINA, YATAĞINDA BİN TANE FARE OLSUN.
BÜTÜN TÜRKLERİ SALLANDIRMALI;
ONLARLA DÜŞÜP KALKAN ALMAN KADINLARINI DA!

Bir başka el yazısıyla da şunlar yazılmış:

ALMANLIĞIMDAN GURUR DUYUYORUM.
ALMANYA, BİZİMDİR.

Öteki yazılardan birkaç örnek:

NAZİ DOMUZU OLMAYI TÜRK DOMUZU OLMAYA TERCİH EDERİM.
GELMİŞ GEÇMİŞ EN İYİ ALMAN, ADOLF HİTLER'Dİ.
BİR TÜRK DOMUZUNU YATIYOR GÖRÜRSEN,
BİL Kİ ALMAN YURTTAŞIN DAHA ATİK DAVRANMIŞ DEMEKTİR.

Çelik blok çıkartan tesislerin altındaki dehlizde Michael (34 yaşında), Udo (26 yaşında), bir de elebaşları Alfred (53 yaşında), iki fıçının üzerine bir kereste koymuş, oturuyorlar. Sigaralarını tüttürmüş, birşeyler içiyorlar. Karşılarında, ister istemez dinleyicileri durumunda, katlanmış bir *Hürriyet* gazetesinin üzerinde Ali oturuyor. Konuşma sırasında üstümüzde kor halindeki demir cevheri yığınlarının gümbür gümbür aşağıya aktığını duyuyoruz.

Alfred: »Diyorum size, Hitler zamanında arkadaşının potin bağını çalanı duvarın dibine dayayıp kurşuna dizerlerdi, bitti. Arkadaşının bir şeyini çalan ya geberinceye kadar dayak yiyecek, ya da beynine bir kurşun; hepsi bu. Böyle olmalı hayatta. Dostunun eşyasına el atmak, dünyada affedilemez!«

Ben (Ali): »Patron saat ücretlerini iç ederse bir şey yok ama?«

Alfred: »Ben başka şey söylüyorum. Arkadaşının parasına el uzatan...«

Ben (Ali): »Yani patron da kurşuna dizilir miydi, çalıyor diye?«

Alfred (Sesi hafif bir tehdit havasına bürünüyor): »Hitler zamanında burada olacaktın ki, Avrupa'daki düzeni görecektin sen!«

Ben (Ali): »O sıra epey insan öldürülmüş galiba?«

Alfred: »Burada olacaktın ki, görürdün gününü!«

Udo: »O zamanlar, yaşlılar bile yalnız başlarına korkmadan sokağa çıkabiliyorlarmış.«

Alfred: »Ne diyorum sana; o zamanlar yetmişlik bir büyükanne çantasında on bin markla geceyarısı sokağa çıkardı da bir şey olmazdı.«

Ben (Ali): »O kadar parası olan yayan gitmemiştir; arabayla dolaşmıştır herhalde.«

Alfred: »Babam koca bir şehirde doğup büyümüştü; Leipzigliydi. Ben de oralıyım. Babamın hem motosikleti vardı,

hem otomobili, hem de bisikleti. Bisiklet Allahın günü avluda dururdu da, birşeycik olmazdı. Paslanıp eskiyince de yenisini alır, yine avluya bırakırdı. Bir kere olsun, bir toplu iğne bile çalınmadı.«

Ben (Ali): »Bozuktu herhalde bisiklet.«

Alfred (Her yabancının hırsızlık yapacağından eminmiş gibi, güya vicdanıma sesleniyor): »O koyun kulaklarını aç da, dikkat et söylediklerime!«

Ben (Ali): »Niye peki?«

Alfred: »Çalmaktan, çırpmaktan söz ediyoruz. Dinle, o zamanlar böyle herkesin çamaşır makinesi falan yoktu. Bize de çamaşıra gündelikçi kadın gelirdi, Frau Müller. Ayda bir çamaşır günü olurdu. Kışsa her şey yerlere serilir, öyle kurutulurdu. Yazın ise çarşafdan çamaşıra kadar her şey avluya asılırdı. Bir mendil bile kaybolmazdı, anlıyor musun?«

Ben (Ali) (Ötekilere doğru): »Onların kirli mendillerini ne yapayım; kâğıt mendil kullanırım, daha iyi.«

Alfred (Aldırmıyor): »Tek bir mendil bile çalınmadı, diyorum!«

Ben (Ali): »Ama yabancıların başına birşeyler gelmiş o sıralar?«

Alfred: »Boş versene, o zamanlar asayiş vardı, huzur vardı memlekette.«

Ben (Ali): »Yahudileri niye öldürdünüz, peki?«

Alfred: »Sıçmışım senin Yahudilerine! Bize daha çocukluğumuzda belletmişlerdi: Büyüklerini sayacaksın! Öğretmen de bunu böyle öğretirdi insana, evdekiler de. Biz gençken tramvayda, otobüste oturmaya cesaret edemezdik; yaşlı birisini gördük mü, ayağa fırlardık. Bize böyle öğretilmişti çünkü, doğrusu da buydu.«

Ben (Ali): »Sence o zamanki hükümet daha iyiydi, öyle mi?«

Alfred: »Diktatörlük vardı elbette, tamam. Ama bana sorarsan bugünkü domuz ahırından çok daha iyiydi ortalık!«

Ben (Ali): »Yahudileri niye yok ettiniz öyleyse?«

Udo (Alfred'e yardıma koşuyor): »Hepsi de yabancıydı, ondan.«

Alfred: »Sahiden bilmiyor musun nedenini?«

Ben (Ali) (Biraz safça): »Yooo!«

Alfred: »Bir tek hatası oldu Hitler'in! Bir beş yıl daha yaşayacaktı ki, bunların kökünü hepten kazıyacaktı. Dünyada Yahudilerin burnunu soktuğu ne varsa, hepsi allak bullak olmuştur. İster zengin Yahudiler olsun, isterse fukara Yahudiler. Zengin Yahudilere bak, Rockefeller, Morgenthau. Dünya tarihinde nerede terör, nerede bela varsa bunlardan gelmiştir. Ellerinde para var; istedikleri araştırmayı yaptırırlar; kimi yaşatacaklar, kimi öldürecekler, kararı kendileri verirler. Böyle insanlar bunlar. Ne diyorum sana, Hitler bir beş yıl daha dayanabilseydi ve işler lehine dönseydi, köküne kibrit suyu sıkılırdı bu heriflerin!«

Ben (Ali): »Çingeneleri de öldürmüşsünüz o zamanlar...«

Michael: »Alman ırkından olmayan herkesi yok etmiş o dönemde.«

Udo: »Yapan da yalnız Hitler değildi ama!«

Ben (Ali): »Beni de öldürür müydü acaba?« (Yanıt yok.)

Alfred: »Baksana sen, toplama kamplarını icat eden kim?« Yanıtını yüksek sesle yine kendisi veriyor: »İngilizler!«

Udo: »Asıl Amerikalılardı ilk başlatanlar!«

Alfred (Israrlı): »İngilizler diyorum size! İlk başlatan zaten Churchill'di. İngiliz ordusunda üsteğmenken. Sömürge savaşları sırasında üsteğmenmiş Churchill.«

Michael: »Ne olursa olsun, Hitler iyi yapmadı.«

Alfred: »Sen asıl Churchill'in yaptıklarını biliyor musun?«

Michael (O da direniyor): »Sen ne dersen de, Hitler'in yaptığı hayvanlıktı.«

Alfred: »Ne yapsın, iki cephede birden savaşıyordu.«

Michael: »Boş versene; yaptığı domuzluk bu adamın, anlaşıldı mı...«

Alfred (Sözünü kesiyor): »Herif bizden sömürgemiz Güneybatı Afrika'yı çekti aldı, ne haber? Oradaki beyaz ırktan

insanların başlarına neler geldi, hiç duydunuz mu? Adam, kadın, çoluk-çocuk dinlemeden aldı bunları, çölde çadırlara kapattı. Aç-susuz bırakıp öldürdü hepsini...«

Michael: »O da kötü. Ama Hitler'in üstüne katil de daha gelmemiştir dünyaya.«

Alfred (Michael'in diklenmesinden biraz tedirgin. Durumu kurtarmak için Ali'ye yüklenmeyi yeğliyor): »Bana bak, sen pek öyle aptal değilsin galiba?«

Ben (Ali): »E işte, duruma göre...«

Alfred: »Yahudilerle Türkler arasındaki farkı öğrenmişsindir?«

Ben (Ali): »Hepsi insan, fark eder mi?«

Alfred (Memnun): »Hem de nasıl! Yahudiler badireyi atlattılar; Türkler daha görecekler günlerini!«

Udo (Atılıyor; Alfred'e): »Ben daha iyisini biliyorum.«

Alfred: »Haydi bakalım!«

Udo (Bana dönüyor): »Bir Volkswagen kaç Türk alır, biliyor musun?«

Ben (Ali): »Ne bileyim!«

Udo: »Tam yirmi bin. İnanmadın mı?«

Ben (Ali): »Sen öyle diyorsan, öyledir.«

Udo: »Nasıl, öğrenmek ister misin?«

Ben (Ali): »Bilmesem daha iyi.«

Udo: »Çok basit. İkisi öne, ikisi arkaya; kalanları da sigara tablasına doldurursun, biter!«

Alfred (Soğukça): »Hahaha. Bunlar eskidi oğlum. En az yüz kere duyduk bunu. Ben sana daha yenisini anlatayım: Alman'ın biri, yanında bir avcı köpeği ile dolaşan bir Türk oğlana rastlıyor. Sesleniyor: 'Bu domuzun yanında nereye böyle?' Türk çocuk itiraz edecek oluyor: 'Ama bu domuz değil ki. Soylu bir Alman köpeği. Şeceresi bile var.' Alman büsbütün köpürüyor: 'Kapa çeneni be! Sana sormadık ki!'«

Alfred'le Udo kıs kıs gülüyorlar.

Michael: »Doğru değil bu yaptığınız. Bırakın bu lâfları Ali'nin yanında. Söylediklerinizi pekalâ yanlış anlayabilir.«

Ben (Ali): »Fıkrada gülünecek ne var, anlamadım. Yahudi fıkralarının da neresi gülünç? (Alfred'e) Siz Almanlar niye hep başka insanlarla uğraşırsınız sahi? Sizde öyle kendinize özgü mizah yok, galiba?«

Alfred (Öfkeleniyor): »Onu keyfimiz bilir! Bizim işlerimize de burnunu sokmaya kalkma; sonu hiç iyi olmaz.« (Hınzırca ekliyor): »Doktor Mengele'nin adını duymuşsundur?«

Ben (Ali): »Hani o toplama kamplarındaki katil doktor.«

Alfred: »Boş versene, herif hiç de öyle aptal değilmiş. İnsanlar üzerinde denemeler yaparken hiç Türk kullanmamış. Neden dersen...«

Ben susmayı yeğliyorum.

Alfred (Suratıma nefretle bakıyor): »Neden olacak, sizin kobay olarak bile işe yaramayacağınızı anlamış da ondan.«

Michael: »Biliyor musun, eskiden olan bitenleri duydukça utanıyorum. Alman olduğum için inan, yerin dibine geçiyorum.«

Alfred (Ballandıra ballandıra anlatıyor): »İnsanları bir yere kapar, buzun üstünde yavaş yavaş geberinceye kadar seyredermiş, ne kadar dayanacaklar diye.« Bana dönüyor: »Sen asıl nerelisin, söylesene? Tam Türk de değilsin sen. Annen yamyam mıydı, neydi?«

Ben (Ali): »Annem Yunanlı; babam Türk.«

Alfred: »Sen nesin yani şimdi, Yunanlı mı, Türk ünü?«

Ben (Ali): »Biraz öyle, biraz böyle. Biraz da Alman sayılırım. On yıldır buradayım ne de olsa.«

Alfred (Ötekilere): »Şu aptala bakın! Hepsinden varmış biraz. Irklar birbirine karıştı mı böyle olur işte. Ortaya ne çıktığı belli olmaz. Vatansız bu herif. Hepsi komünist bunların. Bunun geldiği yerde it sürüsü gibi komünist doludur. Yasak koymalı bunların topuna birden. *Mannesmann*'da ne yaptılar, duydunuz mu? Attılar bütün Türkleri. Remmert'te bir dolu Türk var daha. Yak hepsini gitsin. Heriflerin suratını gördüm mü tepem atıyor zaten... Seninkilere (Türk arkadaşları kastediyor, G.W.) dün de söyledim: Elinizi çabuk

tutmadınız mı, bir tekme kıçınıza, yallah geldiğiniz yere. Namlunun ucundasın, bilesin ha!«

Michael: »Onlar da burada çalışıp emek vermişler. Üstelik vaktiyle de kollarından tutup biz getirmişiz. Şimdi de kalmışlar burada. Ne yapalım yani?«

Ben (Ali): »Kendiliğimizden gelmedik ki. Alıp getirdiler bizi buraya. Yalvar yakar oldular gelmemiz için. Burada para çok, hepinize ihtiyaç var, diyorlardı. Öyle kendiliğimizden çıkıp gelmedik.«

Michael: »Bu doğru. Onun için giderken tazminat gibi bir şey verilmeli.«

Udo: »Bak, *Mannesmann* bu işi nasıl yürütüyor.«

Michael: »Bu ara işsiz çok. Biz de bunalımın içindeyiz.«

Udo: »*Mannesmann* çabuk davrandı. On bin mi, otuz bin mi, alın, gidin, dedi.«

Ben (Ali): »Hepimiz dönecek olsak, size emeklilik parası kalmaz. Bizim biriken emeklilik primlerini geri öderse iflas eder sizin emekli sandığınız.«

Alfred: »Bunlar hep uydurma. O kadar Türk yok bile burada.«

Ben (Ali): »Hem de nasıl! Birbuçuk milyon Türk var bugün Almanya'da. Topu atarsınız o zaman.«

Alfred: »Bu işler İsviçre'de nasıl halledilmiş biliyor musunuz? Yabancı işçi olarak İsviçre'de çalışırsan, anlaşman on bir ay sürüyor; on ikinci ay izine ayrılıyorsun. İzin alıp memleketine gittikten sonra da bir mektup gönderiyorlar. Tekrar gelip çalışabilir misin, yoksa memleketinde mi kalacaksın, bildiriyorlar sana. Böyle yapıyor İsviçre. Gelip çalışacak mısın, memleketinde eşek sürücülüğüne mi devam edeceksin, onlar karar veriyorlar.«

Mehmet'in Uzun Seferi

Mehmet, yaşlıca iş arkadaşlarımdan biri. Sakin hali tavrı dikkatimi çekiyor. En güç, en tehlikeli işleri sabırla, tevekkülle üstleniyor. Cana yakın bir insan. Ağarmış saçları, biraz

kırışık, yuvarlak yüzü ile babacan bir izlenim bırakıyor. Remmert'in adamlarından Klaus, Mehmet'in daha 49 yaşında olduğunu söyleyince irkiliyorum: Ben onu altmışında var sanıyordum.

Bir gün Mehmet hepimizle vedalaşıyor. »Beş haftahğına memlekete, izne« gidecekmiş. Ötekilere soruyorum: »Remmert veriyor mu bu kadar izin? Bizim Adler'e sormuştum da işten atarım, demişti.« »Bize de o kadar uzun izin verdikleri olmaz,« diyor birisi; »Ama Mehmet'e bir ayrıcalık tanıyorlar. Kolay değil, bir yıl içinde üç iş kazası geldi başına. Patron da yaptı bir cömertlik işte.« İlgileniyorum. Arkadaşlar, Mehmet'in uğradığı ağır kazaları anlatıyorlar. İlk kaza, daha *Thyssen*'e yollanmadan, Remmert'in Mülheim'daki milyonluk villasının inşaatı sırasında meydana gelmiş. Mehmet, Alman bir işçiyle birlikte villanın saunasını yapmakla görevlendirilmiş. Epeyce derin kazmak zorunda kalmışlar temeli; bu arada eskiden kalma duvarların da yıkılması gerekiyormuş. »Bir keresinde Alman işçi aşağıda toprağı kazarken, Mehmet bir duvarın üstlerine çöker gibi olduğunu fark etmiş. Atlamış, Alman'ı yukarı çekmiş. Yoksa gidecekmiş oğlan. Yıkılan duvar Mehmet'in sol omuzuna bindirmiş olduğu gibi. »Doktor, parçalanan kemikleri röntgende görünce, Mehmet'te yüzde 46 oranında iş maluliyeti olduğuna dair bir belge vermiş.

Mehmet, iki ayı aşkın hastanede kalmış. Remmert'ten ne bir tazminat almış, ne de bir maluliyet maaşı. Köle taciri Remmert, bu ağır kazaya karşın, *Thyssen*'de isterse çalışabileceğini müjdelemiş Mehmet'e. Şubatın kesici soğuğunda; hava kirlenmesi yüzünden alarm verildiği bir sırada, Mehmet yeniden *Thyssen*'de gece vardiyasına gönderilmiş. Her tarafı buz tutmuş olan *Sinter* bölümünde çalışırken bir ara ayağı kaymış. Tutunayım derken sağlam kolunun üstüne düşmüş bu kez de. Dirseği öyle incimiş ki, alçıya almak zorunda kalmışlar. Biraz iyileşir iyileşmez, tekrar başlamış gece vardiyalarına. Karısıyla üç çocuğuna tek başına bakıyormuş; çocuklardan biri doğuştan sakatmış. Bir seferinde iki hafta ardı ardına gece vardiya-

sına almışlar. Tam bir ara verip yatmaya gittiği gün, iki saat sonra uykudan uyandırıp bir de gündüz vardiyasına getirmişler. Mehmet akşam saat sekizde paydos yapacak olmuş. Postabaşı akşam yemeğinden sonra hemen tekrar gelmesini istemiş; gece vardiyası için. Gelmiş Mehmet.

Yeraltı dehlizlerinin birinde su kanallarını temizlemeye vermişler. Düşen kızgın demir parçaları öyle bir buhar oluşturuyormuş ki, göz gözü görmüyormuş. Yorgunluktan bitik Mehmet, bir bacağıyla yerdeki deliğin birine girmiş beline kadar. Hastanede teşhis koymuşlar: Kiriş yırtılması. İki ameliyat geçirmiş, bacağı da tam iyileşmemiş ama yine çalışmaya başlamış. İzinden döndükten sonra bana öyle diyor: »Başka nasıl yaşarım? Çocuklar var; bir sürü de borç...«

Mehmet'le konuşmak için fırsat kolluyorum. Çok zor. Çalışıyor, daha iki üç gün geçmeden bitkin düşüyor. Artık zaman birimi olarak, bir tek vardiyaları tanıyor. Hangi olayın hangi ayda olduğunun bile farkında değil; o haftalar *Thyssen*'de çok mu soğuk yerlerde çalıştı, çok mu kirli yerlerde; bir tek onu hatırlıyor. 1960'tan bu yana Almanya'daymış. Buna karşın oldukça kötü bir Almancası var. Yaşama kavgası, dil öğrenmesine fırsat tanımamış. (Mehmet'le konuşmalarımızın çoğunda yanımızda çevirmenlik yapan bir Türk arkadaşım da vardı. G.W.) Zaten kimse onunla konuşmak istememiş ki! İşini görmesi imiş önemli olan.

Mehmet de, bin bir güçlüğe katlanıp her Alman'ın gönlünde yattığı gibi, kendisine ve ailesine yeni bir yuva kurmak istemiş. İlk on yıl, nerede iş bulursa orada çalışmış, öyle diyor. Almanya'nın dört bir yanını dolaşmış. Sonunda 1970 yılında *Thyssen*'de sürekli bir işe girmiş. Ambar stapleri sürücüsü olarak çalışmaya başlamış. »Üç vardiya çalışıyordum. Elime fena para geçmiyordu. Oradan çıktım mı bir de bir araba döşemecisine gidip orada iş tutuyordum...« Yıllar boyu biriktirdiği paraların üzerine Mehmet bir de bankalara borçlanmış ve Duisburg-Mettmann'da neredeyse mezbeleye dönmüş bir ev almış. »*Thysen*'den çıkarılmasaydım, ödemiştim şimdiye

kadar hepsini!« Postabaşı Mehmet'in kendi kendine yaptığı hesapların altına bir çizgi çekmiş: »1980 yazıydı. İzne gidecektim. Postabaşı geldi. Bizim Türklere, halı isterim Türkiye'den, hem de hakiki halılardan! dedi. Hepiniz getireceksiniz! Bana bak, dedim, halı bizde ateş pahasıdır. Hele iyi kalite oldu mu. Ben ödeyemem o kadar parayı, dedim. İstersen getirmezsin, o zaman da görürsün gününü, dedi bana!« İzinden döndükten sonra Mehmet'i postabaşı günlerce en ağır işlere koşuyor, »hediye« getirmeyişine karşılık olarak. »Bir gün, büroma gel, dedi. Gittim, içeri girdim. Biraz attı, tuttu. Ağzımı açmadım. İşimin başına döndüm. Aradan üç saat geçti, geçmedi; firmanın bekçileri geldiler. Beni alıp götürdüler. İşi bırakıp eve gidecekmişim. Postabaşına saldırmışım! Yapmadım öyle bir şey!« *Thyssen*'de on yıl çalışmış olan Mehmet, olay iyice incelenip aydınlatılmadan derhal kapı dışarı ediliyor. Oysa hakkında dava bile açılmamış. Böyle bir durumda en azından 'yaralamaya teşebbüs' suçundan ihbarda bulunulması gerekirdi. Ama *Thyssen*, kovulma nedeni olarak olayı 'iş arkadaşına saldırı' biçiminde Mehmet'in belgelerine de geçiriyor. Bunun üzerine işsizlik parası da vermiyorlar. Mehmet'ten tanık getirmesi isteniyor. Mehmet birkaç arkadaşını alıp, İş ve İşçi Bulma Kurumuna götürüyor. Aralarında Alman da var. Hepsi de Mehmet'in kovulma nedeninin uydurma olduğunu söylüyorlar. »Tam bir şok geçirdim o ara. İki, üç ay kapı kapı dolaştım, iş bulamadım. Derken Duisburg-Homberg'de bir sunî tahta fabrikasında iş tutabildim. Yine stapler sürücüsü olarak. Beş ay hiç bir sorun çıkmadan çalıştım. O ara Türkiye'den bir telgraf geldi. Anam ölmüş. Müdürün yanına çıktım. Annem ölmüş, bir hafta izin verin de gidip cenazesini kaldırayım, dedim. Olmaz öyle şey dedi, bizde beş ay sonra izine ayrılmak yok. Ama benim annem ölmüş, dedim. Bizi ilgilendirmez, dedi. Kalkıp gitmek zorunda kaldım Türkiye'ye. Bir haftalığına. Geldim ki, çıkışımı vermişler.« Evin borcu, Mehmet'in belini büküyor. İş arıyor ama boşuna. Üç ay işsiz kalıyor. »Sonra kamyon ehliyeti aldım. Her tarafa başvurdum.

Küçük bir işletmede kamyon sürmeye başladım. Parası azdı, ama olsun. İki gün çalışmıştım; *Rheinperle* maden suyu fabrikasından bir mektup geldi. Bir ara oradaki kamyonların tentelerini onarmıştım. Gittim; şef, gel hemen başla, stapler sürücüsü olarak çalış, dedi. Sonra da kamyon kullandun. Dört yıl çalıştım o firmada.« Derken Mehmet daha »parlak« bir iş önerisi alıyor. Düsseldorf'taki bir nakliyatçıya geçiyor. »Yol parası, harcırah falan da veriyorlardı; hemen işbaşı yaptım.« Ne var ki beş ay sonra o işin de sonu geliyor: »İş hacmindeki azalmadan ötürü.«

Mehmet yeniden koşuşturmaya başlıyor: »İş ve İşçi Bulma Kurumu üç-dört ay sonra gel, şimdi iş yok, dedi. Her kapıyı çaldım yine. Derken komşulardan biri, Remmert şoför arıyor, dedi. Nerede bu Remmert? *Mannesmann*'a git, oradakiler bilir, dediler. Gittim *Mannesmann*'a. Bir hafta her gün gidip, orada Remmert'in şeflerinden biri gelsin diye bekledim. Gelen olmadı. Dördüncü kapıya gidip Remmert'in adamlarıyla birlikte beklemeye koyuluyordum. Bir keresinde kaynakçılardan birini yakaladım. Nerede bunların bürosu? Oberhausen'de, dedi. Hemen kalktım, Oberhausen'e gittim. Saat öğleden sonra üç mü, dört mü, öyle bir şey. Postabaşıymış; bir adam, istersen hemen işbaşı yap, dedi. Bizim iş pis iştir, ağır iştir. Olsun, dedim; ben pis işte de çalışırım. Ağır olsun, ekmeğimi bir yerden çıkarmam lâzım.«

Ve Mehmet bu işe girmesini sağlığıyla ödüyor. Remmert'in ona ödediği ise düşük bir saat ücreti.

Nerede Olursa

Adler'in rüyası da bir gün »Remmert kadar büyük bir işletme« olabilmek.

Aslında Adler'le Remmert arasındaki mesafe hiç de öyle aşılmayacak gibi değil. Yeraltı dünyasıyla karanlık yollardan köşeyi dönmeye çalışanlar arasındaki bir farktan söz edilebilir olsa olsa. Adler, adamlarını hiç bir yasal izin olmadan peşkeş

çekiyor başka firmalara. Remmert'in ise hiç olmazsa arada bir »yasal« bir iş çevirdiği oluyor.

İşletme sahibi Alfred Remmert'e Tanrı, »Yürü, ya kulum!« demiş. Herhalde bugün yaptığı tek iş, »işçi ticareti«yle uğraşan iki işletmesinden kasasına akan paraları saymaktır. Adler'in adamlarını devşirdiği *Sanayi Temizlik İşleri Komandit Şirketi*'nde 170 kişi çalışıyor. Bina temizliği üstlenen *SWI* adlı öteki firmasında ise 660 kadar kadın ve erkek temizlik işçisi çalışmakta.

Thyssen ve *Mannesmann*'da üstlendiği işler, olsa olsa inşaatlarda, istimlâk işlerinde karşılaşılan, en ağır türden işler. Ama Remmert, bu işler için de temizlik işçilerine verilen düşük ücretin üstüne çıkmıyor. Bu yüke bir yıldan fazla dayanan olursa, devede kulak bir zam görüyor. Yanında çalışanlara inşaat işçileri gibi ödeme yapsa, en azından birkaç mark daha fazla ödemesi gerekir saat başına.

Remmert'in *Sanayi Temizlik İşleri Komandit Şirketi*'nde çalışan 36 yabancının durumu daha da kötü. Remmert'in adamı olarak *Mannesmann*'a »devredilen« bir Türk arkadaşımız, nasıl yanlış vaadlerde bulunulduğunu anlatıyor: »İşe başlarken bize günde 20 tondan fazla yakmayı becerirseniz, her fazladan ton için ayrıca iki mark zam vereceğiz, dediler. Biz de olanca gücümüzle giriştik işe. Ayın sonunda fazladan 1600 ton artık yakmıştık. Üç bin iki yüz mark ederdi. Sekiz Türk, üç de Alman'dık. Hepimize ayrıca üçer yüz mark ek ücret ödemeleri gerekirdi. Fazladan tek kuruş vermedi Remmert.«

Yılmaz G. anlatıyor: »Remmert'in kok kömürü fabrikasında çalışan kiralık işçileri de ücretlerinden hiç memnun değillerdi. Başka firmalardan gelen işçilerin hepsi daha yüksek ücret alıyordu. Duisburg'da bir istimlâk firmasından gelen işçiler bile Remmert'in adamlarından üç buçuk mark daha fazla saat ücreti alıyorlardı.«

Thyssen'de olduğu gibi, *Mannesmann*'da da bu işçilere sürekli fazla mesai yaptırılmakta. Yılmaz'ın görüşünce, Remmert'in

Mannesmann'da çalıştırılan adamlarının ayda ortalama çalışma süresi 230 ile 250 saat arası.

Mannesmann'daki kiralık işçilere de kimse sahip çıkmıyor. Sağlıkları elden gidiyormuş, »kavruluyorlarmış«, kimse ilgilenmiyor. Çalıştırıldıkları yerlerin tümü en tozlu, en pis, en tehlikeli yerler. *Mannesmann*'daki işyeri temsilcilerinden biri anlatıyor: »Dökümhaneye demir oksit kesicisi olarak yollanan adamın, günboyu yarı beline kadar öne eğilmiş durumda çalışması gerekir. Alev püskürtücünün çıkardığı sürekli ısı da cabası.« Ali K., »Eski kürek mahkûmları gibisin,« diyor; »takatin kesildi mi, küpeşteden denize salıyorlar insanı sanki. Remmert'in adamlarından, *Mannesmann*'a gönderilen bir arkadaşımız vardı. Ateşçi olarak çalışıyordu. Demir parçalarını indirip yüklerken zincirlerden biri, olanca hızıyla dizlerine çarpmış. İki bacağı da kırıldıydı. Altı yedi ay hastanede kaldı. Kısa bir zaman sonra da Remmert çıkışını verdi. İyileştiken sonra Mehmet bir ara tekrar uğradı. Dört-beş saatliğine de olsa işe alıp alamayacaklarını sordu. Artık fazla ayakta duramıyormuş. İşletme şefi dinlemedi bile ne dediğini. Kapı dışarı etti adamı.«

Oysa Remmert, işçilerini sık sık iki, hattâ üç vardiya art arda çalıştırdığına göre, kaza olacağını baştan hesaba katmış demektir. Remmert firması, örneğin dökümhanelerde kamyonla maden cürufu taşıtıyor. Bu kamyonlarda 36 saat üst üste çalışan şoförler olduğunu anlatıyor arkadaşlar. Yalnız Remmert'in adamları için tehlike anlamına gelmiyor bu; işletme alanında yoldan gelip geçenler için de büyük tehlike aslında. Ali K. da öyle diyor: »36 saat direksiyon sallayan birisine rastladın mı, ağır bir kaza olursa şaşmayacaksın.«

Mannesmann'a Remmert'ten başka kiralık işçi devşiren firmalardan biri de Duisburg'taki *Staschel İşletmesi*. O da kiralık işçilerini sabah vardiyasında kok kömürü fabrikasına yolluyor. Aynı işçiler öğleden sonra dökümhanede çalışıyorlar; akşam üçüncü vardiyayı da *Mannesmann*'ın Mülheim'deki boru

fabrikalarında geçiriyorlar. Ardı ardına yirmi dört saat çalışmış oluyorlar böylece!

Mannesmann'daki köle ticareti, işletmenin yabancı işçilerine sıra sıra yol vermesiyle başladı. *Mannesmann*, yabancı işçileri ülkelerine geri yollamak için kırk bin marka varan »geri dönüş primleri« ödemeye başlamıştı. Altı yüz kadar Türk'ün bu yoldan işten çıkarılması hesaplanıyordu. İşletme yönetimi aynı zamanda Alman işçiler arasında da bir yıldırma politikası yürüttü. Kulaklarına, yabancı işçiler çıkıp gitmezlerse, kendi işyerlerinin tehlikeye gireceği fısıldandı. Bu durum, işletmedeki işçiler arasında büyük bir gerginliğe yol açtı. Pek çok Alman, yabancılar bir an önce gitseler, demeye başladı. Türkler giderse, belki işletmede çırak olarak çalışan kendi çocukları sağlam bir işyerine kavuşabileceklerdi. İşletme, yıllardır orada çalışan yaşlı başlı Türkleri ağır bir dil sınavından geçirdi. Böylece bu işçilerin, işletmede çalışmaya devam edebilecek nitelikte olmadıkları »kanıtlanmış« oldu. Yine de »gönüllü« olarak geri dönmeyeceklere, yakında kısa mesaiye geçileceği, bunun için sosyal bir plan hazırlanacağı duyuruldu. Bu baskılar sonucu, bini aşkın Türk işçisi, *Mannesmann*'daki işini bıraktı. Hemen hepsi, primleri elden gitmesin diye, birkaç hafta içinde çoluk çocuk Türkiye'ye dönmek zorunda kaldılar. Remmert gibi köle ticareti yapan firmalara gün doğmuştu: *Mannesmann*'daki iş hacimleri bir çırpıda birkaç misline çıktı.

Kuşku

»Adler'inkiler, hepiniz bu tarafa!« Bir moladayız. Şerif ellerini çırpıp bize sesleniyor. »Bilesiniz,« diyor: »Bay Adler, bugün öğleden sonra dörtte sizi *Skagerrakstrasse*'deki 'Sporcular Meyhanesi'nde bekleyecek. Konuşacakları varmış. Bitmek bilmeyen ücret isteklerinizi de onunla konuşursunuz. Fazla vakti yokmuş, onun için tam zamanında orada olun, diyecekmişim size.«

Hiçbir karşılık almadan, serbest zamanımızı feda edeceğiz. Paydostan sonra bir saatten fazla oturup vakit öldürüyoruz.

Sonra söylenen birahaneye gidiyoruz. On beş dakika bekliyoruz, yarım saat bekliyoruz; gelen giden yok. Mehmet: »Bizimle dalga geçiyor bu herif,« diyor; »gidelim evlerimize.« Bir tek Adler'in »has« adamları, Wormland adlı postabaşıyla 23 yaşındaki kardeşi Fritz kalıp Adler'i beklemeye karar veriyorlar. Bir de ben.

Bira tezgâhına dayanmış, dikiliyoruz. İkisi resmî giyimli, biri sivil, üç polis dalıyor içeri. Biri soruyor: »Az önce biri girdi mi buraya? Şöyle 40 yaşlarında, sarışın, boyu 1.70 kadar? Köşedeki banka soyuldu. 40 bin mark çalınmış.«

Yanımda sekizinci birasını yudumlayan 60 yaşlarındaki Alman, kıskıs gülüyor. Polislerin de duyabileceği bir sesle: »Bilsem de söyler miyim!« diyor; »Ele verir miydim hiç; yarı yarıya paylaşır, tutardım çenemi!« Polislerden yaşlıca olanı sert bir sesle soruyor: »Dışarıdaki Köln plakalı yeşil Passat kimin?« Pencereden bir polis arabasının tam benim arabanın önüne durduğunu görüyorum. Birkaç polis, meraklı bakışlarla her tarafı yamru-yumru olmuş, hafiften pas tutmuş arabamı inceliyorlar.

Aksi şeytan! Asıl kimliğim ortaya çıkarsa, her şey bitti demektir. Arabanın kaydını gerçi bir başka arkadaşın üstüne aldırabilmiştim ama sahte belgeler yanımda değil.

Arabanın da her yanı dökülüyor gerçekten. Ne de olsa benim için bir gösteriş sembolü değil, sözcüğün tam anlamıyla »taşıt aracı« olarak kullanılan bir »nesne«. Her neyse, arabanın görünümü, polislerin kafasındaki klişeye tıpa tıp uyuyor anlaşılan: Böyle arabası olan, elbette banka soyacak!

Renk vermeden, başka tarafa çeviriyorum bakışlarımı. Birlikte çalıştığımız Fritz kolumu dürtüyor: »Bana bak, senin araban değil mi o; niye söylemiyorsun adamlara?!« - »Gevezelik etme,« diyorum; »muayeneden geçmedi, ceza yazarlar.« Fritz durumu anında kendine yontmayı akıl ediveriyor: »Ne verirsin çenemi tutarsam? 100 marka fit misin? Söylerim yoksa!« İnadına polislere dikiyor gözlerini. »O kadar param yok,« diyorum. Pazarlığı bir kasa birada bağlıyoruz.

Polisler bu arada herkese teker teker arabanın kime ait olduğunu sormaya başlıyorlar. Biri de bize doğru geliyor. Biz de bilmiyoruz arabanın kimin olduğunu. Biraz sonra çıkıp gidiyorlar. Ucu ucuna atlattık, diye tam rahat bir soluk alacağım; bir başka ekip giriyor içeri. Bu kez üçü resmî elbiseli, ikisi sivil. Anlaşılan yine kötü örgütlenmiş büyük bir arama-tarama operasyonu başlatıldı. Bir elin yaptığından öteki elin haberi yok. Nitekim ekip şefi, öncekilerin sorusunu yineliyor. Acaba 40 yaşlarında, sarışın, boyu 1.70 dolayında birisi girmiş miymiş içeri. Elinde plastik beyaz bir torba varmış, içinde de aşağı yukarı 40 bin mark. Birahanedekilerden bazıları basıyor kahkahayı. Kendileriyle dalga geçiliyor, sanıyorlar. Kırk yaşlarında, saç rengi ve boyu polisin tanımlamasına uyan, kafayı biraz bulmuş bir adam, »Şimdi buradaydı!« diyor. »Helâda çişini yapıyor!« Ekip şefinin şakalaşmaya niyeti yok pek: »Bırakın saçmalamayı!« diyor; »Resmî görev sırasında yanlış bilgi vermek suçundan tutuklatabilirim sizi!«

Bakışlarıyla etrafı tarıyor. Gözleri bana takılıyor. Birahanedeki tek yabancı benim. İşçi tulumum içinde pek de güven verici bir görünümüm yok. Suratımdaki yağ lekelerini de tam temizleyememiştim. Ekip şefi parmağını uzatıyor: »Sen! Bizimle geleceksin!« Yanındaki iki genç yardımcısı hevesle üzerime yürüyorlar. Dizlerim kesiliyor; gerçekten işin sonuna geldik galiba. Bir an fırlayıp kaçmayı düşünüyorum. Ama dışarısı da polis dolu. Ateşli oyuncakları seven biri, arkadan vurmaya kalkabilir. Kendi kendime »sakin ol.« diyorum; »kendine hakim ol, ne olursa olsun haklı durumdasın. Ne yapabilirler ki?« Yüksek sesle dikleniyorum: »Niye ben gelcekmişim?« diyorum: »Baksanıza ben 28 yaşında genç biriyim. Boyum bir seksen üç, saçlarım da simsiyah. Hırsız hem daha yaşlıymış, hem de daha ufaktan.« Bu gözle görülür çelişkiyi vurgulamam da işe yaramıyor. Ekip şefi mantıklı bir tartışmaya hiç de niyetli değil. Benden esinlenmiş de güçlü bir ipucu yakalamış sanki. Kabaca »Geleceksin, dedim!« diyor; »Sana bir şey sorulursa karşılık verirsin!« Yardakçılarından

biri koluma davranıyor. İtiyorum: »Bırakın beni, geliyorum işte.«
Kapının önünde başka polisler de çevreme toplanıyorlar. Aralarında siviller de var. Lânet olsun, nasıl çıkacağım bu işin içinden? Asıl soyguncuyu ellerinden kaçırdıkları için gözlerini hırs bürümüş besbelli; yeni bir »kurban« arıyorlar. Ekip şefi, »Çıkar belgelerini,« diyor. »Kâğıtlarım yanımda değil,« diyorum. Ağız kalabalığına getirip dikkatleri başka tarafa çekmeye çalışıyorum: »Bizim patron Adler alıyor kâğıtlarımızı. Her gün *Thyssen*'de çalıştırıyor bizi, paramızı da vermiyor.« Polis söylediklerimle ilgilenmiyor bile. Sorgulamaya devam ediyor: »Adın ne, sen var nerede oturmak?«
Epey uğraşarak Türkçe adımı heceliyorum: »Sı-nır-lı-oğl-u.« Adımın o kadar karmaşık oluşuna söyleniyor bu sefer de; hafiften gülümseyip onu neşelendirmeye çalışıyorum: »Zor isim, biliyorum. Ama sen istersen bana Ali de diyebilirsin.« Hiç de teselli bulmuşa benzemiyor. Daha bir kötü bakmaya başlıyor. Kaldığım yeri de söylüyorum: »Dieselstrasse 10.« Ancak o adresi henüz polise kaydettirmemiştim. Telsizden çabucak yanıt geliyor zaten: O adreste Ali Sınırlıoğlu diye birisi kayıtlı değilmiş. Gençten polis tekrar koluma yapışıyor: »Yürü, eve gidiyoruz. Orada gösterirsin kâğıtlarını.« Yeniden atağa geçmeyi deniyorum: »Kâğıtlar bizim şefte. Adam büyük gangster. Bizim paramızı iç ediyor. Asıl hapse atılacak o.« Yine *Thyssen*'i sokuyorum araya: »Gelin benle, göstereyim. Yirminci kapıda çalışma kartım duruyor. Her sabah damgalıyorum işe giderken. Kendiniz gelip bakabilirsiniz.« Biraz duraklıyor ama Ali'nin şefiyle ilgilenmeyi akıllarından bile geçirmedikleri belli. Oysa ortadaki »köle ticareti« kokusunu çoktan almış olmaları lâzım. *Thyssen* adıyla bir suç kavramını bağdaştıramıyorlar; belli ki başlarını da belaya sokmak istemiyorlar.
Polislerden biri, şefine öneride bulunuyor: »En iyisi bankaya götürüp yüzleştirelim.« Ali hemen hevesle atılıyor: »Bu iyi işte; haydi, hemen!« Ve asıl rengi yağdan, pastan gözükmeyen

iş tulumuyla polis arabasına doğru bir hamleyapıyor. Ekip şefi kolumdan tutup bağırıyor: »Dur yahu! Koltukları berbat edeceksin!« Bu arada çevremize bir dolu insan toplanmış. 50 yaşlarında bir ev kadını, ağzına kadar dolu alışveriş çantasını arkasındaki duvara dayayıp, atılıyor: »Bir Alman kızına saldırmaya kalkmış!«

65'inde gösteren bir adam, onu destekliyor: »Gözlerine bakın, bakışları nasıl donuk! Delip geçecek sanki! İşte birden aklını kaçıranlar böyle olur!« Bisikletine dayanmış dikilen 25 yaşlarında bir genç, onların yanlışını düzeltiyor: »Hepsi hepsi bir banka soymuş.« Aralarında bir tartışmadır gidiyor. Çoğunluk genç adamın haklı olduğunu savunuyor. Bazıları ise ırza geçme teorisinin doğru olduğu görüşünde. Hattâ bir kadın, saldırıya uğrayan kız ambulansa konup götürülürken bağırtısını bile duymuş, kendi kulaklarıyla hem de.

Sokak ortasında sorgulanmam, yirmi dakika kadar sürüyor. Herhalde asıl banka soyguncusu da bu arada rahat rahat kirişi kırmıştır o çevreden. Sonunda ekip şefi bir karar verebiliyor: »Sen şimdi tekrar birahaneye git; biz öteki tanıklarla gelinceye kadar bekle. Yüzleştireceğiz seni. Sıvışmaya kalkma, sonra fena olur. Kapının önüne bir polis koyacağız; anında enseler seni.« İçeri girip bir saat kadar bekliyorum. Tanık falan gelmiyor. Benden kuşkulanmaları herhalde daha sonra kendilerine de pek saçma gelmiş olmalı; bir de tanıkların önünde rezil olmayalım, demişlerdir. Kapının önünde nöbet tutan polis de yok olunca, bu kez gerçekten derin bir nefes alıp, ben de çıkıp gidiyorum.

Birahaneden ayrılmadan oradaki Almanlara dönüyorum: »Gördünüz işte. Yabancıyım diye alıp götürdüler beni. Asıl soyguncu sarışınmış halbuki; hem de boyu bir yetmişmiş ve daha yaşlıcaymış.« Tezgâha dayanmış duran, 50 yaşlarındaki bir maliye memurunun şaka yapacağı tutuyor: »Olur ya, bir peruka geçirmişsindir kafana!« Etraftakiler basıyor kahka-

hayı. Hafiften çakır keyif memur bana dönüp ekliyor: »Dışarıdaki konuşmaları duydum. *Thyssen*'de kaçak çalışıyormuşsunuz. Yalnız siz değilsiniz o durumda olan. Bize de sürekli haberler geliyor ama, ben suç duyurusunda bulunsam bile amirlerden kimse bir şey yapmaya cesaret edemiyor.«

Üç ay kadar sonra ikinci kez polisle başım belaya giriyor. Yorgun argın Adler'den çıkıp, birkaç sokak ötede bıraktığım arabama gidiyorum. Geri vitesle arkaya almaya çalışırken, yepyeni bir Golf'e bindiriyorum.

Göz açıp kapayıncaya kadar başıma bir kalabalık toplanıyor. Arabanın sahibi kadın da pür heyecan koşup geliyor. Ali suçunu kabul edip özür diliyor. Hasarın parasını hemen vermeye hazır; suçlu olduğuna dair yazılı belge de verecek. Çevreden olayla hiç ilgisi olmayan Almanlar bağırıyor: »Sakın inanmayın, baksanıza yabancı; dolandırır sizi! Hemen polise haber verin!«

Yanımda bir tek ehliyet var; fotoğrafı bana hiç benzemeyen bir Türk işçisinin ehliyeti. Bu olay nedeniyle polis asıl kimliğimi ortaya çıkarırsa, tüm proje boşu boşuna suya düşecek. Ali kadına yalvaracak neredeyse: »Lütfen polisi sokmayın işin içine. Ehliyet dosyama kötü puan yazarlar. Belki ceza bile verirler. Ehliyetim elden gider. Türkiye'ye bile atabilirler beni.« Kadın biraz duraksıyor. Ama »Polis gelsin!« diye hep bir ağızdan bağrışan kalabalıktan biri, karşıdaki dükkandan polise telefon etmek için koşuyor bile.

Kısa bir süre sonra yaşlıca bir polis beliriyor. Bana hiç mi hiç güveni olmadığını belli eden bir suratla kazanın ayrıntılarını kaydediyor ve yakındaki karakola gelmemi istiyor. Kadını da teskin ediyor: »Hakkında bir kovuşturma falan varsa, hemen haber veririm size.« Ehliyetteki resimle suratımı karşılaştırıyor. Arada en ufak bir benzerlik olmamasına karşın »Ehliyet sağlam!« anlamına başını sallıyor.

Polis memuru ehliyetteki öteki verileri merkezdeki bilgisayardan kontrol ettiriyor. Ehliyet sahibi gerçekten kayıtlı bir arkadaş olduğu için, verilen bilgiler doğru çıkıyor. Polis de biraz şaşırıyor bu işe.
Bana dönüp: »Hakkınızda bir şey yokmuş,« diyor; »gidebilirsiniz.«
»Bakın, çabucak hallettiniz,« diye kutluyorum kendisini: »Türkiye'de olsa bir-iki gün sürerdi bu iş!«
Hafiften böbürlenip taşı gediğine koyma gereğini duyuyor: »Ee, ne de olsa burası Almanya!«
»Ben de fark ettim,« diyorum; »yine de kutlarım sizi!«
Dışarıya çıkıyorum. Öyle bir rahatlıyorum ki.

Parmaklıklar
ya da 'My' ve 'Muh' Üzerine

Değişiklik olsun diye Adler bana parlak bir öneride bulunuyor: »Yarın sabahleyin yedide Theo Remmert firmasına gideceksin, bizim Remmert'in kardeşine. Parmaklık boyayacaksın. Götürü olarak. Parça başına para alacaksın.« - »İş çok mu?« diye soruyorum; »Ne kadar sürer?« - »Hem de nasıl,« diyor Adler; »bir yıl çalışsan bitiremezsin.« - »Ne kadar veriyorlar?« Böyle olmayacak bir şey sormam Adler'in biraz kafasını karıştırıyor. Hesaplarmış gibi yapıyor: »Diyelim ki metre başına bir mark.«
Ertesi sabah söylenen yerdeki fabrikaya gidiyorum. Ustabaşı geleceğimden haberliymiş. Adler'den geldiğimi duyunca biraz acıyarak gülümsüyor. Ücretimi soruyor. Metre başına bir mark alacağımı duyunca, »Sıkı sarıl o zaman işe,« diyor; »yoksa para kazanamazsın. Mola vermeye bile vaktin kalmaz.« Theo Remmert firmasına siparişi teslim etmesi için verilen zaman daralmış anlaşılan. Remmert'in yaptığı demir parmaklıkların yakın bir zamanda *Ruhrchemie* adlı kimya işletmelerinin yeni bir tesisine teslim edilmesi, montajına da başlanması gerekiyormuş.

Hemen bir hafta boyu, durmak dinlenmek bilmeden çalışıyorum. Pestilim çıkıyor. Sabahtan akşama kadar durmadan çalışıp en çok da on dakika bir ara verirsem, o gün olsa olsa elli metre boyayabilmiş oluyorum. Parmaklıklar 1,25 metre yüksekliğinde. Üst üste üç yuvarlak demirin boyanması gerekiyor; altta da oluklu bir pervaz boyanacak. Küçücük fırçalarla en dipteki köşeleri bile boyuyorum. Arada fabrika binasının başka bir yerinden vinçle yeni parmaklıklar geliyor; boyananlar da kaldırılıp başka bir yere götürülüyor. Bu süre için para ödenmiyor. Ustabaşı gelip bazı yerlerin yeterince özenli boyanmadığını öne sürdü mü, bu, parmaklıkların yeniden vinçle gidip gelmesi ve benim de o ufacık yerleri bulup üstünden geçmem demek oluyor. Bu da parasız tabii.

Vakit kazanmak için, elime iki fırça birden alıp işe girişiyorum. Bunun da pek yararı olmuyor. Remmert hesabına benden önce aynı parmaklıkları saat ücreti karşılığı boyamış bir Alman, acıyarak bakıyor: »Bu tempoya bir iki günden fazla dayanılmaz,« diyor. »Öldürürsün kendini. Yavaş ol biraz.« Kaç para aldığımı duyunca başını sallıyor. »Çalışılmaz bu paraya. Ben olsam o ücrete fırçayı almazdım elime.« Kendisinin benim yaptığımın en çok yarısı kadar iş çıkardığını, buna karşılık en az iki kat ücret aldığını söylüyor açık yürekli-likle.

Ücret felaket derecede düşük de olsa, bu götürü işlerde çalışmak insana başka türlü bir duygu veriyor. Korkunç bir baskı altındasın, ama bu değişik bir baskı. Ensende sürekli tepene binen birisinin denetiminde değilsin. Ustabaşıymış, postabaşıymış, onlardan bir korkun yok. *Thyssen*'e göre bu işe gittiğimden daha bir hoşlanarak geliyorum. Hem de akşamları yine turşuya dönmüş olarak eve kapağı zor atabildiğim halde. Saate baktın mı irkiliyorsun, amma geç olmuş diye. Erken olsa sevineceksin neredeyse. *Thyssen*'de ise tam tersi. Saatler geçmek bilmiyor. Dört gözle bekliyorsun zamanın ilerlemesini. Saate bakıp da paydosa kadar işkence dolu, uzun, dört saat daha çalışacağını gördün mü allak bullak oluyorsun. *Akord*

dedikleri bu götürü, parça başına çalışma yöntemi insana sözümona bir »kendi başına buyruk olma« duygusu veriyor. Ama aslında en yanıltıcı, en zalim çalışma yöntemi bence. İnsanı, farkında olmadan kendi kendini yıpratmaya, tüketmeye zorluyor. Var olduğu söylenen yararların hiçbirini elde edemeden.

Remmert'in ustabaşısı her gün gelip yaptığım işe bakıyor. Yeniden boyamam gereken yerler oluyor. Beliren kabarcıkları zımparalıyor, yeniden üstünden geçiyorum. Bunlar da bedavaya çalıştığım saatler. Bir ara ustabaşıya dert yanıyorum. Verdikleri saat ücretini çok az bulduğumu, kendimi fena halde sömürülmüş hissettiğimi söylüyorum. Hiç üstüne alınmıyor: »Senin ücretine biz karışmayız. Biz Adler'e yüklü bir para ödüyoruz. Söyleyeceğin bir şey varsa Adler'e söyle.«

Adler'in bu işten ne kadar kâr ettiğini bana söylemek istemiyor. Ama ben, sırf bir kölesini devretmek için bana verdiği saat ücretinin en az üç veya beş katını cebine indirdiği kanısındayım. Parmağım bile oynatmadan.

Böyle böyle 210 metre parmaklığın dört bir yanını sindire sindire açık toprak rengine boyamış oluyorum. Üzerimdeki ayakkabı, pantolon, gömlek de toprak rengine dönüyor bu arada. İş de zaten bu kadarmış. Remmert'teki ustabaşı, boyadığım parmaklıkların birkaç güne kadar *Ruhrchemie*'ye götürülüp montaja başlanacağını söylüyor. Yeni parmaklıklardaki kaynak işlerinin bitmesine ise daha birkaç hafta varmış.

Adler'e bakılırsa, sözde bir yıl sürecekti bu iş! Kendisine telefonda durumu anlatıyorum. »Hiç zararı yok. Yarın sabah beşte *Thyssen*'deki postaya yetiş.« Boyacılıktan alacağım parayı soruyorum. »Remmert'ten para gelir gelmez hesabı kapatırız.« diyor. »Hem istersen ileride her hafta sonu gider parmaklık boyarsın.«

Üç hafta geçiyor. Parmaklıklar için alacağım o azıcık para bile geçmedi elime. Yine Adler'i arıyorum. »İyi boyamamışsın parmaklıkları!« diye üste çıkıyor: »Sana bir de para ödeyecek değilim; senin yüzünden başım fena halde belaya girdi. Benim

paramı da vermiyorlar.« - »Niyeymiş o?« Meğer *My* ölçüsünü tutturamamışım; boya tabakasının gereken kalınlıkta olmadığı anlamına gelirmiş bu. Bana kalırsa Adler'in her zaman başvurduğu bayağı hilelerden biri yine. Gerçekten öyle bile olsa, benim suçum ne? Remmert'teki ustabaşı işimi denetlemiş ve evetini vermiş bir kere. Ali de bunun üzerine Remmert'in kendisine gidip, parasını ondan istemeye karar veriyor. Remmert'i biraz ürkütmek için de *Thyssen*'deki mesaiden hemen sonra, isten kararmış yüzünü bile yıkamadan, yağlı iş tulumuyla işletme binasına yollanıyor Remmert'in. Kendisini merdivenlerin önündeki holde gözden kaçmasına olanak tanımayacak büyüklükte bir tabela karşılıyor. *Remmert İşletmeleri* sahibi Theo Remmert'in yaşam felsefesini içeren şu sözleri çerçevelenip konmuş:

»İnsanlar vardır; işadamlarına yok edilmesi gereken azgın bir kurt gözüyle bakarlar. Bazıları da iş adamlarını her zaman sağabilecekleri bir inek yerine koyarlar. Çok az kimse iş adamlarının aslında olanca yükü omuzlanan insan olduğunun bilincindedir.«

Toz yutan, demir yalayan, hamallık yapan Ali, şu sırtına ağır yükler alnuş Remmert'i bir görecek. Damşmadaki kadının dikkatini çekmeden içeriye sızıp idare bölümüne çıkıyor. Remmert büroda değil. Müdürlerinden biri telefonla milyonluk bir sipariş pazarlığında. Beni içeri girerken görünce donup kalıyor. »Ne dir bu '*Muh*'?« diye üstüne varıyorum. »Ben işimi tam yaptım. Ustabaşı da tamam dedi. Hâlâ para yok.« - »'*My*' demek istiyorsunuz herhalde,« diye düzeltiyor: »Boya işlerinde kullanılan ölçü. Benim ilgim yok bu işlerle. Git Adler'e, versin paranı.«

Köşe kapmaca bitmiyor. Adler, Ali'yi parmaklıkların monte edildiği *Ruhrchemie* tesisine gönderiyor: »Düzelt hatalarını. Para falan vermem yoksa.« Oberhausen yakınlarında, uçsuz bucaksızmış gibi gelen, kokudan geçilmeyen bir sanayi bölgesinde parmaklıkları arıyorum. Sonunda buluyorum da: Baş döndürücü bir yükseklikte, çelik bir iskeleye çoktan monte

edilmişler bile. Çıkmaya yelteniyorum. Oradaki ustabaşılardan biri koşuyor. »Çok tehlikeli, ölebilirsin. Tel örgü takılmadı daha.« Adamın *Muh*dan da, *My*den de haberi yok: »Boş versene sen, parmaklıkları monte etmişler ya, bitti.« Tekrar telefona koşuyor, Adler'i arıyorum: »Benim yine, Ali. Buradaki ustabaşı diyor ki, *Muh* falan fark etmez, diyor. Parmaklıklar monte edilmiş. Kimse düşmez artık.« Adler köpürüyor: »Sana yeniden boya dedik! Haftaya tekrar gideceksin, yoksa para yok.«

Ertesi hafta yine *Ruhrchemie*'ye gidiyorum. Yine sonuç yok. Montajı bitmiş, takılmış parmaklıkları bir daha boyamaya kalksam, saat ücretim büsbütün yarıya inecek. Bir de yukarılara tırmanayım derken vakit kaybedeceğim.

Her neyse: Bu »özel« iş için paramı bir türlü alamadım. Üstelik de zahmetli ve gösterişli bir işti. Ali'nin boyadığı parmaklıkları yanyana ekleseler, bir futbol sahasının yarısını çepeçevre içine alırdı.

Kovboylar Diyarındaki Gibi

Ücretimizin bir bölümünü almak için bile bin bir güçlükle karşılaşıyoruz.

Adler, Oberhausen'in kenarında, villalarla bezenmiş, bakımlı bir semtte oturuyor. *Thyssen* işletmelerine uzaklığı on beş kilometre. Sanayi bölgesinin pisliği, aradaki bir orman çemberinin süzgecinden geçiyor. *Thyssen* yakınlarındaki kasvetli işçi mahallelerinden Adler'in kâşanesine otobüsle gidebilmek için birkaç kez aktarma yapmak zorunlu. Üstelik otobüsler de öyle her saat işlemiyor. Yine de iş arkadaşlarım bu uzun yolu göze almak zorundalar. Kimisi daha önce telefonla randevu aldığı halde Adler'in evine geliyor, kapı duvar. En sağlamı, eve habersiz yanaşıp, seni pencereden görmeyeceği biçimde zili çalacaksın. Adler'in adamlarını başından savmak için hep kullandığı belirli birkaç söz var: »Şimdi buna kafa yoramam.« - »Kimsenin bir saat bile hakkını yemem ben.« - »Çek defterim yanımda değil, nakit para zaten bulundurmam.« - »Kaç

gündür peşinde koşuyorum. Pazartesiye gel, ücretini hesaplamış oluruz.« (Yalan, hesap hiçbir zaman hazır değildir, G.W.) - »Benim bürom aslında başka bir yerde, Dinslaken'de. Orada bir çelik işleme atelyem var. Bütün evrak orada.« Adamlarına ertesi günü için orada randevu verir ve o gün ortadan yok olur. Bir gün de bana şunları söylüyor: »İşler böyle tıkırında gitti mi, saat ücretlerine birer mark zam yapmazsam adam değilim. Bundan emin olabilirsiniz. Gelecek ay göreceksiniz.« Zam falan yapmaz tabii. Tersine, bana zam yapmak şöyle dursun, iki ay çalıştıktan sonra ücretimde bir markhk indirim bile yaptı. Yortularda, noel tatillerinde bile fazla mesai zammı vermeyişini de şöyle açıklıyor:

»Biz daha uygun fiyatlarla çalıştırmak durumundayız da ondan. Bakın, *Thyssen* bizim gibi küçük ve orta hacimli işletmelerle çalışmayı tercih ediyor. Neden? Biz *Thyssen*'e kendi adamlarından daha ucuza iş çıkartıyoruz, onun için. Ellerinden gelse, bütün işçilerini çıkartıp bizim adamlarımızı çalıştıracaklar. Daha işlerine geliyor çünkü.« Resmî dairelere karşı kaçak çalıştığımızı gizlemek için hileler de öğretiyor: »Birilerinin üzerine fatura kestirin! Almanya'daki vergi yasasına göre, ayda 390 marka kadar olan kazanç vergiden muaftır. Bir de bir akrabanıza böyle bir fatura imzalattınız mı, ayda 780 mark net kazanç hak ettiniz demektir. Böylece parayı kaçak olarak değil, sanki yasalmış gibi cebinize indirmeye hak kazanırsınız!« Hastalanan birisi oldu mu, işe sanki yeni başlamış gibi sigorta kaydını yaptırıyor.

Çoktan ödemesi gereken ücretleri vermemek için işçilerini yokuşa sürmekte üstüne yoktur: »Saat pusulalarınızı getirin! Ustabaşı Zentel'e imzalatın bunları! O kâğıt olmadan para vermem size! Kaç saat çalıştığınızı ben nereden bileceğim!« Anladığım kadarıyla, bu Zentel'le aralarında bir danışıklı dövüş. Paydos olup Zentel'den kaç saat çalıştığımızı gösteren kâğıtları imzalamasını istedik mi bahane hazır: »Şimdi vaktim yok böyle şeyler için. Adler'e zaten günü gününe bildiriyorum herkesin kaç saat çalıştığını.« Böylece bir ona, bir buna koşar

ve paramızı alamayız. Aslında çalıştığımız saatler *Thyssen*'de damgalattığınız kartlarda da dakikası dakikasına yazılıdır. Ama Adler o kartları »kanıt« olarak kabul etmez nedense. »Beni ilgilendirmez o kartlar. Bizim firmanın belgeleri değil onlar.«

Bir keresinde Osman'la birlikte önceden haber vermeden Adler'e gidiyoruz. Evde bulabilelim diye akşamüstü altı buçuk sularını seçiyoruz. Osman'ın Almanya'daki son günü. Bezmiş artık. Temelli gidiyor. Ertesi günü, otobüse binip Türkiye'ye hareket edecek. Önceki gün Adler'den bir gün sonrası için randevu almış. Tam saatinde Adler'in kapısına dayanmış ama kimseyi bulamamış.

Adler kapıyı açıp beni görünce bir irkiliyor: »Bu ne kılık? Berbat üstünüz başınız!« - Ben (Ali): »Ne yapalım, gördüğümüz iş böyle. Tozdan, pastan geçilmiyor. Temizlemekle de çıkmıyor; insanın cildine işliyor neredeyse.« - Adler (duvar kâğıtlarının kirlenmesinden korkuyor): »Biraz şöyle durun, bir metre kadar mesafe kalsın. Bakarsınız dalar, duvara dayanırsınız bir de. Yorgunluktan ayakta duramıyorsunuz, baksanıza.« - Osman'a dönüyor: »Çat kapı çıkıp geldin demek! Ar damarınız patlamış sizin! Utanmazlık bu! Akşamın yedisinde kapıya dayanmak!« - Osman: »Ne yapayım, yarın sabah Türkiye'ye yola çıkıyorum. Gitmeden bir iki parça bir şey alırım, diye düşündüm. Hiç param kalmadı da.« - Adler: »Bana ne bundan. Domuzluk bu yaptığınız!« Bir türlü sakinleşemiyor. Üstelik yapmacık falan da değil öfkesi. En az üç kere bu yaptığımızın domuzluk olduğunu yineleyip büsbütün kızışıyor: »Beyler bir daha sefere gecenin onunda, on birinde çalacaklar kapımı!« - Ben (Ali): »Yoo, o kadar geçe kalmayız. Bize de biraz uyku lâzım.« - Adler hâlâ yatışmıyor: »Ar damarınız patlamış sizin. Akşamın yedisinde ne bok yemeye benim evime geliyorsunuz! Terbiyesizliğin daniskası bu yaptığınız! Bir daha olsun da görelim! Yarın Türkiye'ye gidiyormuş bey. O da yalan. Bana maval okuyamazsınız, anlaşıldı mı!« - Ben (Ali): »Bu doğru,« diyorum; »ben götüreceğim onu yarın

otobüse.« - Adler: »Sen de burnunu sokmasana bu işe. Karışma sen. Akşamın yedisinde evine damlıyorlar insanın. Dağ başında mıyız be!«

Osman bir daha deniyor: »Ama Herr Adler, ben ne yapayım yani? Yarın çekip gittim mi, beş kuruş almadan, haybeye çalıştım demektir!«

Ben (Ali): »Kaç haftadır ben de para almadım. Hiç olmazsa biraz yiyecek parası verseniz.«

Adler: »Ne sanıyorsunuz siz, ben para mı geviş getiriyorum burada? Çıkın dışarı, densiz herifler!«

Dışarı çıktığımızda Osman'ın göz pınarlarında iki damla yaş beliriyor: »İç etti paramı. Türkiye'den bir daha gelemem buralara. Artık hiçbir şey yapamam.«

Yüksel'in Öfkesi

Yine *Thyssen*'de çalışıyorum. Yüksel Atasayar diye bir arkadaşım var, 20 yaşında. Bir gün yorgunluktan bitkin bir halde, tepeden tırnağa toza bulanmış, paydos sonrası bizi alıp götürecek minibüsü bekliyoruz.

Yüksel: »Arada 30, 40 marklık loto oynadığım oluyor. Her zaman değil ama.«

Ben (Ali): »Bir haftada mı veriyorsun o kadar parayı?«

Yüksel: »Bazan öyle. Şansım tutar belki. 30-40 markı sigaraya yatırmaktansa lotoya veriyorum. Düşün bak. Her gün sigaraya para versem... Ayda kaç para eder? Bir hesapla. 4 çarpı 30.«

Ben (Ali): »Eder 120 mark. Yılda 1440 mark. On yıl desek 14400 mark tutar. Bir de faiz hesapladın mı 20 yılda 30-40 bin markın olur yani.«

Yüksel: »İyi olurdu!.. 20 yıl yaşarsak tabii.«

Ben (Ali): »Bu pis işte çalışırsak yaşayamayız o kadar. İki yılda biter işimiz. Kanser olur insan. Hemen belli de olmaz. Bazan beş yıl sürer ortaya çıkması kanserin.«

Yüksel: »Evet, önce ağrılar başlıyormuş. Sonra birden ölüveriyormuş insan. Hiç olmazsa biraz biriktirip, ölmeden

hepsini birden harcarsın. Bir cesaretimi toplasam, daha önceden çeker giderim. Yaşayacaksın da ne olacak! Böyle boktan bir hayat olduktan sonra! Sen Tanrıya inanır mısın?«

Ben (Ali): »Dışarıda olanına değil de insanın içinde olan Tanrıya. Ondan destek gelir diye bekleme sakın.«

Yüksel: »Yani diyelim ki Tanrı vardır; bu Adler'i neden yaratmıştır dersin?«

Ben (Ali): »Hatalı mal. Başka bir şey yapacaktı, ters bir tarafına geldi herhalde.«

Yüksel: »Tanrı varsa, hata da yapmaz, benim bildiğim. Tanrı, Tanrıdır. Yanlış yapmamalı.«

Ben (Ali): »Bu bir ara keçileri kaçırmıştır belki de. Delinin, çılgının biridir. Yoksa ne Adler gibi bir insan olurdu dünyada, ne de böyle boktan bir iş!«

Yüksel: »Bıktım be! Hay lânet olsun hepsine birden.«

20 yaşındaki Yüksel, Türk arkadaşlarım içinde en uyanık gözlemcilerden biri. Almanlardan hangilerinin Türklere karşı önyargılı olduğunu çok iyi biliyor. Ama açığa vurmuyor. Alman postabaşıların, ustabaşıların günlük havalarını bile kestirebiliyor ve arkadaşlarını başlarına gelebilecek belalara karşı uyarıyor. Sabahları, toplanma yerinde Zentel daha Mercedes'inde uyuklarken arkadaşlarına sesleniyor: »Dikkat edin, bu herif bugün bir kurban arıyor kendine.« Belli belirsiz işaretlerden fırtınanın yaklaştığını seziyor sanki. Gerçekten de birkaç saat sonra Zentel'in öfke nöbetleri tutuyor, kasıp kavuruyor ortalığı. Kısacık bir mola verdi, Zentel de yerinde bulamadı diye, bir Türk arkadaşı eve geri yolluyor.

Yüksel Atasayar'ın neredeyse yalnız adı Türk. Almanya'da büyümüş. Almanca'yı aksansız konuşuyor. Kendisini bir Alman gibi hissettiğini söylüyor. Dış görünümü ile de Türklere yakıştırılan klişeden farklı: Koyu sarı saçları var. Gözleri gri ile mavi arası. Babasının sülâlesi Ruslara dayanıyormuş. Yüksel, sırf adından ötürü Türk arkadaşlarının arasında. Bir Alman adı taşısaydı, iki de bir ufacık bahaneler yüzünden

üstüne çullanan postabaşı Alfred'in öfkesini bu kadar çekmezdi herhalde.
Yüksel bir keresinde yine çılgınlar gibi işe sarılıp dalan ve mola saatini unutan Alfred'i uyarınak cüretini gösteriyor. Vay, sen misin dokunan! Alfred elindekileri atıp önüne dikiliyor. Başlıyor bağırmaya: »Önce elindeki iş biter, ondan sonra paydos yaparsın. Bu Almanya'da böyle çalışılır, anlaşıldı mı? Biz böyle yetiştik Almanya'da. Sen nesin, benim gözümde biliyor musun? Dünyanın en aşağılık, en pis herifisin sen benim gözümde!« Paydos sırasında Alfred bir kere daha hiddetten kuduruyor:
»Sen bir Mengele'ye rastlasan başına neler gelir, biliyor musun? Mengele bizim en büyük tıp bilginlerimizden. Merak etme, daha öldüremediler onu. Yaşıyor pekalâ. O şöyle kenarda dursa, sen de önünden geçsen, ne der sana, biliyor musun? Çık dışarı, der! Atın gaz odasına, gebertin şunu! Bu herifle deneme falan yapamam ben, der! Anlıyor musun?« Yüksel'in rengi atmış; karşılık vermek istemiyor. Soruyor yalnızca: »Yoo, neden o?« - »Hiçbir işe yaramazsın da ondan! Zaten askerî rejimden kaçıp gelmişsin, belli. Almanlar senin altını silsinler, yetiştirsinler, büyütsünler diye. Orada kalsaydın anlardın Hanya'yı Konya'yı. Adam gibi yaşamasını öğrenirdin. Siz Türkler kim, demokrasi kim! Önce diktatörlüğün ne olduğunu öğrenin de görün gününüzü! Bizim sırtımızdan bedavacılık yok, anlaşıldı mı!«
Yüksel artık böylesi sataşmalara karşı koymaktan vazgeçmiş. Deneyimlerinden biliyor, bu tür bir dalaşmanın ne çabuk büyük bir kavgaya dönüşebileceğini. Daha fazla hakarete uğramadan bir kenara çekilip azığını çıkarıyor; fabrikanın herkesin gözünden, kulağından ırak bir köşesine gidiyor. On beş dakika sonra yeniden işbaşı yaparken toza bulanmış yüzünde, gözlerinin altında ağlamaktan oluşmuş küçücük beyaz pınarlar farkediyorum.
Benim, bazan oturup birşeyler çiziktirdiğimi tek fark eden de Yüksel oluyor. Arada göz kırpıyor. Sanki ne yaptığımın far-

kında ve beni onaylıyor. Yine de kaygı duyuyorum. Belki öteki arkadaşlarına da söyler diye.
Bir gün, belimizi çökerten yorucu bir vardiyadan sonra yüksek fırının yakınlarında fabrikanın duvarına yaslanmış, minibüsü bekliyoruz. »Hepsini yazıyor musun?« diyor. Fırsattan yararlanıp: »Aman,« diyorum; »kimseye birşey söyleme. Ne olduğunu şimdi anlatamıyorum. Ama ileride her şeyi açıklayacağım sana.«
Ne kadar korktuğumu ve işi ne kadar ciddiye aldığımı kavrıyor. Başka bir şey de sormuyor. Aylarca ağzını açmıyor bu konuda. Yalnızca bir ara: »Bu domuzların yaptıklarını bir bir yazmalısın,« diyor usulca; »hiçbir ayrıntıyı atlama.« Ne yapacağını sezmiş gibi. Daha fazla bir şey sormadan, ara sıra son derece yararlı bilgiler getiriyor. Politikayla arası yok, ama çocuk sayılacak yaşta olmasına karşın içindeki derin eziklik, onu benimle dayanışmaya götürüyor; sözünde duruyor ve boşboğazlık etmiyor.
Yüksel Atasayar kendi durumunu şöyle anlatıyor:
»Yirmi yıl önce, ben daha doğar doğmaz, annemle babam Almanya'ya gelmişler. Amasyalıyız biz. Amasya'nın tam nerede olduğunu bile bilmiyorum şimdi. Ermenistan'a doğru biryerlerde, ama doğrusunu istersen tam bilmiyorum.
Evde bizimkiler Türkçe konuşur. Ufak tefek, günlük konularda ben de öyle. Ama öyle önemli bir konu geldi mi, tökezliyorum. Türkçe bir gazete okurken de yarıdan çoğunu anlamıyorum. Annemle babam Türkçeyi hâlâ çok iyi konuşuyorlar. Ama onlar da Almancayı öğrenemediler. Bana sanki Türk'ten çok Alman'mışım gibi geliyor.
Babam, *Thyssen*'de çalışıyor. Haddehanenin torna atelyesinde. Eline çok az para geçiyor. Bin iki yüz, bilemedin bin üç yüz mark.
Buraya nasıl mı geldim? Bir arkadaş aracılığı ile. Geldim, postabaşını buldum. Arkadaşım söylemişti, iş tulumu giy, öyle git diye. Öyle geldim ben de. İşçi alıyor musunuz, dedim. İstersen bin minibüse, git, dediler. Minibüse gittim. *Thyssen*'e

getirdiler bizi. Sonra da değişik postalara ayırdılar. İnşaat yerlerine dağıldık.

İlk gün berbattı. Kir, pas, toz, hepsi bir arada. Sağlığın mahvolacak. Felâket. Dökümhanede temizlik yaptırdılar. Aletleri, makineleri bir bir temizledik. Tozu, isi mecburen çekiyorsun içine. Kimisi kustu. Birisi bayıldı zaten. Soluk alamadıkları için ayakta duramayan, düşenler de oldu.

Böyle pis yerlerde çalışırken içimizi bir öfke kaplıyor. Bir korunma ayakkabısı bile vermiyor bize. Bu Adler var ya, insanlara acımıyor bu Adler. Geberip gitsen umurunda değil herifin. Paradan lâf açıldı mı da öyle konuşuyor zaten. Sana nasıl olsa para lâzım olmaz, diyor, nasıl olsa bekârsın; şükret burada iş tuttuğuna!«

Senin durumun nedir, sağlığın nasıl, hiç ilgilendirmiyor onu! Dedim ya! Ölüp gitsen kılı kıpırdamayacak. Bir çeşit pezevenk bu herif de. Sırtımızdan para kırsın da ne olursa olsun. Üstü başı, eli yüzü düzgün bir haydut bu herif, kendisi arka planda saklanıp kirli işler çeviriyor.

Paramı bir kere bile doğru hesaplayıp vermiş değil. Şu anda en az 800 mark alacağım var.

Bazı günler iş hiç çekilmez oluyor. Beli büküldüyor insanın. Aslında toza, ise bakarsan, hiçbir zaman dayanılmaz bu işe. Her geçen gün sağlığın biraz daha elden gidiyor. Ciğerini alıp gidiyor insanın; ben fark ediyorum. Aslında spora düşkünümdür. Eskiden her fırsatta hiç olmazsa bir saat koşardım. Şimdi bir kaç dakika koşsam ciğerlerinin iyice zorlandığını hissediyorum. Eskiden beri çalışan işçilere bak, hepsinin posası çıkmış. Remmert'tekilerin de öyle.

Üç dört yıldır buralarda çalışan otuz-kırk yaşlarında adamlar var; en az elli yaşında gösteriyorlar. Bazısı sanki altmışında. Tepesinde saç kalmamış. Yüzünün kemikleri fırlamış. Derisi kemiklerine yapışmış, beti benzi solmuş adamların.

Bazen tamam, diyorum. Kanser oluyorsun. Akciğer kanseri. O göz gözü görmeyen yerde demir tozlarını çekiyorsun içine olduğu gibi. Oksijen tesisi en kötüsü bence. Oracıkta gidece-

ğim, ölürken de çok acı çekeceğim diye korkuyorum bayağı. Bir gün de eyvah dedim, atom savaşı başladı galiba. Öyle bir toz dumana bulanmıştı ortalık. Savaş filmlerindeki gibi.
Bazı yerlerdeki işler bayağı tehlikeli. Bir bölümde gaz sızma tehlikesi var. İşten bile değil bir kazaya kurban gitmen. Öyle yerlerde çalıştırıyorlar bizi. Her tarafta uyarı yazıları asılı, gaz sızabilir, geberirsiniz diye. Öyle bir gaz ki, hemen farketmene de imkân yok. Kokusunu bile hemen alamıyorsun. Küçük bir gazometre var, gazın arttığını oradan anlayabiliyorsun. Çoğu kez başını dönüyor. Kusacak gibi oluyorum. Bazı günler gerçekten dayanılacak gibi değil; çalışıyorum çalışıyorum, hiç karnım acıkmıyor. Bir lokma bile geçmiyor boğazımdan. Demir tozu öylesine tıkamış. Fark ediyorsun da tozu çiğnediğini, yuttuğunu. O kadar yoğun. Kurşun mu, kadmiyum mu, ne varsa işte. Bazen gidip bir köşede kusuyor, ondan sonra oturup yeniden bir nefes alabiliyordum.
İnsan başına gelmeden anlayamıyor. Sonra istediğin kadar duş yap, ciğerlerine yapışıp kalmış bir defa. Duşun altında vücudun güya temizlenmiş oluyor ama, içindekini temizlemene imkân yok ki. Yani sabah bokun içine dalıp, akşama temizlemeye kalkıyorsun. Ama ertesi günü de aynı bokun içindesin!
Verdikleri para devede kulak; nasıl oluyor, anlamıyorum. Hepsi de servetlerine servet katacaklar. Zırnık koklatmak istemiyorlar. Zaten hepsi köşeyi dönmüş, yükünü tutmuş. Adler'i içeri alsalar, aynı şeyi Remmert yapacak. İnsanları o mahvedecek bu sefer. *Thyssen* pekalâ biliyor olan biteni. Bu adamlar aslında *Thyssen* için çalışıyorlar, bilmez olur mu!
Yaşamanın hiçbir anlamı yok benim için. Hayat dediğin buysa, olmaz olsun. Önceleri, on dört, on beş yaşındayken, bir kız arkadaşın oluyor; yatmak istiyorsun. E, sonra? O da öyle çok bir şey değil yani. Yok, kafanı kullanıp birşeyler olmak istersen, onun için çalışırsan, başka. O zaman yaşamanın bir değeri var. Ama yoksa, boş ver. İçinde ne istek kalıyor insanın, ne heves. Ne anlamı var o zaman yaşamanın?
Ne zaman mı mutlu hissettim kendimi? Yani geriye şöyle bir

baktığımda, diyorsun. Son defa izne gittiğimizde. On iki yaşındaydım. Annem, babam hep birlikte Türkiye'ye gitmiştik. Çok güzeldi; değişik, bambaşka birşeydi. En kötüsü mü? Bu Adler'in yanında, *Thyssen*'de çalışmaktan kötü bir şey olamaz. Ölsen daha iyi.

İmdat Duşu

Haftada en az bir kere oksijen bölümüne gönderiliyoruz. Orada sürekli birikip kalan tozu temizliyoruz.

50 veya 57 metre yükseklikteki her tarafı kapalı bölmelerde makinelerin üzerindeki tozu, basınçlı hava hortumlarıyla püskürtüp yere inmesini bekliyoruz. Yerde zaten bir santimetreyle üç santimetre arası yükseklikte birikmiş olan kalın toz tabakasıyla birlikte bunları da bir araya süpürüyor, el arabalarıyla dışarı taşıyoruz. Toz bulutları olduğu gibi ciğerlerimize, solunum borularımıza çöküyor. Bu toz, yüksek oranda kurşun içeriyor. Ayrıca manganez ve titan gibi son derece tehlikeli maddelerle tabii çok miktarda ince demir tozu da var içinde. Bir ara Yüksel, ciğerleri sökülürmüşçesine bir öksürük nöbetine tutuluyor. Başımızda dikilen *Thyssen*'li ustabaşıdan bir korunma maskesi istiyor. »Size verilecek maskemiz yok. Ama demir tozu iyidir. kan yapar.« Sonra ekliyor: »Yeterince demir tozu yuttun mu, göğsüne bir mıknatıs yerleştirsen yere düşmez.« Yüksel'in pek şakadan anlayacak hali yok. Daha sonra bir ara postabaşına soruyor, mıknatıs hikâyesinin doğru olup olmadığını. Etraftaki Almanlar gülmekten kırılıyorlar, »Aptal Türk« diye.

Biz orada çalışırken alarm işaretleriyle kırmızı sinyal lambaları sürekli yanıp sönüyor. O bölümün derhal boşaltılması gerekiyormuş. Son aşamaya gelindi mi, ışıklı levhalar sinyal vermeye başlıyor. Üzerindeki yazı: »Konverter hava püskürterek işleme durumundayken çevreyi derhal boşaltınız! Patlama tehlikesi! Oksijen sızması!« Biz ise çalışmaya devam etmek zorundayız. Korkuya kapılıp oradan uzaklaşmak isteyen bir Türk arkadaşı *Thyssen*'den bir ustabaşı geri çeviriyor. Ya

çalışmaya devam edecekmiş, veya bir daha işe gelmeyecek.
Postabaşı olanlardan biri, daha sonra bu sürekli uyarıların nedenini açıklıyor: »Konverter bölümünde eskiden birkaç kaza oldu. Bunun üzerine *Thyssen* bu sinyalli alarm sistemini kurmakla yükümlendirildi. Yine birisinin başına bir şey gelecek olursa, günah *Thyssen*'den gitti yani. Yeteri kadar uyarı sinyali var, çalışmasaydınız, diyecekler.«
Sorumluluğu, böylece *Thyssen* işletmeleri sırtından atmış oluyor, demek! Bir kaza oldu mu, suçlusu da biziz. Sinyalleri görmedik diyemeyiz; görülmeyecek gibi değiller. Geriye kalıyor bizim aptallığımız! Kafasız mısınız, çalışmasaydınız o tehlike bölgesinde, diyecekler! Gözümüzü boyamak için bu tehlikeli bölmelerin bazı yerlerine duşlar yerleştirilmiş. İşçiler tutuşup yanmaya başlarlarsa, bu duşların altına koşacaklarmış. Almancayı yeterince kavramayan yabancı işçiler de anlasın diye bu emaye levhaların üzerine bir şekil çizilmiş: Korunma elbisesi giymiş, maskesi başında bir işçi alevler içinde; üzerinde »imdat duşu« yazılı bir duşun altında duruyor.
Sonunda biraz daha hafif bir işe veriliyorum. *Sinter III* tesisi yakınlarında bir çatının üzerinden aşağıdaki konteynere halatlarla toz ve çamur kovaları sallıyoruz. İş aslında o kadar da hafif değil. Bir zaman sonra terlemeye başlıyor insan. Ama hiç olmazsa ciğerlerine çektiğin hava dayanılır cinsinden. Etraftaki geniş sanayi bölgesi ayaklarının altında. Uzaklarda Ren nehrini bile görebiliyoruz. Yerin dibindeki tozlu dehlizlerden açık havaya çıkmak bambaşka bir duygu. Yağmura bile aldırmıyorsun. Çevreye bakınıyor, boğulur gibi öksürük nöbetlerinden kurtulduk diye seviniyoruz. Hapisten çıkmış gibiyiz. Bu görece özgürlüğümüz üç saat kadar sürüyor. Birden haber geliyor; yine oksijen bölümüne gidecekmişiz. Büyük bir koşuşturma içinde aletlerin, el arabalarının üzerine yığılıp minibüsle o tarafa yollanıyoruz. Dönemeçlerden birinde yaşlıca bir Türk işçisini neredeyse altımıza alacağız. Postabaşının şoföre yorumu: »Gaz versene, bir Türk daha azalmış olur!

İş arkadaşlarım

Prim alırsın!« - Ustabaşı Zentel, işin ne olduğunu anlatıyor. Devasa ham demir potası sıkışıp kalmış. Demir-çelik tesisinde üretim durmuş. Her dakika korkunç bir kayıp işletme için. Pota bloke olunca, makinelerden birinin parçası kırılmış. Yenisi gelmiş ve monte edilmekteymiş. Bizim işimiz, toz emen dar kanallara sızmak ve potanın yeniden hareketini sağlamak. »Yüklenin bakalım!« diyor Şerif; »pota yeniden dönmeye başlamadan delikten çıkmak yok. Saat bire kadar bitsin bu iş!« Zangır zangır sallanan merdivenlerden omuz genişliğini bile bulmayan dehlizlere süzülüyoruz. Keskiler, kocaman balyoz ve küreklerle külçeleşmiş demir cevherini sökmeye girişiyoruz. Nafile. Bana mısın, demiyor. O kadar sertleşmiş. Postabaşı Alfred tepemizde. Çökeleğin ancak parça parça sökülebildiğini görünce kıyameti kopartıyor. »Allahın cezası işe yaramaz yamyamlar! Sizi boksoyu çingeneler! Pis Türkler! Sarımsak kokulu Yahudiler sizi!« Böylece tanıdığı bütün ulusları saymış oluyor Alfred. Neredeyse üzerimize saldıracak: »Canı cehenneme sizin gibi heriflerin! Hepinizi duvarın önüne dikip kurşuna dizmeli be!« Ve yeni işbaşı yapmış Hintli bir arkadaşımızın kafasına fırlatıyor elindeki keskiyi. Neyse ki sıyırıp geçiyor: »Bir daha çıkma evinden,« diyor; »ben de gelip sizin Türkiye'de çalışmaya kalkmıyorum.« Düzeltmeye çalışıyorum: »Bu arkadaş Hindistan'dan,« diyorum. Ama Alfred kararlı: »Ben Anadolu'dan gelen adamı daha uzaktan ayırt ederim. Baksana, suratında aynı aptal ifade var bunun da. Anadolu'dan geleni tanırım ben, lambayı çekiçle söndürmeye kalkar bu herifler...«

Alfred daha önce bir Alman arkadaşa uzun uzun benim de Anadolu'dan geldiğimi anlatmış. »Öyle aptalca sorular soruyor ki, tepen atıyor,« demiş. Bir keresinde niye Türkiye'de kalmadığımı sorduğunda, »Politik nedenlerden!« demiştim. Alfred, bunu Alman arkadaşa şöyle anlatmış: »Bu Ali var ya, başlarındaki Humeyni denen o deli adam yüzünden Türkiye'ye gidemiyormuş.«

Alfred'in bitmek tükenmek bilmeyen küfürleri ve buyrukla-

İç Hastalıkları Uzmanı Dr. Jutta Wenzel, yabancı hastalar hakkında şunları söylüyor:
»Genel olarak yabancı işçiler en elverişsiz yerlerde çalışıyorlar. Yalnız yaptıkları işlerin en kirli işler olması değil sorun. Daha önemlisi, bu işleri saatlerce sağlığa zararlı bir duruş biçiminde, sürekli eğilip kıvrılarak yapmak zorunda olmaları. Bu yüzden omurgalarında ve uzuvlarında erken yaşlarda aşınma belirtileri görülüyor. Sürekli toz ve is yutmaları *bronşit* ve *gastrit* olasılığını artırıyor. Buna bir de asbest gibi sağlığa zararlı maddelerle ilişki içinde olmalarını eklemek gerekir.
Bu işyerleri hakkındaki bilgilerim, hastalarımdan duyduklarımla sınırlı. İşletmelere gidip, söz konusu işyerlerini görmek istediğimde buna izin verilmiyor. Yığınsal işsizlik artıyor ama, işletmeler buralarda çalışacak Alman bulamıyorlar hâlâ. Maden ocakları, demir-çelik işletmeleri, yol müteahhitleri, otomobil fabrikaları, doklar, kimya endüstrisi yabancı işçilere öylesine bağımlı ki, sık sık hastalanmalarını da göze almak zorunda kalıyorlar. Bu yüzden, Almanlarla yabancı işçiler arasındaki hastalık oranlarını karşılaştırırken, çok farklı olan işyerlerini mutlaka göz önünde bulundurmak gerekir.«

nıyla bir saat kadar boşu boşuna tepiniyoruz orada. Derken »Şerif« çıkıp geliyor. Elimizdeki ilkel aletlerle bu işin üstesinden gelemeyeceğimizi o da anlıyor. Basınçlı havayla çalışan balyoz ve çekiçler, daha uzun keskiler getirtiyor. Ortalığı korkunç bir toz bulutu kaplıyor. Korunma maskemiz yok. Birbirine yapışmış kalın demir tozu tabakalarını delmeye uğraşıyoruz. Başımızda bağıra çağıra küfreden bir postabaşı, biz yere yan yatmış, kıvrıla kıvrıla makinenin içine kaymaya çalışıyoruz. Gök gürültüsü gibi ses çıkartan basınçlı aletlerin daracık çelik dehlizlerdeki uğultusu kulaklarımızı delecek. Kulaklık falan yok hiçbirimizde. Gözlerimiz yanıyor. Herkesi bir öksürük, aksırık tutmuş gidiyor. Cehenneme dönüyor ortalık. Sonraları bir ara Mehmet böyle zamanlarda bu eziyete saatlerce dayanmaktansa birkaç ay hapishanede kalmayı yeğ

tuttuğunu söylüyor. Bu koşullarda çalışırken insanın kafasından Adler için »Ölümlerden ölüm beğen!« gibi düşünceler geçiyor. Kimi de artık her şeyi bırakıp hırsızlık yapmanın veya bir banka soygununa girişmenin daha az tehlikeli olacağını düşünüyor. İnsan buraya düştü mü, artık yitireceği bir şey kalmamış demektir. Hapisane bile vız gelir artık. Delik deşik olmuş iş tulumlarımıza dizlerimizden akan kanlar bulaşıyor. Eldivenler çoktan gitti. Potanın ise kıpırdayacağı yok. Saat biri geçiyor; iki oluyor, üç oluyor. Ağır aletlerle oradan oraya koşturuyor, sürekli ağzımıza dolan tozları yutuyoruz. Arada *Thyssen*'in büyükbaşlarından biri görünüp avaz avaz sövüp sayıyor. Bir sonraki vardiya hazır bekliyormuş. Biz işimizi bitirmeden çalışamazmış. Bilmem nemizi sıkıp elimizi çabuk tutmalıymışız. Olanca gücümüzle çekiçlere, keskilere asılıyoruz. Kafamızda tek bir düşünce var artık: Bir an önce bu cehennemden kurtulmak. Postabaşı böğürüyor: »Pota işlemeye başlayıncaya kadar buradasınız! İsterse yirmi saat sürsün!«

Yüksel, *Thyssen*'li ustabaşılardan birinden toz maskesi istemeye cesaret ediyor. Adamın kılı kıpırdanmıyor: »Yok bizde öyle bir şey. Çabuk bitirin şu işi, Allah'ın cezaları!« Akşam saat altıyı çeyrek geçe, on iki saat boğuştuktan sonra öldürücü vardiyanın sonu ancak geliyor. Bizi geri götüren minibüste aletlerin üzerine çöken arkadaşların çoğu o rahatsız durumda bile dalıp gidiyorlar.

Bu vardiyadan beri solunum borularımda neredeyse kronik bir rahatsızlık belirdi. Bugün, altı ay sonra bile, bir öksürük nöbetinden sonra mendilime tükürünce, balgamın hâlâ siyah olduğunu görüyorum.

»Kurşun Gibi« Ağırlaşan Uzuvlar

Çalıştığımız yerlerin çoğunda pisliği içimize çekmekle kalmıyor, düpedüz çiğneyip yutmak zorunda kalıyoruz. Ne kimse bizim sağlığımızla ilgileniyor, ne de merak edip bu »pisliğin« içinde hangi maddelerin bulunduğunu araştırıyor. Arada biraz süt veriyorlar. Hepsi bu. Rengârenk parıldayan tozdan kimseye göstermeden biraz topluyorum. Bir avuç dolusu toz, o büyüklükte bir taş kadar ağır. Bu tozu *Bremen Üniversitesi*'ne bağlı olan ve sanayi şirketlerinden bağımsız çalışan *Çevre Temizliği Enstitüsü*'ne yolluyorum. Bu enstitü, birkaç yıldır bu tür araştırmalar yapıyor. Berlin'deki *Sonnenschein* akümülatör fabrikasının arazisinden alınan toprak parçalarını inceleyen enstitü bu. Önceleri Posta İşleri Bakanı Schwarz-Schilling'in sahibi olduğu bu şirket, şimdi karısının üzerine geçirilmiş bulunuyor. Enstitünün açıkladığı araştırma sonuçları kamuoyunda geniş tartışmalara neden olmuş, bu şirket günlerce manşetlerden düşmemişti.

Thyssen'den topladığım tozların analizi, kitap baskıya girmeden az önce sonuçlandı. Enstitü, raporunda bu derece tehlikeli dozda bir zararlı madde karışımı ile şimdiye kadar karşılaşmadığını belirtiyor. Yollanan tozdan alınan ilk parçanın tahlili bile büyük zorluklara yol açmış. Enstitünün son derece duyarlı araçları, olağanüstü yüksek yoğunluktaki zararlı madde karışımını ölçmekte yetersiz kalmışlar. Analiz sonucu ortaya çıkan maddeler, bilinen bütün ağır madenlerin bir dökümü sanki: Astat, baryum, kurşun, krom, demir, gadolin, kobalt, bakır, molibden, niob, palladyum, cıva, rodyum, rubidyum, rutenyum, selen, stronsiyum, teknesyum, titan, vanadyum, volfram, itriyum, çinko ve sirkonyum. Toplam yirmi beş zararlı madde.

En büyük tehlike bu tozda özellikle yüksek oranda rastlanan iki madenden kaynaklanıyor: cıva ve kurşun. *Bremen Üniversitesi Enstitüsü* bu konuda şunları belirtmiş:

»Kurşun, kendi kendine artma eğilimi olan bir zehirdir. Küçük miktarlarda vücuda girdikten sonra, vücutta kendi kendine çoğalabilir. Bu çoğalma sonucu, kronik bir kurşun zehirlenmesi ortaya çıkabilir... Kişilik yapısında değişim, ruhsal bozukluklar, felç halleri ve sonraki kuşakları etkileyecek kalıtsal bozukluklar görü-

lebilir.« Cıvanın vücuda sızmasından doğabilecek sonuçlar da bilim adamlarının görüşünce daha az korkunç sayılmaz:
»Cıva zehirlenmesinin ilk belirtileri, duygu merkezinde görülür ve ellerin, ayakların karıncalanması ve uyuşması, ağız bölümünün duyarsızlaşması biçiminde ortaya çıkar. Aynı zamanda görme merkezinde bozukluklar başlar. Görüş açısı daralır. Bunu merkezî sinir sistemindeki bozukluklar izler: Adalelerin hareket yeteneği azalır, hareketlerin koordinasyonu güçleşir. Sonuçta denge sağlamakta büyük güçlükler doğar. Kollarda ve bacaklarda spastik belirtiler görülür; adele kasılmaları sonucu deformasyon başlar. Beyin yüzde otuz beş oranında küçülür...«
Bu iki maddenin »en küçük bileşimleri bile« zehirlenmeye yol açabiliyor. Bu yüzden, yasalara göre yiyecek maddelerinde bulunabilecek en yüksek cıva oranı kiloda bir miligram (1 ppm), kurşun oranı ise kiloda 10 miligram (10 ppm) olarak belirlenmiş bulunuyor. Bizim *Thyssen*'deki »zoraki yemeğimiz«in içinde ise bu orandan tam seksen defa daha fazla cıva (77,12 ppm) ve iki yüz kat daha fazla kurşun var (2501 ppm)!
Dünya Sağlık Örgütü *WHO*, insan vücudunun kaldırabileceği en yüksek kurşun dozajının haftada üç miligram olduğunu belirtiyor. En kötüsü de, »kurşun gibi ağır« uzuvlardan söz etmek hiç de yanlış değil bu kapsamda; çünkü vücuda giren kurşunun yüzde doksanı, kemik dokusuna çöküyor.
Cıva için de benzer şeyler geçerli: Bu da vücutta biriken ve kalan bir madde.
Demir-çelik işletmelerinde çalışanların ciğerlerinde, kanında ve kemiklerinde bu zehirli maddelerin gerçekten hangi oranda bulunduğunu, kan tahlillerinin sonunda öğrenebileceğiz. İş arkadaşlarının çoğu, nefes darlığından, mide bulantısından, iştahsızlıktan, kusma belirtilerinden, kan dolaşımında bozukluklardan ve şiddetli bronşitten yakınmaktaydılar. Bilim adamlarının kuşku duymadıkları bir nokta var: Bronşit, doğrudan içe çekilen tozdan kaynaklanıyor. Öteki şikayetler de ağır maden zehirlenmelerinin, özellikle de kurşun zehirlenmesinin klasik belirtileri sayılıyor.

Bu Hastalıktan Kurtuluş Yok

Hastalıkların kökenleriyle uğraşan bilim adamları, yıllardır bütün dünyadaki kok kömürü fabrikalarında araştırmalar yürütüyorlar. Ortada hiçbir kuşkuya yer bırakmayan bir olgu var: Kok kömürü işletmelerinde çalışmak, bastalığa yol açıyor.

Ana tehlike kok kömürü işleyen fabrikaların çıkardığı gazlarda uçuşan tozlardan kaynaklanıyor. Çünkü bu incecik toz, katran parçacıkları da içeriyor. Hamburg'dan Prof. Dr. A. Manz, »Çahşma Yaşamında Tıp« adlı dergide şunları yazıyor: »Katran ve katran içeren maddeler, kanser üretici bir etkiye sahiptirler.«

Birbirinden farklı görüşlerin ortaya atıldığı tek nokta, bu işletmelerde çalışan işçilerde bu hastalıkların ne kadar sık görüldüğü. Federal Almanya'daki ilgili makamlar bugüne kadar yalnız deri kanserinin taş kömürü katranıyla ilişkiden doğan tipik bir »meslek hastalığı« olduğu görüşündeler. Oysa sorun çoktan değişik boyutlara ulaşmış bulunuyor.

Kok kömürü işletmelerinde çalışan işçiler, bütün Alman erkeklerine oranla, üç buçuk kat daha fazla akciğer kanserine, aşağı yukarı iki kat daha sık mesane ve mide-barsak kanserine yakalanıyorlar. Bu işçilerle, dairelerde çalışan insanlar karşılaştırılınca ortaya çıkan sonuçlar daha da ürküntü verici: Kömür işçileri arasında mesane kanserinden ölenlerin sayısı, masa başında çalışan gruptakilerden on kat daha fazla; akciğer kanserine tutulanların sayısı ise büroda çalışanlara göre sekiz kat daha yüksek.

Bilim, bu olgunun kaynağını ortaya çıkarmış bulunuyor: Taş kömürü katranında bulunan *benzo(a)pyren* adlı madde, son derece tehlikeli kanser yapıcılardan biri. Gerçi *benzo(a)pyren* sigara dumanında da var; ama kok kömürü işleyen fabrikalardaki havada üç yüz, dört yüz kat daha fazla yoğunlukta rastlanıyor.

Polonya'da kok kömürü işleyen fabrikaların işçileri arasında gerçekleştirilen büyük bir araştırma, »solunum organlarında başgösteren, kesin belirlenemeyen rahatsızlıklar« (örneğin müzmin bronşit) ile kok kömürü fabrikalarının çıkardığı gazlar arasında önemli bir bağ olduğunu ortaya koyuyor. İş bununla da kalmıyor: İnsan bir kere bir bronşite yakalandı mı, öteki hastalıkları kapması da iyice kolaylaşıyor. Kok kömürü gazları, vücudun direniş

sistemini o derece zayıflatıyor.
»Bir kere hastalanınca artık kurtuluş yok,« sözü geçerlilik kazanıyor böylece.
Prof. Manz, bunun ne anlama geldiğini biliyor: Kok kömürü fabrikasında çalışanların ortalama hayat süreleri, öteki insanlara göre oldukça kısa.

Büyük Deneme

»Hayvanlar üzerindeki tıp denemelerine son!
Onların yerine Türkleri kullanın!«

Duisburg'ta, Wedau semtindeki bir duvar yazısı

Kobay İnsanlar Arasında

Yirmi iki yaşındaki iş arkadaşım Osman Tokar'ı ev sahibi kapı dışarı etmiş. Adler, Osman'ın birikmiş ücretlerini bir türlü ödemeye yanaşmıyormuş. Ev sahibi dinler mi? Osman'ı evden çıkartmış, birkaç parça kırık dökük eşyasına da el koyup mahzene kilitlemiş. Kalan kira borcu 620 markı ödeyince eşyasını geri alabilecek. O zamandan bu yana başını sokacak bir yeri yok Osman'ın. Bazan bir kuzeninin kapısını çalıp holdeki bir döşeğe kıvrılıp yatıyor, bazan bir kaç günlüğüne bir arkadaşının yanına sığınıyor. Ama hiç bir yerde uzun süre kalamıyor, çünkü o daracık evler, içinde oturanlara zaten ancak yetiyor.

Biraz sıkılarak, bana arada bir parklardaki kanapelerde bile yattığını itiraf ediyor. Bir yer bulup kaydını yaptıramazsa sınır dışı edilebilir, çünkü daha önce belediyeden birkaç kez sosyal yardım almış. Oysa Türkiye'ye dönmek istemiyor. Yaşamının ancak ilk iki yılını geçirebildiği, anasının babasının memleketine birkaç kez gitmiş ama orada pek rahat hissetmemiş kendini. Almanya, bu soğuk ve yabancı ülke ona biraz daha kendi »evi« gibi geliyormuş. Almancası Türkçesinden biraz daha iyi ama, her ikisini de »yabancı dil« gibi konuşuyor. Gerçek yeri yurdu neresi, kendisi de pek bilmiyor. Sanki birileri ruhunu çalıp götürmüşler; öyle geliyormuş ona.

Thyssen'in çok yakınında, *Dieselstrasse*'deki evinde kalabileceğini söylüyorum, istemiyor. *Thyssen*'de çalışırken giderek müzminleşen kuru bir öksürük kapmış, »Bir de zehir ocağının yanı başında« kalmak istemiyor. Arada intiharı bile düşündü-

günü söylüyor. Bir vardiyada toz duman arasında bir dehlizde birlikte çalışıyor, içerdeki litrelerce pis havayı ciğerlerimize çekiyoruz. Kusuyoruz ikimiz de. Kısa bir mola verip sürüne sürüne yukarıya, açık havaya çıkıyoruz. »Bazan yüksek fırına tırmanıp oradan kendimi başaşağı korların içine bıraktığımı görüyorum düşümde,« diyor. »Bir cıs! eder, hepsi bu! Başka bir şey duymazsın!«

Dokunuyor sözleri; söyleyecek bir şey bulamıyorum.

»Bize garip geliyor, herhalde onun için korkuyoruz,« diyor Osman. »Daha kimse yapmadı ya, ondan. Ama bana sorarsan bu tozun, pisliğin içinde kıvranmak, böcekler gibi ezilmek, ölümden beter.« Yüksek fırında meydana gelen bir kazada bir işçinin nasıl korların ortasına düşüp, bir anda bir yumak ateş haline geldiğini anlatıyor. Geriye birşey kalmadığı için, alev alev korlardan küçük bir parça alıp onu vermişler yakınlarına, gömsünler diye. Aslında ölen işçinin vücudu çeliğe karışmış, teneke levhalar biçiminde preslenmiş; kimbilir, otomobil yapımında mı kullanılmıştır, tava, tencere mi olmuştur, yoksa bir tank parçası mı...

Osman, *Ulm*'da kalan bir amcasının yanına gideceğini söylüyor. Hem onun evinde kalabilir, hem de bir iş tutabilirmiş. Gerçi o da *Thyssen*'dekinden daha sağlıklı bir iş değilmiş ama, hiç olmazsa parasını almak açısından bir korkusu olmazmış. Önce ne tür bir iş olduğunu söylemek istemiyor. »Bak,« diyor, »*Thyssen*'de de bir dolu toz yutuyor, hem de ağır mı ağır bir işte çalışıyoruz. Öteki işte yalnız bizden birşeyler yutmamızı istiyorlar.« Osman'ın anlattıklarına bakılırsa, bu »öteki iş« için en çok Türkler, Pakistanlılar, Endonezyalılar ve Latin Amerika'dan gelen politik sığınmacılar tercih ediliyormuş. İlaç sanayiinin *insan kılığındaki kobayları* olarak kullanılıyorlarmış. Önümüzdeki günlerde yeni bir deneme başlayacakmış. Osman'a, kendisinin yerine bu denemeye benim katılmama olanak var mı, diye soruyorum. Karşılığında, eline geçecek ücretin yarısını öneriyorum: Bin mark! Olur, diyor. Benim de işime geliyor. İncinmiş omuzum ve müzminleşmeye yüz tutan

Ulm'daki *LAB* Enstitüsü, Avrupa'nın en büyük deneme laboratuarlarından biri. Listesinde iki bin sekiz yüz »denek«, adları ve adresleriyle belirlenmiş durumda. »Denek«, insan kobaylara verilen ad. Şöyle de diyebiliriz: Bu insanların üzerinde ilaçsanayiinin kârlarını daha verimli kılmaya yarayan denemeler yapılıyor. Arada, bir rastlantı sonucu hastalar için yararlı olabilecek sonuçlar elde edilmesi olasılığı da var.

İnsanlar üzerinde yapılan denemelerin çoğu, insan sağlığına hizmet amacı gütmüyor. Denemesi yapılan maddeler, hasta insanlara şifa getirmesi beklenen ilaçlar değil. Amaç, eski ilaçların piyasaya ikinci kez sunulması için yeni isimler altında pazarlanması, piyasadaki satışlarının artırılması ve reklam kampanyaları çalışmalarının yürütülebilmesi. Aslında bütün sorun, hemen hepsi aynı hammadde temeline dayanan piyasadaki 100 ilaca, tümüyle gereksiz olan 101. bir ilacı katabilmek.

Tanınmış bilim adamlarının resmî hastanelerde yürütülen araştırmalara dayanan bilirkişi raporlarını bile kimya sanayiinin nasıl çarpıttığı pek çok kere kanıtlanmış bir olgu. İlaçları önceden »sağlam« insanlarda deneyen ve tümüyle bu endüstriden alacakları »siparişlere« bağımlı olan özel, ticari enstitülerin denemelerinin ne derece geçerli olacağını kestirmek ise, zor olmasa gerek.

Kesin olan bir şey var: Kliniklerdeki doktorların olsun, özel »enstitü«lerin olsun, olumsuz, hattâ ortalığı velveleye verebilecek sonuçları kamuoyuna açıklamaları, ecza holdingleri için elbette »kâr azaltıcı« bir rol oynayacaktır. O zaman, ne yapıp yapıp, bunu başından engellemek gerekir.

Bremen'deki »*Önleyici Araştırma ve Sosyal Tıp Enstitüsü*«nün (*BIPS*) deneyimli yöneticisi Prof. E. Greiser, şöyle diyor:

»Genel uygulamaya baktığınızda, şu sonuca varmak mümkün: Olumsuz sonuçlara varan araştırmalar, kamuoyuna açıklanmıyor bile. Sağlık bakanlığındaki »*Özel İnceleme Komisyonu*« toplantıları için bir araya geldiğimizde, bilirkişi olarak görev yapan birçok meslektaşımdan duyduklarım bu doğrultuda oluyor.« * Ecza holdingleri, insanlar üzerinde yapılacak sayısız denemelere dayanan

* Alman Televizyonu 2. Kanalı ZDF'te 26.8.85 günü yayınlanan S. Matthies ve B. Ebner'in hazırladıkları »Yan Etkiler Zararsız« adlı 'Pazartesi Röportajı'ndan.

yüzlerce »bilirkişi raporu« siparişi veriyorlar. Bunlardan yalnız »olumlu« sonuçlananları Federal Sağlık Dairesi'ne iletiliyor. Olumsuz sonuçlananlardan ise, ancak bu denemelere katılan doktorlardan veya ecza şirketi görevlilerinden vicdanı el vermeyen çıkarsa, resmî dairelerin de haberi olabiliyor. Federal Almanya'da piyasaya sunulacak ilaçlara gerekli izni vermek ve ilaçların sağlığa uygunluğunu denetlemekle yükümlü dairelerden hiçbiri, nerede, hangi denemelerin yürütüldüğünden haberli değil. Almanya'daki ecza holdinglerinin olağanüstü gücü, burada da kendini gösteriyor. Başka ülkelerde ise çok sıkı bildirim yükümlülükleri ve denetleme mekanizmaları oluşturulmuş bulunuyor.

öksürüğüm yüzünden *Thyssen*'deki ağır işi aslında çoktan bırakmış olmam gerekirdi.

Osman'dan adresini aldığım *Neu Ulm*'daki *LAB* adlı enstitü, 1950'lerde gençlik tatil yurtları olarak kullanılan kocaman, karanlık suratlı hantal yapıları andırıyor. Girişte, »yurt müdürü« kılıklı bir adam oturuyor; yirmi beş yaşlarında, gereğinden fazla sevecen davranan, kıpır kıpır biri. Tedirginlikten, kaygıdan uzak, rahat bir hava yaratmaya çalışıyor. Bekleme salonunda buranın gediklisi oldukları anlaşılan saçları kızılderili gibi kırpılmış birkaç *punk*, uzak güney ülkelerinden geldikleri belli olan bir iki yabancı ve bir dolu işsiz genç var. Bir de her hallerinden garlarda yatıp kalktıkları belli olan gariban takımından iki kişi; birinden ortalığa hafif bir alkol kokusu yayılıyor.

'Protokol şefi'nin önüne Osman'ın verdiği pusulayı koyup, daha az tehlikeli bir iş olup olmadığını soruyorum. Osman, yeni denemenin oldukça tatsız bazı yan etkileri olacağı konusunda uyarmıştı beni. Adam, »Korkacak hiçbir şey yok!« diye beni yatıştırmaya çalışıyor: »Şimdiye kadar buraya gelenlerin hepsi evlerine sağ salim döndü! Biz kimsenin başına dert açmadan hallederiz bu işleri.« Yurt müdürü gelenlere yakınlık göstermeye, biraz senli benli olmaya çalışıyor. Beni de aydın-

latıyor: »Zaten önce seni bir muayeneden geçireceğiz. Bakalım işimize yararayacak durumda mısın?«
İşe girmek için zorunlu olan genel muayeneden geçiyorum. Defalarca kan alınıyor, idrar tahlili yapılıyor. EKG alınıyor. Her tarafım ölçülüyor. Tartılıyorum. Sonunda bir hekimin karşısına çıkarılıyorum. Son 'kalite kontrolü'nü o yapacak. Önce irkiliyorum, foyam meydana çıkacak diye: Doktor, Türk'e benziyor. Neyse, Türk değil Bulgar göçmeniymiş. Ama 'memleketim'i iyi tanırmış. Biraz söyleşiyoruz Türkiye üzerine.
Önceki yıllarda çok Türk »denek« gelirmiş. Ama son yıllarda geri dönenler çoğaldığı için sayıları giderek azalmış. Enstitü, Türk »denek«lerden çok memnunmuş; acıya katlanmasını bilirlermiş, ötekiler gibi »canları çok kıymetli değilmiş«. - Özel muayene lambasını gözlerimin içine tutuyor. Lenslerimi fark ediyor. Neyse ki renklerinin göz rengimden koyu olduğunu anlayamıyor. Bazı özel kaynak işlerinde normal gözlük kullanmanın sakıncalı olduğunu, onun için lens kullandığımı anlatıyorum.
Ali, »sağlam« çıkıyor. Bu demek oluyor ki, artık sağlıklı bir insan olarak ona, kendisini ilaç endüstrisinin hizmetine sunma izni verilmiştir ve bundan böyle büyük olasılıkla hastalanmasına yol açacak bir takım haplar yutup, iğneler olmasında sakınca bulunmamıştır.
Ali'ye, deneye kendi rızasıyla katıldığını belirten bir belge imzalatıyorlar. Bir de araştırmada kullanılacak ilaçlar hakkında bilgi veren, beş sayfalık Almanca bir yazı tutuşturuyorlar eline: »*Fenobarbital* ve *fenitoin* içeren dört ayrı kombine müstahzarın biyolojik kullanımları hakkında düzenlenen karşılaştırmalı araştırma kapsamındaki denemelere denek olarak katılacaklar için bilgiler.« Başlık bu!
Ali bu ilaçların adını daha ömründe duymamış. 'Yurt müdürü' de yazılanları okurken bayağı güçlük çekiyor: »*Fe-no-bar-bital* ve *feni-to-in*... Boşver, hemen unutup gideceksin, nasıl olsa,« diyor: »Bu ilaçlar zaten öyle herkesin yakalanacağı türden

hastalıklar için değil. Açıklayıcı bilgilere bakarsan, sırf çocuklarda görülen türden sara nöbetine ve hummaya karşı yapılmışlar.«

Kimya sanayiinin bir punduna getirip ceplerini bolca maaşla dolduramadığı, bağımsız kalabilmiş hemen tüm bilim adamları, bu tür kombine ilaçlara kesinlikle karşı çıkıyorlar. İki ayrı ilaç hammaddesinin birlikte alınması, dozajın hastaların özel durumlarına göre ayarlanabilmesini engelliyor. Ama bu tür ilaçlar özellikle bazı geniş yürekli doktorların pek işine geliyor, çünkü böylece hastalarına ayırdıkları zamanı daha da kısaltabiliyorlar.

Fenobarbital adlı hammadde, zaten hızla alışkanlık yaratan, insanı »müptelâ« durumuna düşüren *barbituratlar* grubundan. Uyuşturucu alışkanlığına yol açma tehlikesi büyük olduğu için *barbiturat* içeren yüzlerce ilacın satışı son yıllarda yasaklanmış bulunuyor.

Girişilen deneme, tehlikeleri yıllardır bilinen, piyasadan çoktan kaldırılması gereken kombine müstahzarlarla yapılıyor. Neden hâlâ böyle bir denemeye gerek görüldüğünü ise kimse açıklamıyor.

Araştırmanın toplam on bir hafta sürmesi öngörülmekteymiş. Dört kere de yirmi dört saat süreyle klinikte kapalı denetime alınacakmışız. Toplam ücret: 2000 mark. Bilgilendirme yazısında »sık sık karşımıza çıkan yan etkiler« başlığı altında şunlar yazılı: »yorgunluk, ses tonunda değişme, davranış bozuklukları, sinir sisteminin işleyişinde düzensizlikler, kan yapısının etkilenmesi, yüz kaslarında değişme, alerjik tepkilerle birlikte ciltte bozukluklar.« Ayrıca, »hastaların hemen yüzde yirmisinde diş etlerinin azdığı« belirtiliyor. Bunun dışında, daha az şanslı bünyeler, »kaşıntılı deri dökülmesi, nefes darlığı, aşırı hararet, mide bulanması ve kusma« durumlarıyla da karşılaşabiliyor; »daha seyrek görülmekle birlikte tıkanma ve şok geçirme gibi yaşamsal tehlikeler« de belirebiliyormuş, işte o zaman »derhal tıbbî müdahale zorunluğu« doğarmış.

Ancak bütün bunlar insanın gözünü korkutmamalıymış: »Bu araştırmaya katılınış olmaktan kaynaklanan; beklenmedik, sağlığa zararlı, kalıcı etkiler ortaya çıkarsa, *LAB* Enstitüsünün ya da araştırmayı yaptırtan şirketlerin sigortaları, tedavi ve bakım giderlerini tümüyle karşılayacaklar«mış. Ancak »araştırma ile doğrudan değil de, dolaylı olarak ilintili olan durumlarda, örneğin yol kazalarında bu sigorta geçerli değil«miş! »Tansiyon ve davramş bozuklukları« geçiren bir »denek«, yolda bir trafik kazası geçirse, tam anlamıyla »hapı yuttu« demek!

Bu koşullara razı olduğumu gösterir belgenin altına imzamı atıyorum. İlaçları hangi aralıklarla, nasıl alacağımı, bir de her saat yapılacak kan alımını gösteren bir çizelge tutuşturuyorlar elime.

Deneme ertesi günü başlayacakmış. Ancak o andan itibaren benim enstitü binasının ve arkasındaki avlunun dışına çıkmam yasak. »Bir çeşit gönüllü tutsaklık« bu. Bize nevresimli birer battaniye, çarşaf, bir de yastık kılıfı veriyorlar. - Birinci katta muayene odaları, laboratuvar, kan alınıp verme işleminin yapıldığı bölmeler ve yoğun bakım servisi var. Yatak odaları ile televizyon odası ikinci katta.

Odaya giriyorum. Alt ranzada oturan adam, başını kaldırıp bakmıyor bile. Ortadaki masada iki »denek«, önlerindeki bulmacaların üzerine kapanmışlar. Arkadaki avluya bakan öteki yatak odasına geçiyorum. Pencereden bakınca sol tarafta bir araba tamirhanesi görünüyor. Önündeki duvarla çöp bidonları arasında kalan boşluğa plastikten birkaç bahçe sandalyesi atılmış, Sağ tarafta doğal besin maddeleri satan bir toptancı ambarı var. Arkada, kente gidip gelen yük vagonlarına ayrılan tren istasyonu. İnsanın içini karartan bir görünüm.

'Kobay insan' olarak araştırmaya katılanların hemen hepsi, denemenin aslında ne kadar zararsız olduğuna inandırmaya çalışıyorlar birbirlerini. »Bu işin rizikosu, bizden çok onlarda,« diyor içlerinden biri, »birimize bir şey olsa, korkunç

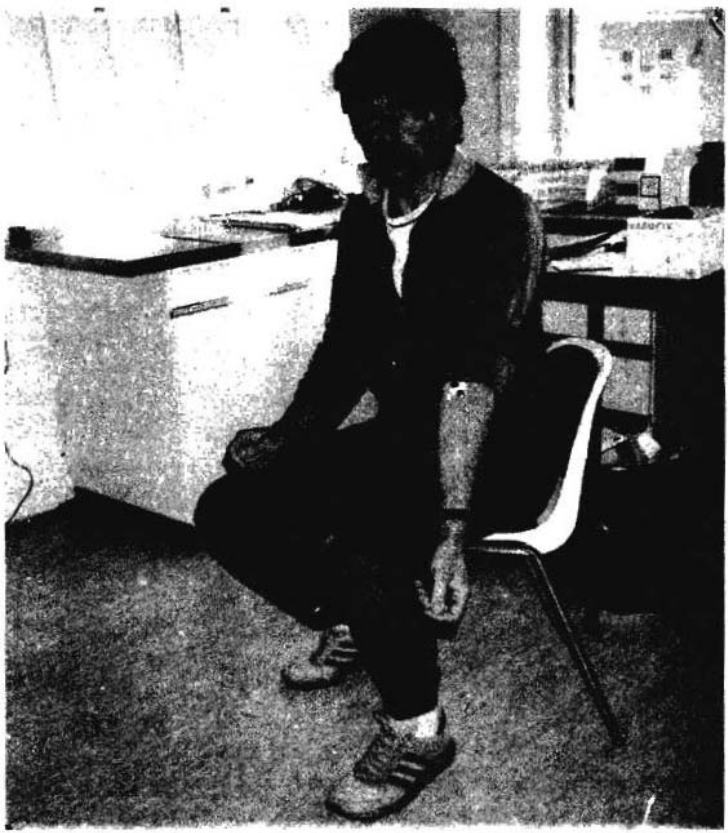
bir rezalet çıkar. Bu da hiç işlerine gelmez.« Bazılarının ilk denemesi değil bu. Aralarında bir enstitüden ötekine koşan, bazan yaşamsal tehlikeleri göze alıp aynı zamanda iki deneye birden girişen, bu işi »meslekten« sayanlar var. Birçoğu yabancı. Bu branştakiler »ilaç sanayii için kendini satmak« diyorlar buna. Enstitülere götürüp teslim ettikleri işsizler, evi barkı olmayan, başı darda kalmış insanlar için kafa başına komisyon olan »meslekten« aracılar da var.

Akşam yemeği için hepimiz toplanıp, uzunlamasına bitiştirilmiş masaların etrafına çöküyoruz. Dört kadın birarada oturmuşlar. İşe alınmadan önce gebelik testinden geçmişler. Bazan aylarca süren bu denemeler sırasında gebe kalacak olurlarsa da çocukları sakat ve hastalıklı doğabilirmiş. Yine de *LAB* Enstitüsü, »böyle durumlarda da tıp bilimi açısından olsun, manevî açıdan olsun, her türlü desteği göstermeye hazır«mış, her ne demek oluyorsa bu.

Bir delikten her birimiz için birer tabak itiliyor. Ekmek, tereyağı, bir iki dilim peynir, bir domates, bir hıyar, bir de biber. Televizyon odasında »Bonny ile Clyde«ı seyrediyorlar. Akşam güneşi ekrana vurmasm diye perdeler örtülmüş. Anten bozuk. Hayal meyal de olsa görüntünün seçilebilmesi için birisinin sürekli anteni tutması gerekiyor. Ortalığı izmarit kokusuyla, soğuk bir is kaplamış. Kimse uyuyamıyor. Televizyon programı bitti. Saat gece yarısını çoktan geçti. Avluda çömelmiş, plastik bardaklardan bayatlamış su yudumluyoruz. Başka şey içmemize izin yok.

Yataklarına uzananların kimisinin gözleri tavana dikili, kimisi ise uyumaya çalışıyor. Birisi, yanındaki transistörlü radyoyu açık bırakıp uyuyakalmış. Avaz avaz bir »gece yarısı müziği« yayılıyor ortaya. Işığı söndüren de olmuyor. Saat iki buçukta »sabaha karşı müzik« başlıyor. Kalkıp hem radyoyu kapatıyorum, hem de çiğ bir ışık yayan neon lambasının düğmesini çeviriyorum. İstasyonda birbirine eklenen yük vagonlarının çıkardığı uğultu bitmek bilmiyor. Rüzgâr, avludaki plastik bardakları önüne katmış, sürüklüyor. Yorganın altında birisi

otuz bir çekmeye çalışıyor. Beceremiyor bir türlü ve denemesinin sonu gelmek bilmiyor.
Saat altıda kapınız açılıyor: »Haydi, kalkın!« Suskunluk içinde kalkıyor, birbirimize günaydın falan demiyoruz. Herkes kendi derdine dalmış. İdrar şişemin üzerindeki numara 4. Bunun anlamı şu: Saat altıyı dört geçe, koluma akşama kadar orada kalacak olan şırıngayı saplayacaklar; yediyi dört geçe ilaçlarımı yutacağım, sekizi dört geçe kan aldırmaya gideceğim ve böylece bütün sıradaki işlerim her saat başını dört geçe görülecek.
Önceleri gireceğimiz odaların önünde sıra oluyoruz. Sonra hepimiz bir öncekiyle bir sonrakini tanımış oluyor, kendimizi ona göre ayarlayabiliyoruz. Sırası benden sonra gelen »denek«, hapisten yeni çıkmış. Hiçbir yerde iş bulamayınca buraya gelmiş. Burada kimse insanın geçmişiyle ilgilenmiyormuş. Şırıngayı koluma saplayan iki genç, tıp öğrencisiymiş. Okulu daha bitirmemişler. Girecekleri sınavlardan söz ediyorlar. İlaçları yutmamızı denetliyorlar. İki hapı da onların gözleri önünde yutmam gerekiyormuş. Önce bakış açımın daraldığını seziyorum. Avluya bakmaya çalışıyorum, ama güneş gözümü alıyor. Gözlerim acıyor. Yatağa uzanıp uyuklamaya başlıyorum. Saat başı kan vermeye giderken uyurgezerler gibi sallanıyorum. Herkesin beti benzi atmış. Çökmüş gibiler. Saat başlarında kalkıp gelemeyenlerin sayısı her seferinde biraz daha artıyor. Yataklarından kaldırıp getiriyorlar. Bir kadın ateş basmasından, baş dönmesinden, tansiyon bozukluğundan şikayetçi. Kolu buz gibi olmuş; derisi sertleşmiş, canlılığını yitirmiş gibiymiş.
Ertesi sabah kendimi büsbütün perişan hissediyorum. Hiçbir anlamı olmayan bir araştırma bu. Yan etkilerin hepsi de bilinmekte çünkü. İşte biz de zaten bilinen bu yan etkileri birer birer yaşıyoruz: Aşırı bir bezginlik, şiddetli başağrıları, söküp atamadığımız bir sersemlik, algılamada ciddî bozukluklar ve sürekli bir uykuya dalına eğilimi. Diş etlerimde şiddetli bir kanama başgösteriyor. Yedi defa kan alındı. Üstelik de

sürekli bir takım işlemler için tetikte olmak zorundasın. Ötekilerin de büyük sıkıntıları olduğu belli.
Neden sonra, birisi yüksek sesle başının ağrımasından yakınıyor; ancak o zaman ötekilerde de aynı belirtilerin olduğu anlaşılıyor. Deneyi yarıda kestirirler korkusuyla şikayetlerini gizleyip susmuşlar. Otuz dokuz yaşındaki bir »denek«, üç yıldır işsizmiş. O anlatıyor: »Bundan çok daha kötülerini de yaşadım. Yoğun bakım servislerinde, hortumlara bağladılar. Gruptakilerin çoğu yarı yolda yıkılıverdiler; yataklara zor

taşıdılar onları.« Münih'te bir enstitü, çok tehlikeli denemeleri gece vakti yapıyormuş: »Acıya dayanılacak gibi değil. Hep işlerine yarayacak denek peşindeler.« - Bir başkası Münih yakınlarında, *ruhsal denemelerin yapıldığı bir bunker*den söz ediyor. Buradaki denemelerin bazısı dört hafta sürer, »denekler« bu süreyi tam bir karanlık içinde geçirirlermiş. 18 yaşındaki bir »denek«, yine Münih yakınlarındaki bir *kalp merkezi*nde yürütülen tehlikeli denemeleri anlatıyor: »Yüklü bir para karşılığı insanın kalbiyle oynuyorlar.«

Ali, ilk turdan sonra, yani yirmi dört saatin sonunda, denemeyi bırakmaya karar veriyor. Aslında on bir hafta sürecek olan bu araştırma sırasında üç kere daha gelip »yoğun bakım«a girmem gerekirdi. Arkadaşlar, yan etkilerin her seferinde hafiflemek şöyle dursun, büsbütün şiddetlendiğini söylüyorlar. Üstelik, her Allahın günü, cumartesi, pazar da dahil, sabahın yedisinde gelip kan aldıracaksın. On bir haftalık idrarın tümünü de plastik kaplara doldurup getireceksin! Araştırmayı sonuna getirmeden ayrılırsan, tek kuruş da alamayacaksın!

Frankfurt Üniversitesi profesörlerinden Norbert Rietbrock, »biyolojik kullanımla ilgili bu denemelerin aşağı yukarı üçte ikisinin gereksiz olduğu« görüşünde: »Bu denemeler, ticari amaçlar için kötüye kullanılıyor. Verdikleri zarara karşılık, getirdikleri yararın sözü bile edilemez.« * İnsanlar üzerinde yapılan bu denemeler sırasında ölenler de oldu. Örneğin, iki yıl kadar önce, Hannover'deki *Kali Kimya Fabrikaları*'nın kalp atışlarının ritmini etkileyecek bir ilaçla ilgili olarak Dublin'de yürüttüğü araştırma sırasında sürekli deneklik yapmaktan başka bir işi olmayan otuz yaşlarındaki İrlandalı Neill Rush ölmüştü. *Rush*, bir gün önce bir başka enstitüde, psikofarmaka grubuna giren *Depoxil* adlı bir ilaç denemesine katılmış. Otopsi raporuna göre ölüm nedeni, iki ilacın birleşme-

* Alman Televizyonu 2. Kanalı ZDF'de 26.8.85 günü yayımlanan S. Matthies ve B. Ebner'in hazırladıkları »Yan Etkiler Zararsız« adlı 'Pazartesi Röportajı'ndan.

sinde yatıyor. (Kimya sanayiine yöneltilecek asgarî bir talep bu tür »çift deneme«lerin önüne geçebilmek için, her deneğin taşıması zorunlu kılınacak »denek kimlik kartları« uygulamasına gidilmesidir.)

LAB'daki kobay insanlardan birisi, elime bir başka adres tutuşturuyor. Freiburg'daki *BIO-DESIGN* adlı bir laboratuar bu. »Hep adama ihtiyaçları var. Üstelik yemekleri buradaki kayıntıdan iyi.« Bir de oraya gidiyorum. *LAB* gibi köhne bir binada değil bu enstitü. Mimarîsi bir uzay gemisine benzetilmiş, pırıl pırıl, »geleceğe yönelik« bir yapı. Danışmadaki hanım, aynı Adler gibi, yalnız daha seçkin bir ifadeyle soruyor: »Bize kim yollamıştı acaba sizi?« - *LAB*'da adresi veren arkadaşın adını söylüyorum.

Rastlantıya bakın ki, ellerinde çok dolgun ücretli bir iş varmış Ali'ye önerebilecekleri: On beş günlüğüne 2500 mark. Yalnız bütün bu zaman boyunca bakımda kalmalıymışım. »Vergi ödeyecek miyim?« - »Hayır, aldığınız para kayıtlara geçmez. Bu kamu yararına görülen bir sağlık hizmeti ne de olsa.« Denemeye katılacak sağlam insan bulmakta güçlük çektikleri anlaşılıyor; Ali'yi bir de avans yoluyla kafese almaya çalışıyorlar: »Kararınız olumlu olursa, adetimiz değil ama, avans üzerinde de durabiliriz.« Ve ekliyor: »Size iyi bakarız burada; yemekler için para ödemezsiniz.« - »Peki, niye bu kadar çok para veriyorsunuz bu işe? Yapılacak iş ne?« - Enstitü görevlilerinden genç bir kız, işin ne olduğunu anlatmaya başlıyor. Yüzünde hınzırca bir gülümseyiş sezer gibi oluyorum.

»*Aldosteron* karşıtı bir ilaç bu. Kimyasal maddenin adı *Mesperinon*. Vücutta hastalık sonucu biriken sıvının böbrekler üzerinden dışarı atılmasını sağlıyor. Bu *mineral kortikoid*, hormon dengesine etki yapıyor. Piyasada olan madde, *Sprionolacton* grubundan. Bunu uzun süre alanlarda »kadınsılaşma« belirtileri görülüyor. Erkeklerde göğüsler büyüyor. Ama bu iki haftalık denemede böyle bir olasılık söz konusu değil.«

Ben (Ali): »Kesin mi bu söylediğiniz?«

Görevli kız: »Dedim ya, böyle bir şey beklenmiyor. Araştır-

manın da amacı bu zaten. Kesin bir şey söylenemez yani.«
Ben (Ali): »Bir şey olursa, yeniden kaybolur mu etkisi peki?«
Görevli kız (geçiştiriyor): »Ondan emin olabilirsiniz, bir süre sonra hiçbir şey kalmaz.«

Doğru bilgi vermediği çok açık. Erkeklerde göğüs belirmesinin tıp dilindeki adı »*Jinekomasti*«. Ancak ameliyatla giderilebiliyor. En azından bilim adamları bu görüşte birleşiyorlar.

Bir başka noktada da yalan söylüyor. »Erkeklik gücüme bir şey olmaz mı peki?« diyorum. »Bu açıdan hiç korkunuz olmasın,« diyor. Oysa *Mesperinon*'un insan vücudu üzerindeki etkilerine dair henüz hemen hiçbir şey bilinmiyor. Araştırma sırasında verilen kâğıtta yazılı bilgilerde özellikle vurgulanan noktalar şunlar: »Başağrısı, bezginlik, sersemleme, karın ağrıları, cilt bozuklukları gibi yan etkiler« dışında, bu ilaç yüksek dozda alındığı zaman »jinekomasti (göğüs büyümesi) ve iktidarsızlık« baş gösterebilirmiş. Ama *BIO-DESIGN* kobay insanlarını ne yapıp yapıp elinde tutmak istiyor. Deneklere imzalatılan anlaşmaya bir de tehdit sıkıştırılmış: »Denemenin, karşılıklı anlaşma olmadan, denemeye katılan tarafından tek yanlı olarak yarıda kesilmesi durumunda, *BIO-DESIGN*, araştırmanın o zamana kadar yürütülmesi sırasında harcanan tüm giderlerin karşılanmasını talep edebilir...« Böylesi bir kölelik anlaşmasının ahlâk dışı oluşu, enstitüyü pek ırgalamıyor anlaşılan. Denemelere katılıp vücutlarını bu enstitüye kiralayanlar, ne türlü acı ve ağrılarla karşılaşırlarsa karşılaşsınlar, denemeyi mutlaka sürdürmek zorundalar. Deneklere böylece korkunç bir baskı uygulanıyor. Parıltılı bir binaya gizlenmiş bu güzellik şirketinin ardında insanlara kişilik değiştirten çağdaş bir Dr. Mabuse yatıyor. Öyle bir doktor ki, büyük ilaç holdinglerinin emrindeki kimya sanayiinin pazarlama kollarıyla ahtapot gibi darda kalmış insanların boğazına yapışıyor. Herşey onların insafına, daha doğrusu insafsızlığına terk edilmiş.

Ben kendi payıma şanslı sayılırım. Verdikleri yüklü paradan vazgeçebilirim. Teşekkür edip öneriyi geri çevirecek gücüm

var. Ama ya ötekiler? İşsizliğin pençesinde kıvrananlar? *LAB, BIO-DESIGN* gibi birçok şirket, ekonomik bunalımın kucaklarına ittiği insanlardan yararlanıp kârlarını alabildiğine artırmaya bakıyorlar.

Bu insanlık dışı uygulamalar tartışılmaya başlandığında, sorumlu kişiler »Ahlâk Komisyonu« diye bir şey tutturuyorlar. Bu komisyonlarda bir takım bilim adamları, hattâ bir kaç kilise görevlisi bile bulunuyor. Bu tür komisyonlar, »gönüllü uyulması gereken denetim organları« işlevi görüyorlar. Ancak yalnız Amerika ve Japonya'da komisyonların kararlarına uyulması gereği yasalarla belirlenmiş. Federal Almanya'da ise böyle yasal bir kayıt yok.

Bu bağlamda ahlâktan söz etmek de insanlarla açık açık alay etmek demek. Komisyonların oluşumunu büyük ilaç şirketlerinin şefleri belirliyor; istediklerini bu göreve getiriyor, hoşlarına gitmeyene ise hemen yol veriyorlar. Bu kurulların öteki ülkelerde olduğu gibi resmî bir nitelik kazandıklarını düşünsek bile, komisyonlarda ancak *tıp bilimiyle ilgili* sorunların görüşüldüğünü gözden uzak tutmamak gerekir. İşin *insancıl ahlâk* yanına eğilebilmek için toplumun dışına itilen kişilerin durumunu kavramak, bu yüzden taksitle intihara razı olmak zorunda kalan bu kimselerin sorunlarıyla haşır neşir olmak gerekir.

Benim bir önerim var:

Bir an önce bir yasa çıkarılmalı ve ilaç sanayiinin en çok kâr sağlayan işletmecileri, bu denemelere bizzat »denek« olarak katılmakla yükümlendirilmelidirler. Önerilen bu yöntemin olumlu yönleri ortada: En azından bu beyler, şu sırada araştırmalarda denek olarak kullanılan, zayıf düşmüş insanlardan çok daha besili ve dayanıklıdırlar. Elde ettikleri gelir göz önünde tutulursa, bu denemelerden sonra gereksinme duyulan kür ve istirahat gibi olanaklardan da çok daha kolay yararlanabilirler. Bu uygulamayla denemelerin sayısında birdenbire büyük bir azalma görülecek ve bundan sonra yalnız gerçekten zorunlu olan denemelerle yetinilecektir.

Öyle çok da aykırı bir şey önerdiğim sanılmasın. Bundan daha altmış yıl önce hekimler, geliştirdikleri ilaçları önce kendi üzerlerinde denemiyorlar mıydı?

O »çok seyrek« rastlandığı öne sürülen yan etkilerin aslında ne kadar sık başgösterdiğini de bizzat kendim yaşadım. Ecza enstitülerine yaptığım yolculuktan sonra alt çenemdeki diş etleri iltihaplandı ve şişmeye başladı. Dişçi, ağzımın içini görür görmez durumu anladı: »Fenitoinli bir ilaç mı alıyorsunuz yoksa?« Evet, dedim. *LAB* Enstitüsü'nde aldığım ilaçlardan birinde ana madde fenitoindi. Diş hekimi, hastalığımın ne olabileceğini hemen kestirdi: »Saralı mısınız siz?«

Terfi Ediyorum

Thyssen'deki işi artık yürütemeyeceğim. Öylesine bitmiş, öylesine yorgun hissediyorum kendimi. Oysa hastalansalar da, bir iş kazası geçirmiş de olsalar, çoğu arkadaşın Adler'in yanındaki işlerine devam ettiklerini biliyorum. İşten atılıp yerlerine bir başkası alınır korkusuyla, ateşe, gribe aldırmadan on altı saat çalışanlar var. Örneğin Mehmet: Çalışırken ayağına bir demir parçası düşmüş. Korunma ayakkabısı olmadığından, ayağı alabildiğine şişiyor. İşe gelip gidebilmek için, kenarından yırttığı ayakkabılarını bir telle ayağına sarmıştı. Korkunç ağrılar içinde, acıdan dişleri sımsıkı kenetli, topallaya topallaya yürür, ağzından tek bir yakınma sözcüğü çıkmazdı.

Benim durumum farklı. Herşeyi bir yana bırakıp, rizikolu bir işe girişme olanağım var. Bu zor durumdan kurtulmak için bir çıkış yapabilirim. Adler'in aynı zamanda baş gardiyanı olan şoförüyle arasının açıldığını duyuyorum. Bir kurnazlık yapıp bu işi kapmayı deniyorum. Adler'e onda kalan paralarımı almaya geleceğimi söylüyorum. Her defasında olduğu gibi alabildiğine küstah. Kaç gündür nerelerde olduğumu soruyor. Özür diliyorum. Sağlığıma yeniden kavuştuğumu, bundan böyle işe gelmemezlik etmeyeceğimi anlatıyorum. Lütfen merhamete geliyor. Ertesi günü gelebilirmişim. »Ama öğleden sonra saat tam ikide, zahmet olmazsa!« - Hep aynı oyun: Saat ikide oradayım ve Adler ortalarda yok. Tam üç saat sonra, saat beş sularında evde yakalıyorum. Hemen mesafe koymaya çalışıyor: »Şimdi olmaz. Daha önce gelecektiniz. Banyo küvetindeyim şimdi.« Oysa banyoda falan oturmadığı çok açık. Tepeden tırnağa giyinmiş, karşımda duruyor.

Ben (Ali): »Eh, biraz daha beklerim öyleyse şu merdivenlere oturup. Nasıl olsa üç saattir bekliyorum.«

Adler (sabırsız): »Yok öyle şey. Olmaz. Sen var yarın gelmek.«

Ben (Ali): »Para değil istediğim. Bir şey soracaktım.«
Adler: »Olmaz dedik ya. Telefon edersin.«
Ben (Ali): »Lütfen beş dakikacık! Bir saatlik yol teptim.«
Adler: »Yarın telefon edin. Telefonda konuşuruz. Elimden başka şey gelmiyor şu anda.«
Ben (Ali): »Önemliydi. Size yardımı dokunurdu hani...«
Adler (ürküp meraklanıyor): »O da ne demek!«
Ben (Ali): »Yoksa bir şey gelebilir başınıza da...«
Adler: »Benim başıma mı? Nedenmiş o? Kimden?«
Ben (Ali): »Sonra geleyim, siz banyodan çıkınca...«
Adler: »Yok canım, durun biraz. Girin şöyle içeriye.«
Ali biraz duraksayarak Adler'in peşinden bürosuna giriyor. Adler'de alacak parası kalmış işçilerden biri, kendisine adamakıllı bir sopa çekmek istiyormuş ama, Ali bırakmıyormuş. Ali, bundan sonraki bölümde, kendisini efendisi için feda etmeye hazır, aşırı gayretkeş, biraz safça bir rolde. Gerekirse patronu için ölümü bile göze alacak sanki: »Ben karate de bilirim. Türk karatesi. *Sisu* deriz biz buna.« Kafadan atıyorum tabii. Ne karatenin K'sını bilirim, ne de *Sisu* öyle bir anlama geliyor. *Sisu*, Fince »dayanıklılık, sabır, direngenlik« demek. Adler bunlardan habersiz. »Birisi size fazlaca sokulacak olursa, bilin ki yanınızdayım. Bir geçirdim mi, yere serilmiş demektir.« - Kararlılığını göstermek için Ali, Adler'in masasına dehşetli bir yumruk indiriyor. Adler, yarı hayran, yarı şaşkın süzüyor Ali'yi. »Kim bu sataşacak herif? Senin beni koruman iyi hoş da, bana sataşacak bu pis serseri kim?« - Ali, »Adını tam bilmiyorum,« diyor: »ama ben ona söyledim. Adler'e bir şey yapacak olan, önce benle hesaplaşmak zorundadır, dedim. Çünkü ben Adler'in adamıyım, dedim ona.« - Konuşmanın heyecanı içinde Adler kendisiyle bayağı düzgün bir Almanca konuştuğumu da fark etmiyor.
Adler oltaya takıldı bile. Bir beş dakika kadar, hâlâ kendisinden alacakları olan Türk ve Arap işçilerinin listesinden isimler okuyor. Onun gözünde bu arkadaşların hepsi de olası bir katil! Ali bazı adları duyunca başını kaldırıyor, o ismi yineletiyor.

Sonra da başını sallayarak, aranan adamın o olmadığını belirtiyor. Eski iş arkadaşlarından hiçbirini tehlikeye düşürmemek için, Ali gerçekte var olmayan, gözünü intikam bürümüş bir adam icat ediyor: »Türklerin güreş takımına gelip giden bir Arap«mış bu. Nah şu kadar elleri varmış, pençe gibi. (Ali havayı döverek bu ellerin etkisini tanımlamaya çalışıyor.) Bu Arap, son defasında kendisine sataşan, üstelik de aldatmaya kalkan bir Alman'a öyle bir geçirmiş ki, »bir darbede suratını berbat etmiş adamın!« Burnu gitmiş, bir gözü kapanmış, bütün yüzü yamru yumru olmuş. Adler'in yüzünde kaygılı bir ifade var. Ali, öteki meziyetlerini de sıralıyor: Meğer yalnız karate yapmakla kalmazmış, »uzun süre taksi şoförlüğü de yapmış«mış. Sonra »büyük fabrikası« olan bir patronun yanında özel şoförlük de yapmış. »Ne fabrikası bu?« diyor Adler. »Şu konuşan aletleri yapıyorlardı.« - »Küçük telsizleri mi diyorsun?« diye doğru bir tahminde bulunuyor. Ali göğsü kabararak onaylıyor. Hani Adler isterse, o fabrika şefinden bir bonservis de getirebilir. (Fabrika sahibi, iyi tanıdığım biri çünkü, G.W.) »Şoför üniformam hâlâ dolabımda asılı!« diyor Ali böbürlenerek: »İyi kumaştandır; şapkası bile var.«

Adler »Bak, bu ilginç,« diyor: »İyi araba kullanır mısın sahiden?« - »Hiç merak etmeyin! Ali araba sürerken, patron arkada uyurdu hep. Arabaya bir şey olursa, tamir de gelir elimden.« - Bu da yalan. Ama Adler'in çiçeği burnunda, özel aksesuarı, her şeyi tamam 280 SE Mercedes'inin bir süre onarıma gereksinme duymayacağını varsayabilirim. »Bak, bu konuda senle anlaşabiliriz,« diyor Adler: »Ben nasıl olsa sık sık yollardayım, sen de sataşmaya kalkanları benden uzak tutarsın. Bana adlarını versen yeter zaten. Yabancılar Polisiyle aram iyidir. Neye uğradıklarının farkına bile varamadan dışarıda bulurlar kendilerini.« - »Onu bana bırakın,« diyorum aceleyle. »Zaten benim sizin yanınızda olduğumu bildiler mi, korkulacak bir şey yok, demektir. Bir darbede bitiririm işlerini. Polise falan gerek yok, ben daha temiz çalışırım bu

bakımdan.« - Adler, »Eh, öyleyse bir deneyelim,« diyor: »Pazartesi on buçukta burada olun.«
Toz yutan, en ağır işlere koşulan işçi durumundan şoför ve gorilliğe terfi etmem, işte böyle oldu. Görüyorsunuz ya, toplumumuz en alt düzeydeki bir yabancı işçiye bile köşeyi dönmesi için akla gelmeyecek fırsatlar sunuyor!
Adler, yeni bir işyeri açma eylemini, adeti olduğu gibi, bir başka dolandırıcılıkla atbaşı yürütecek. »Sen zaten daha hastasındır,« diyor. »En iyisi, seni şimdi sigortaya yazdıralım. Git, doktordan bir rapor al. Böylece sigorta öder paranı. Sen de bu arada bana şoförlük etmeye başlamış olursun.«
Bundan sonraki haftalarda Adler'i oradan oraya dolaştırınak, benim için, kişiliğimi hiçe sayma açısından korkunç bir azap oldu. Direksiyonu her kıvırışımda söyleniyordu: »Ağırbaşlı kullan şu arabayı.« - »Bırak şu tehlikeli numaraları!« - »Sana kaç kere söyleyelim, altındaki araba bir servet. O kadar para döktük biz buna.« - »Ben huzur ve güven içinde varmak isterim gideceğim yere. Arabaya veya bana bir şey olacak olursa sensin sorumlusu!« Oysa Ali arabayı büyük bir dikkatle kullanıyor. Kendi arabasıyla yaptığı hızın olsa olsa üçte biriyle gidiyor Adler'in arabasında. Buna araba kullanmak değil de, yollarda süzülmek bile denebilir. Ama Adler hep abartılı bir korku içinde. Belki de bu tür mızmızlanmalar kendine bir çeşit güven sağlıyor.
Adler, Ali'den genellikle vaktinden yirmi ila elli dakika önce kapısında hazır olmasını istiyor. Sanki çalar saati Adler'in! Ali zile basıyor. Bir süre sonra içeriden Adler'in uykulu sesi geliyor: »Bekle dışarıda. On dakikaya kadar geliyorum.«
Ondan sonra bekle babam bekle. Yağmur yağıyorsa, başını sokacak bir yer de yok. Anahtarı pencereden atıp Ali'ye Mercedes'e girip oturmasını söylemek, Adler'in aklından bile geçmiyor.
Villaların birbiri ardına dizildiği bu semt, saat sekiz, dokuz sıralarında hareketlenmeye başlıyor. Pancurlar yukarı çekiliyor, pencereler yavaş yavaş açılıyor. Otomatik garaj kapıları

yukarı kalkıyor. Bakımlı, büyük arabalar, cüzdanları şişkin sahiplerini işyerlerine taşıyor. Bir ev kadını, rengârenk yabancı kuşlarla dolu kocaman bir kafesi pencerenin önüne yerleştiriyor. Ön taraftaki bahçelerin hepsi de bakımlı, ne zaman baksan çimler hep yeni biçilmiş gibi.

Seyrek de olsa, Ali bazan saat yedide ya da sekizde Adler'e çağrılıyor. Bazan yarım saat, bazan bir saat beklemesi gerekiyor, efendisiyle hareket edebilmek için. Adler'in günlük programı saat ondan, on birden önce başlamıyor. Öğleden sonra iki, üç, bilemedin dörtte de bitmiş oluyor. Arada bir saatlik öğle paydosu da cabası. Adler'in çalışma günleri çoğunlukla Oberhausen ve Dinslaken'deki bazı bankalara uğramak, hesaba yatan paraları denetlemekle geçiyor. Garip ama, uğradığı bankaların hepsi oturduğu semtin dışında. Arada bir de arkadaşı ve iş ortağı Remmert'e uğruyor. Bu ziyaretin, vardiyadan çıkan işçilerin geri dönüş saatlerine rastlamamasına özen gösteriyor: »Arsızca sorular ve utanmazca ücret talepleriyle karşı karşıya kalmamak« içinmiş. İçeri girerken arabanın alarm sistemini de genellikle açık bırakıyor: Öyle ya, bilinmez ki! Bazan eve dönerken Duisburg'ta, yanında lokantası olan tenis salonuna da uğruyoruz, »bakalım her şey yolunda mı« diye. »Vergi kaçakçısı« dediği, aynı zamanda yakın arkadaşı olan vergi danışmanıyla buluşuyor orada. Adler, yıllık cirosunu resmen »yarım milyon ile bir milyon mark arası» gösteriyor: Öyle dişe dokunur bir işletme gideri olduğu da söylenemez. Gerçekte ise, yalnız kaçak işçilerden kafa başına cebine attığı para hesaplanırsa, cirosunun bunun en az birkaç katı olduğu ortaya çıkar.

Adler'in şoförlüğünü yapmak, başlı başına bir işkence! Mutlaka çıkışacak bir şey buluyor; sanki hep hayatı tehlikede. Ali sık sık, sanki etten, kemikten yapılma bir insanı değil de, incecik bir cam kap içinde, ilk fren yapışta ufalanacak bir mumyayı taşıyormuş duygusuna kapılıyor. Adler, Ali'yi kabaca azarlıyor; yüksek sesle sövüp sayıyor. »Sollama sakın! Aptal herif, yavaş gitsene!« Ve hep aynı sözler: »Biraz ağır-

başlı kullan şu arabayı!« Veya: »Eşkiya değiliz biz; efendice gidemez misin?« Bunu da genellikle şehir içinde ellinin altında, otobanda 140 ile giderken söylüyor. Başkalarının güvenliğini falan düşündüğünden değil. Üzerine titrediği tek şey, o çok değerli kendi canı. Polislerden ödü kopuyor. Uzaklarda bir polis, hele bir devriye arabası görmesin; yakalanmamak için en uzak yollardan, aralıklardan dolaşmaya razı.
Arkada olup biten onu ilgilendirmiyor. Bir kere bile geri dönüp arkasına bakmıyor. Yaşam felsefesine de uyuyor bu. O çok sevdiği lejyoner şarkısında dile geldiği gibi, »arkasında yakılmış topraklar« bırakırmış:
»Yüz askere verilen tek bir emir. Bir yol, kimsenin gitmek istemediği. Ve her gün ardımızda yakılmış topraklar; ne olacak bunun sonu?«
Bir gün neredeyse asıl kimliğim ortaya çıkacak gibi oluyor. Caddenin karşı tarafında bekleyen, ancak hareket ettiğimizi fark etmeyen fotoğrafçı arkadaşa elimle işaret verdiğimi görüyor. Yüzünü bir kuşku bulutu kaplıyor: »Kime el salladın öyle?« - »El sallamadım,« diyorum. »Karate antremanı için refleksleri yoklamak gerekiyor arada. Uzun zaman oturunca, böyle kol, bacak, el reflekslerini harekete geçirmek zorunlu.« Bunun gerekliliğini kanıtlamak için de bir yandan arabayı kullanıyor, bir yandan da ellerim ve kollarımla, seri, kesik kesik hareketler yapıyorum. Önceleri hafif bir şaşkınlıkla bakıyor. Antreman hevesimi iyice inandırıcı kılabilmek amacıyla, ama biraz da tehlike anında yanıma fazla yaklaşmasını önlemek için, karate kulübündekilerin benim yıldırım gibi reflekslerimden çok çekindiklerini anlatıyorum. Böyle bir darbe sırasında yanıma kazara yaklaşan bir arkadaşım, ne yazık ki »dört gün komada« kalmış! Kendisine bir başka fırsatta »öyle taze fırından çıkmış değil, iyice eski iki tuğlayı üstüste koyup bir el darbesiyle parçaladığımı« anlatmış, o zaman da takdirini kazanmıştım. Onun oturduğu tarafa doğru elimle havayı yukarıdan aşağıya dövüyor; »Elimin kenarı değdi mi, ölebilir karşımdaki!« diyorum. Fazla telaşa kapılma-

ması için ekliyorum: »Ama bir kâğıt imzalattılar, yalnız birisi saldırırsa karşılık verebilecekmişim.« Neyse ki benim ilkesel olarak zor kullanmaya, silaha başvurmaya karşı olduğumu, böyle durumlarda elimden gelen tek şeyin olsa olsa oradan savuşmak olduğunu bilmiyor!

Birden bağırıyor: »Bırak şu saçma hareketleri arabanda! Koltukları yırtacaksın!« Oysa arabanın koltukları öylesine sağlam ki, insana hiç aşınmayacakmış duygusunu veriyor! - Karate antremanının benim için ne kadar önemli olduğunu vurgulamak amacıyla daha sonra çıkan bir fırsatı da kaçırmıyorum. Adler, Essen'de *Ruhrkohle Isı Tekniği İşletmeleri*'ne girip bir süre ortadan kaybolunca, arabanın yanına geçiyor, karşımdaki görünmez rakibimle antremanını sürdürüyorum. Karşı taraftaki *Tabipler Sigorta Birliği*'nin birkaç katlı binasının pencerelerinde olayı seyretmeye gelen sekreterler beliriyor. Lüks arabanın önünde, havayı döverek kendinden geçmiş idman yapan gorile el sallıyor, onu büsbütün gayrete getirmeye çalışıyorlar. Ali de onların isteklerini yerine getiriyor ve böylece Tabipler Sigorta Birliği'nde en aşağı on beş dakikalık bir iş molası verilmesine neden oluyor. - Adler birden çıkagelip benim hareketlerimi ve pencerelerde biriken sekreterleri görünce, öfkeleniyor: »Hemen gir içeri, deli herif, âleme beni de rezil edeceksin! Sen git, ya maymun kafesinde yap idmanını veya Türk derneğinde!« Ali »Peki, öyle yapalım,« diyor: »Ama sizdiniz, içeride değil, dışarıda idman yap diyen!« - Patronuna kapıyı ardına kadar açtıktan sonra boynu bükük, hizmete hazır bir tavırla yine direksiyonun başına geçiyor.

Ali, bazan patronun arabadaki telefon aracılığıyla »hınzırlık yapan«, »rahat vermeyen« kimseleri işten kovuşuna tanık oluyor. Böyle olaylarda Adler'in sesi, beklenenin tersine, kızgın, öfkeli falan değil. Dolgun, kendinden memnun bir sesle konuşuyor. Telefona eğilip »Dinle sevgilim,« diyor, »gene bir at sineğinden kurtuluyorum. *Ruhrkohle*'ye uğradım şimdi. T.'yi işten çıkarıyorlar yarın! Harika değil mi, ne dersin?« - Bir keresinde sanayici ve politikacı arkadaşlarını hafta

sonu için Hollanda'daki motorlu yatına davet ediyor. Aralarında bir milletvekili de var. Araba telefonundan arkadaşlarından birine anlatıyor: »Bir baş belasından daha kurtuldum. Kapı dışarı ettim bugün! Bir tekme, bitti! İyice canımı sıkmaya başlamıştı.« - Bir başka seferinde de araba telefonunda felsefeye dalıyor: »Ne yaparsın, arada dişlerini göstermek zorundasın. Gözünün yaşına bakmayacaksın. Yumuşaklık göstermeye gelmez bu iş. O zaman pılını pırtını toplayıp, çekip gitmek zorunda kalırsın!«

Keyfi istediği zaman »adamları« işten alma gücünü buluyor kendinde. Artan işsizlik, nasıl olsa hangi koşullarda olursa olsun çalışmaya hazır insanları onun kapısını çalmaya zorluyor. Sömürdüğü, posasını çıkardığı insanları tanıdığı bile yok, bazısının yalnız adını biliyor. Yaptığı tek şey, paraları toplamak. Bu işi çoğunlukla araba telefonundan hallediyor: »*Ruhrkohle İşletmeleri* yeni bir tesis kurmuş, gelmiş bana diyor ki: 'Bizde işe alma yasağı var, kimseyi alamıyoruz. Ama şiddetle elektrikçiye ihtiyacımız var, anlaşıldı mı!' Bu olayda, Köln yakınlarında bir İş ve İşçi Bulma Kurumunu kafakola almışlar. Elektrikçileri bulmuşlar. Hepsi benim faturalarımla döndü bu işin. Bu adamların yüzlerini bir kere bile görmedim. Ama paraları her ay düzenli geliyordu.« (Gülüyor) »Ee, yolunu bulacaksın tabii. Aradın mı, her şeye bir çare bulursun!«

Bir başka seferinde şunları anlatıyor: »En iyisi büyük holdinglerle iş yapmak bence. *Steag*'ın aşağı yukarı her işletmesinde adamlarım çalışır. Bütün reaktörlerde çalışmışlığımız var. *Thyssen*, *Ruhrkohle*, *Ruhrchemie*, Hollanda'da *General Electric*, hepsi dünya çapında şirketler bunlar. Sıkıysa bir resmî daire veya kuruluş gelsin de birşey söylesin. Keyfimiz nasıl isterse öyle yerleştiririz adamlarımızı. İsterlerse bacakları tutamaz olup devrilinceye kadar çalışssınlar. Holdingler için önemli olan, işi çabuk ve gürültüsüzce bitirmemiz. Ne kadar az adam çalışırsa onlar için o kadar iyi, çünkü böyle işlerin yayılıp duyulmasından hoşlanmazlar. Az adam çalıştırmak

benim de işime geliyor tabii; ne kadar az adam olursa işin derdi o kadar azalır, üstelik fazla para ödemek zorunda kalmam.«

Adler arada hayıflanarak, bazı rakiplerinin kendisinden daha kurnaz, daha dalavereci olduklarını itiraf ediyor. Bazı işadamlarının, holdinglerden yok etmek üzere devir aldıkları »zehirli artıklar«dan nasıl »çifte vurgun« vurduklarını anlatıyor:

»F., *Ruhrkohle*'den, Emscher akarsuyunun zehirli çamurunu temizleme ihalesini almıştı. Herif milyonlar kırdı. Kalan artıklarla da büyük bir iş çevirdi. Arta kalan pisliği bir kömür öğütme tesisinde ufalatıp, kömür tozuna dönüştürdü ve büyük ısıtma merkezlerine sattı. Yalnız bu toz öyle herhangi bir siloda depolananuyor. Zehirli gaz, buhar falan oluşuveriyor, kendiliğinden patlayabiliyor. Oberhausen'deki cüruf tepesi denen birikintiyi de böyle sattılar. Belediye, bu tepenin temizleme işini bir Hollandalı'ya verdi. Hollandalı, otobanın yanındaki birikintiden alıp götürdüğü her metreküp için belediyeden para kesiyor. Sonra ne yapıyor, biliyor musun? O zehirli birikintiyi öğütüp tenis kulüplerine, tutturabildiği fiyata satıyor. Tenis işinde büyük para dönüyor şu sıra. İçinde asit var, her türlü zehir var. O tenis kortlarında biri düşmeyegörsün, açılan yaralar korkunç oluyor. Doğrusu marifet buna denir işte! Tezeği paraya çevirecek, üstelik bunun için de iyi bir fiyat ödemelerini sağlayacaksın. Hey yavrum be, ne adamlar var, parmaklarını boka batırıp çıkartıyorlar, bakıyorsun altın olmuş!«

Aslında Adler tüm serveti'ni, pisliğe, ise, toza, kendi deyimiyle söylemek gerekirse boka borçlu ama, kendisi söz konusu oldu mu, temizlik ve titizlikte üstüne yok. Dünya üzerindeki herhangi bir pisliğe dokunmaktan hastalık derecesinde korkuyor. Yanında çalıştırdığı köleleri, onun için sanki »dokunulmaması gereken, pis ayaktakımı.« Onlardan düpedüz iğreniyor; elinden geldiğince uzak kalmaya çalışıyor. Evine biri geldiği zaman bu kadar korkmasının ve öfkelenmesinin nedeni, yalnız kendisinden para koparmaya çalışmaları değil; ter kokan, pis

işlerde çalışan, üzerlerinden yoksulluk akan bu insanlarla karşılaşmak bile onu çileden çıkarmaya yetiyor. Oysa alacağı olan işçiler özellikle temiz, özenli giyinip geliyorlar onun yanma. Bir ben öyle yapmıyordum. Çoğu zaman, inadıma kirli iş tulumumla, yüzümdeki is ve tozu silmeden bu villalar semtine dalıyor, çalışma sırasında bulandığım pislikle kapısına dikilip dehşete kapılmasına neden oluyordum.

Terfiden bu yana, Ali giyimini Mercedes'e göre ayarlıyor. Pantolonu ütülü; beyaz veya gri temiz bir gömlek, kravat, leş gibi iş kunduraları yerine gıcır gıcır parlayan ayakkabılar. Ama Ali Adler'in gözünde hâlâ »yeraltında yaşayan proleterler«den biri. *Dieselstrasse*'de oturması bile yeterli bu damga için. Adler'in gözünde, bu cenabet yerde ancak en cenabet insanlar oturabilir ve bu cenabet herifler hemen yanıbaşlarındaki cenabet yerde çalışırlar!

Şoför Ali, bir gün yine sabahın köründe, saat yedi buçukta Adler'in kapısı önünde yarım saat kadar beklemek zorunda kalıyor. Birden derhal tuvalete gitmesi gerektiğini fark ediyor. Kapıyı çalıp, Adler'den tuvaletini kullanmak için izin istiyor.

Adler: »Büyük mü, küçük mü?«

Ben (Ali): »Hepsi.«

Adler (iğrenmiş bir suratla): »Dışarıda gör işini.«

Ben (Ali): »Nerede dışarıda?«

Adler: »Köşede bir yerde işte, haydi!«

Ben (Ali): »Hangi köşede?«

Adler: »Hangi boktan köşe olursa olsun, be adam!«

Ali'yi bir köpek gibi ihtiyacını sokakta görmeye gönderiyor. Ön taraftaki bahçesine doldurmanın da olanağı yok, her yandan görülebiliyor orası. İçimden Mercedes'in motor kapağının tam önüne, yıldız işaretinin olduğu yere yapıvermek geliyor. On dakika sonra aşağıya iniyor. Soruyorum: »Helâ bozuk galiba?«

Adler: »Yok, bozuk değil. Pek hoşlanmıyoruz da. Böyle yabancı insanlar olunca falan... Açık söyleyeyim; hastalıktan falan korktuğumuz için tedbirli davranıyoruz. Tanımadığı-

mız insanlara kesinlikle izin vermiyoruz. Bir dolu hastalık var etrafta. İnsan hangisine nasıl yakalanıyor bilinmez... Anladın mı? Helâlarda hastalık bulaşma tehlikesi çok yüksek.«

Ben (Ali): »Konuklar var diyelim, hep dışarı mı yolluyorsunuz onları da?«

Adler (canı sıkkın, biraz duralayıp): »Dedim ya, gelen giden nim olmaz. Bizim montörler falan da öyle gelip benim tuvaletime oturamazlar. Çünkü hepsi bilir bunu ve kimse gelip sormaz. Bu konuda çok titizimdir.«

Ben (Ali): »Ayç'dan da çekiniyorsunuzdur?«

Adler: »*Aids* mi diyorsun? E, ondan herkes korkuyor, öyle değil mi? Ama ben önlemimi alıyorum. Öyle yabancı tuvaletlere falan gitmem ben. Adetim değil.«

Ben (Ali): »Hımm...«

Adler: »Gitmem, katiyen. Ne yapıp yapıp, o işi evde görmeyi beceririm. Bilmediğim tuvalete gitmem.«

Ben (Ali): »Hımmm.«

Adler: »Ne sokaktaki genel helâlara giderim, ne de misafir olduğum yerdekilere.« (Kendi kendine konuşur gibi): »Pek öyle kimseye elimi de vermem. Birisinin elini sıkmak zorunda kalırsam da, hemen ardından ellerimi bir güzel yıkarım.«

Ben (Ali): »Herkes sizin gibi düşünse, kimse hastalanmaz mıydı, dersiniz?«

Adler: »Bulaşıcı hastalık kalmazdı ortada. Ama herkes böyle düşünmüyor ki, Bu konuda bazıları tıpkı domuzlar gibi davranıyor. Aklına gelince midesi bulanıyor insanın.«

Adler'i bir gün almalı, kaçak işçilerini çalıştırdığı yerleri bir bir dolaştırıp 'suçüstü' yaptırmalı. Bu arada Remmert'teki helâlara da götürmeli. İşçilere ayrılmış iki helâ var burada, ikisinde de pislikten geçilmiyor. Şirket tuvalet kâğıdı vermiyor, temizlik yapan da yok. Helâlardan birinin kapısı sökülmüş. Zaten çok kalabalık olduğu için insan aldırmadan çöküveriyor

oraya. Bu helâya bir Alman keçeli kalemle düşüncesini de yazmış: »Pis Türklere Mahsustur.«

Oberhausen - Essen arasında, ya da Wesel'e doğru otobanda yol alırken, yapacağı telefon konuşması da yoksa, Adler'in iki yanımızdan akıp giden görüntüye bakıp felsefeye daldığı olurdu. O zaman, sabahtan akşama dek dinlediği o pek sevdiği »Radyo Lüksemburg«u açtırır, insana her şeyin tozpembe olduğu bir dünyada yaşadığı duygusunu veren bu yayınlarda saat başlarında haberler başlayınca sesini iyice kıstırırdı. Gerçi Türk şoförüyle konuşmaya yanaşmaz, kesik kesik cümlelerle yetinirdi. Ama beş altı günde bir, 'hızla gelişen bir iş adanu olarak' Alman ulusunun durumu hakkında düşünceler geliştirme gereği duyar, bunları birbiri ardına dizdiği cümlelerle şoförüne benimsetmeye çalışırdı.

Birgün, radyoda tam »Günaydın, güzel Almanya, seviyorum seni!« adlı iddialı parça çalınırken, şoför Ali soruyor: »Herr Adler, siz ne zamandan beri kendi patronunuzsunuz; işadamısınız yani?« Adler, beş yıldır »serbest çalıştığını» söylüyor. Daha önce *MAN*'a bağlı bir demir-çelik işletmesinde satın alma müdürlüğü yapmış. »Ama bu beş yılda öğrendiğimi, daha önce hayatım boyu öğrenememiştim. Açıkgözler konusunda falan da öyle.«

Ben (Ali): »Epey para da kazandınız bu beş yılda herhalde. Açıkgöz ne demekti?«

Adler: »Para da kazandım elbet. Ama Almanya'da hiç çalışmadan insanın parasına göz diken bir sürü dolandırıcı var. İşleri güçleri karşılarındakini kafese koyup, parasını sızdırmak. Yanında çalıştırdığın adamlar da, o eski bildiğimiz çalışkan Alman işçisinden çok farklı, çalışkanlık ve becerikilik açısından. Hitler diktatör olmasına diktatördü, ama bu konuda...«

Ben (Ali): »Çok insan öldürmüş ama?«

Adler: »Öyle. Hiç gereği olmayan savaşlara girişti.«

Ben (Ali): »Yenildiği için mi öyle diyorsunuz?«

Adler: »Evet, çabucak her yere birden egemen olmaya kalktı.

Kazandıklarıyla yetinmedi. Yahudilere yaptıklarına gelince, bu konuda herkesin düşüncesi ayrıdır. Kimse sevmez zaten bu Yahudileri... Bugün unutuluyor tabii, ama Hitler herkese ekmek ve iş vermişti. O hükümetteyken tek işsiz kalmamıştı... Bugün işsizler ordusu şöyle bir, iki milyon daha artsın, yine bir Hitler gelir başımıza. Bundan emin olabilirsin. Sen o zaman gör buradaki siyasal karmaşayı, çatışmaları falan.«

Ben (Ali): »O zaman sıra bizde demektir. Yahudilerin yerine.«

Adler (gülüyor): »Korkma canım, sizi de hemen gaz fırınlarına atacak değiliz. Sanmam, öyle olsun. Çalıştırmak için ihtiyacımız var size. Yahudi konusu binlerce yıldır kökleşmiş. Baksana, Yahudiler hep ticaretle uğraşmışlar, hep başkalarını çalıştırıp onların sırtından geçinmişler. Ellerinden ucuza kapıp pahalıya satmışlar. Yahudilerin huyu böyledir. Soyları tembeldir bunların. Kendileri çalışmasın, başka milletlerin sırtından vurgunlarını vursunlar. Onun için kimse sevmez Yahudileri. Ne Almanlar, ne Amerikalılar, ne Ruslar ne de Polonyalılar. Türklerin durumu başka. Sen de pekalâ biliyorsun, istediniz mi en zor işlerde bile çalışıyorsunuz. O yüzden, öyle şeyleri çıkar aklından. Ama bazı yasalar çıkarılabilir tabii, bütün yabancılar bir yıl içinde Almanya'yı terk etsin diye. İşsizlerin sayısı bir milyon daha artarsa olabilir böyle şeyler.«

Ben (Ali): »İşsizlik artar mı sizce?«

Adler: »Ee, bu işten anlayanlar öyle diyorlar. Hem politikacılar, hem de büyük sanayiciler. Ama herkes duysun istemiyorlar tabii. Meselâ, bilgisayarların, robotların sayısı gittikçe çoğalıyor. Beni düşün, yanımdaki adamların yerine makine çalıştırabilecek olsam makineyi tercih ederim, elbette. İsterse yüz bin mark olsun. Üç adamı işten çıkarsam yine kârdır; hiç olmazsa dertlerinden kurtulurum!«

Ben (Ali): »Hımm.«

Adler: »Anlıyorsun ya, makine daha güvenilir bir nesne.

Sorun çıkarmaz. Genel eğilim de böyle zaten. Büyük işletmelere bak, hepsi otomatikleşmiş. Gittikçe de artıyor. Çelik, boru döşeme gibi işleri bazı ülkeler bizden ucuza getiriyorlar. DDR (Demokratik Alman Cumhuriyeti, G.W.) de öyle, Nijerya da. Neden, çünkü bizde ücret giderleri çok yüksek. O yüzden de rekabet edemiyoruz artık. Herkes işsizliğe son vermekten dem vuruyor ama, hiçbiri beceremiyor. Bizim ekonomik sistemimizde buna imkân yok artık. Tam tersine. İş arayan bir sürü insan çıkıyor ortaya. Okulu bitiren gençler var, iş arıyorlar ama iş yok. Erken emeklilikmiş, şuymuş, buymuş; böyle yarım yamalak işleri çıkar kafandan. Eski Mısır'daki gibi. Öyle derlermiş; yedi yıl bereket, yedi yıl felâket. Bizdeki de öyle. 40 yıllık bolluk içinde yaşadık, şimdi de kemerleri sıkmak gerekiyor biraz. Ola ki yeni bir savaş gibi bir şey çıksın da ortalığı yeniden inşa etmek gereksin.«

Ben (Ali): »Savaş çıkar mı diyorsunuz yani?«

Adler: »Öyle. İşsizler çoğalırsa, Almanya'da en azından bir iç savaş çıkar. Bunu kafana koyacaksın bir kere. Bir milyon işsiz daha ortaya çıktı mı, millet sokaklarda barikatlar kurmaya başlar, görürsün. Bir kıyamet kopar ki, hukuk devletinden falan eser kalmaz.«

O sırada radyoda bir ara haber: »Almanlarla evli yabancıların boşanmaları durumunda Almanya'da kalma izinlerinin kaldırılması veya kısaltılması planlanıyor...«

Adler: »Gördün mü işte!«

Radyo: »...ve mahkeme beş yıldır Almanya'da yaşayan bir Türk'ün açtığı davayı düşürdü. Türk'ün Alman karısı boşanma talebinde bulunmuş ve ortak çocuk için velâyet (bakım) hakkı da kendisine tanınmıştı. Kassel Belediyesi bunun üzerine, Türk babanın daha uzun olan kalma müsaadesini bu yılın Ağustos ayı sonu ile sınırlandırmıştı.«

Adler: »Gördün işte, nereye baksan bunları duyuyorsun.«

Ben (Ali): »Siz ne diyorsunuz buna? Evlenmişler; kim bilir, kadının belki de başka bir adamla ilişkisi vardır, kapı dışarı

etmiştir kocasını. Adam çocuğunu bile göremeyecek bundan böyle!«

Adler (oralı değil): »Çekip gitmesi gerekir, bu açık. Söyledim ya, Alman siyasetinin eskiden düştüğü bir hata bu. O dönemde iktisadî mucize sırasında, kapıları biraz fazlaca açtık; Türk olsun, İtalyan olsun, isteyen geldi... Bizim politikacıların en büyük hatası bu oldu; yapmayacaklardı böyle şey.«

Ben (Ali): »Biz de kendiliğimizden gelmedik ki; gelip çağırdılar bizi. O zamanlar bilgisayar falan yoktu, adama gereksinme vardı.«

Adler: »Öyle de, iki ucu pis bir değnek bu. Herkes pişman bugün. Ama başka nedeni de var tabii. Türkler gelip en ağır işleri üstlenince, Almanlar her şeye burun kıvırmaya başladılar. Bu tür işlere tenezzül etmiyorlar. Bu kafa bugün de böyle sürüp gidiyor. Üstelik Alman'ın canı çalışmak istemiyor. O zaman da bir sürü güçlük çıkarıyor. O kadar yabancıya izin vermek, korkunç bir yanlış oldu. Ama bana sorarsan, bütün Türkler çekip gitseler bile, iki milyon üç yüz bin işsiz sayısında çok az bir azalma olur. Sorun, yalnız Türklerin gitmesi değil. O zaman belki iki milyon iki yüz bine iner işsiz sayısı. Bu da çözüm değil yani.«

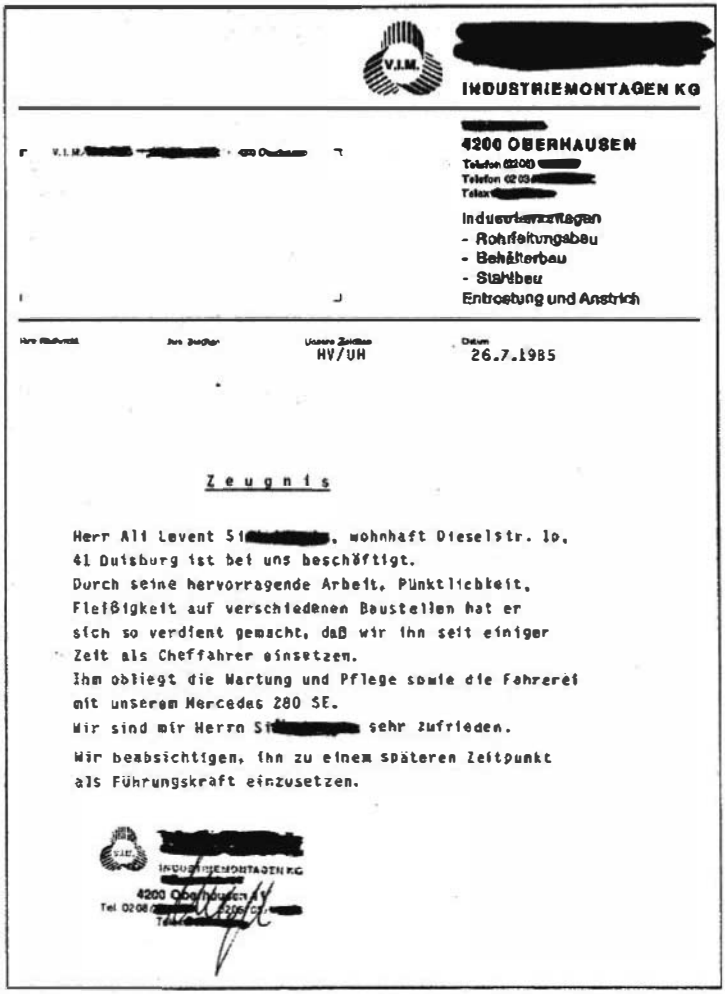
Konuşmamız bir başka radyo haberi ile kesiliyor: »... hakkında açılan davada, Bakan, *Veba, Klöckner, Krupp, Mannesmann* ve on bir başka işletmenin daha »bağış« adı altında yaptıkları ödemelere yardımcı olmaktan...«

Ben (Ali): »Hapse atarlar mı bu Ekonomi Bakanını?«

Adler: »Yok canım, olur mu öyle şey. O zaman, bizim hükümetin yarısının içeri girmesi gerekirdi. Olacak şey değil.«

Ben (Ali): »Hem milyarlarca para kazanıyorlar, hem daha fazla kazanalım istiyorlar...«

Adler: »Öyle tabii. Sen de hep benden daha fazla para almak istemiyor musun? İnsanın yaratılışı böyle, haksız mıyım yani?«

[redacted]
INDUSTRIEMONTAGEN KG

[redacted]
4200 OBERHAUSEN
Telefon (0208) [redacted]
Telefon 02 03 [redacted]
Telex [redacted]

Industriemontagen
- Rohrleitungsbau
- Behälterbau
- Stahlbau
Entrostung und Anstrich

HV/UH

26.7.1985

Z e u g n i s

Herr Ali Levent Sı[redacted], wohnhaft Dieselstr. 10, 41 Duisburg ist bei uns beschäftigt.
Durch seine hervorragende Arbeit, Pünktlichkeit, Fleißigkeit auf verschiedenen Baustellen hat er sich so verdient gemacht, daß wir ihn seit einiger Zeit als Cheffahrer einsetzen.
Ihm obliegt die Wartung und Pflege sowie die Fahrerei mit unserem Mercedes 280 SE.
Wir sind mit Herrn Sı[redacted] sehr zufrieden.
Wir beabsichtigen, ihn zu einem späteren Zeitpunkt als Führungskraft einzusetzen.

[redacted]
INDUSTRIEMONTAGEN KG
4200 Oberhausen 11
Tel. 0208/[redacted]

Terfiden sonra Adler'in Ali'ye verdiği bonservis:

»41 Duisburg, Dieselstrasse 10 adresinde oturan Bay Ali Levent Sınırlıoğlu, işletmemizde çalışmaktadır.
Çalıştığı çeşitli inşaatlardaki üstün başarısı, dakikliği ve çalışkanlığı ile dikkati çekmiş ve bir süreden beri işletme şefimizin şoförü olarak görevlendirilmiştir. Kendisi şirketimizin Mercedes 280 SE marka otomobilinin bakımı, onarımı ve sürülmesiyle görevlidir.
Bay Sınırlıoğlu'ndan işletmemiz çok memnun bulunmaktadır.
Kendisini ilerde şirketimizin üst kademelerinde yönetici olarak görevlendirmek niyetindeyiz.
Vogel Sanayi Montaj İşletmeleri.«

»İşyeri Toplantısı«

Adler, »adamlarını« *J. P. Remmert* şirketinde çalışanların buluşma yerine on dakika uzaklıkta, *Skagerrakstrasse*'deki Sporcular Meyhanesi'nin arkasındaki küçük bir odaya topluyor. Bunun adı »İşyeri toplantısı.«

Adler'i arabayla oraya götürüyorum. Yolda güvendiği birisiyle telefonlaşıyor. Bundan böyle »bu cephede ortalığın sütliman« olmasını sağlayacak, »her şeyi düzene« sokacakmış. »Daha sonra hepten başı belâya gireceğine şimdiden küçük, ama güvenilir bir ekibi yasal işlemleri tamamlanmış olarak çalıştırmak« daha işine gelirmiş. Adamlarına yapacağı konuşma öğleden sonra saat dörtte başlayacak. Herkes katılmak zorunda toplantıya. Boş saatlerinden feda edip gelsinlermiş.

Ben (Ali), evrak çantasını taşıyorum. »Artık yanımdan ayrılmayacaksın,« diyor. »Birisi bana fazla yaklaşacak olursa, araya girer, bir çırpıda işini bitirirsin.« - »Merak etmeyin,« diye sakinleştiriyorum Adler'i. İşyerinde birlikte çalıştığım insanların, eski arkadaşlarımın karşısına, Adler'in yanında korumacılığına terfi etmiş, onun 'adamı' olarak çıkmak, hiç de hoş bir duygu değil. İçlerinden birisi gerçekten kendini kaybedip Adler'e bir tane patlatacak olursa, kime yardım edeceğimi de çok iyi biliyorum. İsterse kimliğim ortaya çıksın. Kimlik değişiminin, rol yapmanın da bir sınırı var.

Çalışma arkadaşlarım, büyükçe bir masanın etrafına dizilmişler bile. Aralarında yeni yüzler var. Adler, masanın baş ucuna kuruluyor. Bana da bir işaret veriyor, yanındaki köşeye sıkışayım diye. Bir iki arkadaşa göz kırpıyorum. Anladıklarından pek emin değilim. »Susun artık!« diye Adler kendi aralarında konuşanları azarlıyor. Ve içlerinden pek azının kavrayabileceği bir söz ediyor: »Yahudi havrası mı burası!« Herkes suspus oluyor. Merakla Adler'e dönüyorlar.

Seçtiği hitap tarzı bu defa çok farklı: »Evet, sevgili çalışma arkadaşlarım...« Gülmesini tutamayan Kemâl, masanın altından bacağıma bir tekme indiriyor.

»Sizi buraya, ekibimize bir çeki düzen vermek zorunda olduğumuzu açıklamak için çağırdık. İşletmemizde kaçak işçi çalıştırıldığını öne sürenler olmuş. Bununla ilgili olarak radyolarda Remmert adı bile geçmiş. Bu tür söylentiler şirketimize son derece zarar verici olup, bunları icad edenleri uyarmak isterim. Şimdi bu durumdan hareket ederek, belli bir ekip oluşturmak istiyoruz. Bu ekipteki işçilerle iş mukavelesi de yapacağız. Hükümetimiz bize çok şükür yeni bir fırsat tanıdı; bundan yararlanıp güvenilir adamlarımızla altışar ay süreli, sınırlı sözleşmeler imzalayacağız. Böylece bu adamlarımızı da denemiş oluruz. Kim işimize yarar, kim yaramaz göreceğiz. Herkesin kafasının içinden ne geçtiğini bilemeyiz tabii. Bu yoldan aklı başında bir grup oluşturabilirsek, ondan sonra kimle ne yapacağımızı tekrar bir görüşürüz. *Thyssen*'de yasalara bizden çok daha az uyan bir sürü firma çalışıyor.«

Adler, bu sırada *Thyssen*'den »her ay en az üçbin saatlik« iş almasının garanti olduğunu anlatıyor. Olağanüstü durumlardaki işler ayrıca hesaplanacak: »İktisadî durum böyle iyi giderse, daha yıllarca sürer bu! Ancak yeter ki *Thyssen*, birdenbire haydi, paydos, demesin!«

Ali'den servise haber vermesini istiyor; şöyle bir kasılarak »Hepinize benden birer içki!« diyor, »Limonata mı, koka kola mı, bira mı, her neyse; bu tur benden.« Sonra da oturdukları yere yarı kuşkulu, yarı kaygılı çökmüş kalmış »sevgili çalışma arkadaşları«na dönüyor: »Dinleyin hepiniz! Şu toplu sözleşme ücretlerini de anlatacağım.« Sırf kendi çıkarlarına göre ayarladığı, o insanın karnını doyurmaya bile yetmeyen ücretlere »toplu sözleşme ücretleri« diyor! Sanki sendikalarla görüşülüp anlaşmaya varılmış resmi ücretlerden söz ediyor! »Bu ücretler, bakın açık açık söylüyorum, bu ücretler şöyle: on sekiz ile yirmi bir yaş arasında olanlara 8,50 mark; yirmi birin üstünde, bekâr olanlara 9 mark, evliler için on mark.« (Aramızda evli

olan çok az.) »Ücretleri böyle kademelere göre biraz ayarladım; evli adamın gideri daha çoktur, ne de olsa. Bence bu toplu sözleşme ücretlerine sosyal duruma göre ayarlanmış gözüyle bakabilirsiniz.« Sert bakışlarla çevresini süzüyor: »Akh yatmayan varsa, çekip gidebilir hemen!«

Kimse kıpırdamıyor. Hiçbirinin aklından geçeni söyleyecek hali yok. Buradakilerin çoğu için bu iş, geçim kaynağı olmaktan da öte, hayatta kalma savaşını. Herkes, kendisi işten ayrıldığı anda sokaklarda işsiz güçsüz dolaşan bir düzine insanın ince eleyip sık dokumadan, boşalan yeri doldurmaya can atacağını biliyor.

Nedim bir söz söyleme cesaretini gösteriyor: »Net mi bu 8,50 mark?«

Adler (kestirip atıyor): »Bizde ücret brüt ödenir.«

Nedim: »Ama o zaman elde net beş - altı mark birşey kalır.«

Adler: »Bekârlar için ücret cetveli aklımda değil şimdi. Olabilir. Ama bakın, son defa söylüyorum: Bundan sonra ücretler yalnız brüt üzerinden ödenecek. Sırf çıkardığınız işe göre değil, sosyal durumunuzu da göz önünde tutarak veriyoruz bu ücretleri. Ortadaki pastanın büyüklüğü belli. Biz hem bunu, hem de sosyal durumu göz önünde tutmak zorundayız.«

Arkadaşların söylediğine göre, yalnız *Thyssen*'de işçi ve saat başına dağıtılan »pasta dilimi«, 52 mark tutuyor. Adler'e *Thyssen*'de çalışan her işçisi için saat başına ödenen bu ücret, ağır iş zammını ve kirli, sağlığa zarar verici işlerde çalışanlara ödenen ek ücretleri de içeriyormuş. Fazla mesai paraları ayrı hesaplanıyormuş. Yine de *Thyssen* için, Adler'e ödediği bu para, kendi hesabına işçi alıp çalıştırmaktan daha ucuza geliyor. Kendi işçilerine vermek zorunda olduğu tatil parası, yılbaşı ikramiyesi, hastalık durumunda altı hafta ücretin tam ödenmesi vb. yükümlülükler yok. İstediği gibi işten atma özgürlüğü de var! Adler, bu elli iki markı Remmert ile paylaşıyor. Remmert 27 mark alıyor, Adler 25 mark. Diyelim ki o kadar da kötü bir adam değil ve sosyal kesintileri cebine atmadan, ortalama dokuz mark da oraya yatırıyor. Yine de

kendisine saatte 16 mark kalıyor. *Thyssen*'de ayda en az üç bin saatlik iş yaptığına göre, Adler'in bir ayda yalnız *Thyssen*'den cebine indirdiği paranın tutarı tam 48 bin mark.

»İyi, o zaman adlarını yazalım bizimle çalışacak arkadaşların!« Emrindeki insanların yüzlerindeki ezik ve kaygılı izlenimi fark ediyor. Her zamanki sözde gönül alıcı söylevlerinden birine başlıyor: »Evet, biliyorum; şimdilik dolgun bir ücret sayılmaz bu. Ama unutmayın ki henüz birbirimizi pek fazla tanımıyoruz, şöyle bir altı ay çalışıp birbirimizi daha yakından tanıma fırsatı bulalım. Ücret konusunu yeniden konuşmaya hazır olduğumu göreceksiniz. Bir şeyler yaparız o zaman.« Oysa Adler'i biraz tanıyan herkes, bunların boş laftan ibaret olduğunu pekalâ biliyor.

Adler, susun anlamında elini yukarı kaldırıp ekliyor: »Ha, bir şey daha. Bundan böyle kaytarmaca yok. Artık toparlanmanın zamanı geldi. Başka adam da almayız o zaman. Yalnız işi kaytaranlarla yollarımız ayrılacak maalesef. Yerine hemen başkası alınır ve mesele orada biter, anlaşıldı mı? Yol geçen hanına çevirtmem ben işletmemi!«

Yirmi üç yaşındaki Mustafa'ya dikiyor gözlerini: »Bu söylediklerim senin için de geçerli, anlaşıldı mı? Önceki gün işbaşı yapmadın yine; bu sonuncu defadır, bilesin!« Mustafa özür diliyor; karısını hastaneye götürmüş, bir oğlu olmuş... Mustafa'yı kutlamak yerine Adler, söylediklerini duymamış gibi yapıyor ve yineliyor: »Bu son dedim, anlaşıldı mı?« Bir kere bile hastalık parası ödemiş değil. Üstelik işbaşı yapmak için buluşma yerine geldiğimizde o gün bize göre iş olmadığı için geri yollandığımız da az olmuyor. Ama Adler, yanında sanki köle çalıştırıyor. Onların hem bedenlerine, hem de zamanlarına hükmedebiliyor! Alman işçilerinden Walter Recht'e de kabaca çıkışıyor: »Sen de öyle! Ya doğru dürüst her gün işe gelirsin, veya çeker gidersin!«

Walter (aşağıdan alıyor): »Herr Adler, cumartesiden pazara yirmi saat çalışmıştık. Eve ancak üçe çeyrek kala gidebildim. Üç buçukta karım ağırlaştı, ambulans çağırmak zorunda kal-

dık. Hemen de ameliyata aldılar. Ben zaten durumu derhal sizin Herr Flachmann'a iletmiştim!« Adler yine duymazlıktan gelip, kendi bildiğini okuyor: »Söylediklerime kulak asmazsanız, yine eskisi gibi yaparım. Birisi hastayım, gelemiyorum, deyince, evine gidip ateşini ölçerdim. Ateşi yoksa vay haline, oracıkta kovardım herifi.« Yeniden 'sosyal işbirliği' havasına bürünmeye çalışıyor: »Birbirimizi biraz tanıyınca, kimin ne iş görebileceğini de anlamış oluruz. Aralık ayında bir araya geldiğimizde, tabii o zamana kadar birlikte çalışabilirsek, bir noel daveti gibi küçük bir toplantı yapar, süresiz mukaveleler de imzalayabiliriz. Bakarsınız o günler de gelir. Anlaştık! Artık hep bir aradasınız. Bundan sonra da para konusunda gürültü patırtı istemem. Yarından tezi yok, cumartesi, pazar bütün gün çalışıp fazla mesai yapabilirsiniz! Ne kadar dayanırsanız!«

»İşimiz bitti demektir,« diye adamlarını eve yolluyor: »Yarın vaktinde gelin, ha! Elinizi, yüzünüzü, bilmem nerenizi iyice yıkayıp gelin! Hah, ha!...« Mustafa'nın arkasından sesleniyor: »Birasını ödedi mi bu Mustafa? Kafayı çekip hesabını bana yüklemeyin sonunda!«

Gelecekteki kayınbiraderi, aynı zamanda da postabaşı ve dert ortağı Wormland'a dönüyor: »Bu işi de hallettik sayılır.« Çantasını arabaya götürmemi söylüyor. Wormland'ı bilgilendiriyor bu arada: »Ali benim korumam oldu. Adamlarına da söylesen iyi olur. Karate biliyor. Hem tabancası da var.« (Oysa ona yalnız bir kez bir sustalı gösterıniştim. G.W.) »Ali hep arkamda oturdu. Gözlerini hiç ayırmadı benden. Bir ara iki kişi yaklaşıp benden hemen para vermemi istediler. Şimdi saldıracaklar üstüme, dedim.«

Wormland (hafif alaycı): »Ne o, hepsini kaydettirecekmişsin diyorlar!« Adler (göz kırparak): »Bu işi o kadar katı görmemek lâzım. Önemli olan, işyerinde huzurun sağlanması.« Birahaneye giren genç bir çifti görünce, tezgâhın öteki köşesine sıkışıyor iyice. Giren adam, Adler'e öfkeli bir bakış fırlatıyor. Yanındaki güzel sarışın ise, özellikle ondan yana

bakmamaya çalışıyor. Adler bana, »Dikkatli ol, beni koruman gerekebilir şimdi,« diyor. Wormland'a dönüp hafiften böbürlenerek: »Bilirsin, çapkınlığım meşhurdur buralarda.« Ama kaygısı yersiz, olay çıkmıyor.

Daha sonra birahanedeki bir başka arkadaşına »işyeri toplantısı«nı anlatıyor: »Adamların saat ücretlerini öyle bir düşürdüm ki, fazla mesaiye kalmak veya çift vardiya çalışmak için mecburen yanıp tutuşacaklar! Bir araya gelip fazla lâf etmesinler diye teker teker yolladım evlerine. Sen şu taraftan gideceksin, sen bu taraftan, dedim. Çok dikkat etmek lâzım bu heriflere.«

Tezgâhın öbür başına yenilerden bir Alman işçisi yerleşmiş. Art arda biraları dikiyor. Adler ile konuşmaya çalıştığı belli. Birkaç kere bardağını kaldırıp Adler'e şerefe, diyor ama, anlaşılan Adler adamdan rahatsız oluyor, düpedüz görmezlikten geliyor onu. Aramıza yeni katılan Walter, böyle yüreklenmek için on kadar birayı devirdikten sonra kalkıp Adler'e doğru yürüyor. Yirmi beş yaşlarında rengi atmış, zayıf bir adam. İnatçı, yüksek bir sesle neredeyse yalvarıyor: »Herr Adler, ne olur bana bir şans daha tanısanız! Bir işletmede makina ustası olarak çıraklığa başlamıştım. Hastalanınca sınavlara giremeden bırakmak zorunda kaldım. Açıkça söylüyorum size, o zaman evli de değildim. Şimdi iki çocuğum var, karınlarını doyurmak zorundayım. İkinci işe girdikten sonra da alacağım paranın peşinde koştum hep.« İkinci patronunun söylediklerini yinelerken, bağırarak taklidini yapıyor: »'Çalıştığın falan yok senin, tek istediğin benden para sızdırmak!' derdi bana. Ondan sonra da bir gemi tersanesine gidip çalıştım. Tam işe alışmıştım, firma iflas etti. Zora geldim mi işlerim de ters gitti, orası öyle. Ama elimden bir şey gelmiyor değil. Bakın, bütün kaynakçı kurslarından geçtim. Çinko tozu kaynağı bile yaparım. Elimde çizim olursa, tıpkısını çıkarırım. Bana bir fırsat daha tanıyıp, daha başka, incelikli bir iş verseniz. Altı yedi mark parayla ne aileme bakabiliyorum, ne kirayı ödeyebiliyorum.«

Adler'in »istirahat sırasında« ve on beşinci birasına dayanmışken böylesi bir konuşmadan hiç mi hiç hoşlanmadığı belli. Başından savmaya çalışıyor: »Siz yarın vaktinde işe gelin, bir görelim de gerisine sonra bakarız.« Kinayeli bir soru da yöneltiyor: »Bugün niye yoktunuz, bakalım?«

Walter (kızarıyor, tekleyerek): »Demin söylemiştim ya, karımı nöbetçi doktorla hastaneye götürdük, hemen ameliyat ettiler.«

Adler (aldırmıyor): »Önce bir düzenli işe gelin de, sonra bir ara konuşuruz.«

Walter: »Bana güvenebilirsiniz, merak etmeyin. Her sabah üçte kalkıyorum. Bisiklete atlayıp işe geliyorum. Bir şey olmaz, hiç kaygılanmayın. Her gün iş başındayım artık. Günde otuz-kırk kilometre yapıyorum bisikletle. Hiç şaşmaz, göreceksiniz.« Ve ikide bir, bozuk bir plak gibi yineliyor: »N'olur, bana bir fırsat daha verin!«

Adler'in gittikçe sinirine dokunduğu belli. Walter'e sırtını çevirip Wormland'a doğru dönerken homurdanıyor: »Vaktinde işbaşı yapıp çalışan hak ettiği parayı alır, bundan kimsenin kuşkusu olmasın!«

Walter'le daha sonra helâda karşılaşıyoruz. »Senin patronun hiç de öyle ilk gün anlattığın gibi değil,« diyor; »beni açıkta bırakmayacak, görürsün.«

Bugünlük kendisini düşleriyle başbaşa bırakmak daha iyi olacak. Susuyorum. Walter ekliyor: »Gördün mü, üstümde kendi elbisesinin aynısı olduğunu görünce nasıl baktı!«

Ali, yine arkadaşına doğruyu söylememeyi tercih ediyor. İkisinin de ince çizgili, koyu mavi elbise giydikleri doğru. Ama Adler'inki en pahalısından, usta bir terzi elinden çıkmış ısmarlama bir elbise, Walter'inki bir büyük mağazadan sırtına geçirdiği ucuz bir konfeksiyon işi. Bugün, şansını son bir kere denemek uğruna, resmî bir görüşmeye gidermişçesine beyaz gömlek giyip kravat takmış Walter. On sekizinci biradan sonra artık Adler'in kendisine konuşulacak bir adam gözüyle bak-

madığım fark ediyor. Çıkıp bisikletine atlıyor ve yalpalaya yalpalaya on beş kilometre uzaktaki evinin yolunu tutuyor.
Bu arada yirminci birasını yudumlayan Adler, Wormland ile sıkı bir ağız dalaşına girişiyor. Yirminciye gelmeden önce, biraz yüksekten atan, ama hâlâ anlaşılabilir cinsten cümleler kurabiliyor, işletme stratejisiyle ilgili bazı parlak düşüncelerini açıklıyordu: »Bundan sonra rayına oturmalı bu işler.« - »Ben üst düzeydeki yöneticilerime göz bebeğim gibi bakarım.« - »Oturup bir taslak çıkartın, bakalun giderleri nasıl en düşük düzeye indirebiliriz.«
Kendisine karşılık vermeye cesaret eden Wormland'a artık iyice dikleniyor. Wormland »Sen adamlarına böyle davranamazsın!« diyor. Sözünü ettiği, eskiden bizde çalışmış olan bir Alman işçisi: »H. seni mahkemeye verdiyse haklıdır. Akrabam olmasan ben de seni çoktan mahkemeye vermiştim!« Adler (kızgın bir sesle): »Sen tam bir hainsin. Bu pis heriflerden, bayağı hırsızlardan yanasın! Zaten sen de bu soysuzlardan birisin, aynı bokun soyusunuz hepiniz de!« Wormland kılını kıpırdatmıyor. Bu adamı çalışırken hiç tutmazdım, ama şimdi kişilikli insanlara yakışan bir tavır içinde. En azından Adler'i adam yerine koymadığını belli ediyor ve saldırılarına aldırmıyor.
Adler'e hafiften sırtını dönüyor. Sık sık »siz« diye hitap ederek araya mesafe koymaya çalışıyor. Bir yandan da cevap yetiştiriyor: »Onlardan yana falan değilim, ama hakkını arayan olunca da...«
Adler köpürüyor. Kendisine karşı konulmasına hiç dayanamadığı belli: »Benim için yoksun artık sen, anlaşıldı mı! Kovuldun işten. Yarın git Hannover'e, oradaki montajda işbaşı yap.« - Wormland: »Bir yere gitmem. *Thyssen*'de çalışırım ben. Beni işten atacak haliniz yok zaten. Beni öyle kolay kolay başınızdan savamazsınız.« Belli ki, Adler'in sayısız yasadışı işlemlerinden, becerdiği domuzluklardan haberi olduğunu sezdirmek istiyor. Gerçekten de Adler o akşam, öfkeden kıpkırmızı, daha birkaç kere Wormland'ı işten atıp, ceza

olarak Hannover'deki *Ruhrkohle* tesislerine* yolluyor ama, Wormland bana mısın demiyor. Ve ondan sonraki günlerde de *Thyssen*'deki işine devam ediyor.

Yirmi beşinci bira bardağına yaklaşırken Adler, yine duygusallaşıyor. Brecht'in Puntila Ağasını andıran bir havayla, donuklaşmış bakışlarla bana dönüyor: »Bu Ali var ya, benden yanadır o. Gerekti mi canı pahasına savunur beni.« Abartma bir kol hareketiyle: »O yoksul deliğinden çıkarıp alacağım onu ben. O *Dieselstrasse*'deki pislik yuvasından kurtaracağım Ali'yi. Tepeden tırnağa bir giydirip kuşandıracağım, Mercedes'e yaraşır bir biçimde.«

Bu olağanüstü hayırsever düşünceler, kendisini de duygulandırmış olmalı. Kendi kendine, »Bir de entellektüel midir, değil midir, bir bilsem,« diyor. Beni yüreklendirici bir bakışla gözlerini üzerime dikiyor. Neden söz ettiğini bilmiyormuş gibi yapıyorum. »Anladın mı ne dediğimi? Entellektüel ne demek biliyor musun?«

»Evet,« diyorum. »İnsan her şeyi anlıyorsa, olan biteni de kavrayabiliyorsa, ona öyle denir.«

»İşte sen o bakımdan ne düzeydesin bakalım? Düzey ne demek, onu biliyor musun?«

»Evet, öyle kalburüstü insanların olduğu yer değil mi orası? İnsanın sokulduğu kalıba da bağlı. Kimi vardır, beklenenden çok daha fazla iş gelir elinden.«

Wormland ortalığı kızıştırmak ister gibi (Adler'e): »Görüyorsun işte, ne dediğini anlamıyor bile. Kendi söylediği de pek anlaşılmıyor. Çok da yavaş konuşuyor.«

Adler bizi birbirimize düşürecek: »Üstünde denedikleri ilaçlar yüzünden hep,« diyor, »hiç de öyle aptal değil. Senin sandığından çok daha fazlasını anlıyor hem.«

Ben de Adler'i destekliyorum: »Her düşündüğümü söylemem ben,« diyorum, »ama konuşabildiğimden çok daha fazlasını anlayabiliyorum.«

* Adler, o sırada Essen'deki *Ruhrkohle* işletmeleri aracılığı ile Hannover'deki Freiherr von Fritsch kışlasında adam çalıştırmaktaydı.

Adler bir an kaymış gözleriyle yüzüme bakakalıyor. Sözlerimde daha derin bir anlam arıyormuş gibi. Ben söze devam edince rahatlıyor: »Herşeyi doğru mu anlıyorum, bilmem. Zaten her şeyi bilmem de sözkonusu değil. Ama siz bir sorun, bakalım birşeyler biliyor muyum!«

Adler, Ali'yi kendi ölçülerince bir zekâ testinden geçirmek için kısa bir süre düşünüyor. »Söyle bakalım, Rodos'taki dev heykel kimindir?« Hınzırlığından ben de yanlış bir yanıt verip onun bilgi derecesini ölçmek istiyorum. Dünya'nın yedi harikasından biri olan Güneş Tanrısını, evreni omuzlarında taşıyan Atlas'la karıştırmış gibi yapıyorum: »Dünyayı omuzlarında taşır,« diyorum, »onun için de beli bükülmüştür. Bir türlü doğrulamaz.«

İşin doğrusunu Adler de pek bilmiyor: »Tamam. Doğru! Nefis!« İkinci sorusu, başbakanımızın adının ne olduğu. Ona da doğru yanıt veriyorum. Bundan önceki başbakanın adını da biliyorum. Hattâ Sovyet Parti Sekreteri'nin adını da doğru söylüyorum. Fransız Devlet Başkanı'nın adını da bir çırpıda çıkartınca Adler iyice hayrete düşüyor.

»Diyecek yok doğrusu,« diyor beni pohpohlayarak. Yanında çalıştırdığı kölelerinin yarı vahşi, insanlık dışı yaratıklar olduklarına inandığı için, zekâ ve bilgi bakımından kendisini onlardan kat kat üstün görüyor. Tezgâhta birkaç tabure ötede oturan elli yaşlarında bir maliye memuru, Adler'in sorgulamasına bozuluyor: »Bu aptalca sorular da ne demek oluyor böyle!« Adler alabildiğine öfkeli, çıkışıyor adama: »Bu bir iş görüşmesidir, anlaşıldı mı?! Kimseye izin vermiyorum, bizim işlerimize burnunu sokmaya!«

Sınavı kaldığı yerden sürdürüyor: »Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinin başbakanı kim?« Söylüyorum.

»Çevre Korunması Bakanı kim, peki?« Bir açmaza düşürüyor beni. Yeni bakan Klaus Matthiessen'i geldiği eyalette düzenlediğimiz ortak toplantılardan tanıyorum. İlerici bir sosyal demokrat politikacı olarak beğeniyorum da. Tuzak bir soru da olabilir. Solcu olduğunu açıkça söyleyen bir politikacıyı ismen

tanımam, onu kuşkulandırabilir. »Bak, bunu bilmiyorum,« diyorum. Adler, elini sallıyor: »Boşver, o adamı bilmesen de olur. Aklı bir karış havada, dünyayı yeniden düzene sokmaya çalışanlardan biri. Bize de boyuna güçlük çıkartıyor. Ondan önceki bakan dersen, o Bäumer benim çok eskiden beri arkadaşımdır. Tuttuğunu koparır, iş hayatından da ilerisini görebilecek kadar anlar. Geçen doğum günü partime de gelmişti. Bu adama güvenebilir insan!« (Adler'i perde arkasında kollayan politikacı »babaların« hangileri olduğunu bilmekte yarar var. Ren Bölgesi SPD Başkanı olarak Bäumer, partisinin ilerici görevlilerine karşı dolaplar çevirmesiyle ün kazanmıştı. İlerici kanattan biri olan Karl-Heinz Hansen, partiden atılışını, Bäumer ile o zamanın başbakanı Helmut Schmidt'in ortak çabalarına borçluydu.)

Adler aslında toplumumuzda ender görülen, çok göze batan bir bataklık çiçeği değil. Toplumumuzun kaynaşmış bir parçası; tanınıyor, çevresinde saygınlık uyandırıyor. Onu biraz daha yakından tanıyanlar, nasıl para kazandığını da biliyorlar. Fazlaca sivri, 'mide bulandırıcı' yanları cömertçe bir hoşgörüyle görmezlikten geliniyor. Belli bir kazanç sınırını geçince, bu çevrelerde yaygın ilke »Adam olacak insan paranın lâfını etmez, adam olanın parası vardır,« oluveriyor. - Bu paranın nereden geldiğini, kimlerin sırtından kazanıldığını, hangi suçlar işlenerek biriktirildiğini Bäumer bir kez olsun arkadaşı Vogel ile konuşmamıştır, diyebilirim rahatlıkla.

Ama herkes işin aslını biliyor. Çenesini tutuyor ve hep birlikte kulüplerde veya Adler'in yatında yaşamın hoş yanlarının tadına varmaya çalışıyor. Hattâ Adler'in çok sevdiği bir tatil köşesi olan Hawai'de birlikte geçirilen bir tatil bile söz konusu olabilir. Ruhr Havzasında Sosyal Demokrat Parti üyesi olmak, iş hayatında ve meslekte yükselmek için çok yararlı sayılır. Bavyera'da yaşayacak olsa, Adler'in Hıristiyan Demokratlara katılacağından hiç kuşkum yok.

Bir başka konuşma sırasında Adler, belli işleri üstlenebilmek için, yalnız son beş yıl içinde iki yüz bin mark rüşvet ödediğini

söylüyor. Ama genel duruma bakılırsa, çoğunlukla doğrudan rüşvet ödemesine hiç gerek kalmıyor. Ellerindeki makamları ve büyük işleri kendi aralarında paylaşabilmeleri için, aynı çevrenin insanları olmak yeterli. Adler'in çok şık bir kulüp sayılan Düsseldorf'taki Golf Kulübü'ne üye olmasının nedenlerinden biri de bu. Üyeliği için kefil olan da »çok eski dostu, Düsseldorf Vali Yardımcısı Alfred Gärtner«miş.

Adler, Ali'ye »İşi sıkı tutarsan yönetici kadroya alırım seni,« diyor.

Ali'nin pek bir şey anlamamış gibi baktığını görünce, açıklıyor: »Her dediğimi yapacaksın, biraz da gözlerini açacaksın.« Ali hâlâ anlamadı. »Türk arkadaşlarını avcunun içine alabilmen gerekiyor. Nasıl olsa onlarla aran iyi. İyice göz kulak ol; bakalım aralarında çizmeyi aşan, bana karşı gelmeye kalkışan var mı. Öyle bir şey olursa hemen gelir bana haber verirsin. Kaşla göz arasında kapının önünde bulur kendini. Üzüm üzüme baka baka kararır, buna meydan veremeyiz. Aslında şu sizinkiler iyi huylu sayılır. Ama gözden de uzak tutmaya gelmez; tetikte olacaksın, bir takım ters işlere girişebilirler. Bir bilsem, bu işi yapabilecek kadar becerikli misin!«

Duraklıyorum. Oyunu o kadar ileri götürmeye hiç niyetli değilim. Bir yolunu bulup, kirişi kırmanın zamanı geldi. Birlikte çalıştığım insanlara, arkadaşlarıma karşı korkunç bir duruma düşüyorum. Artık karşılıklı göz kırparak idare edilebilecek noktayı aşıyor bu iş. Birden kendimi Güney Afrika'daki bir melez gibi hissetmeye başlıyorum. Şimdiye kadar karaderililerin yanında olmuş, hattâ onlarla birlikte çarpışmış ve tam da güvenlerini kazandığı sırada beyazlar tarafından çekilip alınan, onlar adına arkadaşlarına hainlik yapması istenen bir melezim sanki. Bir denetleyici, yarı yarıya da bir gammaz görevi; Adler'in bana düşündüğü iyilik bu. Aynı zamanda da onun terbiyeli maymunu, koruması olacağım.

»Sırası geldi mi, işi sıkı tutmalısın. İyisi mi karate antremanlarına da devam et.« Aklı sıra beni tavlamaya çalışıyor: »Becerirsen, sana benim evin yakınında küçük bir yer de bulurum.

Ileride bir araba çekeriz altına. Yeter ki benim hep yakınında ol, çağırdığın zaman gel. O *Dieselstrasse* senin oturacağın yer değil. Mahvolup gideceksin orada.« İsteksizliğimi fark ediyor, üsteliyor: »Hemen fırla, yurttaşlarının üzerine saldır, demiyoruz sana. Zaten şu sıra onlarla başım dertte değil. Bugünlerde asıl sorun, ipini koparmış bir iki Alman işçisi. Heriflerdeki cesarete bak, para sızdırmak için beni mahkemeye vermişler. Üzerlerine seni salayım da görsünler! Bir temiz derslerini vereceksin, anlaşıldı mı? Beni dava etmeye kalkıyor bu pis domuzlar. Mahkeme başvurularını geri alıncaya kadar peşlerini bırakmayacaksın!«
Bir süredir bizimle birlikte çalışmayan iki Alman işçinin adını, adresini veriyor. Adler'e karate kulübünde ancak saldırıya uğradığımız zaman bu spordan yararlanacağımıza dair belge imzalattıklarını anlatmaya çalışıyorum. »Tam üstüne bastın, ben de kendimi savunma durumundayım zaten! Sen de beni koruyorsun!«
Hâlâ duraksadığımı görünce, bu seferlik vaz geçiyor: »Haydi şimdilik boş ver. Şunun şurasında bir hukuk devletinde yaşıyoruz. İyi avukatlarım da var. Önce mahkeme ne diyecek, onu bir bekleyelim. Ama hakkımı yiyecek olurlarsa, yapacak başka bir şey kalmıyor. O zaman iş sana düşer. Gidip işlerini bitirirsin. Ben yasalara harfi harfine saygı gösteren bir adamım.«

Adler'in »hakkının yenmesi« durumunda »derslerini vermemi« söylediği iki eski işçisinden biri, 26 yaşındaki Jürgen K. Bir iki gün sonra Jürgen'i arayıp buluyor, Adler konusunda uyarıyorum. Kendisinden dinlediklerim, onun durumunun yabancı iş arkadaşlarımdan hiç de daha parlak olmadığını gösteriyor. Jürgen. bir yılı aşkın bir zaman işsiz kalmış. Belkemiğinde bir disk kayması başgösterince öncekı işinden atılmış. Çevredeki işyerlerine, bu arada *Thyssen*'e başvurmuş. Boşuna. Bir ilan üzerine Adler'e gitmeye karar vermiş.

»İlk bıraktığı izlenim o kadar fena değildi. Fazla bir şey sormadı. Bir sürü vaadde bulundu. 'Sendikalı mısın?' diye sordu. Hayır, deyince 'Öyleyse tamam bu iş,' dedi, 'Biz anlaşırız sonunda, merak etmeyin!' veya 'Kaygınız olmasın, bizde çalışan hak ettiği parayı alıyor!' gibi lâflar etti.
Benim beklediğim saat ücreti mi? Daha önce saatte brüt on üç buçuk mark alıyordum. Adler bunu çok fazla buldu. Bu usta işçilerin ücreti olabilirmiş ancak. Başka meslekten olduğum için bu ücreti bana veremezmiş. 'Net dokuz marka razı mısınız?' dedi. Bir düşündüm. Net dokuz mark, brüt neredeyse on üç markı bulur. O zaman evet, dedim. Ocağın yirmi dördünde gelin, işbaşı yapın, dedi. Ben kâğıtlarımı falan da göstermek istiyordum, emeklilik sigortası için. 'Sizi ayın geri kalan bir kaç günü için kaydettirmeye değmez,' dedi. Böylece ocak ayında, yedi gün vergisiz, sigortasız, kaçak çalışmış oldum.«
Jürgen, kayıtlarımn daha sonra da yaptırılmadığını, ancak bir ay sonra öğrenebiliyor. Kızı hastalandığı için, sigortadan bir belge istiyor. Adler, ancak o zaman, yani 25 Şubatta hastalık sigortasına kaydını yaptırmak zorunda kalıyor. Yasalarda, işletmelerin çalışanları bir ay sonrasına kadar sigortaya kaydettirebileceklerini belirten bir madde yüzünden, bu dalda çalışan Adler gibi çakallar, ancak bir olay ortaya çıktıktan sonra sigortaya bildirimde bulunup paçayı kurtarıyorlar. O zaman, işçileri sanki yeni işe başlamış gibi gösteriyorlar.
Jürgen anlatıyor: »Adler'in nasıl bir dolandırıcı olduğunu sonra sonra anladım,« diyor. »Tembel sayılmam. Deliler gibi sarıldım işe. Sonunda elime ne geçse beğenirsin? 5 mark 91 fenik saat ücreti. Ne mesai parası var, ne gece zammı, ne de tatil parası! Dalga geçiyor bizimle açıkça! Saat hesabı bile tutmuyor zaten...
Adler 'Paran on beşinde gelir,' demişti. 'Kendine bir hesap açtır. Bizde nakit para ödenmez.' Bir bankaya gidip hesap açtırdım. Ayın on beşi, on altısı. Paradan haber yok. Adler'i aradım telefonla. Nerede kaldı bu para? Çoktan çıktı para bizden, dedi. Hesaba yatmış olması lâzım. 'Bugün, yarın,

mutlaka gelir.' O günü, daha ertesi günü bankaya koşuşturup durdum. Sonunda arabaya benzin koyacak param kalmamıştı. Nişanlım götürüyordu beni işe. Yol parası olarak da tek kuruş vermedi ya. İyi ama, şimdi nasıl gideceğim işe? Ayın yirmisine doğru, bu sefer nişanlım telefon etti Adler'e: 'Herr Adler, bizim hesaba hâlâ yatmamış para!' Gülüp dalga geçmiş telefonda, 'Kontoya tabii para gelmez!' demiş. 'Anlamadım, neden para gelmeyecekmiş?' diye sormuş bizimki. Adler de 'Bankaya gelmez, çünkü para eşinizin arkadaşında!' demiş. 'O neden peki?' 'İşte ona verdim,' demiş Adler, 'ama bugün bulamazsınız onu, mesaiye kalacak bu akşam!'

Bunu duyunca, işletmeye gittim, deliler gibi oradan oraya koşmaya başladım. Elinde benim para zarfıyla gezinen Walter'i arıyorum. Adler'in gelecekteki kayınbiraderi bu adam. Paramı atmış cebine, dolaşıyor! Bulduğumda üstünü başını değişmiş, çıkıyordu. Mesai falan yapmayacaknuş Adler'in dediği gibi. Öğleyin ikide basmış kartını, gidiyor. 'Walter,' dedim, 'sen de mi benim şu para zarfı?' 'Bende,' deyip bir kâğıt uzattı: 'İmzala şu makbuzu!' 'Yoo,' dedim, 'önce bir parayı sayayım, ondan sonra.' Şubat için verdiği bütün para 610 mark. Beni 79 saat çalışmış göstermiş, saat ücreti de 9 mark brüt! Aslında tam 126 saat çalışmışlığım var! Tepem attı o zaman. 'Bu iş böyle yürümez!' dedim. 'Gelecek ay düzeltiriz, merak etme sen!' diye bir parmak bal çaldı ağzıma. 'Ücrete de zam yaparız.'

Bir sonraki ay, yine aynı oyun tabii.

İstedikleri gibi oynuyorlar bizimle. Resmen şantaj yapıyorlar. Ya çift vardiya kalacaksın, ya da artık gelme işe, diyorlar. Bazan işletmeye geliyordum, postabaşı söylenmeye başlıyordu: 'Patron aramadı mı seni? Sana göre işimiz yok bugün.' Kös köse eve dönüyordum o zaman.

Bazan da tersi oluyordu. *Thyssen*'de çift vardiya çalışıp tam gecenin saat on birinde eve geliyorum; bir de bakıyorum Adler bir tren bileti yollamış. Gece yarısı saat yarında Hamburg treni kalkıyormuş, ona atlayıp yola çıkacakmışım. Saba-

hın yedisinde iniyorum Hamburg'a. Kuşetli yok, tıklım tıklım trende uyuyamıyorsun da. O kafayla *BAT* (sigara fabrikası) işletmelerine gidip sekiz saat de orada çalışıyorum. Tekrar Duisburg'a dönüyorum. Yirmi altı saat ayaktayım yani. Bir saat bile uyuyamadan!«

Jürgen, postabaşıların, ustaların imzaladığı, çalıştığı saatlerin yazılı olduğu kâğıtları gösteriyor. Mart ayında 16, 17.5, 14, 20.5 saat çalıştığı vardiyalar birbirini izliyor. »Hepsi de hiç ara vermemecesine.«

Arada cömertlik gösterip bir kaç saat uyku molası verdikleri olmuyor değil. 12 Martta öyle yapmışlar: Sabahın altısından gecenin onuna kadar (16 saat) çalıştırmışlar. Sonra eve yollamışlar. Jürgen bir buçuk saat kadar uyumuş. Gece saat yarımda öteki vardiyaya başlamış, ertesi akşam dokuza kadar ara vermeden çalışmış. Eder 20.5 saat.

İki gün sonra yine çift vardiya. Öğleden sonra saat dörtten, ertesi gün öğleyin ikiye kadar. 22 saat. 18 Martta sabahın altısmda işbaşı yapmış. Nonnal vardiyada öğleyin ikiye kadar sekiz saat çalışmış. Eve varışı üç buçuk olmuş. Sekize kadar uyumuş. Dört buçuk saat yani. Birşeyler atıştırıp öteki vardiyaya koşmuş. Gece dokuz buçuktan ertesi sabah yediye kadar; yine dokuz buçuk saat. 8.30'dan öğleyin ikiye kadar, beş buçuk saat uyumuş. Saat dörtte yeniden işbaşı yapıp ertesi günü öğleyin ikiye kadar (22 saat) çalışmış.

Jürgen, »Hepimiz diş biliyorduk içimizden,« diyor, »ama ne de olsa bir işim var, diye düşünüyordum. İşim olmasa daha beter olacaktı. Adama ihtiyacı olduğu zaman postabaşı gelip soruyordu, 'Bugün kalıyor musun, kalmıyor musun?' Başlangıçta ben söylemiştim zaten; cumartesi, pazar işiniz olursa bana hemen haber verin, diye. Elime o kadar az para geçiyor ki, çift vardiya, mesai falan yapmazsam geçinemeyeceğim. Öteki işçilerin çoğu Türk'tü, onlar daha da kötü durumdaydılar. Adler zaten çoğunlukla Türk çalıştırıyor. Onlara, 'Sen kalacaksın bugün!' dediler mi, bitiyordu. 'Kalmayacak mısın, öyleyse yarın gelme boşuna işe,' diyorlardı. 'Çek arabanı!'«

Jürgen patronunu çok seyrek görebilmiş. 'Ortalıkta hiç gözükmez. Hepimizi dolandırdığı için evde olsa bile yok dedirtirdi. Bir işe ilk girdiğimde gördüm, bir inşaat yerinde, bir de mahkeme önünde. Ama kendi işi oldu mu arar, emirler yağdırırdı: 'Bu akşam ekstra iş çıktı, çalışman lâzım.' Hiçsormazdı, 'Nasıl, vaktin elveriyor mu,' falan diye. 'Çalışman lâzım.' Bitti. Hayır demeye kalktın mı, biliyorsun ki işten atıldın, demektir. Ana baba katili kürek mahkûmusun sanki; öyle çalıştırıyorlar insanı.«

Jürgen çalıştırıldığı yerlerden birini anlatıyor: «Isı transformatörünün içine yollamışlardı. Kıvrımlı direnç tellerini temizleyecekmişiz. Korkunç bir sıcak vardı. Berbat da bir toz. Zehirli alkali tozları. Üç adam günlerce didindik durduk. *Thyssen*'in adamları gelip soruyorlardı: 'Bu ne biçim iş? Başka posta gelmeyecek mi? Hep sizi mi çalıştıracaklar burada?'

Sıcaklık, en az otuz, kırk dereceydi. Tellere yaklaşınca ısı büsbütün yükseliyordu. Kalın tellerin hepsini temizledik. Elimizle tabii. Tozu, keskilerle söküp çıkartıyorduk. Bacadan çıkıp giden cürufun artıkları sıvılaşmış, tellere yapışıp kalmıştı.

Kaya gibi sert, sökülmek bilmiyordu. Yer fırınının da tam altı. On altı saat o cehennem gibi sıcakta çalışınca, öyle yerde iş yapmak ne demek, onu çok iyi anlıyorsun. Üç adam, bir vardiya çalıştık orada. Öteki arkadaşlar iki kere revire girip çıktılar. Gözlerimiz öylesine şişmiş, kızarmıştı tozdan. Ben bir kere gittim. Normal maske yerine, incecik, ağıza kapatılan delikli maskelerden vermişlerdi. Havayı çekip temizleyebilecek doğru dürüst bir aspiratör de olmadığı için bütün pislikler içeride kalıyordu. Nefes almak için iki dakikada bir dışarı koşamazsın ya! Öğleyin saat ikide bitmesi gerekiyordu bütün işin, o saatte transformatöre gaz verilirmiş. Uğraştık durduk. Bir keresinde iki gün içinde tam otuz altı saat çalıştık. Sonra hep değişe değişe: Bir gün o cehennem sıcağına iniyorduk, ertesi gün kışın ortasında, dışarıda açıkta çalışıyorduk. Bir keresinde eksi yirmi derecede bile çalıştığımız oldu. Attık

elimizden buz kazmalarını. Belkemiğimdeki rahatsızlığım da artmaya başlamıştı. Sürekli sıcaktan soğuğa, soğuktan sıcağa geçmenin etkisi de oluyordu tabii. Ama paraya ihtiyacım vardı. Kışın yaptığımız işlerden biri de kömür çamuruyla dolu bir iskelenin üzerine çıkıp kömürlerin aktığı bantları temizlemekti. Kıpırdayamıyordum bile. Her taraf donmuştu zaten. Türk arkadaşlardan biri kaydı, kolunu kırdı. Altı hafta sonra yine aynı yerde işbaşı yaptırdılar. Kırığına, yarasına falan aldırış eden olmadı.

Kömür ocaklarından ayrılmakla hayatımın en büyük yanlışını yaptım. Maden ocağında çalışırdım eskiden. Hem daha çok para kazanıyordum, hem de iş daha kolaydı. Maden ocağı dediğin, cennet bunun yanında! Yerin dibinde madeni oyan silindirde çalışmak bomba gibi bir işti, bununla karşılaştırırsan! Arada, kömürler önüne doluşunca sıkı çalışman gerekiyordu, doğru. Ama *Thyssen*'de hep pislikle uğraşıyorsun. Üstelik hep de elinle çalışmak zorundasın. En ağır külçe demirleri vinçle taşımıyorlardı da ucuz olsun diye ikimize taşıtıyorlardı.«

Adler'in kaçamak taktiği sonucu, Jürgen'in eline dokuz haftalık zorlu çalışması karşılığı topu topu 861 mark geçiyor. Ailesini, iki küçük çocuğunu geçindiremez duruma düşüyor. Annesi o ara bunlara yardım edebilmek için gündelikçi olarak temizliğe gitmeye başlamış. »Yoksa aç kalırdık. Mecbur kaldım borç yapmaya. Herkese borç taktım. Sonu gelmedi.«

Jürgen, sonunda belediyenin sosyal yardım dairesine başvurmak zorunda kalmış: »Önce ayda beş yüz mark vermeye başladılar. Ama geri ödemem gerekiyormuş. 'Baksanıza, çalışmışsınız siz!' dediler. Bir de bana sorsunlar, o parayı nasıl ödeyeceğimi!«

Jürgen'e kalırsa, daha şubat ayında farkına varmış bu insanlık dışı oyunun. Adler'e işi bırakacağını söylemiş. Adler yeniden yükseklerden atmaya başlamış: »Böyle giderse, pılımı pırtımı toplar, giderim, dedim. Bu sefer de 'Bırak yahu, otur oturduğun yerde, sana net on iki mark vereyim,' dedi. İyi bir laf ettin

bak, dedim. Gelecek pazartesi görelim bu parayı. 'Merak etme sen,' dedi, 'senin eline tıkır tıkır sayarım ben bu parayı. Gerisini de hemen öderim sana.' Tabii yüzünü görmedim bu paraların.«

20 Martta Jürgen işi bırakıyor.

»İşi bıraktığımı söyledim ben de. Önce o gün telefon ettim. Ertesi gün de bir yazı yazıp yolladım. İşten çıkıyorum, dedim. Bir de bana borçlu olduğu ücreti göndermezse iş mahkemesinde dava açacağımı yazdım. Ses yok. Bir daha telefonla deneyeyim, dedim. Açtım telefonu, karşı tarafta bir ses alıcı. Alıcıya da kaydettirdim mektupta yazdıklarımı. Yine hiçbir tepki yok. Birkaç gün sonra tekrar telefon ettim. Önce sordu, kim arayan, diye. Jürgen K., dedim. 'Siz benim avukatunla görüşün,' dedi. O zaman mahkemeye başvurdum işte. İş mahkemesine.

İlk duruşma çok berbat geçti. Bir kere Adler mahkemeye gelmeye tenezzül etmemişti. İkincisi, sanki sanık benmişim gibi hissettim kendimi orada. Duruşma topu topu iki dakika sürdü. Sonra tekrar dışarı çıktık. Söyledikleri tek şey: 'Siz yanlış işletmeyi mahkemeye vermişsiniz!' demek oldu. O neden, diyecek oldum. Öyle *Adler-Heisterkamp* adında bir şirket yokmuş, Oberhausen'da bir tane *Adler Şirketi* varmış. Durun bir dakika, dedim, baksanıza, bende bu *Adler-Heisterkamp* şirketinin verdiği çalışma saatlerini gösteren belgeler var. Ama hukuk bilgin kıt olunca, hesabın görüldü demektir. Avukatım da yoktu tabii. Çaresizdim. Bu adamlar arada kitabına uydurup bir iflas ediyorlar, tamam. Kurtardılar kendilerini demektir. Bunun üzerine hemen bir avukat tuttum. Ama ona da para yetiştirmek gerekiyor. Dava yardımı bile vermezler, Allah bilir; biraz çalışmışlığım var ya. Şimdi bana bin mark da avukat parası binebilir. Mahkeme önünde uzlaşmaya vardık sonunda. Alacağım paradan bana birkaç yüz mark ya kalır, ya kalmaz. Böyle Adler gibi arsızlığı ele almış bir iş adamı mahkemenin önünde bile senden daha iyi bir izlenim bırakabiliyor.

Bu son duruşmaya geldiğinde, benim de ağzımın payını vermeye kalktı aklınca. Yalan söylüyormuşum. Dolandırıcının biriymişim. Saatlerin yazılı olduğu kâğıtlar sahteymiş. Halbuki hepsini postabaşılarına ikişer kere imzalatıyordum. Birisi *Remmert* şirketi için, birisi benim için. O zaman martta 139 saat çalıştığım ortaya çıktı. Üstelik, topu topu martın yirmisine kadar çalışmış olduğum halde. Şubatta daha aklım başıma gelmemişti. Bir kere de 36 saat üst üste koşuşturmuştum şirket hesabına.

Adler, vergi kartemi mahkemeye göstermek zorunda kaldı. Oraya topu topu 434 mark brüt ücret aldığımı yazmış! Şirketin damgasını bile vurmamış. Kalanın hepsini cebine indirmiş. Mahkemenin önünde bir rol kesiyor, sanırsın, kendisi en yüksek yargıç. Mahkeme yargıcı önce kendisini bir uyardı, dışarıdan gelen mahkeme üyelerine hakaret etmeye kalkınca. Adler'e göre, işletmeci olarak, mahkemeye düşünce haklı da olsa haksız çıkartılacağım zaten önceden kestirmeliymiş. Bana da 'Dolandırıcı!...' dedi; 'Belge sahtekârı seni!'

Avukatım davada uzlaşmaya evet dememi istedi. Yoksa dava aylar, hattâ yıllar bile sürebilirmiş. Paraya da acele ihtiyacım vardı. Ötekileri bir yana bırak, onları zaten yalnız sözlü olarak söylemişti, ama saat ücretimi dokuz buçuk mark brütten hesaplasan bile alacağım aslında 2.735 marka buluyordu. 1750 mark ödemesine fit olmak zorunda kaldım.

Parayı alabilmem için duruşmadan sonra vergi kartemi yine Adler'e yollamam gerekiyordu. Neredeyse bir ayoluyor, daha geri gelmedi. Bir kuruş para da ödemedi. İş mahkemeye düştüğü için sosyal kesintilerle emeklilik primlerini de hesaplaması gerekiyor. Onun için de istediği kadar zamandan çalıyor. Bir ceza davası açılmadı bile. İş mahkemesi ona biraz dağınık çalışmaktan başka kabahati olmayan namuslu bir adammış gibi davranıyor. Bizi de aptal yerine koyuyorlar!
Bu patronların astığı astık, kestiği kestik! Özellikle de bu küçük aracı firmalar çeviriyor bu işleri. Nasıl olsa işsiz güçsüz

dolaşan çok. Bundan yararlanıyorlar. Bu davranışlara karşı ağzını açıp sesini çıkaran da yok!«
Jürgen, yeni bir işe girmiyordu. Adeti olduğu üzere Adler vergi karnesini iade etmemişti çünkü!
»Nisan ayında ne vergi karnem vardı elimde, ne sigorta belgelerim. Mayıs ortasına kadar sürdü böyle. Yeni iş için *Remmert* şirketine de başvurdum. İyi, gel, başla, dediler, yalnızkâğıtlarını da getir. Kâğıtlarım Adler'de! Bu sefer gittim, ikinci bir vergi karnesi sureti çıkarttım. Tekrar *Remmert*'e. Yok, dediler, bununla olmaz. Sen daha önce bizde çalışmışsın, o asıl vergi karneni getirmen gerekir. Bana öyle geliyor ki bahane bütün bunlar, bu herifler Adler'le ortak dolap çeviriyorlar.
Bana sorarsan Adler bu işten ucuz kurtuldu. Bizden sonraki akılsızlar yakında ağına düşerler, merak etme. Gazetelerde '*Adler Sanayi Montaj Şirketi* işçi alıyor...' diye ilanlar çıkınca görürsün. Anlayamadığım bir şey varsa, o da bu herifin adamlarını nasıl kendine bağlayıp işe koştuğu! İş mahkemesinde kendi ağzıyla söyledi, 'Ben dokuz mark brüt saat ücretinin üstünde adam çalıştırmadım şimdiye kadar,' diye.«
Jürgen'in teselli bulduğu bir nokta kalmış yine de:
»Yabancıların durumunu hiç sorma. Adler'in çalıştırdığı adamlar arasında Pakistanlılar da vardı. Brüt saat ücreti altı mark. Oturma izinleri yoktu, onun için.«

Adler'in başvurduğu uygulamalar ile adamlarını çalıştırdığı yerlerde ortaya çıkan tehlikenin büyüklüğü, Türk arkadaşların anlattıkları olaylarda belirgin bir biçimde kendisini gösteriyor:
Türkiye'de de en ağır, en pis işlerde çalıştığını söyleyen 56 yaşındaki Hüseyin Atsız, Adler'de çalıştığı sırada kapıldığı duyguyu şöyle dile getiriyor: »Sibirya'da çalışmak, burada çalışmaktan daha iyi olmalı.« - »Bu kadar tehlikeli işyerlerini ömründe daha görmemiş« Hüseyin Atsız:
»Hamborn'da yeni yapılan fırında çalışırken, o kalın boruları yedinci kattan aşağıya taşımamızı istediler. Bugün gibi gözlerimin önünde, iki kişi böyle bir boruyu aşağıya taşıdık. Pür dikkat kesilmiştik. En ufak bir hatanın ölüme yol açacağını biliyorduk.
Bir başka seferinde aşağı yukarı 70 metre yüksekliğinde bir vinçe tırmanmamız, orada elli kiloluk torbalarda toplanan toz çuvallarını aşağıya indirmemiz gerekiyordu. Hem çok tehlikeli, hem de çok pis bir işti bu. Bir keresinde ustabaşıya sordum, neden hep beni bu işe koştuklarını. »Senin hiç olmazsa kâğıtların var,« dedi bana: »Hiç olmazsa sigortan var. Ötekilerin hiçbir şeyi yok. Bir kaza olacak olsa, senin için bir şeyler yapabiliriz.« Sonra anlattılar: Adler'in kaydı yapılmış olarak çalıştırdığı pek az adam varmış, gerisi kaçak çalışırmış.«
Hüseyin Atsız da çok koşmuş parasının peşinde. O kadar üstüne düşmüş ki, sonunda kendisine taksit taksit bir şeyler vermişler. Ama eline geçen para, kendisine söylenenin çok altındaymış. Üstelik yaptırdıkları fazla mesainin hiçbirini de hesaba katmamışlar. Verileceği söylenen on markın yerine, saat ücretini dokuz marktan hesaplamışlar. Ne olduğu anlaşılmayan bir yığın da kesinti yapılmış. 184 saat çalışmasına karşılık eline yalnız 724 mark 28 fenik geçmiş: »Parayı alınca bir düşündüm. Dedim, bu insanlarla dalaşmaya gelmez. Tutar başına bir çorap örer, sınır dışı ettirirler seni. İyisi mi, dedim, paraya razı olayım da, hiç olmazsa kâğıtlarımı kurtarayım şunlardan. Bu sefer de kâğıtlarını vermem senin, dedi. Önce bir kâğıt imzalayacaksınız, alacağım kalmamıştır, diye. Kâğıtlarını ancak o zaman verebilirmiş.«
25 yaşındaki Sait Tümen ile 22 yaşındaki Osman Tokar'ın başına da benzer şeyler gelmiş. Sait Tümen şöyle diyor: »Adler'in yanında üç ayımı doldurmuştum. Bana bir kere bile hesap çıkarmamı-

şti saat ücretlerimi gösteren. Bir keresinde 100 mark veriyordu, bir başka sefer 200 mark. Neredeyse her Allahın günü çalışıyordum. Yaşayabilmek için arkadaşlarımdan borç almak zorunda kalıyordum. Adler paramı verir vermez öderim, diyordum. Hep öyle söylüyordu çünkü: Birkaç güne kadar alırsın paranı, diyordu. Borçlarımı ödeyemeyince, onları aldatıyorum, sandılar. Benimle konuşmamaya başladılar. Böyle böyle arkadaşlarımdan oldum. - Bu sefer başka bir iş bulmaya çalıştım. Ama hepsi de kâğıtlarımı görmek istiyorlardı. Adler'e gittim yeniden. Yeni iş bulduğumu, ama kâğıtlarımı görmek istediklerini söyledim. Kalan paramı da ödeyin, dedim. Bu sefer Adler 'Belgelerini,' dedi, 'ancak bir kâğıt imzalarsan alabilirsin. Benden alacağın kalmadığına dair bir kâğıt imzalayacaksın.' Biraz düşündüm. Bir iki güne kadar kâğıtlarımı öteki işyerine götürmezsem, oradaki işten de olacaktım. Ne gelirdi ki elimden! Üstelik yeni patronum da Adler'in iş arkadaşıydı. Alacağım kalmadığına dair kâğıdı imzaladım. Zaten önceden makineyle yazılmış. Elinde çok var o kâğıtlardan. Üstünde 'Tasdik' yazıyor. Kâğıtlarda yazılı olan şöyle: '*Adler Endüstri Montaj İşletmeleri Anonim Şirketi*'nde belli bir süre ile sınırlanmış olan çalışmam sırasında doğmuş olan haklarımın hepsini aldığımı onaylarım.'«

Osman Tokar da şunları anlatıyor: »Adler her hafta birkaç saatimizi iç ediyordu. Bunun üzerine kalktık, evine gittik. Gelecek aya hepsini alırsınız, dedi. Ama hiçbir şey gelmedi. Yine gittik. Yine gelecek sefer, dedi. Bu böyle devam etti, gitti. Son seferinde 'sen dokuz mark brüte, yüzde kırk oranında da kesintiye razı olmazsan, gazeteye bir ilân veririm, yarın bin kişi dayanır kapıma iş arayan,' dedi. 'Yabancısınız, şükredin iş bulduğunuza,' dedi bize.«

Hastahğa yol açan çalışma koşulları hakkında Osman Tokar'ın anlattıkları şöyle:

»Çalıştığımız tesislerden birinde tozdan hiçbir şeyi göremiyorduk. Soluk almak da olanaksızdı. Berbattı yani. Bir iki gün içinde kalbimde, ciğerlerimde sancılar belirdi. *Thyssen*'den bir arkadaş geldi, bu demir tozu çok tehlikelidir, dedi. Ölüme kadar gidermiş sonu. Patrondan hemen bir toz maskesi istemeliymişim. *Thyssen*'in ustabaşısına gittim, toz maskesi vermedi. O kadar korkulacak bir şey yokmuş. Sallanmayı bırakıp elimi çabuk tutmalıymışım.

Bizi adamakıllı bir baskı altına aldı. Yirmi saatte işi bitiremezsek, yine de orada kalıp çalışmaya devam edeceğimizi bilmeliymişiz. İş bitmeden çıkmamıza izin yokmuş.

Paydostan sonra hemen doktora gittim. Korkunç bir öksürük tutmuştu. Doktor bir muayene etti, hemen sordu nerede çalıştığımı. *Thyssen*'de bir firmanın yanında, dedim. Çalıştığım yerde gaz veya demir tozu gibi bir madde bulunup bulunmadığını sordu. Demir tozu var, dedim. Böyle sorunlarla bana gelen ilk hasta siz değilsiniz, dedi. Sağlığıma kavuşmak istiyorsam başka bir iş aramalıymışim. Birkaç ilaç yazdı.«

Işınlanma

Aslında çalışmam gereken yerlerden biri de, *Würgassen*'deki bir atom reaktörü. 1971'de işletmeye açılmış; Almanya'daki en eski reaktör olması nedeniyle, sık sık arızalanıyor. Her yıl bütün tesisin gözden geçirilmesi gerekiyor. Bu iş için de »güvenilir« işçiler aramyor. Yabancılara, özellikle de Türklere öncelik tanınıyor. Sanırım, herhangi bir yerde fazla yerleşmemiş olmalarından ötürü.

Az oranda olsa ışınlama tehlikesiyle sık sık karşı karşıya olanlarda görülen sağlık bozuklukları hakkında Federal Almanya'da geniş kapsamlı bilimsel araştırmalar henüz yapılmamış. Atom reaktörlerinde en sıcak, ışınlanma tehlikesi en yüksek bölümlere onarım ve temizlik işçileri olarak gönderilenlerin çoğunluğu yabancılardan oluşuyor. Bunların büyük bölümü, yıllar, belki de on yıllar sonra haya, prostat veya tiroid kanserine yakalanmış olsalar, hatta ölseler bile herhangi bir istatistik kapsamına girmiyorlar. Hastalıkların başgösterdiği sırada ya başka kentlere taşınmış, ya da çoktan ülkelerine dönmüş oluyorlar. Kimsenin de aklına onlara yıllarca önce, şöyle bir iki gün, bir iki hafta veya birkaç ay Almanya'da bir atom santralinde »oldukça hafif ve temiz işlerde« çalışıp çalışmadıklarını sormak gelmiyor. Atom santrali işletmeleri bu yüzden yanlarında sürekli çalışan temel personel sayısını özellikle küçük tutmaya büyük çaba gösteriyorlar. Tehlikelice olan işler için, taşeron firmalar aracılığıyla her seferinde yeni işçi alıp çalıştırmayı daha uygun görüyorlar. Bu geçici işçilerin, bazan bir kaç gün, bazan bir kaç saat içinde, bazen de bir iki saniye içinde yılda bir insanın kaldırabileceği en yüksek doz olan 5000 *milirem*i (radyoaktif ışınlanma birimi) yedikleri oluyor. Bu işletmelerde çalışmış Türk ve Alman işçilerle konuştum.*

* Bana bu bilgileri aktaranların yeminli ifadeleri bizde saklı bulunmaktadır.

Eskiden atom santrallerinde çalışmış bir işçi anlatıyor: »Bir arıza oldu mu, iş Türklere düşer. 'Acil kuvvet' olarak ışınlanmış bölgeye yollanır ve beş bin *miliremi* yiyinceye kadar orada çalıştırılırlar. Işınlanma bazan saatlerce sürebilir, bazan da bir iki dakika veya saniye içinde her şey bitmiş olur. Oralarda çalışanlar 'kavrulma' derler buna.* 'Işınlanmış' işçilerin aslında bundan sonra en az bir yıl atom santrallerinde çalışmamaları gerekiyor.« Santrallerde çalışmış bir işçi »Bir yolunu bulup yine de başka bir santralde çalışabilirsin,« diyor. Nasıl olduğunu açıklamak istemiyor. »Başka bir yerde iş bulamayacağına göre, elbet santralde çalışacaksın,« diyor.

Belli durumlarda ölüm tehlikesini bile içeren bu çalışma koşullarını gözlerimle görmek ve ileride kanıtlayabilmek için, *Würgassen Atom Santrali*ne başvuruyor ve bir iş istiyorum. Ama bir sorun var: Önce sıkı bir güvenlik yoklaması yapılıyor. Kimliğini üstlendiğim arkadaşın adını veriyorum. Son on yıl içinde kayıtlı olduğum yerlerin de listesi isteniyor. Eyaletin *Anayasayı Koruma Örgütü* adlı gizli servisi, »örtülü soruşturma«sını yürütebilsin diye. »Kuşkulu« kişiler hakkında tüm ayrıntıların depolandığı »fil beyinli« bilgisayarlar hanıl hanıl soruları yanıtlıyorlardır: Yürüyüşlere katılmış mı? Başka ne haltlar karıştırmış? *Federal Soruşturma Dairesi BKA* da katılıyor işin içine. Bu inceleme olağan durumlarda altı hafta sürermiş. İlgili kişi, daha karmaşık bir geçmişe sahipse bu süre üç aya kadar uzayabilirmiş. Bana adını veren arkadaş, ayrıcalıklı birisine benziyor, çünkü aradan iki ay geçmesine karşın olumlu, olumsuz hiçbir yanıt yok. Belki de tatil dönemine rastladığındandır. Gecikme, yine de işime yarıyor.

Konuya daha değişik bir biçimde yaklaşma durumu ortaya çıkıyor böylece. (Bir Türk işçisi olarak atom santrallerinden birinde çalışacağımı çıtlattığım röntgen ve radyoloji uzmanı

* Atom reaktörü endüstrisine bağımlı olmayan bilim adamları, çok kısa bir sürede vücuda işleyen bu yüksek dozajdaki ışınlanmanın kansere yol açabileceğini belirtiyorlar. (Röntgen ışınlarının ilk bulunduğu yıllarda da, az oranlaki ışınların da zararlı olabileceğini kimse düşünmemişti.)

bir tanıdık, beni olası tehlikelere karşı sıkı sıkıya uyarmıştı. *Thyssen*'in toz cehenneminde çalışırken kaptığım bronşit müzminleşmiş, »kobay« olarak geçirdiğim sürede aldığım ilaçlar vücudumu iyice yıpratmıştı. Doktor arkadaşıma bakılırsa, bu durumda bir de »ışınlanma«yı göze almak kalıcı bir zarar görme olasılığını büyük ölçüde artırabilirdi.)

Gerçi o sıralarda yaşama sevinciyle dolup taştığım söylenemez: Tersine, oynadığım rolü gitgide benimsemiş olmam, yabancı arkadaşların içinde bulundukları, kurtuluş yokmuş gibi görünen o ürpertici koşullar, neredeyse beni de yıkmıştı. Yine de ışınlanmadan kaynaklanan, yıllar sürebilecek bir kanserin pençesinde çok yavaş adımlarla da olsa ölüme gidebileceğim düşüncesi beni korkutuyor. Röntgen uzmanı arkadaşım »Üstüne bir de bu eklenirse, işin bitiktir,« demişti. Evet, itiraf ediyorum: Elimdeki ayrıcalıklardan yararlanıp bu işten kaçtım. Oysa daha kötü durumda olsalar bile, başka iş bulamayan yüzlerce, binlerce yabancı işçi, sağlıklarını, yaşamlarını tehlikeye atmak zorundalar. Olayın yanıltıcı olan yanı da o: İş öyle »çok ağır« olmadığı için, çok sağlam olmayanlar, hastalar, yaşlı, bitkin durumda olanlar bile bu işin üstesinden gelebileceklerini düşünüyorlar.

Buna bir de yabancı işçilerin bu işlerin tehlikeleri hakkında hiçbir biçimde bilgilendirilmediklerini eklemek gerekiyor. Atom santralinde çalışmak için başvurduğumda tekrar tekrar sormuştum: »Tehlikeli değil ya bu iş?« Personel şefi, yüreğime su serpmişti: »Başka işyerlerinden fazla hiçbir tehlikesi yoktur!«

Würgassen'de nasıl çalışıldığını belgeleyen tanık ifadelerinden çıkan sonuç böyle değil.

Frank M., Würgassen'de postabaşı olarak çalışmış:

»Bir açıdan çabuk ve temiz para kazanabileceğin bir yer burası. Postabaşı olarak geçen ay ücret kâğıdında net 2500 mark aldığım yazılıydı. Öte yandan, burada beş yıldan fazla çalışmak niyetinde değilim. İşimden olsam bile. Ne yapalım, beş yıl sonra yine işsiz kalır, İş ve İşçi Bulma Kurumu'na

başvururum. Bu santral iyice eskidi artık; ışınlanma tehlikesi çok büyük. Kaynar suyla çalışan bu tip reaktörlerde ışınlanma oranı, basınçlı su reaktörlerine göre zaten daha fazla oluyor. Bana sorarsan, içtiğin her fincan kahve bile ışınlanmıştır burada. Kapıdan içeri girdin mi, daha çalışmaya başlamadan sayaç on *miliremi* vuruyor bir defa.«

Bu sayaç, kritik bölgede herkesin taşıması gereken bir ölçme aleti. İnsanın çalıştığı yerde, bir gün boyunca yediği »radyoaktif ışın« oranını gösteriyor. Ancak yeteri kadar saat çalışamama kaygısıyla, çoğunlukla bu sayaçlar üzerinde tahrifler yapılıyor.

Würgassen'de çalışmış işçilerden biri anlatıyor: »Ne de olsa herşey kendi elinde. İstersen üstünü başını değiştirirken sayacı dolaba kaldır, kim fark edecek? Kimsenin aldırdığı yok zaten. Onca zaman çalıştım *Würgassen*'de, bir tek kere biri'si gelip sayacı sormadı. Sayaç olmadı mı ne kadar ışın yediğin nereden belli olacak?.. *Reinhold & Mahler* diye bir taşeron şirket var, onlardan biliyorum: Bir sürü Yugoslav toplamışlar, onları çalıştırıyorlardı. On altı kişi kadar vardılar. Hepsi de kaçaktı tabii, hiçbirinin kâğıtları yoktu. Güvenlik önlemlerine falan aldırmıyorlardı. Olay patlak verdiği anda, apar topar biryerlere götürüldüler. Çekip gittiklerinin kimse farkına bile varmadı. *Grohnde*'deki santralde de öyle. Bir sürü kaynakçı dolaşır ortalıkta. En çok yüzde yirmisi Alman'dır. Ötekilerin hepsi yabancı.«

Frank M. bir de şunları anlattı:

»Bizim taşeron şirketin iki bin beş yüz kadar işçisi var. En az bin beş yüzü yabancı. İşler onlara gördürülüyor. Yıllık revizyon bitince de kapıdışarı ediliyorlar. Zaten çoğu bir kaç haftalığına işe alınıyor. En çok »kavrulanlar« da onlar oluyor. Hiçbir şeyin farkında olmadan santrallere dalıyor, yiyorlar radyoaktif ışını, oldu bitti. Benim çalıştığım şirkette postabaşılar var. Onlar, daha uzun süreli çalışan takımdan. Ötekiler hep çok kısa süreler çalışıp gidiyorlar. Mukaveleleri diyelim bir revizyon için sınırlandırılmışsa, iki hafta sonra üç aylık

dozu zaten yemiş oluyorlar. O zaman santraldeki güvenlik görevlileri, artık içeride çalışamazsınız, diyor. Atılıyorlar işten. Bizde çalışan bir dolu Türk de var. Türkiye'den kısa bir süre için uçaklarla buraya getirtilmişler. Maksimal dozu yiyinceye kadar kaynakçı olarak çalıştırılıyorlar. Radyoaktif ışın olan bölümde yapılacak kaynak işleri varsa, saatte yayılan ışın dozu diyelim 1000 *milirem* ise, o zaman iki saat çalıştırılıp eve yollanıyorlar. Yerlerine yenileri geliyor. Onlar da iki saat çalıştırılıp 2000 *milirem*i yiyince geri gönderiliyor. İş bitinceye kadar böyle, biri geliyor, biri gidiyor.

Genellikle de şöyle oluyor: Yabancı işçiler ilk geldiklerinden hemen iki gün, bazan da hemen iki saat sonra neden işten ayrılmak zorunda olduklarını bilmiyorlar bile. Söylenen tek şey: 'Siz artık burada çalışamazsınız.' Onlara da çekip gitmekten başka yapılacak bir şey kalmıyor.«

Reaktör havuzundaki temizlik işleri hakkında Frank M.'in anlattıkları şöyle:

»Santral kapatılınca, radyoaktif çubukların ortalama yüzde otuzunun değiştirilmesi gerekiyor. Bunlar reaktörün çökeltme havuzuna alınıyorlar. Orada bir yıl kalıyorlar, ışın yayma süreleri geçsin diye. Çubuklar değiştirilirken orası su dolu oluyor. Bizim işçilerimiz de orada tabii. Havuzun çevresini de temiz tutmaları gerekiyor ki, dışarı vuran radyoaktif ışınlanma, işletmenin öteki bölümlerine de taşmasın. O zaman, birisi doğrudan havuzda çalışmak zorunda kalıyor, bir başkası da halatla bağlanmış bir durumda, onu emniyete almış oluyor. Birisi suya düştü mü, en çok on saniye içinde tekrar yukarı çekebilsin, diye. O suda yüzmek olanaksız, çünkü.«

Yugoslav işçi Dragan V. anlatıyor:

»İşe girerken ışınlanmanın tehlikeli olduğu konusunda tek lâf etmediler. Söyledikleri tek şey, üç aylık doz 2500 *milirem*, bir yıllık doz da 5000 *milirem* oldu. Başka bir şey söylemediler. Tehlikeliymiş, rizikosu şöyleymiş, kimse öyle bir şey söylemedi.«

25 Ağustos 1982 günü kirli gaz borularının geçtiği tesiste »kum

filitresi» adı verilen bir süzgeç değiştiriliyordu. Burada taşeron firmalardan devşirilmiş on dört işçi, öyle güçlü radyoaktif ışınlara maruz kaldılar ki, Düsseldorf'ta bulunan özel *Radyoaktif Işınlara Karşı Korunma Kliniğine* götürülmeleri zorunlu oldu. İşletme yönetimi, olayın dışarıya sızmaması için kesin önlemler aldı. *Würgassen*'de kazayı birlikte yaşayan bir işçinin anlattıkları şunlar:

»İçeride çalışırken içimi bir korku kaplıyor. Kazadan beri daha da arttı bu duygu. O gün, önce bir 'zaman sınırlaması' yapmışlardı. Ondan sonra işçileri tekrar yarım saatliğine içeri yolladılar. Bu sefer birdenbire, artık maksimal dozu yediniz, dediler. Perdahçılar o sırada yedi metre içerdeydi. Ötekilerin hepsi merdiven sahanlığına oturmuş, bekliyorlardı. Hemen yan tarafta bir bölme vardı. Ne olduysa orada oldu. Bütün araç - gereç o bölmedeydi. Kablolar da o bölmeden alındığı için, kapı açık duruyordu. Siz artık maksimal dozu yemişsiniz, deninceye kadar kimse birşeyin farkına varmadı. Çıkışta tam otomatlardan geçerken ekranlardan (radyoaktivite ölçen sayaçların göstergesi G.W.) belli oldu ki, hepsi de radyoaktif ışından nasiplerini almışlar.

Asıl tiyatro ondan sonra başladı. Duşun altına yollandılar. Bir duş, bir daha, bir daha. Çare yok. Biz hepimiz dışarı çıkmıştık, onlar hâlâ duşlardaydılar. Öğleden sonra saat üçe kadar duşun altında kaldılar. Neredeyse derilerini keseleyip yüzeceklerdi. On bir buçuktan üçe kadar. Saat üçte onlar çıktı. Üçe biraz kala da biz girdik içeri. Tekrar çalışabilirmişiz. Yalnız makine bölümüyle aşağıya inen rayın olduğu yere kimseyi sokmuyorlardı. Ertesi günü, cumartesiydi, yine çalıştık. Daha saatlerimizi tam dolduramamıştık. Herkes tekrar duşlara doluştu, öğleye kadar duştan çıkmadılar. Sabahın yedisinden on ikiye kadar. Değişen bir şey yok. O zaman pazartesi Düsseldorf'a gönderdiler, radyoaktif ışın kliniğine. Orada ellerinden gelen tek şey de ölçmek olmuş, başka bir şey yapamamışlar. O işçilerin hepsine de bütün bir yıl çalışma yasağı kondu. Tekrar gelip santralde çalışamadılar.«

Alman işçilerden Horst T.'nin de başına bir kaza gelmiş:
»Kondansatör bölümünde çalışırken bir ara üzerimdeki korunma giysim yırtıldı. Vardiyadan sonra otomatlardan geçiyordum, bir de baktım bütün ekranlar ışığa boğuldu. Olmaz böyle şey, dedim kendi kendime. Gittim, duşun altına girdim. Neredeyse tam iki saat. Bir duşa koşuyordum, bir ekranlara. Sonradan saçlarımı sıcak havayla bile kurulamaya cesaret edemedim. Hücrelere yerleşirse, saatlerce fırçalasan bile çıkmıyor meret. Bana toplam 2800 *milirem* yediğimi söylediler topu topu. Ama çok daha fazla olmadığını nereden bileyim? Ondan sonra da işten attılar. İşlerin azalması nedeniyle imiş. Zaten bu iş de bana göre değilmiş. Bana ışın kartımı verin dedim. Bu karta nerede, ne kadar ışın yediğini kaydetmek zorundalar. Epey bir zaman atlatmaya çalıştılar. Sonunda tutuşturdular kartı elime. Bir de baktım, hiçbir şey yazmamışlar. Kassel'den beni devraldıkları taşeron firmaya gönderecekmişim de onlar geçirecekmiş sayıları. Gönderdim kartımı. On beş gün sonra tekrar aradılar. İstesem yeniden çalışmaya başlayabilirmişim. Bu sefer de yepyeni bir ışın kartı verdiler. İçine şöyle bir baktım. Öyle ya, imzalamamı istiyorlardı. Hiçbir şey yazılı değildi içinde! Sanki ben daha önce hiç orada çalışmamışım!..«
Yasal olarak santrallerde çalışan herkesin bulundurması gereken bu ışın kartları, aynı zamanda ışınlanma oranını gösterdikleri için büyük önem taşıyorlar. Ne var ki, işçilerin ancak çok küçük bir bölümü, kartlarında neler yazılı olduğunu bilebiliyor. Bu kartlar genellikle taşeron şirketlerin bürolarında saklı tutuluyor. Yitip gittikleri de oluyor. Veya resmî makamların herhangi bir denetimi söz konusu olunca, bu kartlara zararsız sayılar geçiriliveriyor. Taşeron şirket sahipleri, kendi gönüllerince işçileri için 'sorumluluğu' üstlenmiş oluyorlar böylece!
Atom endüstrisi, az ya da çok oranda radyoaktif ışınlara maruz kalmanın tehlikelerini göz ardı ettirmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyor. *Würgassen Atom Santrali*'ne 'kritik böl-

gede' çalışmak üzere gidenlere 'bilgi verme amacıyla' renkli video filmleri gösteriliyor. Reklam filmlerinden tanıdığımız zevzek bir spiker, »Işınlanmanın güneş ışınlarıyla karşılaştırılabileceği«ni öne sürüyor. Ekranda, herhangi bir güney ülkesinde, güneş şemsiyesi altında uzanmış yatan, kararmış tenli bir genç kız beliriyor. Postabaşıların, çekinenleri nasıl yola getirdiklerini yaşamış işçiler anlatıyorlar: »Burada yiyeceğin ışın, iki haftalık bir tatilde aldığın güneş ışınına bedeldir olsa olsa.«

Würgassen Santral İşletmesi'nin her 'bilgilendirme' filminde tekrarladığı reklam parolası da buna benzer bir şey: »Amacımız, gereksiz her ışınlanmanın önüne geçmek, zorunlu kalınan durumlarda ise ışınlanmayı en aza indirebilmektir!«

Oysa endüstri, daha işin başından belli bir oranda ölüm olaylarıyla karşılaşılacağını hesaba katmış durumda. Bu hesaplar kâğıt üzerinde yapılıyor. Gerçekte insanların başına gelenleri ise kimse denetlemiyor.

Bremenli radyoaktif ışın uzmanı Prof. Dr. Inge Schmitz-Feuerhake şöyle diyor:

»Bugün artık küçük dozda da olsa, radyoaktif ışınlanmanın zararlı etkileri olabileceği biliniyor. Bu, ışınlanmadan kaynaklanan bir kanser biçiminde ortaya çıkabilir. Ama gelecek kuşaklarda kendini belli eden kalıtsal bir zarar da verebilir. Işınlanmadan doğan olumsuz etkilerin en tehlikeli yanı, olaydan pek çok yıl sonra ortaya çıkabilmeleridir. Bu süre, yirmi, otuz yıl bile sürebilir. Federal Almanya'daki nükleer işletmeler, etkileri uzun boylu araştırmamıza el verecek kadar uzun bir süredir faaliyette değiller.«

Ancak, bu kadar uzun bir aradan sonra ölümcül bir kanserin bir zamanlar herhangi bir atom santralinin »sıcak bölgesinde« çalışmaktan doğduğu nasıl kanıtlanabilir ki? İşçiler, işe ilk alınırken taşeron firmalarca sözde bir sağlık denetiminden geçiriliyorlar. Ama iş bittikten sonra kimse bu noktayla ilgilenmiyor. Taksitle cinayet değil mi bu? Gizlice, kimse görmeden, tanığı, kanıtı olmayan, yığınların kurban gittiği bir

Federal Almanya topraklarındaki atom santrallerinde üretim güvenliği konusu, *TÜV* kısa adıyla bilinen *Teknik Denetleme Kurumları*nın sorumluluğu kapsamında. Bu kurum, santrallerdeki işyerlerinin güvenliğinden de sorumlu. Merkezi Köln'de bulunan Ren Bölgesindeki *TÜV* kurumunun »Atom Santrallerinde İnsan Faktörü« adlı, İçişleri Bakanlığına sunulan raporu, bugüne kadar kamuoyuna açıklanmadı. *TÜV* görevlileri bu raporlarında atom santrallerinde »dışarıdan getirilen işçilerin« çalıştırılması sonucu ortaya çıkan sorunları inceliyorlar. Ancak raporda, insanlar açışından doğan sorunlar değil de, sanayi açısından doğan sorunlar ele alınıyor:

»Sorunlar, herşeyden önce hizmet sunan işletmelerden getirtilen ve yeterli niteliklere sahip olmayan yardımcı işçilerin kullanılmasından kaynaklanıyor. Asıl personelin korunması amacıyla kiralanan bu işçiler, ışınlanma tehlikesinin en yoğun olduğu bölümlerde çalıştırılıyorlar. İşletmelerde çalışan temel personelin verdiği bilgilere göre, bu yardımcı işçiler genellikle isteksiz ve çalışma hevesi olmayan kişilerden oluşmakta...«

Bir atom santraline kimsenin neşe içinde çalışmaya gideceği düşünülemez herhalde! Raporun bir başka bölümünde ise şu görüşlere yer veriliyor: »...Çalışma planı gereği yürütülmesi gereken işler göz önünde tutulursa, işletme dışından getirilen işçilerden vaz geçilmesi de söz konusu olamaz.« - Yine rapora göre »yoğun ışınlanmadan ötürü reaktörlerin asıl personeli arasından çalıştırılacak işçi bulmakta sık sık sıkıntı çekilmekte« imiş. Bunun dışında »bir insan için öngörülebilen en yüksek dozajda ışının çok kısa bir zamanda (birkaç dakika içinde) alınması« söz konusuymuş. Raporda şunlar da belirtiliyor: »Reaktörlerde çalışan asıl personelin görevlerinden biri de, öncelikle ışınlanma tehlikesi'nin var olduğu, çabuk ve dakik çalışmanın önem taşıdığı işyerlerinde çalışacak, firma dışından gelme işçilere, yapacakları işi tam olarak göstermek olmalıdır... Ancak yüksek ışınlanma tehlikesi karşısında yapılacak işin girilen zahmete değmediği ve dışarıdan getirilen personelin asıl yapması gereken görevi yerine getiremediği görülmektedir.«

TÜV Enstitüsü, duygusallığa kapılmadan şu sonuca varıyor:

»Bu bölgelerde çalıştırılan, dışarıdan getirtilmiş personelin çoğun-

luğu, tehlikeler karşısında genellikle deneyimsiz bulunmaktadır... Bu işçilerin tesisin ve çalıştıkları bölümün iç yapısını bilmemeleri, ayrıca olumsuz bir rol oynamaktadır. Kiralık işçilerin öncelikle asıl personelin aşırı ışınlanmadan korunması amacıyla çalıştırılmalarından ötürü, herhangi bir denetim de söz konusu olmamaktadır... Yoğun ışınlanma tehlikesinin bulunduğu işyerlerinde çalıştırılan, dışarıdan getirilme işçilerin dikkatsiz davranışları, geniş ölçüde tehlikenin büyüklüğünden habersiz bulunmaları nedeniyle, daha ağır biçimler alabilmektedir.«

cinayet. Alman atom santrallerinde her yıl çalıştırılan temizlik ve kaynak işçilerinin sayısı on binleri buluyor. (Yalnız *Würgassen*'de bir yıl içinde 'sıcak bölge'ye gönderilen işçilerin sayısı beş bin dolayında.) Bunların yarısını yabancılar oluşturuyor. Onların da çoğu, ışınlanmanın olumsuz etkileri daha baş göstermeden, çoktan ülkelerine dönmüş oluyorlar.

Ünlü *Frankfurter Allgemeine* gazetesinin 29 Temmuz 1982 günlü sayısında yer alan türden yazıları, ancak bu işin içindekiler ve bilim adamları doğru değerlendirebiliyorlar. Gazete »Boru değiştirme işleminde bile beş bin işçi çalışıyor« başlığı altında Würgassen'deki onarım çalışmalarından verdiği haberde, atom endüstrisinin kendine özgü 'gizli dili' ile, çalışmalar sırasında »1000 *men-rem*«lik bir dozun hesaba katılması gerektiğini belirtiyordu. Neydi bu »1000 *men-rem*?« Gizli ajanlar arasındaki bir parola veya kısa dalgada bir istasyon kodu izlenimi bırakan bu kısaltmanın ne olduğunu, bu holdingler çok iyi bilmekteler. Bu esrarengiz ölçü ile uzmanlar kaç kanser olayı ile karşılaşılabileceğini hemen hesaplayabiliyorlar. Amerikan Atom Araştırma Merkezi Oak Ridge'in Radyoaktiviteden Korunma Bölümü yöneticisi Carl Z. Morgan (bir adı da 'Radyoaktivite araştırmalarının babası'dır), »1000 *men-rem*«in beş ya da altı dolayında kanserden ölüm demek olduğunu belirtiyor. Radyoaktivitenin getirdiği sinsi ölüm, Adler'in devşirdiği işçilerden birisine de rastlayabilir,

Atom Santrallerinde Kanser Tehlikesi

İngiliz Atom Santrallerinde ve öteki nükleer enerji birimlerinde çalışan işçiler arasında prostat kanserine yakalanma tehlikesi, İngiltere ortalamasına göre daha yüksek. İngiltere Tıp Konseyi'nin Londra'da yayımladığı bir araştırmaya göre, ele alınan, radyoaktif ışınlarla sık sık ilişkisi olmuş bin kişi arasında prostat kanserinden ölenlerin sayısı, İngiltere ortalamasına göre sekiz kat daha fazla.

British Medical Journal adlı tıp dergisinde sonuçları açıklayan tıp bilginleri 1946-1979 yılları arasında İngiliz Atom Enerjisi İşletmelerinde çalışan kadınlı erkekli 40 000 işçi arasında rastlanan 3373 ölüm olayını kapsayan bir araştırma yürütmüşlerdi.

Araştırma sonuçlarına göre, bu grupta haya, tiroid bezi ve kan kanserinin yol açtığı ölüm olaylarına da çok daha sık rastlanmaktaydı. Tıp bilginleri, ayrıca uzunca bir süre zayıf radyoaktif ışın yiyen kadınlarda yumurtalık ve mesane kanserinden kaynaklanan ölüm olaylarının da daha sık olduğunu saptamış bulunuyorlar.

Frankfurter Rundschau gazetesinin 21 Ağustos 1985 günü verdiği bir haberden

atom santrallerini »canlı besin«le besleyen öteki kiralık insan tacirlerinin topladıkları işçilere de. Holzminden'de *Celten*, Landshut'ta *Kupfer*, Bremen'de *Jaffke*'nin adamları olabilir bu ölüm adayları. Kim bilir?...

Ve bu köle tacirleri, bu işin ne kadar tehlikeli olduğunu bilmiyorlar, öyle mi? Özenle hazırlanmış bir deneme, kendisine çok açık bir biçimde anlatıldığı zaman bile, Adler'in tehlikeyi bilmezlikten geldiğini ortaya koyuyor.

»Görev Başına«

Ya da İşi Bitince Yok Edilenler
- Gerçeğe Uygun Bir Prova -

»Sermaye, beklediği kâra göre küstahlaşır. Kâr beklentisi yüzde on ise, bir güvence var demektir ve yöntem her alanda uygulanabilir. Yüzde yirmiye çıkınca ortalık hareketlenir. Oran yüzde elliyse gözüpek davranmaya başlar. Yüzde yüz kâr beklentisi varsa tüm insancıl kuralları ayaklar altına almaya hazır demektir. Oran yüzde üç yüz ise asılacağını bilse bile artık suç tanımaz. Huzursuzluk ve kavganın kâr getireceğini bilse, onları da alevlendirmekten çekinmeyecektir.«
Karl Marks: »Kapital, 1. Cilt, »Sermaye Birikiminin Kökeni« bölümü, MEW (Almanca baskı), Cilt 13, s. 788, Alıntı Nr. 250. Marx, Thomas Joseph Dunning adlı bir İngiliz sendikacısının Sendikalar ve Grevler, (Londra, 1860) adlı yapıtından alıntı yapıyor.

Ne rastlantı: *Würgassen Atom Santrali*'nde de Adler'in adamları çalışıyor, demek! Ama elbette her rizikolu işte olduğu gibi burada da adamlarının sayısını çok yüksek tutmuyor. Göze batmayacak biçimde, çeşitli bölümlere yerleştirilmiş küçük bir grup. Şurada otuz kişi, bu bölümde on işçi, öteki tarafta da tek başına çalışan bir adamı Adler'in. Hamburg'ta yakayı ele verecek olursa Ruhr bölgesinde *Thyssen*'deki, *Steag*'da, *MAN*'daki işleri devam edip gidecek. Güney Almanya'daki *Ruhrkohle* tesislerinde de öyle. Zaten parolasını da ona göre uydurmuyor muydu: »Ne kadar çok sıçan boku varsa o kadar fazla gübre yaparsın!« Bir de şu vardı söylediği: »Yasaların var oluş nedenleri onları çiğnemesini bilmektir.« Adler'in *Würgassen Atom Santrali* ile giriştiği insan ticareti, o ünlü çift kişilikli doktorun korkunç ikinci yüzü olan 'Mr. Hyde' ile canavar hekim 'Dr. Mabuse' arasındaki bir pazarlık kadar ürküntü verici. Adler'in her türlü kötülüğe yatkın enerjisi, atom endüstrisinin çıkarları hizmetinde. Ticaretini yaptıkları meta: Kavrulmaya mahkûm Türk işçileri.

En kötü olasılıklar bir araya geldiğinde neler olabileceğini bilmek istiyor ve bir senaryo kuruyorum. Rolleri bölüştürebileceğim, bana yardımcı olacak arkadaşlarım var. Köln'den tiyatro oyuncusu Heinrich Pachl, atom santralinin güvenlik sorumlusu Schmidt rolünü oynayacak. Arkadaşım Uwe Herzog ise, onun asistanı Hansen olacak.

Gizli Görev şu:
Würgassen Atom Santrali, teknik bir arıza nedeniyle elektrik akımı sistemine bağlanamıyor. Milyonlarca marklık bir zarar söz konusu. Santral, tehlikeli bölgeye inip arızayı giderebilecek Türk işçileri arıyor. Bu işçilerin son derece ağır hastalıklara yol açabilecek yoğunlukta radyoaktif ışın yemeleri olasılığı büyük. Bunun sonucu kansere yakalanmaları söz konusu. İşletmenin koyduğu ön koşul şöyle: Türk işçilerine bu işin ne kadar tehlikeli olduğu söylenmeyecek. İşleri bittikten sonra da en kısa yoldan ülkelerine dönmeleri sağlanacak. 'Schmidt', Adler'in bu alanda çalışan herkesin tanıdığı, bu tür görevler için biçilmiş kaftan olduğunu söylüyor. İlk görüşmeleri araba telefonu yoluyla gerçekleşecek. Ben de tam o sırada Adler'i Essen'deki *Ruhrkohle Isı Tekniği İşletmeleri*'nden alıp, Oberhausen'e geri götürüyorum.
Pachl/Schmidt: »İyi günler. Adım Schmidt. *Würgassen Atom Santrali*'nin güvenlik müdürüyüm. Bir sorunumuz var, Herr Adler. Ne olduğunu hemen anlatayım size. Kendi başımıza üstesinden gelemediğimiz bir teknik arıza çıktı. Böyle işlerle uğraşan ve beceren bir işletme olarak siz aklıma geldiniz. Çok kısa süre içinde halledilecek, ancak yoğun çalışmayı gerektiren bir iş bu. Çalışacak adama ihtiyacımız var. Zamanımız çok sınırlı, acele etmemiz gerekiyor. Ben bu ara Ruhr bölgesindeyim, bir saate kadar bir yerde buluşabilir miydik acaba? Kabul ediyorsanız önerim şu: Otobandaki restoranlardan birinde, *Lichtendorf*'ta buluşsak? *Westhofen* kavşağıyla *Unna* kavşağı arasında. Şöyle bir buçuğa doğru desek?«
Adler, kapının altındaki bölmeden Ruhr Bölgesi Özel Harita-

sı'nı çıkartıp iyice inceliyor. Bana dönüyor: »Çabuk olmamız gerekiyor. Beni acele Oberhausen'e *Remmert*'e götür. Bir buçukta yine otobana çıkıp bu sefer ters yöne gideceğiz. Tam o saatte *Lichtendorf*'taki lokantada bulunmam gerekiyor. Bir müşteriyle buluşacağım. Yeni iş çıktı.« *Remmert*'e girip çıktıktan sonra, acelesi daha bir artıyor. Sürat sınırlandırmalarını görmezlikten gelmemi istiyor: »Bassana şu gaza, randevuya vaktinde yetişemeyeceğim!« Bizi sollayan bir arabanın direksiyonundaki kadın, sağ şeride geçmekte biraz gecikince, kendini kaybediyor: »Bak şu pis domuza, şu bok soyuna bak sen! Üstüne doğru git, yana çekilsin, geç kalacağız bu gidişle.« Randevusuna geç kti ya, hiç adeti olmadığı halde »biz« demeye başlıyor. Beş dakikalık bir gecikmeyle restorana ulaşıyoruz. Evrak çantasını alıp, acele adımlarla yeni müşterisine doğru koşuyor. Bana yeni bir iş yüklemeyi de ihmal etmiyor bu arada: »Torpido gözünden fırçayla bez çıkar, iyice temizle arabanın içini. Sigara tablasını da. Geldiğimde tek bir toz görmeyeyim.« - »Oldu, patron.« diyorum kestirmeden. Onun en çok bu yanıttan hoşlandığını biliyorum artık.

Arkadaşlarının arabası da burada. İçime su serpiliyor. Ben dışarıda Adler'in arabasını temizlerken, o içeride yeni işinin pazarlığına girişiyor.

Böylece 7 Ağustos 1985 Çarşamba günü saat 13.30'da *Würgassen Atom Santrali*'nin iki yöneticisi ile Adler, ilk görüşme için bir araya geliyorlar.

Pachl/Schmidt: »Zamanımız son derece dar. Bütün bu işi en geç Cuma'ya tamamlamış olmamız gerekiyor...«

Adler: »Ben orta çapta bir işletmeciyim. Her işi beceririz biz. Müşterilerimiz çoğunluk büyük endüstri holdinglerinden. *Ruhrkohle, Steag,* filan falan. Sizin işletme için de *(Würgassen Atom Santrali*'ni kastediyor, G.W.) çok iş yaptığımız oldu.«

Pachl/Schmidt: »İki olasılık üzerinde durduk. Bu görev için güvenilir sekiz adama ihtiyacımız var. Bu alanda daha önce çalışmamış da olabilir bu işçiler...«

Adler: »Anlaşıldı...«

Pachl/Schmidt: »Önce bu adamların içeri sokulmaları gerekiyor. Birinci adımı bu. Bakarsınız, arızayı hemen giderebilirler, ama uzun da sürebilir bu iş.«

»Kritik« görevi ana çizgileriyle yeterince tanımlayan bu giriş cümlelerinden sonra, Adler'in işin ne olduğunu gayet iyi kavradığı anlaşılıyor. İlk sözleri »Hemen yarın sekiz-on güvenilir adamını santrale yollayabileceği« oluyor. Ve bu işlerde kurt olduğunu gösteren soruyu ekliyor: »Şu radyoaktif ışın belgeleri konusunda bir kolaylık gösterebilir miydiniz?« Arkadaşım Pachl/Schmidt bu soruya hazırlıklı. Ve ilk yasadışı önerisini açıklıyor: »Adamlarınızda o belgeden bulunması şart değil! Zaten az zamanımız. Arızanın en geç Cuma akşamı saat 18'de giderilmiş olması zorunlu.«

Adler duraksamıyor bile: »Belgesiz de olur, demek? Yani yarın ışın belgesi olmayan sekiz adam gelse bu iş halloluyor, öyle mi? O halde işe bitmiş gözüyle bakabilirsiniz, beyler! Ben, bana düşeni yapar, görevimi yerine getirmiş olurum. Siz de kendinize düşeni. Tabii son derece gizli falan olmak kaydıyla yani.«

Pachl/Schmidt bunun üzerine öteki isteklerini de dile getiriyor. Çalışacak adamların »bu taraflardan olmaması« konusunda hemen görüş birliğine varıyorlar. En iyisi »hemen başka tarafa nakledilebilecek yabancı işçiler« olması.« Pachl/Schmidt, yabancı işçilerin bir an önce ortadan kaybolmalarını gerektiren bir nedene de değiniyor: »Bir kaza da gelebilir başlarına...« Sonra söylediğini biraz yumuşatmak amacıyla: »Ama biliyorsunuz, bu durumlarda olayın sebebini belirlemek hemen hemen imkânsızdır. Örneğin hiçbir zaman kansere yol açan tek bir kaynak gösterilemez. Üstelik tek bir nedeni olması da zorunlu değil... Zaten kanserde kuluçka döneminin yirmi yıl bile sürebileceği söyleniyor.« Adler (rahatlıyor): »Öyle diyorlar, değil mi?« Pacbl/Schmidt (sakinleştiriyor): »Kesin olarak kanıtlanmasına imkân yok.«

Herzog/Hansen adlı arkadaş, bunun üzerine Adler'e ölüm

komandosunun görevi ve karşılaşacağı tehlikeler hakkında en ufak bir kuşku bırakmayacak çizimleri seriyor masaya:

Herzog/Hansen: «Bakın, borular burada. Çapları 67 santim. Adamların girmesi gereken borular bunlar...«

Adler: »O asıl... yani o bölüm hangisi?«

Herzog/Hansen: »Şu gördüğünüz basınçlı emniyet bölümü. Buradan makina bölümüne giden borular, türbinlerden radyoaktif buharların fışkırdığı bölgeden geçiyor. İşte tam bu borunun ortasında bizim 'fare' adını verdiğimiz aracımız takılıp kaldı.«

Adler: »Hımm.«

Herzog/Hansen: Belki görmüşsünüzdür bu aletleri. *Laser* ışınıyla çalışan, boruların içini yoklayıp kalınlıkları hakkında bilgi gönderen bir küçük alet bu. Bir yere takılıp kaldı, bir türlü kurtaramıyoruz bulunduğu yerden, derdimiz bu. Adamlarınızın girip bu aleti sökmeleri gerekiyor. Öyle ağır bir iş değil, bedeni yormaz yani, ama içeri gireceklerin de sağlam olmaları lâzım.«

Adler: »Zaten öyleler. Merak etmeyin.«

Herzog/Hansen: »Oraya girecekler. Yalnız şu nokta var: teknik nedenlerden ötürü şu an oradaki ışınlamanın yoğunluğunu kesin olarak bilemiyoruz. Fena halde yüksek de olabilir hani.«

Adler: »Baksanıza, koruyucu plaket falan göndermemizi istiyorsanız, onları da yollarız.«

Herzog/Hansen: »Biz sayaç veririz, bu sorun değil. Koruma giysisi falan da veririz. Yalnız, radyoaktif ışının dozu ne olur, onu kesin söyleyemiyoruz. Ancak adamlar dışarı çıktıktan sonra bu konuda kesin birşey söylemek mümkün.«

Adler ('adamlarından' söz ederken kadın satmaya kalkışan bir aracı gibi konuşmaktan çekinmiyor): »*Thyssen*'de çalışan öyle adamlarım var ki, göreceksiniz, en iyilerini sizin için seçeceğim. Yarın sekizde onları oradan alıp bu işe koşarım, olur biter. Sabahleyin bizim minibüse doldurur, getiririz buraya. Bunların hepsi yabancı işçi. Aralarında bir Alman

olacak ama siz hepsini yabancı sayabilirsiniz. Olup bitenden bir şey anlamazlar, göreceksiniz. Ağızları da sıkıdır. Bir hafta sonra dönecekler nasıl olsa. Benim de bir sorum var. İş adamı olarak ilgilendiğim bir konu... Buna benzer işlerde daha uzun vadeli işbirliği yapabilir miyiz acaba? Diyelim, daha çok işçinin çalışabileceği temizlik işleri filan falan. Benim için ideal olur böyle birşey. Hele sürekli olursa.«

Pachl/Schmidt: »Size bir öneride bulunayım. Önce şu işi bitirelim. Sonunda ikimiz de memnun ayrılırsak, elbette yeniden işbirliği yaparız. Ama... diyelim bir uyarı işareti aldık; o zaman da...«

Adler: »Yani..?«

Pachl/Schmidt: »... o zaman da bize verebileceğiniz adamlarınız var mı elinizde?«

Adler: »Elbette! Çeşidimiz boldur bizim! Hemen değiştiririz adamları!«

Pachl/Schmidt: »Şöyle bir durum çıkabilir ortaya, onun için söylüyorum. Bu gelenlerin bazı nedenlerden ötürü hemen ülkelerine dönmeleri gerekebilir örneğin...«

Herzog/Hansen: »Herşeyi hesaba katmamız gerekiyor. Riziko oldukça büyük. Türkiye'ye dönüş işini belki biraz da çekici hale getirebiliriz. Ne bileyim, bir geri dönüş primi verebiliriz belki...«

Adler: »Ee, ellerine dişe dokunur birşey tutuşturulursa...«

Pachl/Schmidt (Para konusunda cömert davranmaması için hiç bir neden yok): »Şöyle bir hesaplarsak, toplam yüz yirmi, yüz elli bini bulabilir...«

Adler: »Artık derdinizin ne olduğunu biliyorum, anlattınız bana. Ben iş adamıyım beyler, herşeyi yapmaya hazırım. Benim cebime birkaç kuruş girecek, bu adamların da cebine birkaç kuruş girecek. Olay bu. Adamları seçme işi benim. Sizin sorunlarınızı biliyorum. Kim var elimizde? Konsolosluğun kapı dışarı etmek istediği adamlar kim? Bunları bilirim ben. Yabancılar Dairesiyle başı dertte olan kim? Onu

da ben biliyorum. O halde, bu işte çalıştıracağımız adamlar bunlar işte, anlatabildim mi?«

Böylece, Adler için bu iş artık »çantada keklik«. İki »güvenlik görevlisinin« adını öğrenmek için bir kez daha soruyor: »Siz Herr Schmidt'tiniz, siz de Herr...?« Herzog/Hansen kendini bir kez daha tamtıyor: »Adım Hansen.« Adler, bu adları sanki bir yerden tanıyor: »Adınız hiç yabancı gelmiyor bana. Tamam, *Würgassen*'den...« Bu kârlı iş, güvenini artırmışa benziyor. İki »iş ortağına« yeniden ne kadar güvenilir bir işadamı olduğunu anlatıyor ve kendi'si için önemli olan konuya geçiyor; para konusuna:

Adler: »Adamlarım bana bağlıdır, merak etmeyin. Bir müşteri yanında çalışırken ne yapacaklarını bilirler. Gözlerini kapatıp görevlerini yapacaklar, hepsi bu. Sağa sola bakmak yok. Gevezelik eden oldu mu, derhal işine son verilir. Böyle durumlar başka yerlerde de oluyor. *Thyssen*'de buna benzer bir iş yapmıştık. Hiçbir şey sızdırmadık dışarı. Herşey gizli kaldı.

Anlaşıldı, yarın 8 Ağustos günü işbaşı yapılacak. Bir de kısaca şu konuyu görüşelim. Ne verebiliyorsunuz bu iş için?

Pachl/Schmidt: »Ayrılan bütçe 120 ile 150 bin arası. Rizikosu size ait tabii. Yani daha sonra herhangi bir sorun ortaya çıkar da sağlık açısından şikayet falan gelirse, adamların mümkün olduğu kadar uzak bir yere gitmiş olmalarını sağlamak sizin göreviniz.«

Adler: »Bir sorun var. Herşeyi bütün açıklığıyla bilmem gerekiyor: Bu adamlar işi bitirip çıktıklarında ışını yemiş olacaklar, değil mi, yoksa yanılıyor muyum?«

Pachl/Schmidt: »Sanırım, birbirimizi iyi anlıyoruz. Bu kadar para dökmemiz de onun için zaten. Buna biz 'kontaminasyon' deriz; olağan zamanlarda böyle bir durumda kalan insanın daha sonra tedaviye alınması gerekir. Yalnız, bu olayda buna imkân yok. Çünkü ışınlanma nedeniyle birisini tedaviye gönderirsek, soruşturmaya kalkabilirler. Çalışanlardan biri uzun süre burada kalacak olsa, bu sefer onun

çenesi açılacak. Böylece olay büyüyebilir. İşte bütün olanakları kullanarak önlememiz gereken de bu.«

Herzog/Hansen: »İş bitti mi bu adamlar hemen yok olmalı! Arında çekip gitmeleri gerekir!«

Adler: »Bu iş tamam... Açık söyleyeyim size, öyle adamlar var ki elimde, tam istediğiniz gibi bir ekip oluşturabilirim. Tehlikeli bölgeye yollayacaksınız onları, öyle ya... Hiç bir sorun çıkmayacak göreceksiniz!«

İş gerçekten tamam. »Adamlarını« tehlikeli bölgeye göndermek, Adler için sorun bile değil! Geriye kalıyor ufak tefek ayrıntılar.

Önce taşıma işi hallediliyor. Pacht/Schmidt, santralin minibüslerinden birini yollayıp Duisburg'taki grubu aldıracak. Adler, *Würgassen*'de sürekli çalışan küçük ekibin kaldığı otelin adını veriyor. Kendisi de birlikte gelmeyi tercih edermiş. Parayı hemen alabilmek için.

Lokantadan birlikte çıkıyorlar. Adler'in yüzündeki mutlu ifadeden, bu alışverişe de evet dediğini seziyorum. Hoşuna gittiği biçimde, arabanın kapısını ardına kadar açıyorum. Tek kelime söylemeden yumuşak koltuğuna oturup, düğmeye basarak en hoşlandığı, en dinlendirici biçimi almasını bekliyor.

»Oberhausen'e dönüyoruz,« diyor ve susuyor. Bir süre ona haksızlık yapmış olabileceğimi düşünüyorum. Bu korkunç alışverişten ürkmüş, »yağlı lokmayı« geri çevirmiş olamaz mı? O kadar insafsız sayılmaz. Hiçbir insan sürekli katı bir yürekle yaşayamaz. Böylesine oynayamaz insan hayatıyla. Gerçi biraz daha uzun bir zaman birimi içinde, biraz daha dolaylı yoldan olsa da *Thyssen*'deki işlerde çalışan arkadaşlar da »kavrulmaktalar.« Ağır metallerin yoğun tozları, zamanla onların da vücuduna yerleştirilmiş birer saatli bomba gibi, kansere yakalanmalarına yol açabiliyor. Ama bunları görmezlikten gelmek, ne de olsa daha kolay. Burada durum çok daha açık. Sonuçlarını düşünmese de, *Thyssen*'de çalışan herkes ortadaki tozu pisliği görüyor. Atom santralindeki hastalığa, belki de ölüme yol açan radyoaktif ışınlar, göze görünen cinsten değil. Ölüme

gönderilenlerden hiçbiri, eğer uyarılmazlarsa, bu tehlikenin farkında bile olmayacak. Adler, içinden bunları tartıyor, kendi kendine hesaplaşıyor olmalı, diye düşünüyorum. İçimde bir umut var. Hayır diyecek bu işe.

Adler'in bambaşka şeyler düşünmekte olduğunu biraz sonra anlıyorum. Küçük not defterine birşeyler çiziktiriyor. Hesap yapıyor gibi. Birden suskunluğunu kesip soruyor: »Yarına kadar para kazanmak isteyen altı-yedi Türk bulabilir misin? İyi bir iş var, yalnız adamların yüzde yüz güvenilir olmaları lâzım!«

Düşünüyor gibi yapıyorum. Adler: »Sen öyle çabuk beceremeyeceksen, bir de K.'ya soralım. Onun elinde hep adam bulunur.« Adler, K. adındaki Türk arkadaşı güvenilir adamları arasına aldı. Yeni işçiye gereksinme duyduğu zaman K.'ya söylüyor. O da adam bulup getiriyor.

»Ben de bulurum adam size,« diyorum, »Nasıl adam arıyorsunuz?«

»Öyle birşey becermelerine gerek yok. Yalnız, tanıdıkların arasında en yoksul olanlarından seç getireceklerini. Eskiden benim de sıkıntı çektiğimi söylersin...«

Hayretle yüzüne bakıyorum: »Siz de mi sıkıntı çektiniz? Fakir miydiniz siz de? Ne zamandı bu?«

»Eee, öyle. Savaştan sonra hepimiz fakirdik. Bu bulacağım adamlar, yakında sınırdışı edilmekten falan çekinenlerden de olabilir.«

Şaşkınlığımı anlayınca hemen bir bahane buluyor: »Onlara da bir yardımım dokunsun, diyorum, anlıyor musun? Hepsinin hali perişan burada. Ben zaten böyle toplumcu düşünceleri olan birisiyimdir. Ailem de sosyal demokrattı zaten.«

»O ne oluyor yani?«

»Bu işçilerin partisidir, ben de orada üyeyim.«

»Nasıl bir iş bu? Ne kadar para verilecek?«

»İyi para geçecek ellerine. İki günde beşer yüz mark. İş dediğin de... kolay temizlik işleri bunlar. Temiz de üstelik, ellerini kirletmelerine bile gerek kalmayacak...«

»Nerede bu?«
Tam nerede olduğunu söylemek istemediğinden hemen bir yalana başvuruyor: »Buradan yüz kilometre kadar ötede bir yer.« (Aslında *Würgassen* şöyle böyle 300 km çeker.)
»Polisten saklananlar da olabilir aralarında. Yalnız iş bittikten sonra en iyisi Türkiye'ye geri dönsünler. Adamları bulursan, sana da bir beşyüzlük var.«

»Mülteci yurdundan olabilir mi gelecekler?«
»Dairelerle falan başımız derde girmesin!« diye tersleniyor: »Bilgin olsun, bu iş üstü kapalı yürüyor; 'kara' para bu!«
»Nedir bu kara para?«

»Vergisi falan yok yani. Ellerine sayacağım parayı. Kâğıt, belge, hiçbir şey göstermelerine lüzum yok. Herşey üstü kapalı yürüyecek. Onların da işine gelir bu. Türkiye'ye dönüşte ceplerinde biraz para bulunmuş olur, orada işlerine yarar. İşyerinde geceleyecekler, ona göre tedarikli gelsinler. Çamaşır gibi şeyler alsınlar yanlarına. Gerekli olan başka her şeyi oradan verecekler. Nereden bulacaksın peki sen bu adamları?«

»Var tanıdığım birkaç kişi. Mahzenlerde kalanlar var.«
»Bak bu iyi,« diyor Adler: »Mahzende kalıyorlarsa fazla ilişkileri de yok dış dünyayla, demektir. Kaç kişi aşağı yukarı?«
»Beş kişi kadar varlar...«

»O zaman başka taraflara da bak. Sekizi tamamlarsın belki. İstediğin zaman telefon edebilirsin bana! Tenis kulübünden de arayabilirsin. Ama adamları tutup benim eve getirme. Senin *Dieselstrasse*'de buluşalım daha iyi. Ben de oraya gelirim. Sonra da gelip alacaklar zaten. Önemli olan: İş bittikten sonra çekip gitmeleri! Bunun için yazılı belge isterim! Hemen ülkeyi terk edeceklerine dair bir kâğıt olması gerekir ellerinde, öyle değil mi? Yabancılar polisi arıyor hepsini, öyle dememiş miydin?«

»Eh,« diyorum, »bazısı öyle, bazısı da böyle...«
»Ama bu konu kesin olmalı! İş biter bitmez çekip gitmeli

hepsi. Birde haftalarca burda süründüklerini görmeyeyim! Bu işe girmek için bu şart!«
Tekrar bunun nasıl bir iş olduğunu soruyorum. »Sen anlamazsın,« diye geçiştiriyor, »onlara ne yapacaklarını iyice anlatacaklar. Hiç mesele değil bu. Önemli olan, bu adamlara biraz yardım edebilmek, baksana ne kadar çekmiş bu zavallılar...«
Konuşurken tıpkı bir rahip; sesinde merhamet ve şefkat dolu bir titreşim var! Ama hemen asıl kimliğine dönüyor:
»Yalnız, adamlara güvenebilmem gerekir, ona göre!«
»Tamam, patron,« diyorum.
Akşama telefon edip herşeyin yolunda gittiğini söyleyebilirmişim. Akşam saat dokuz. Telefonla tenis kulübünün lokantasında yakalıyorum. Bu arada kendisine iş önerisini götüren Schmidt de onu bulmuş, altı adamın yeterli olabileceğini söylemişti. (O kısacık zaman içinde daha fazla arkadaş ayarlayamamıştım.) Adler'in açık konuşamadığı belli. Onu çok iyi tanıyan iş ortaklarının yanında kendisini Türklerin koruyucusu olarak göstermesi, »işçiler'n partisinden« bir üye olarak konuşması olacak şey değil. İyice tefe alırlar öyle bir şey yapacak olsa.
»Arkadaşlara inandırıcı birşey söylemem gerekiyor,« diyorum, »Ne söyleyeyim ki inansınlar?« İyice güç duruma soktuğum belli. Kıvırtmaya çalışıyor: «Şimdi ben de bir şey söyleyemeyeceğim bu konuda,« diyor, »bir saat sonra evden ara beni.«
Evine telefon ettiğimde sesinde yine öyle din adamlarına yaraşan bir ton beliriyor. Ben ısrar ediyorum: »Nasıl anlatayım arkadaşlara onlara mutlaka iyilik etmek istediğinizi?« Adler, yufka yürekliliğini daha da üstün gösterecek bir formül bulmayı beceriyor gerçekten de! Artık yalnız »yoksullardan« değil de, »bu yoksul mu yoksul zavallıcıklar«dan söz ediyor; onlara da birkaç mark yardımı dokunsunmuş! Peşini bırakmadan, bazı arkadaşlarının durumunun ne kadar kötü olduğunu anlatmaya başlıyorum. Konunun onu hiç ilgilendirmediğini hemen belli ediyor. Sırf beni işten caydırınamak için

ağzından zar zor bir »Bu konuyu sonra da görüşebiliriz,« sözü çıkıyor. Önerim üzerine 'zavallının da zavallısı' insanlar için »bu iş hallolduktan sonra« çalışma izni ve ev başvurusunda bulunmayı bile kabul ediyor. Santralin güvenlik görevlilerine bu işçilerin en kısa zamanda sınırdışı edileceğini garantileyen sanki bir başkası!

Ertesi sabah, saat dokuz buçuk.

Santral yöneticisi Schmidt, Adler'e telefon edip herşeyin yolunda olup olmadığını öğrenmek istiyor.

Adler: »Ekip tamam, hazır bekliyor. Ama şimdi siz bana söyler misiniz, kiminle görüşüyorum ben? *Würgassen Atom Santrali*'nde görevli Herr Schmidt değilsiniz siz. Bunu bulup çıkardım. Onun için bana doğruyu söyleyin, kimsiniz siz? Ben kiminle iş gördüğümü bilmek isterim. Ortaklaşa bir iş çevireceksek ortada hiçbir engel kalmamalı.«

Adler'in *Würgassen*'e telefon edip kendini sağlama almak isteyeceğini hesaba katmıştık. Gerçekteki güvenlik görevlisi olan Schmidt'in santralden dışarı çıkmamış olduğunu hemen öğrenebilecekti. Pachl/Schmidt, bu konuda tedbirli davranmış, Adler'e »Aman, beni bürodan aramayın,« demişti. »Bu olay öylesine gizli tutuluyor ki, size mecburen yok dedirtirim. Veya olsa olsa telefona gelip, sizi tanımıyorum, böyle birşeyi ilk defa duyuyorum, olmaz böyle şey, derim. Son derece önemli, gizli bir görev alanı içine giriyor bizim santral; biliyorsunuz, düşmanın da her yerde kulağı var, kendi tesislerimizde bile.« Ama belli ki, Adler kendisi de telefon etmemiş. Birilerine santrali aratmış. Bu olasılığa karşı da birşeyler düşünmüştük.

Pachl/Schmidt: »Merak edilecek birşey yok. Bu işin son derece gizli yürümesi gerektiğini söylemiştim. Bizim Schmidt için biraz fazla önemli bir görev bu. Doğrudan yönetim kurulunun kararıyla yürüyor bu işler.«

Adler: »Elbette, bunu anlıyorum.«

Pachl/Schmidt: »İşin gizlilik içinde yürütülebilmesi için belli bir güven ortamı gerekli tabii...«

Adler: »Ben de aym görüşteyim; öyle ya.«

Pachl/Schmidt: »Karşılıklı güven yaratamadıysak, durup işi yeni baştan ele almamız gerekir. Öyle bir durumdayız ki, yani bizim için...«

Adler: »Anlıyorum...«

Pachl/Schmidt (Duygusal ve yüksek bir ses tonuyla): »Doğrudan doğruya Almanya'nın enerji ihtiyacını sağlamakla yükümlüyüz; dolayısıyla başka çaremiz kalmamış bulunuyor.«

Adler: »Eveeet...«

Pachl/Schmidt: »Dün de söylemiştim size, telefon ederseniz, şaşırmayın diye. Orada da ancak çok küçük bir grup olaydan haberli, anlatabiliyor muyum?«

Adler (sözünü kesiyor): »Doğru!«

Adler'in hâlâ bir takım kuşkuları olduğu belli, ama Pachl/Schmidt'in otoriter, tepeden bakan konuşması o kuşkularını da dağıtıyor:

Adler: »Herr Schmidt, ben işi kimden almış olacağım? Yani yazılı bir sipariş...?«

Pachl/Schmidt: »Bu işte öyle yazılı bir belge veremeyiz, anlıyor musunuz?«

Adler: »Anlaşıldı.«

Pachl/Schmidt: »Dikkat edin şimdi. Bir defa gerekli adam sayısı sekizden altıya düştü. Ayırdığımız 130 bin de 95 bine indi demektir bu. Hadi diyelim ki...«

Adler: »Hımm...«

Pachl/Schmidt: »...Haydi yuvarlak hesap 110 binde bağlayalım bu işi...«

Adler: »Hımm...«

Pachl/Schmidt: »Geri dönüş primleri de bu işin içinde tabii.«

Adler: »E, tabii.«

Pachl/Schmidt: »Bunun da adam başı beş bin mark dolayında olabileceğini düşündük. Size güvenebiliriz, bu para adamların eline geçecek, öyle değil mi, Herr Adler?«

Adler: »Elbette, tabii!«

Pachl/Schmidt: İkincisi de, gelenlerin gerçekten sağlam yapılı olduklarına güvenebilelim.«

Adler: »Hepsi sağlam.«

Pachl/Schmidt: »Öyle bir iki *miliremi* yiyince devrilecek olan varsa, onlarla bir işimiz yok bizim.«

Adler: »Yok canım; bunlar bayağı dayanaklı; öyle kolay kolay pes demezler.«

Pachl/Schmidt: »Başlarına postabaşı falan koymak gerekirse, o da bir yabancı olsun, en iyisi.«

Adler (sözünü kesiyor): »Elbette, Herr Schmidt! Ama bir sorum daha vardı. Şimdi bu bana, *Würgassen Atom Santrali*'nin verdiği bir iş, değil mi?«

Pachl/Schmidt: »Evet.«

Adler: »Bu kesin, öyle değil mi?«

Pachl/Schmidt: »Kesin, tabii. Sorunu kavradınız artık. Kaygı duyduğunuz ne var başka? Bakın, benden size, bütün sırları ele vermemi istiyorsunuz. Kabul edin ki, size birçok şeyi açık açık söyledim.«

Adler: »Orası öyle.«

Pachl/Schmidt: »Benim de bilmediğim birşey var; örneğin siz çenesini tutan birisi misiniz, değil misiniz gibi. Ama tereddüte düştüğüm noktaları ben size söylüyorum. Kaygı duyduğunuz başka birşey olursa siz de bana söyleyin, konuşup halledelim. Ama o zaman siz de...«

Adler: »Canım, ben de biliyorum, bu tür işler böyle büyük gizlilik içinde yürür, değil mi ya? Bazan insanın adını vermeden, başka isimle ortaya çıkmasını gerektiren durumlar olabilir. Bunları anlayışla karşılarım. Yalnız birisi bana gelip de, ben *Würgassen Atom Santrali*'nden Herr Schmidt'im der ve ben bunun böyle olmadığını öğrenirsem... Anlatabiliyor muyum, o zaman tabii biraz kaygı duyuyorum. Nasıl bir işe giriyorum bakalım? Gerçekten iş ortağım *Enerji Santrali Şirketi* mi? Biliyor musunuz, öyle ihmal ve hata yüzünden ceza kovuşturmasına yol açabilecek bir işe girmek istemiyorum da.« (Adler gırtlağını temizliyor):

»Dedim ya, Herr Schmidt, bilmek istediğim, ben bu işi *Enerji Santrali Şirketi* adına mı yapıyorum?«

Pachl/Schmidt: »... o ihmal sözünü ben duymamış olayım...«

Adler: »Öyle tabii de...«

Pachl/Schmidt: »... kovuşturma gibi sözler yersiz. Sizin geçmişinizde böyle olaylar varsa, bunları da açıkça söylemenizi beklerim.«

Adler: »Yoo, benim açımdan hiçbir şey yok...«

Pachl/Schmidt (sözünü kesiyor): »Bir sorun varsa söyleyin, yani.«

Adler: »Benim açımdan pürüz yok, adamlar hazır.«

Buluşma yeri saptanıyor. Adler garın hemen önündeki otobüs terminalini öneriyor.

Pachl/Schmidt: »Saat 14'de diyelim. Para konusunu, nasıl verileceğini falan da orada kararlaştırırız. Anlaştık mı Herr Adler?«

Adler (memnun): »Tabii, elbette.«

Adler'in kuşkuları böylece dağılmış oluyor. Kazanç hırsı gözünü bürüdüğü için dikkatsiz davranmaya başlıyor.

8 Ağustos Perşembe günü saat 12.

Adler'i getiren 280-SE-Mercedes'i bu kere başka bir Türk yardımcı şoför kullanıyor. Adler, Duisburg - Bruckhausen'e gelip, ölüme yollayacağı ekibi teslim alacak.

Doğrudan *Dieselstrasse*'ye park ettirmiyor arabasını. *Thyssen Kömür İşletmeleri*'nin tam karşısına düşen köşeye, ana cadde üzerine park ediyor Mercedes. Yoksul insanların oturduğu bu semtte arabası hemen dikkatleri üzerinde topluyor. Perdelerin arkasından korkuyla dışarı bakan Türk kadınlar görüyorum. Birilerinin evlerini yıkmayı planlamasından ya da sağlık nedenleriyle bu kötü evleri boşaltma kararı vermiş olmasından korkuyor gibiler. Çocuklar ise saygılı bir mesafeden Adler'i ve arabasını inceliyorlar. O da ne yapacağını pek bilemiyor. Sigaranın birini söndürüp, ötekini yakıyor. Çevresine bakınıyor. *Thyssen*'in bacalarından aralıksız yükselen is bulutları gökyüzüne yayılıyor. Hafif bir rüzgâr, pisliği işletmenin

hemen yanıbaşına kurulmuş olan semtin üzerine üflüyor. Pis koku insanın genzine dolmakla kalmıyor, ağzının tadını da alıyor. Toz parçacıkları doluyor dişlerin arasına. Gözleri acıyor insanın. Hava durumuna ve günün saatine göre, havadaki kükürt bileşimi bazan insanı boğacak gibi oluyor. Bu semtte astım ve bronşit hastalıklarına tutulanların sayısı olağanın çok üstünde. Çocukların solgun yüzleri hemen göze batıyor. Beş altı yaşlarında bir oğlan görüyorum. Yüzünde ciddi, yorulmuş, bezmiş bir ifade. Bir büyüğün suratı sanki.

Duisburg'un merkezinde güneş çıkmıştı iyice, ama burada ortalık gri, bulanık bir ışığa boğulmuş. Fabrika bacalarından çıkan dumanların ardındaki belli belirsiz güneş, yoğun isi delip geçemiyor. Sokağın öteki tarafından epey bir süre Adler'i seyrediyorum. Bu semtte kendini hiç de iyi hissetmediği belli. *Dieselstrasse* ve çevresi onun için cehennemin girişi sanki. Adler'e göre asıl cehennem ise *Thyssen* işletmelerinin bekçilerinin koruduğu duvarların, dikenli tellerin arkasındaki bölümleri. Oradaki hava çok daha dayanılmaz kirlilikte; üstüne üstlük korkunç gürültülü.

Bizim çalıştığımız bölümlere Adler, yanlışlıkla bile olsun hiç uğramadı şimdiye kadar. Onun duyarlı ruhunun taşıyamayacağı bir yük olurdu bu; geceleri karabasanlar çökebilirdi üstüne bu yüzden.

Usta terzi elinden çıkma ısmarlama elbisesiyle Adler bu çevrenin ortasında yabancı bir nesne gibi duruyor. Neredeyse semtteki reklam tahtalarına yapıştırılan seçim ilanlarındaki politikacılar kadar yakışıksız ve gerçek dışı. Bu semtte bira ve sigara dışındaki tüketim maddeleri için reklam yapmaya değmediğinden, bu tür seçim ilanları kimi zaman aylarca asılı kalıyor duvarlarda.

Olanca gücümüzle koşturup topladığımız sözde en kıyıda köşede kalmışlardan bir araya gelen »yedekler takımımız«, durumu kendilerine anlattığım altı Türk arkadaşımdan oluşuyor. Hayret ediyorum: İşin kotarılması, belirlenen amaç, Adler'in korkunç, vicdansızca davranışı onları benden çok

daha az şaşırtıyor. Onlar bu gerçeğin çoktan beri içindeler ve belli ki benzer olaylar geçmiş başlarından. Yine de onlara aslında Alman olduğumu henüz söylemiyorum. Aramızda belirecek bir soğukluk Adler'i kuşkulandırabilir.

Arkadaşlarımı arkadaki paralel sokaktan, Adler'e görünmeden benim eve alıyorum. Sonra gidip Adler'i getiriyorum. »Adamları« aşağıya, sokağa, onun yanına gelseler daha iyi olurmuş. »Pek iyi olmaz,« diyorum, »tehlikesi de var. Bazılarının kâğıtları bile yok.« Böylece oyunun kararlaştırdığımız sonucuna uygun bir ipucu da vermiş oluyorum. Ama oraya daha sonra geleceğiz.

»Başka türlü olmuyorsa öyle yapalım,« diyor Adler ve *Dieselstrasse* 10 numaradaki evime doğru yürüyor. Merdivenler çiş kokuyor. Tuvaletlerin hepsi evlerin dışında, merdiven sahanlıklarında. Lağım borularından biri tıkanmış. Adler, merdivenleri benimle birlikte hızlı hızlı çıkıyor. İlk kata gelince kapıyı aralayıp, kendisine göreve hazır Türk arkadaşlarımı takdim ediyorum.

İçeri girerken kısaca bir merhaba, deyip saymaya başlıyor: »İki, dört, altı. Oldu. Şimdi bakın, hepiniz Almanca anlıyor musunuz?«

»Çoğu anlıyor«, diye bir yalan söylüyorum. (Böylece onun kısa da olsa bir konuşma yapmasını sağlanuş oluyorum. Niyetinin ne olduğu iyice ortaya çıksın, diye.)

Kendini tanıtarak işe giriyor: »Biz, Oberhausen'de bulunan bir montaj şirketiyiz. Şimdi *Würgassen*'deki atom santralından bir iş teklifi aldık. Onarım işleri varmış, onları yapacağız. İki günlük bir iş. Beş veya altı adama ihtiyacımız var. Bu iş için iyi para ödüyorlar. Size de iyi para verilecek. Başka sorunuz varsa, sorun. Hepsine cevap vereyim.«

Açık yürekli, sevecen biri, izlenimi bırakacak neredeyse. Onu yakından tanımayanlar pekalâ aldanabilir. Biraz daha kendini ele vermesi için Türk arkadaşlarımdan Türkçe sorular sormalarını rica etmiştim. Ben de -hemen hiç Türkçe bilmediğim için- onları Almancaya çeviriyor gibi yapacağım. Aslında o

anda önemli görünen soruları yönelteceğim Adler'e. Kendi vatandaşlarımla hiç Türkçe konuşmadığımın farkına varmadı şimdiye kadar. Almancamın da burada uzun zaman yaşamış bir yabancının Almancasına hiç benzemediğini anlayamadı henüz. Örneğin bazan karmaşık kavramları da kullandığım, bazı sözcüklerin yalnız sonlarını yutmakla yetindiğim, hiç dikkatini çekmedi. Öyle çapraşık bir dil kullanıp, kendisinin de bana daha fazla açılmasını sağlayabiliyorum. Umurunda değil. Onun için yanında çalışan yabancıların iş gören hayvanlardan farkı yok. Kendisi için sabırla, ses çıkartmadan işlerini gördükleri sürece, yabancılara karşı bir tavır takınmayı aklından bile geçirmez. Tersine; denebilir ki, yabancıların değerini gerçekten bilen insanlardan bu Adler. Yalnız biraz seslerini yükseltip, aylardır peşinde koştukları ücretlerini isteyecek oldular mı, o zaman Adler'in gözünde »Pis herifler, adi hırsızlar vb...« oluverirler.

Adler, önümüzdeki yolculuğu bize sanki bedava sunulan bir kır gezisiymiş gibi anlatacak neredeyse. »Herşey parasız. Saat üçte sizi Duisburg garından alacaklar, iki gün sonra da yine bir minibüsle geri getirecekler. Yatacak yer bedava.« (Yine çok sevdiği baygın parçalardan biri takılıyor aklıma... nakaratı şöyleydi: *»...yurdumuzdan çok uzaklarda, kuşlar gibi özgür; yüz adam birlikteyiz, ben de aralarında...«*

Adler'e dönüyorum: »Bu arkadaş kuşkulu biraz,« diyorum, »Neden bu kadar az işe 500 mark veriyorlar, diyor!«

Adler, açılıyor: »Ha, dinleyin öyleyse. Almanya'yı bilirsiniz. Birçok santralimiz var bizim bu memlekette. Şimdi gideceğimiz yer de böyle bir santral. Yalnız şu sıra elektrik akımı veremiyor. Genel bir revizyon lâzımmış. Bakmışlar onarılacak bazı şeyler var. Tabii bütün işlerin de kısa bir sürede bitmesi gerekiyor. Gelecek hafta yeniden elektrik üretmeleri şart. Santralde bir arıza olduğunun gazetelere falan da yansımaması lâzım. Yoksa o 'Yeşiller' falan gelip kafa ağrıtırlar. Ellerinden gelse tutup santrali kapattırırlar, öyle değil mi?« Sesinde hiç saklamaya çalışmadığı bir iğrenme var: »Bunlar Almanya'daki

siyasal grupçuklar... Bizim halletmemiz gereken işin bu hafta bitmesi şart, çünkü santral haftaya tekrar elektrik dağıtımına başlayacak. Onun için de iyi para veriyorlar, sizin de cebinize iyi para girecek.«

Dalına basmaya devam ediyorum: »Bay Adler, bu arkadaş şey diyor... Almanlar beni hep aldattı diyor.«

Vakit kazanmak için yutkunuyor. Anlamamazlıktan geliyor: »Neymiş, neymiş?«

»Almanlar dolandırdı hep beni, diyor.«

Adler, »Ben mi dolandırmışım kendisini?« diye karşı atağa geçiyor. Kendisine tüm dolandırıcılıklarını bir bir saymanın ne yazık ki sırası değil. Bana bile neredeyse iki bin mark borcu var. Yanında çalışanların ücretlerine el koymak, vergilerin, sosyal kesintilerin bir bölümünü cebe indirmek 'filan falan' da ayrıca hesabını vermesini gereken olaylar!

Durumun burukluğunu geçiştirmek için »Ne kadar para vereceğinizi Türk arkadaşlara bir de kendiniz söyleseniz,« diyorum. Tam istediği gibi bir soru. Oturup şöyle bir kasılıyor. Yeni şoförünün sigarasını yakmasını bekliyor. Sonra da ezilmişlerin, hor görülenlerin, kendisine benzeyen çakallar tarafından posası çıkarılanların iyiliksever koruyucusu pozunda, anlatmaya başlıyor. »İşveren« rolünde, aslında elinin uzandığı herşeyi alıp cebine koymaktan başka birşey yapmayan, bu arada onların sağlığını, varoluş temellerini de yok eden bir 'işveren' olarak bir bilanço çıkarıyor sanki:

»Kendi başıma bir iş kurduğumdan beri Türk arkadaşlarla çalışırım. Şimdiye kadar da beni hiç hayal kırıklığına filan falan uğratmadı Türkler. Alman işçilerin tersine. Türklerle çalışmaya, onlara iş vermeye niyetliyim. İşbirliğimiz bundan böyle de devam edecek, yani.«

Vurgunu vurup yanındaki insanları düşüp bayılıncaya kadar çalıştırmanın adı »birlikte çalışmak!« Eh, »çalışma arkadaşları« kavramı da öyle »sosyal işbirliği« kokuyor ki, canları çıkıncaya kadar çalıştırılanlar üzerinde uyuşturucu niteliğinde bir olumlu etki yapması beklenebilir!

Sözü asıl konuya getiriyorum: »Aralarında bazıları var, Türkiye'ye sınırdışı edilebilirler!«
Hayırsever bir tavırla »Şart değil ya, canun,« diyor. »Bakın size açıkça söyleyeyim, neden Alman çalıştırmadığını bu işte: Gevezelik ederler, ondan. Gider, olmadık yerlerde anlatırlar herşeyi, filan falan. Türkler başka bu bakımdan, biliyorum. Siz çenenizi tutmasını bilirsiniz. Anlıyor musunuz? Onun için Alman almıyorum bu işe. Boşverin Almanları.«
Arkadaşlardan birini gösteriyorum: »Aycı mahzende kalıyor...«
Adler bir el hareketiyle sözümü kesiyor: »Ne yapalım yani, Öyleyse öyledir. Zararı yok. Ben bilmemiş olayım.«
Diretiyorum: »Yardım edilebilir, belki...«
Savaş sonrası iş adamlarının çoğu gibi, hemen atılıp, kendine övgüler düzmeye koyuluyor: »Yardım tabii edilebilir. Muhtaç durumda olanlara karşı her zaman yardıma hazırımdır. Ailecek sosyal demokratız biz. SPD üyesiyiz yani hepimiz. Demek ki ben de işçilerden yanayım. Bu arkadaşlara da zaten yardım etmek istiyoruz. Türkiye'ye dönecek olurlarsa hiç değilse beşer yüz markları olur... Birkaç kuruş elinizde bulunsun, öyle değil mi ama?«
Sinan'ı gösteriyorum: »Bu da tehlikeli iş değil mi, diye soruyor.« Gene tuttuğu bir konuya geldik. Söyledikleri, atom santrallerinin basın sözcülerine taş çıkartabilir: »Yok canım, hiçbir tehlike yok. Büyük bir santral burası, Almanya'daki güvenlik önlemleri çok sıkıdır. Alman santralleri zaten dünyamn en emin santralleri. Bu tesislerde binlerce adam çalışıyor. Tehlike falan sözkonusu değil bu işletmelerde.«
Ben (Ali): »Daha hiç kaza olmamış mı?«
Adler: »Almanya'da hiç bir santralde bir kaza olmadı bugüne kadar.«
Santrallerin doğrudan hasar görmediği konusunda haklı bile olabilir, ama örneğin *Würgassen Atom Santrali*'nin çok yakınlarına bir jet düşmüştü. Uçak santralin tam üstüne düşmüş olsaydı, aklın alamayacağı korkunç bir felâket meydana gele-

bilirdi. Ama atom santrallerinde insanlara zarar veren kazalar hiç de eksik olmuyor. Federal Almanya'daki santral işletmeleri, bugüne kadar beş ölüm olayının meydana geldiğini resmen açıklıyorlar.

Adler'e bakarsanız, iş yine de »tehlikeli değil!« Öyle zor bir iş olmadığına da inandıracak bizi. »Yukarılara tırmanmaları gerekecek mi?« diye sorunca, kaçamak bir yanıt veriyor: »Yo, santralin içinde çalışacaklar. Bilmiyorum ama öyle tırmanacak bir yer yok, kat kat bina bunlar zaten, öyle değil mi?«

Ben (Ali): »Bir de tam ne yapacaklarını bilmek istiyorlar.«

Adler: »Onarım işleri, çilingir işleri filan falan. Hepsi de ufak tefek işler. Yalnız hepsinin yapılması gerekiyor. Onun için beş altı adam istiyorlar. Şöyle bir hesapladık, başka türlü olmuyor. İki günde bitirebilmek için beş altı adama ihtiyaç var. Adamlar içeri girecekler. Korunma önlemleri alınmış durumda. Göreceksiniz, oradakiler için de herşeyden önce önemli olan, insandır.«

Çok hoşuna gitmiş olmalı ki, bu tarzda konuşarak ölüme yolladığı insanlarla alay ettiğini saklamaya çalışıyor:

»Bir defa orada çalışan insanlara hiçbir şey olmayacağı açık! Dedim ya, korunma önlemleri son derece sıkı. Atom santrali dediğin, elbette çalışmadığı zaman bile biraz ışın yayar çevresine. Ama oradaki yetkililer size nereye kadar gidebileceğinizi söyleyecekler. Gerektiği an da sizi hemen geri çağıracaklar. Sağlığınız herhangi bir zarar görmesin, diye. Siz de göreceksiniz zaten. Yoksa diyorum size, bırakınız işi dersiniz, olur biter. Siz de farkına varırsınız bir şey olursa. Yalnız, bizim önem verdiğimiz şey şu: Bu işi yapacağız, parasını da alacağız, ondan sonra olanı biteni unutacağız. Bir arıza olduğunu filan falan etrafa yaymayacağız. Santral bu noktaya önem veriyor. Anlaşıldı mı, iş bitti mi çıt çıkmayacak hiçbirimizden. Bir dahaki sefere kadar. Böyle işler bize çok gelir çünkü. Bu durumlarda ağzımızı sıkı tutmamız, işimizi görüp, olayı unutmamız lâzım. Bunun için de para veriyorlar adama! Tamam, değil mi! Bugün öğleyin hareket ediyoruz. En geç cumartesi

öğleden sonra iş bitmiş olur. Getirip Duisburg garına bırakırlar sizi. Evinize gidersiniz, bu konu da böyle kapanır. Paranızı güzelce cebinize atarsınız, bitti. Bir daha da açmayız bu olayı. Nasıl, akla yatkın değil mi?«

Türk arkadaşlarım tedirgin bir suskunluk içindeler. Rol yapmanın da bir sınırı var.

Belli bir sınırı aşmış tüm dolandırıcılar gibi, Adler ne kadar güvenilir bir insan olduğunu yeniden vurgulama gereğini duyuyor: »Benim yanımda çalışan adam, parasını da alır. Anlaştık mı, bu iş de yürür, demektir. 250 markı yarın orada alacaksınız. 250 markı da iş bitince vereceğiz. Nakit olarak, hemen. Benim şoför, Ali, sizlerle birlikte gelecek. Ona danışırsınız. Sizin de paranızı alacağınızın garantisi olmalı.« Ve bir kez daha Alman Atom Endüstrisinin üstünlüğünü ve dikkatliliğini dile getiriyor: »İş elbisesini onlar verecekler. İş ayakkabısı, iş kaskları filan falan da onlar tarafından verilecek. Dedim ya, herşeyi verecekler. Yalnız, unutmayın: Gevezelik yok! Özellikle de gazetecilerden falan uzak durun, yoksa..!«

Abartılmış bir jestle cüzdanına davranıp elli mark çıkarıyor ve bana uzatıyor: »Sana bir elli mark veriyorum. Çocuklara yiyecek birşeyler alırsın. Kursaklarına bir lokma bir şey girsin de daha işin başında çöküp gitmesin zavallıcıklar. Tamam mı?«

Elli markı yediye bölersek, ölüme gitmeden önceki son yemek olarak hepimize birkaç kızartılmış patatesle birer bira düşebilir belki.

Aklıma yine arabanın teybinde hep takılı olan kasetteki şarkı geliyor: »Emir«den, »kimsenin gitmek istemediği yol«dan söz eden şarkı: »...ve hergün ardımızda yakılmış topraklar: ne olacak bunun sonu?« Sonra da o ünlü nakarat. Belki de kendisiyle bir ilintisi var da, duygusallığından değil, sırf hınzırlığından tutuyor bu şarkıyı: *»...kuşlar gibi özgürüm ve sizinle birlikteyim.«*

Öğleden sonra saat iki. Adler, Duisburg garının lokantasında Schmidt ve asistanı Hansen ile buluşuyor.

Yeniden bütün ayrıntılar ele alınıyor ve Adler'in daha sonra yanlış anlamalar olduğunu, aklının ermediğini öne sürmesini önlemek için her şey uzun uzadıya açıklanıyor.

Herzog/Hansen: »Herr Adler, yeni ölçülen birimler bu sabah elimize geçti. En kötü korkularımızı bile aşmış durumda ışınlama oranı. Çok zor, tehlikeli bir işe girişiyoruz. Borudaki ışınlama şimdiden... (duyuluyor mu diye yan masalara bir göz atıp, devam ediyor): »radyoaktif ışınlama şimdiden yıllık maksimal dozajın otuz katına çıkmış durumda. Sizin adamlarınız ilk anda yiyecekler bu dozu. Sonuçlar çok acı olabilir.«

Adler: »Peki, bu iş yapılmazsa ne olacak?«

Herzog/Hansen: »O zaman elektrik akımı veremeyeceğiz. İmkânsız! Boru patlayabilir! Milyonlarca, milyarlarca marklık üretim kaybı!«

Adler: »Öyleyse yapılacak başka birşey yok, demektir. Girip halledecekler bu işi.« Kendini sakinleştirir gibi: »Benim resmen bir şeyden haberim yok. Siz benden çalışacak adam istiyorsunuz. Ben de size yolluyorum. Minibüse doldurup *Würgassen*'e götürüyorsunuz. Benim için bu iş böylece bitmiş demektir. Gerisi beni ilgilendirmez. Bir suç işlemiyorum ki. Sizi temin ederim, gelecek olanlar öyle fazla soru falan da sormayacaklar. *Würgassen*'in nerede olduğunu bile bilmiyorlar zaten.«

Onu ilgilendiren tek şey »kara« para; vergisiz, kesintisiz nakit para...

Adler: »Benim merak ettiğim şey de şu, ben parayı nasıl alacağım?«

Pachl/Schmidt: »Resmi yollardan gelecek değil bu para size. Öyle olmasa böyle gizli kapaklı gelip...«

Adler: »Böyle bir alışverişe girişmek, bana da bir takım yeni düşünceler getirdi. Diyelim, ben size başınızı dertten kurtarmakta bu kadar yardımcı oluyorum, siz de bana biraz destek olabilirsiniz. Paranın tümünü »örtülü« olarak verirseniz...«

Adler'in Atom Santraline yollayacağı ekip

Pachl/Schmidt: »Bu iş resmî kanaldan yürümüyor. Para belgelere yansımayacak bile.«

Adler (açgözlü): »Peki, gerisini ne zaman vereceksiniz? Çek mi, nakit mi?«

Pachl/Schmidt (yüz vermez pozda): »İlk yarı peşin elden. İkinci yarı banka çekiyle.«

Adler: »Çek, santral işletmesi adına, öyle mi?«

Pachl/Schmidt: »Öyle doğrudan değil, tabii. Çeki yazan tanınmamış birisi olacak.«

Adler: »Sonradan maliye peşime düşmesin de!«

Herzog/Hansen: »Daha önce resmî makamlarla başınız derde girmiş miydi?«

Adler: »Yoo. Zaten üstünüze düşen görevi yaptığınız zaman, mesele kalmıyor. Hastalık sigortasından da, maliyeden de ruhsatım her yıl uzatılıyor. İş ve İşçi Bulma Kurumu zaten resmen bana adam yolluyor. (Gülüyor) Onların da istediği

para. Fazla vaktini geçirmeden parayı ellerine tutuşturdunuz mu, keyfinizi bozmuyorlar pek.«

Herzog/Hansen: »Adamlarınızdan birinin başına kaza gelince ne yapıyorsunuz? Bir çaresi var mı? Anlatabiliyor muyum, birşey olursa bu insanların doktora falan gitmelerini pek istemiyoruz da.«

Adler: »Bunu ayarlarız. Müşterilerin başını ağrıtmayız böyle şeylerle. Ruhrchemie işletmelerinde buna benzer bir kaza oldu, işletmenin ruhu bile duymadı. En kötüsü ne olabilir sizin işte? Hemen oldukları yerde düşer kalırlar mı?«

Herzog/Hansen: »Birisi dayanamayıp devrilirse, iş zorlaşır. Borunun içine aşağı yukarı on metre kadar girmiş olacaklar.«

Adler (aldırmıyor): »Bir halatla falan çekilemez mi yukarıya?«

Herzog/Hansen: »Denemek lâzım, ama çok zor olacak. Borunun iyice kıvrıldığı bir yer var. Dikkat edelim de çok iri yapılı adamları almayalım bu iş için.«

Adler (onu sakinleştiriyor): »Hiçbiri öyle pek iri yapılı değil. Karınlarını bile doyuramayan zavallı hayvancıklar bunlar. Bir deri, bir kemik hepsi.«

Herzog/Hansen: »İnşallah hemen düşüp kalmazlar. Radyoaktif ışınlama açısından deneyimlerimiz şöyle: Aşırı bir ışınlama söz konusu olup da bir arıza ortaya çıkarsa, bu adamlarda en geç dört hafta içinde bazı belirtiler başgösterebilir. Ama o zaman da çekip gitmiş olmaları gerekir zaten! Saç dökülmesi, iktidarsızlık, kusma, ishal, bezginlik gibi belirtiler çıkar ortaya. Uzun vadeli zararlara gelince: bunu kontrol etmek zaten elimizde değil. Yıllar sonra bir kanser belirecek olursa, bu iş çoktan unutulmuş olur, nasıl olsa.«

Adler: »Çekindiğim falan yok, söyliyeyim size. Böyle birşey ürkütmez beni. Bu işe çok soğukkanlı bakıyorum ben. İş iştir. Atom santrallerinde olan biten herşeyin dışarıya yansımaması da olağan, bunu da anlıyorum. Ben kendi işimi yapıyorum, herkes kendi işini yürütüyor.«

Herzog/Hansen: »Lâf aramızda, *Würgassen* tesislerini kaldırıp hurdaya atabilir insan.«

Adler: »Onu da biliyorum, epeyce eskidi artık. Yıllar önce görüştüğüm bir Herr Hansen vardı, yoksa siz o musunuz?«

Herzog/Hansen (esrarengiz bir tavırla): »Sakın karşınızdakinin o benzettiğiniz adam olduğunu sanmayın!«

O sırada ben masaya yaklaşıyorum.

Adler: »Aa, geldi. Bu bizim Ali, ekibi toparlayan, getiren, onları kolaçan edecek adamım.« Bana dönüyor: »Herşey yolunda mı? Beylerin söylediğini yaparsın. Seninkiler tamam mı?«

Ben (Ali): »Boyuna soru soruyorlar. Herşeyi bilecekler ille. Çocuk gibiler. Kimisi de çok tehlikeli bir iş sanıyor, sanki ejderhalarla savaşacaklar...«

Adler: »Hadi canım, atom santralleri emniyetli yerlerdir. Dünyanın en güvenilir santralleri de bizde. Bu sabah söyledim daha onlara. Emniyet tedbirleri, herşey düşünülmüş orada.«

»Oldu patron«, diyorum. Adler, beni gene ekibin başına yolluyor. Arkadaşlar ne zamandır garın önündeki alanda bekleşiyorlar. Ben dışarı çıkınca, Adler santral yöneticilerine dönüyor: »İşin ne olduğunu bu da bilmiyor tabii. Sizde çalışacak adamların güvendiği biri bu. O bir şey yapılacak dedi mi, o iş oldu demektir. Ortalığın tembeller tekkesine dönmemesine dikkat eder bu. Çalıştırır hepsini. Zaten bunlar çocuk gibi adamlar. Bir şey sordular mı, karşılarındaki sakin sakin cevap versin, istiyorlar.«

Herzog/Hansen, Ali'nin güvenilir bir adam olup olmadığını bilmek istiyor. Adler yine kendisinin nasıl bir hayırsever olduğunu anlatmaya koyuluyor ve hiçbir yalandan çekinmiyor:

»Bu zavallı domuzu bir buçuk yıl kadar önce aldım yanıma. Geçimini sağlamak için ne yapıyordu, biliyor musunuz?«

Pachl/Schmidt: »Yoo.«

Adler: »Kobay insan olarak ilaç yutup duruyordu. İğne falan da yapıyorlardı.

Herzog/Hansen: »Türkiye'de mi?«

Adler: »Burada! Almanya'da. Kafam almıyor böyle işleri. Hayvanlara yaptıkları yetmiyormuş gibi.«

Herzog/Hansen: »O işi yapıyordu demek?«

Adler: »Öyle! Bana geldiğinde sağa sola devrile devrile yürüyordu. İşin aslını araştırdım. Kendisine sordum, bu ne hal diye. Gene doktordan iğne yedim, diyor. Haftada sekiz yüz mark alıyormuş. Hemen bırak bu işi, dedim. Domuzluk bu yaptıkları! Vazgeç bu işten, dedim ona. İyi adamdır.«

Herzog/Hansen (öğrenmek istiyor): »Adamlarınıza tam ne söylediniz, bize anlatır mısınız?«

Adler (raporunu veriyor): »Çok acil bir işi bitirmek üzere atom santraline gideceklerini, bu işin, santralin tekrar üretime geçmesi için elzem olduğunu anlattım onlara. Çenelerini tutmalarını, basma falan bir şey söylememelerini tembihledim. Fazla patırtı yapmamalarını istedim. Alman santralleri dünyanın en emniyetli santralleridir, güvenliğiniz için de her türlü önlem alınmıştır, dedim. Öyle ya! Korunma elbisesi alacaklar, ayakkabı alacaklar, her şeyleri tamam olacak! Güvenliğiniz sağlanmış olacak, dedim.

Pachl/Schmidt: »Bir şartınız var, biliyorsunuz: İki hafta içinde Almanya'dan ayrılmış olmaları gerekiyor...«

Adler: »İki haftaya kalmaz, hepsi gider.«

Pachl/Schmidt: »Rüzgâr gibi geçti, desenize!«

Adler: »Bu iş tamamdır. Her şeyden önce, bende öyle uzun boylu idare, muhasebe gibi kayıt kuyut yoktur. İşin ne olduğunu tek bilen benim. Doğrusu da bu! Bir on kişiye daha aynı şeyi anlatacak olsam, bu işlere girmeyeyim daha iyi. Beyler, bize güvenebilirsiniz! Her işi görmeye hazırız biz!«

Adler'in en sevdiği lâflardan biri de bu: »Biz herşeyi yapmaya hazırız.« Bu sözü endüstri ve inşaat sektöründeki şirketlere kaçak işçi devşiren öteki insan tacirleri de çok kullanıyorlar. »Biz her şeyi yaparız«,* aslında kapitalizmin parolasıdır. Yal-

* »Biz herşeyi yapabiliriz«, Krupp tröstünün reklam sloganıydı. Kastedilen

nız buna birşey daha eklemek gerekiyor: Biz, kâr getiren her şeyi yapmaya hazırız, biçiminde. Hitler dönemi Almanyası dışında şimdiye kadar başka hiçbir yerde ve hiçbir zaman insanlardan sabun yapılmadıysa (Toplama kamplarında öldürülen insanların kalan değeri, ceset başına yağ ve kemiklerden elde edilen 11,50 mark olarak hesaplanıyordu) bunun nedeni bazı kaygılar değil, insan cesedinden sabun yapmanın o kadar kârlı olmamasındandır.

Adler, Schmidt ve Hansen ile birlikte gar lokantasından çıkıp, ekibini minibüse bindirmeye gidiyor.

Bizim sorunumuz ise herkesi bir minibüse doldurup *Würgassen*'e yollayacak kadar oyunu ileri götürüp götürmemekte. Ertesi gün Adler oraya gelip, kazandığı paranın ilk yarısını hemen »nakit« ve de örtülü olarak almak isteyecek. Kısa bir süre, kendisini, anlayabileceği, duyabileceği bir biçimde, başkalarını atmaya hazır olduğu tehlike ile karşı karşıya bırakmak, bir çeşit şoka uğratmak geçiyor içimden. »Yahudi kasabı« Eichmann da ceset yığınlarını hiç kendi gözleriyle görmemiş, henüz yaşamakta olan Yahudilerı toplama kamplarına gönderme işinin örgütlemesini gerçekleştirmekten başka bir şey yapmamıştı. *Würgassen*'de kalınamız kararlaştırılan otelde aynı akşam »ışınlanmış« birkaç Türk arkadaşı Adler'e

şuydu: »Amacım, devletim için onun uyruğunda bir yığın, fabrikam için de üretime elverişli işçiler yetiştirmektir.« Bu bağımlı kılınmış yığın, öyle ustalıkla kullanıldı ki, 1914 yılında bir savaşa bile sürülebildi. Cephede bu askerleri havaya uçuran obüslerin üzerinde KPZ (Krupp patentli saatli bomba) yazmaktaydı. Krupp işletmeleri, bu savaş sırasında cephenin iki yanında da kazanç sağlayabildi. Hem ölen Almanlar, hem de ölen İngilizler Krupp'un kasalarına akan parayı çoğaltmaya yarıyorlardı. Düşen her Alman askeri başına Krupp, İngiliz silah tröstü Vickers'den altmış mark alıyordu. Almanya savaştan yenik çıktı, ama Krupp İşletmeleri savaşı 400 milyon altın mark kazanç ile kapattı. Krupp, bu parayı tam zamanında, 1933 yılı öncesinde yeni savaş kışkırtıcısı Hitler'e yatırdı. Bu yatırımın tutarı 4.738.440 marktı. Kâr etme olanağı olan hiçbir şeyden geri kalmadı Krupp İşletmeleri; küçüklü, büyüklü hangi iş olursa olsun, üzerine atıldı. Paranın ölen askerlerden mi, yoksa ölmesine ramak kalmış, ama çalışabilmesi için ölmesine izin verilmeyen tutsak işçilerden mi geldiğine bakmadı. Onbinlerce tutsak işçi, işletme alanındaki köpek kulübelerinde yatıp kalkıyor, kölelerinkinden beter bir durumda yaşıyorlardı. Krupp atelyelerinin dış duvarlarında »Slav ırkından olanlar köledir« yazılıydı.

gösterebilir, makyaj ustası bir tanıdığın yaratacağı »dökülen deriler«, »tutam tutam kopan saçlar« ve yerlere serilmiş yatan vücutlar karşısında göstereceği tepkiyi saptayabilirdim.
Ama durum şimdiden yeteri kadar açık. Eksik kalan tek şey, Adler'i kuşkulandırmayacak bir bitiş noktası bulmak. Kendisine bir oyun oynandığını anlamaması gerekiyor. Almanya dışına kaçmaya kalkabilir. İzleri, kendisi aleyhinde kullanılacak belgeleri yok edebilir.
En iyisi, her şeyin bir anda gözünün önünde sabun köpüğü gibi dağılıp gitmesi. Şişenin içinden çıkan cin gibi. Çıkacak, sonra küçülüp tekrar şişeye girince, kaçmasın diye şişenin ağzı tıpayla kapatılacak!
Adler, Hansen, Schmidt ve ben, *Würgassen*'e 'kavrulmaya' yollanacak ekibin yanına yürüyoruz. Tam bu sırada kimliklerini uzatan »sivil giyimli polisler« aramıza giriyorlar. Kimlik kontrolü. Türk arkadaşlardan ikisi, canlarını dişlerine takıp kirişi kırıyorlar, ötekileri polis alıp götürüyor. Kendiliğinden gelişen bir tiyatro oyunundaki gibi yavaş yavaş oluyor bütün bunlar. Adler'in üzerindeki etkisi ise, yavaş çekimli bir film sahnesi gibi belirgin bir kâbusa benzemiş olsa gerek.
Bu arada bize neredeyse pahalıya mal olacak bir yanlışlık da yapıyoruz. Sivil polis rolünü oynayacak olan, oyuncak tabanca ve kelepçelerle donattığımız iki arkadaşımızdan biri öğretmen, öteki protestan bir rahip. Bunlardan biri, Adler'i, yakın bir yerde gizlenip fotoğraflarımızı çeken arkadaşla karıştırıyor. Adler'e yaklaşıp onu selamlıyor. Neyse ki Pachl/Schmidt hemen devreye giriyor: »Bizim santralin güvenlik görevlileri bunlar. Tedbirli davranalım da, bu çevreyi kontrol altına alalım, demiştik.« Adler memnun, övüyor: »İyi örgütlenmişsiniz doğrusu.« Ama sonunu nasıl getireceğiz bunun? Türk arkadaşlarıma, gerçekten polis gelirse bir sakıncası var mı, diye soruyorum. Bazılarının belgeleri yanlarında değil. Ama karakola götürülmelerinde de bir tehlike yok. Olay biraz daha gerçekçi bir yön alır olsa olsa.
İçimizden biri polise telefon ediyor. Tam nerede olduğumuzu

belirtiyor. Kaçak Türk işçilerinin alet edildiği bir köle ticaretinden söz ediyor. Beş dakika sonra iki devriye arabası geliyor; içlerinden fırlayan altı memur, doğru Türk arkadaşların üzerine gidiyorlar. Tam o sırada on beş metre ileride mevzilenmiş fotoğrafçı arkadaşımızı görüyorlar. Günter Zint, teleobjektifini polislerin üzerine dikmiş, hazır bekliyor. Polisler, olayın kendilerine yönelik olduğunu düşünüyorlar hemen. Daha sonra Duisburg polisinden öğrendiğime göre, bir derginin kendilerine tuzak hazırladığını sanıyorlar: Yabancıların ne kadar sudan nedenlerle yakalanıp sınırdışı edildiklerini göstermek isteyen bir dergi olabilir bu pekalâ. - Bunun üzerine yeniden arabalarına dönüp kayıplara karışıyorlar.
Yine olmadı. Zaman geçiyor.
Adler huzursuzlanıyor. Santral minibüsünün hâlâ gelmemiş olması kafasını kurcalıyor. Ekibimizden Sinan'ın kız arkadaşı Gesine'nin aklına birden parlak bir fikir geliyor. Garın yakınlarındaki bir öğrenci lokalinden iki kişi bulup getiriyor. Zaman darlığı içinde bütün ayrıntıları anlatamıyor tabii. Onlara yalnız oynayacağımız tutuklama olayının, insan ticaretiyle uğraşan bir çeteyi ortaya çıkarmaya yönelik olduğunu söylüyoruz. Daha sonra içlerinden birinin, *Yeşiller Partisi*nden Belediye Meclisi üyesi olduğunu öğreniyoruz.
Buna uygun bir biçimde, gerçek yaşamdakinden çok farklı, neredeyse sempatik bir tavırla tutukluyorlar arkadaşlarımızı. Bizimkileri alıp götürürken, az kalsın kollarına girecekler. Adler, yine de yutuyor.

Aycı adındaki arkadaş, biraz direniyor. Bunun üzerine kolunu hafifçe arkasına büküyorlar. Ben de onun arkasından koşuyorum. Adler, gözlerinin önünde düşünü kurduğu büyük »iş«in sönüp gidivermesine razı değil. Soluk soluğa bana yetişip korkuyla soruyor:
»Ne oluyor burada?«
»Polis,« diyorum kısaca; »kâğıtları yokmuş, tutukladılar.«

Büyülü bir söz duymuş gibi, kafasını eğip dikkati çekecek kadar acele adımlarla otobüs durağı civarında park edilmiş arabasına yöneliyor. Bu arada etrafını kolaçan ediyor. Koşmuyorsa, herhalde 'aklıbaşında' bir adama bunun yakışmayacağını düşündüğündendir.
Birlikte iş çevireceği insanları sokağın ortasında bırakıp gidiyor. Pachl/Schmidt arkasından koşup bir açıklama istiyor: »Ne oluyor, niye koşuyor bunlar? Nasıl oluyor bu, söyler misiniz? Hani güvenilir bir iş, demiştiniz?« Adler, bir yandan oradan sıvışmaya uğraşıyor, bir yandan yürümesini kesmeden cevap yetiştiriyor: »Güvenilir tabii. Merak etmeyin. Birazdan araba telefonumdan arayın beni.« Arabasına atlayıp hareket ederken bile bağırıyor Pachl/Schmidt arkasından: »Herr Adler, sizinle birlikte çalışmamız zorunlu...«

Oyunun Sonrası
Ya da Bir Suçun Yumuşatılması

Bir şey eksik kalmasın diye, Pachl/Schmidt, akşama doğru Adler'i yeniden arıyor. Adler telefonda biraz şaşkın, olayı önemsememeye çalışıyor: »Eveet, Herr Schmidt, neler oldu ama bugün öğleyin, değil mi?«

Pachl/Schmidt (suçlayıcı bir sesle): »Nedir bu olan biten, Herr Adler?«

Adler: »Ben de tam bilemiyorum. Çocukların hepsi kusursuz değildi anlaşılan. Ruhlarını okuyamam ki hepsinin.«

Pachl/Schmidt: »Bilmem, nasıl bir çözüm düşünüyorsunuz?«

Adler: »Ha bakın, ben sizin için yeni adamlar örgütledim bile.«

Pachl/Schmidt: »Bu iş böyle olmaz, Herr Adler. Bizim için artık hiçbir şey yapmanıza gerek yok. Meseleyi biz kendimiz halledeceğiz bundan böyle. Size söylemiştik, yarın saat 18'de herşeyin bitmiş olması gerekiyor, diye. Biz sizi bu işin erbabı sanmıştık, Herr Adler.«

Adler (savunmaya geçiyor): »Altı kişiden ikisi sağlam değilmiş...«

Pachl/Schmidt (sözünü kesiyor): »İki adam olsun, altı kişinin içinde nasıl bir oran bu, biliyor musunuz?«

Adler: »Orası öyle.«

Pachl/Schmidt: »Hesabı siz de yapabilirsiniz, Herr Adler, üçte bir eder bu. Yüzde 33,3 yani, anlatabiliyor muyum?«

Adler: »Şimdi ne yapacağız peki?«

Pachl/Schmidt: »Evet, şimdi ne yapacağız, ona bakalım Herr Adler. Biz iki adamımızla orasının güvenliğini sağlamıştık. Her önlemi almıştık; minibüsümüz de gelmişti. - Siz tutup kaçıyorsunuz oradan. Kısa bir açıklama yapacak durumda bile değildiniz. Şimdi ne mi olacak? Herşeyi yeni baştan ele alacağız. Ama siz olmadan. Hoşça kalın! (telefonu öfkeyle çarpıyor).

Yarım saat sonra Adler'i arıyorum.

Bana karşı Adler hemen saldırıya geçiyor: »Ne biçim adamlar toplayıp getirdin sen? Haydut bunların hepsi!«

Ben (Ali): »Ama söylemiştim size, mahzende kalan iki arkadaşın kâğıtları yok diye. Polis aldı götürdü onları.«

Adler (keyiflendi, gülüyor): »Merak etme, gördüm.«

Ben (Ali): »Ötekiler para istiyor. Onların suçu yok ki. Başka işi bırakıp geldiler. Şimdi de ortada bir şey yok.«

Adler (tiksintiyle): »Utanmazlığı ele alıyorlar, demek. Söyle onlara, bu işten hayır yok, diye. O zaman para da yok!«

Ben (Ali): »Ama yardım ederim, demiştiniz!«

Adler: »Orası öyle, ama onun için önce çalışmaları gerekir.«

Ben (Ali): »Polis benim *Dieselstrasse*'ye de gelmiş, herşeyi sorup öğrenmek istemişler. Ben yoktum. Gidip ifade verecekmişim.«

Adler (sözümü kesiyor): »Sakın benim adımı vereyim deme! Böyle işlerle benim ilgim olamaz, anlaşıldı mı!«

Ben (Ali) (masum pozda): »Ne diyeyim, peki?«

Adler: »Mesela bir Herr Müller geldi, iş teklif etti, diyebilirsin. Sen de o adamları bulup getirmiş olursun. Çünkü...«

Ben (Ali): »Nasıl bir adamdı diye sorarlarsa?«

Önce susuyor.

Adler: »Hiçbir şey söyleme. Bilmiyorum dersin.«

Ben (Ali): »Bilmiyorum mu derim?«

Adler: »Bir şey anlamıyorum, dersin. Almanca bilmiyorum, dersin; en iyisi bu.«

Ben (Ali): »Olur. Bizim arkadaşlar için bir şey yapabilir miydiniz acaba?«

Adler: »Onlar için hayır, ama senin için bir şey yapabilirim. Sonra konuşuruz bunları. Bana iş teklif edenler çok bozuldular. Çok kızdılar bana. Amma boktan iş be! Dediğim gibi, gelen olursa Duisburg'tan bir Herr Müller miymiş, neymiş dersin. Oturduğu, kaldığı yeri bilmiyorsun. Adamları sen topladın, biraz çalışıp para kazansınlar diye.«

Ben (Ali): »Atomu da söyleyeyim mi?«

Adler: »Aman, sakın ha! Sakın öyle bir şey kaçırma ağzından!« (Yine gülmeye başlıyor): »Hangilerini aldılar içeriye?«

Ben (Ali): »Mahzende kalan iki arkadaşı. Türkiye'ye yollayacaklarmış.«

Adler (neşeli, hoşuna gittiği belli): »Türkiye'ye gönderilecekler demek zavallı adamcağızlar. Boktan, tabii. Ama garda o kadar polisin dolanacağı aklıma bile gelmezdi.«

Ben (Ali): »Ama siz söylemiştiniz ille istasyonda buluşalım, diye.«

Adler (suçu bana yükleyecek): »Birşey çıtlatsaydm, başka yerde buluşurduk.«

Ertesi gün, 9 Ağustos Cuma

Adler, yeni şoförü, Ali'nin »kardeşi« Abdullah'a kendisini saat onda evden almasını tembihliyor. Çevredeki bankaları dolaşıyor. Keyifli bir havada hesap girdilerini denetliyor. *Remmert Şirketi*'ndeki parasını çantasına yerleştiriyor ve yol boyunca Abdullah'la o sıra canını sıkan sorunlar üzerine laflıyor.

Adler: »Amma uzun sipariş süreleri var bunların. Yeni modeli vaktinde edinebilmek için bir yıl öncesinden verdim sipariş anlaşmasını.«

Kapitalizmin parolası hâlâ, ne pahasına olursa olsun, büyüme. Gerçi eskisi kadar yaygınlaşarak ve neredeyse kabına sığmayarak değil, ama yine de ne pahasına olursa olsun büyüme. Eski derebeylerinin, işgalcilerin, kapitalistlerin korkulu rüyası günümüze kadar süregelmiş: »İşler ileriye doğru gitmiyorsa, geriliyoruz demektir.« İktisadi duruma uyum gösteren Adler, alçakgönüllü bir istekte bulunuyor: »280 SE'den yeni serinin 300 SE'lerine geçeceğim. Sonbaharda tamam. O zaman bu araba bir buçuk yaşında olacak.« Altındaki araba, üzerindeki aksesuar ve incik-boncukla yüzbin marka yakın paraya mal olmuş. Yeni araba biraz daha pahalı olacak.

Abdullah (konuyu değiştiriyor): »İki kişi hapiste.«

Adler: »Atılacaklar herhalde. Üzülüyorum tabii çocuklar için. Ama öte yandan şunu da söyleyeyim size: Belki de böylesi daha iyidir kendileri açısından. Ne elde ediyorlar şu Almanya'da? Sokağa bile çıkamıyorlar, öyle değil mi?«

Abdullah: »Bir bakıma öyle. Türkiye'de havalar da buradan güzel.«

Adler: »İyi ya, ne istiyorlar yani burada? Mahzende kalıyorlar. Her dakika polis korkusu. Ne iş var, ne güç, hiçbir şeyleri yok.«

Abdullah: »Doğru, işleri de yok.«

Adler: »Neden kalacaklarmış öyleyse daha burada?«

Abdullah: »Ali biraz üzülüyor bu işlere.«

Adler: »Ne yapalım. İstediğimiz gibi gitmedi işler. Garda buluşmayacaktık. Başka bir yerde buluşacaktık. Amma boktan iş! Garda sürekli polis dolaşıyor, yahu!«

Abdullah: »Orası öyle.«

Adler: »Evet, doğru.«

Abdullah: »Ne dersiniz, dünküne benzer bir iş daha alır mısınız bundan sonra?«

Adler: »Onlardan her zaman iş alırım ben. Biliyor musun, ne kadar zamandır çalışıyorum ben *Würgassen*'de? Tıkır tıkır yürüyordu her şey.«

Abdullah: »İyi para veriyorlar mıydı bari?«

Adler: »Öyle. Sürekli iş alırız biz bunlardan. Hiçbir pürüz çıkmadı şimdiye kadar. Bu sefer çok kızdılar tabii. İşin kötüsü, çok ciddi müşteri bunlar. Verdikleri işler bazan alengirli oluyor, o başka. Olayın gazetelere falan yansunasından onlar da çekiniyorlardı. Santralin arızalı olduğunun bilinmesi pek işlerine gelmiyordu.«

Abdullah: »Bayağı korkuyorlardı.«

Adler: »Öyle, iyice korkmuşlardı.«

İkisi gülüşüyorlar.

Adler: »Hemen paçaları sıvayıp kaçtılar, ha ha! Bizden önce onlar yapacaklardı altlarına. Normal olarak atom santrallerinde yalnız ışın belgesi olanlar çalışabilir. Alman devleti böyle diyor. Atom santralinin yöneticileri de külahıma anlatın bunları siz, diyor. Adamlar ışın belgesi falan olmadan da girip çalışıyorlar içeride. Yasaya aykırı bu! Dikkatli olmak lâzım.. Almanya'daki yasaları çiğnemiş oluyorlar. Onun için o kadar korktular polisten. (Gülüyor.)

Abdullah: »Ama ödedikleri para iyi, öyle değil mi?«

Adler: »Fena sayılmaz. Kendileri yasaları çiğniyorlar; eh, biz de o dereceye kadar götürüyoruz işi neredeyse. İşte bu yüzden iyi para veriyorlar. İş de dönmüş oluyor. Bunların ne yaptıklarını Alman devleti bilse, giderler okkanın altına! Ne boktan işler yahu! Her gün yeni yeni şeyler çıkıyor insanın karşısına, değil mi?« (Gülüyor.)

Abdullah: »Arkadaşları tutup götürünce, ben de bayağı korktum.«

Adler: »Polislerden birisi ikisini birden takmıştı koluna. Şöyle, değil mi?« (Polisi taklit ediyor): »Belki beni de götürürlerdi. İlkin aptalca sorular sorarlardı. Benim durumumda birisi için iyi olmazdı böylesi. Polise falan işim düşsün istemem doğrusu.«

Abdullah: »Bizim Türkiye'de yok böyle yasalar.«

Adler: »Biliyorum. Oralarda daha serbest. Ama burada her boktan iş için bir yasa çıkartınasalar olmaz. Gözünü açıp kapayıncaya kadar bakıyorsun, yine bir yasa çiğnemişsin.

Bu Almanya'yı boş ver artık. Her şeye de öyle meraklılar, her şeyi öyle ince eleyip sık dokuyorlar ki! Bu iş ortaya çıksaydı, santralin müdürü en az bir yıl içeri girerdi. Kötü olurdu tabii. Onun için, gözünü açıp, içeri düşmemeye bakacaksın. Üstüne pislik sıçramamasına çalışacaksın... Benim başıma böyle şeyler gelmez. Yasalar mı çiğnenmiş, sorumlusu santral yöneticileridir. Yasaya aykırı davrananlar onlar.

Bana söyledikleri: Bizim onarım için acele altı adama ihtiyacımız var. Ben de pekalâ dedim, buyrun adamları. Onlar o altı adamla ne yaparlar, orası beni ilgilendirmez. Belgeye falan bakmadan alıp çalıştırırlarsa, onların bileceği şey. Öyle değil mi?«

Abdullah: »Bu işlerden pek anlamam ben.«

Adler: »Bırakalım bunları. Bir tecrübemiz daha oldu işte. Bir daha sefere istasyonda buluşmak yok. Bu kesin bir defa. Amma boktan iş be!«

Bu olayı biz küçük çapta bir atom santrali kazasıymış gibi sahnelemiştik. Gerçekte bunlara benzer, belki bunlardan da korkunç işler yapılmakta olabilir. Bizim sahnelediğimiz bu oyun, kamuoyu ile bazı yayın organlarının bu konudaki uyanıklıklarını ve denetimlerini biraz güçlendirebilirse, zahmetlere değdi, demektir. Konumuz aslında Adler değildi. Suça yatkın enerjisi ve hayal gücü ele alındığında, Adler orta çapta bir varlık sayılır. Onu iblis yerine koymak, yapılacak en büyük yanlış olur. Adler, sınır tanımayan, insanlığı hiçe sayan sömürü sisteminin binlerce, onbinlerce yardakçısından ve çanak yalayıcısından yalnızca biri.

Bu Kitap...

»En Alttakiler«in Almanya içindeki satışı dört ayda iki milyonu buldu. Kitap, yalnız Almanya'da değil, hemen tüm Batı Avrupa ülkelerinde yabancı işçilerin konumunu gündeme getirdi. Öncelikle İskandinav ülkeleri, İsviçre, ve Hollanda kitabın yayımlanmasından sonra hükümetler düzeyinde komisyonlar oluşturdular ve yabancı işçilerin durumu hakkında raporlar hazırlattılar.

Hollanda, Danimarka, İsveç ve Türkiye'den sonra kitabın Norveç, Finlandiya, Fransa, İngiltere, İtalya, Yugoslavya, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Japonya'da yayımlanması için hazırlıklar sürüyor. Brezilya, İspanya ve Sovyetler Birliğinden gelen istekler de yayınevine ulaşmış durumda.

Kitabın inandırıcılığını sarsmaya yönelik iki girişim, başarısızlıkla sonuçlandı. Düsseldorf'ta yayımlanan *Westdeutsche Zeitung*, kitabın »Manevî Değerler« bölümünde yer alan ve »Ali« Wallraff'ı, CSU toplantısında gösteren fotoğrafın sahte olduğu iddiasını mahkeme önünde geri almak zorunda kaldı. Yazarın gazeteye karşı açtığı tazminat davasından alması beklenen elli bin markla yüz bin mark arasındaki tutar, »Dayanışma Fonu«na yatırılacak. »İnşaatta« bölümünde adı geçen Alfred Keitel adındaki »Modern Bir İşadamı«nın kitabın dağıtımını durdurma girişimi de sonuç vermedi. Mahkeme, Wallraff'ın sunduğu kanıtların ve tanık ifadelerinin hiçbir kuşkuya yer bırakmadığını onayladı.

Wallraff, daha önce ödüllendirilen kitaplarına ek olarak Almanya içinde ve dışında 1985/86 döneminde bu kitapla Edebiyat ve Röportaj dalında ödüller aldı. Kitabın yayımlanmasından bu yana, hemen her akşam, sendikalarla birlikte Türklerden ve Almanlardan oluşan, sayıları 800 ile 4000 arasında değişen topluluklar önünde »Okuma Geceleri« düzenliyor.

»En Alttakiler«in yayımlanmasından dört ay kadar sonra, Savcılık, kitapta adı »Adler« (Türkçesi: Kartal) olarak geçen

Vogel'e (Kuş!) karşı »vergi kaçırma ve sosyal sigortaları dolandırma« nedeniyle dava açtı. Remmert İşletmesi sahibine karşı açılan davanın gerekçesi »kaçak işçi çalıştırmak«. Savcılık, Remmert'in »alabildiğine kazanç elde etmek için yabancı işçileri Alman işçilerden daha kötü koşullarda çalışmaya zorunlu kıldığı« görüşünde. Remmert'e yöneltilen suçlamalar arasında, işletmenin işçilerin yasal sürelerden çok daha uzun bir zaman çalışmak zorunda bıraktığı ve çocuk denecek yaşta gençleri çalıştırdığı da yer alıyor.

Kitaba ve yazarına karşı basın, radyo ve televizyonlardaki, bir bölümü »gönüllü« yardımcıları aracılığı ile sürekli bir 'Cadı Kazanı' oluşturan Thyssen Holdingi, tüm tehditlere karşın, kitaptaki açıklamalardan ötürü bugüne kadar mahkemeye başvurmuş değil!

Yasa dışı kaçak işçi ticaretinden yararlanan Thyssen Holdingi hakkında açılan kovuşturmalar uzun bir zamandır sürdürülmekte. Holdingin hatırı sayılır bir para cezasına çarptırılacağı tahmin ediliyor.

McDonald's İşletmeleri, kitabın yayımlanmasından dört ay sonra, »kitaptaki bazı bölümlerin işletmenin cirosunda bir düşmeye neden olduğu« görüşüyle mahkemeye başvurdu. Münih'teki 1 No.lu Eyalet Mahkemesinin kararına göre, McDonald's, bundan böyle de »çalışanların sümüklerinin ızgaraya aktığını« ve »McDonald's şubelerinde masalarla sigara tablalarını temizlemek için kullanılan bezlerin aynı zamanda helâları temizlemek için de kullanıldığını« kabul etmek zorunda.

»En Alttakiler« adlı, kitabın gizli kamerayla videoya alınmış bölümlerinden oluşan 105 dakikalık film, Berlin Film Festivalinde yarışma dışı gösterildikten sonra Almanya, İsviçre ve İskandinavya'daki 200 sinemada birden gösterime giren, ilk belgesel film oldu. Film ayrıca Türk ve Alman sendikacılarla müzisyenlerden oluşan bir »tanıtma grubu« eşliğinde, sendika toplantılarında, işyerlerinde ve okullarda gösterilmeye başlandı.

15 Mart 1986

Günter Wallraff:

1942'de Köln yakınlarındaki Burscheid'da doğdu. Liseyi bitirdikten sonra bir meslek eğitiminden geçti. »Kitap satıcısı« oldu. Genç yaşlarında şiirleri yayımlandı.
1963 yılında askere çağrıldı. Eline silah almayı kesinlikle reddetmesi üzerine Federal Alman Ordusuna ait bir psikiyatri kliniğinde »gözetim« altına alındı. »Savaşta ve barışta« yararlanılamayacak, »anormal kişilikli« bir insan olduğu gerekçesiyle taburcu edildi. İstemeyerek oynadığı bu ilk rol, Wallraff'ın yazarlık yaşamını belirleyen anahtar olay oldu. Gözetim altında kaleme aldığı »Ordu Günlüğü«, Heinrich Böll'den büyük ilgi ve destek gördü. Bunun üzerine Wallraff, yeniden kitap satıcısı olarak çalışma yerine, yazarlıkta karar kıldı. 1963-65 yılları arasında, aralarında Thyssen de bulunan, birçok büyük işletmede çalıştı. Önce IG Metall sendikasının dergisinde yayımlanan yazılarını »13 İstenmeyen Röportaj« adlı bir kitapta topladı (1969). Kitabın İsveç'te çıkan baskısına bir önsöz yazan Böll, şöyle diyordu:
»Wallraff, kendine apayrı bir yöntem seçmiş. Yazacağı konunun içine, odağına giriyor. Onunla alt alta, üst üste, haşır neşir oluyor. Sonra da yaşadıklarını, deneyimlerini, gözlemlerini en ufak bir abartmaya yer vermeyen, hiç mi hiç 'şiirsel'e kaçmayan çarpıcı bir dille kitaplarına aktarıyor.«
İlk kitabı, aynı yıl »görevi ve güveni kötüye kullanmak«tan açılan kamu davası işledi. Wallraff, savunmasında kamuoyunun bilgi edinme hakkı'na değindi. Çalışma yönteminin amacı, Wallraff'a göre, »belirli rollere bürünerek başka yollardan kamuoyuna aktarılması olanaksız gerçekleri ortaya çıkarmak«tı. Mahkeme, Wallraff'ın aklanmasına karar verdi. Almanya'nın ünlü sigorta holdinglerinden birine girip şirketin sahibi Gerling'in şoför ve »ulağı« olarak çalıştıktan sonra yayımladığı röportajlar nedeniyle açılan dava da aynı biçimde sonuçlandı. (1973)

Wallraff, Albaylar Cuntası sırasında »Yunanistan'daki Politik Tutuklularla Dayanışma Komitesi« üyesi olarak 1974'te Yunanistan'a gitti. 10 Mayıs'ta Atina'nın işlek alanlarından birinde cuntayı protesto eden, politik tutuklulara özgürlük isteyen bir gösteri sırasında tutuklandı, işkence gördü ve on dört ay hapis cezası yedi. Ancak cuntanın yıkılışından sonra Almanya'ya dönebildi. İzlenimlerini »Komşumuz Faşizm« adlı kitapta derledi. (1974)

1976 Mart'mda bir silah taciri kılığına girerek Portekizli General Spinola'nın darbe planlarını ortaya çıkardı. Bu arada Spinola ile sağcı Alman politikacısı Strauss arasındaki ilişkiler de belirlendi. Spinola'nın darbe girişimi, böylece gerçekleşme aşamasına girmeden önlenmiş oldu.

Wallraff, 1977'de Almanya'nın günde dört milyon satan, »Bild« adlı sağcı bulvar gazetesine redaktör olarak girdi. Avrupa'nın en büyük basın tröstlerinden »İmparator« Springer'e ait gazetenin olayları çarpıtmasını »Manşet« adlı kitabında ilk elden kanıtlarla belgeledi. Springer tröstü, Wallraff aleyhine bir dizi dava açtı, ancak kitabı yasaklatamadı. Yürümekte olan davaların akışına göre metinde belli değişiklikler yapılarak kitabın birbiri ardından çeşitli baskıları yayımlandı. Springer, olayı en üst yargı organlarına kadar götürdü. Anayasa Mahkemesi, 1983 yılında verdiği bir kararla, »Kamusal çıkarların üstün geldiği durumlarda Wallraff'ın yöntemlerinin geçerli hukuk ilkelerine uygun sayılması gerektiğini« belirtti. Wallraff, bu arada »BILD gazetesinden zarar görenler« için bir fon oluşturmuştu; Bugüne kadar BILD gazetesinin çarpıtılma ya da doğrudan »türetme« haberlerinden zarar gören yüzlerce insan, bu fon aracılığıyla, Springer tröstünden sınırlı da olsa, bir tazminat alabildi.

BILD gazetesinde çalıştığı sırada hazırladığı filmin yapımı Batı Alman Radyo-Televizyon Kurumu WDR tarafından gerçekleştirilmişti; ancak kurum, filmin yayınlanmasından son dakikada vazgeçti. Bunun üzerine belgesel film sinemalarda gösterilmeye başlandı.

Wallraff, 1981 yılında Köln'de oturduğu semti, Ehrenfeld'i konu alan, »Sarımsak, Köln Birası ve Genç Antifaşistler« adlı bir televizyon filmi yaptı. 1983'te Somoza rejiminin yıkılmasından sonra gittiği ülkedeki izlenimlerini »Nikaragua'nın İçten Görünümü« adlı kitabında topladı.
»BILD« gazetesine karşı yürüttüğü kampanyanın hemen ardından, ilk denemelerine 1974 yılında başladığı »Yabancı İşçiler« projesini hazırladı. 1983 yılında »Ali Levent« kimliğiyle çeşitli işyerlerinde çalışmaya başladı. »Bir hukuk devletinden çok, Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığını« çağrıştıran deneyimlerini »En Alttakiler«de biraraya getirdi.
konusu, dağıtıma girdiği güne kadar gizli tutulan kitap, Avrupa'daki bütün rekorları kırdı.

Osman Okkan:

Doğ. 1947. Öğrenimini Almanya'da bitirdi. Sendikalarda, işçi kuruluşlarında görevler aldı. 1978-82 yılları arasında eğitimci olarak Essen Üniversitesinde, 1982'den sonra yorumcu, yazar ve program yapımcısı olarak radyo ve televizyon kurumlarında çalıştı. Ocak 1986'dan beri Köln'deki Batı Alman Radyo-TV Kurumu *WDR*'de redaktör. Wallraff'ın »Yabancı İşçiler Projesi«nde birlikte çalışıyor.

